EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Comparat adesea cu Albert Camus şi cu Jean-Paul Sartre, care, de altfel, l-a şi prezentat publicului francez, Hans Erich Nossack este una dintre personalităţile marcante ale literaturii vest-germane.

Proza lui încărcată de simboluri vorbeşte, într-un stil de un laconism impresionant, despre un univers tragic, existenţial, totuşi nu lipsit de speranţa unor zori mai luminoşi.

6,50 lei

37

1967

HANS ERICH NOSSACK • INTERVIU CU MOARTEA

CM

HANS ERICH NOSSACK

INTERVIU CU MOARTEA

COLECŢIA MERIDIANE

CM

Desenul copertei: *Done Stan*

Hans Erich Nossack
INTERVIEW MIT DEM TODE

SUHRKAMP VERLAG — FRANKFURT AM MAIN

Hans Erich Nossack

Interviu cu moartea

Traducere şi prefaţă de VAL. PANAITESCU

Editura pentru Literatură Universală
Bucureşti, 1967

CUPRINS

UN REALIST ONIRIC : HANS ERICH NOSSACK[1]

Față de drama trăită de poporul german de la instaurarea nazismului și pînă astăzi, cu toate consecințele grave pe care le-a implicat cel de al doilea război mondial, nici unul dintre marii scriitori ai acestui popor n-a rămas — n-a putut rămîne indiferent. Elementele zguduitoare ale unor realități care nu puteau fi ocolite în nici un fel sau ignorate au imprimat un anume ton tragic inconfundabil literaturii germane din ultimele decenii. Tonul acesta mai exprima cîteodată și un ecou al unor dureri și deziluzii legate de prima conflagrație mondială. Cum și într-un caz și în celălalt conducătorii statelor germane au fost inițiatorii imediați ai celor mai

[1] În afară de narațiuni sporadice, articole și eseuri, apărute în diverse reviste, H. E. Nossack s-a făcut cunoscut publicului german mai ales prin următoarele lucrări : *Poezii (Gedichte)*, 1947 ; Proză : *Nekyia. Relatarea unui supraviețuitor (Nekyia. Bericht eines Überlebenden)*, 1947 ; *Interviu cu moartea (Interview mit dem Tode)*, 1948 ; *Cel mai tîrziu în noiembrie (Spätestens im November)*, 1955 ; *Spirală. Romanul unei nopți de insomnie (Spirale. Roman einer schlaflosen Nacht)*, 1956 ; *Fratele mai mic (Der jüngere Bruder)*, 1958 ; *După ultima răscoală (Nach dem letzten Aufstand)*, 1961 ; *Intîlnire în anticameră (Begegnung im Vorraum)*, 1963 ; *Știm noi ce-i asta (Das kennt man)*, 1964 ; Teatru : *Banda lui Cain (Die Rotte Kain)*, 1949 (reprezentată în 1951) ; *Repetiția generală (Die Hauptprobe)*, tipărită în 1956 (reprezentată în 1953) ; *Un caz special (Ein Sonderfall)*, 1961 (reprezentată în 1963).

mari catastrofe ale umanității, un sentiment de jenă, un sentiment de „vină" nelămurită s-a strecurat în sufletele și în creația scriitorilor germani de după 1920, dimpreună cu nevoia unor explicații privind psihologia poporului respectiv, ori, într-o viziune mai largă, ceea ce se numește „condiția umană". Cea mai înaltă expresie a acestui complex al scriitorilor germani ai contemporaneității o întîlnim, fără îndoială, în opera lui Thomas Mann. Dar încercările de explicare au produs o gamă foarte largă de analize ale omului, mergînd de la răspunsuri tranșant realiste, ca ale unui Heinrich Mann, pînă la altele îndurerate, dar cu felurite tente mistice, ale unui Ernst Wiechert. După al doilea război mondial, poeții și prozatorii ce s-au raliat „Grupului 47", inițiat de Hans Werner Richter, și-au exprimat, la rîndul lor, într-o măsură sau alta, dezacordul față de reapariția unor stafii ale trecutului în Germania apuseană.

Nici Hans Erich Nossack n-a rămas străin de această problematică, deși el nu e atașat în mod deosebit vreunui grup. Cu un respect profund pentru omenie, el preferă totuși o anumită izolare meditativă, care-i permite frecventarea unei lumi de visare, unde caută contraponderea, răspunsul mai bun și mai pur dat lumii în care trăiește.

*

Născut în ianuarie 1901, Nossack este fiul unui comerciant hamburghez. Și-a încercat condeiul — pentru sine — încă de la doisprezece ani și s-a avîntat mai tîrziu în toate ramurile literaturii, pentru a se defini, în cele din urmă, ca un excelent prozator modern. Într-o mărturisire autobiografică, reprodusă de criticul Heinz Schöffler, citim : „...am scris începînd de la doisprezece

ani. Prima influență exercitată asupra mea a fost aceea a *Jurnalului* lui Hebbel. Pe urmă a pus stăpînire pe mine Strindberg ; a trebuit să fac sforțări ca să mă desprind de el. Am învățat o vreme, nu fără folos, de la Stendhal. Literatura epocii mele am cunoscut-o abia după 1945, pe cînd lucram în calitate de consilier al unei edituri ; e curios că mai înainte îmi lipseau antenele pentru ea." După studii de drept și filozofie la Jena, H. E. Nossack a practicat felurite meserii, de la lucrător de fabrică și agent comercial, pînă la jurnalist. Regimul hitlerist i-a interzis să mai publice și, ca atare, a început să lucreze, după 1933, la firma tatălui său. A trăit în umbră, continuîndu-și însemnările în *Jurnalul* pe care-l ținea. Anul 1943 a fost decisiv pentru scriitor. Groaznicele bombardamente americane asupra Hamburgului, care au distrus mai mult de jumătate din clădirile marelui oraș portuar, l-au zguduit profund pe Nossack. Nu numai că i-a ars locuința și i-au dispărut în flăcări toată averea și toate manuscrisele, dar acest potop de bombe infernal, incendiul, holocaustul au răscolit în scriitor viziuni de apocalips, de care nu se va mai putea elibera niciodată. Sub impresia lor, a scris în noiembrie al aceluiași an *Pieirea (Der Untergang)*, o povestire-pivot pentru întreaga creație a lui Nossack din ultimele două decenii. Despre propria lui soartă gîndea pe atunci în acești termeni : „Desigur că arăt astăzi ca un refugiat mizerabil. Nu mai am nici nume și nici imagine în oglindă. Îmi este cu neputință să înfățișez ce am reprezentat mai de mult între oameni." *(Nekyia.)*

Nossack și-a făcut apariția ca poet și prozator relativ tîrziu, abia în 1947, cu un volum de *Poezii (Gedichte)* și cu „romanul" *Nekyia*, prefigurare a lumii pe care o va evoca din ce în ce mai insistent după culegerea de

povestiri *Interviu cu moartea (interview mit dem Tode* — 1948) — publicată în ediţia a doua sub titlul *Dorothea* (1950). Un timp a preluat conducerea comerţului de cafea al tatălui său ; a trecut apoi consilier într-o editură, pentru ca, instalat la Darmstadt, să se dedice în ultimii ani exclusiv activităţii scriitoriceşti.

Cele cîteva piese de teatru pe care le-a oferit publicului, precum şi poeziile nu fac decît să întregească portretul naratorului Hans Erich Nossack, amestecînd uşoare ecouri suprarealiste cu unele tendinţe prezente la Camus. Publicistul Nossack a fost remarcat în Germania, încă înainte de instaurarea fascismului, de către Hermann Kasack, liric expresionist, dar şi romancier satiric cu tendinţe umaniste subliniate ; adevărata lui lansare se datorează însă lui Jean-Paul Sartre, care l-a recomandat publicului francez, îndată după primele traduceri apărute la Gallimard.

A existat de la început în scrisul lui Nossack un filon progresist pe care-l putem urmări, sub o formă sau alta, pînă în zilele noastre. Hermann Kunisch ne informează în *Manualul de istoria literaturii germane contemporane*[1] că printre hîrtiile pierdute în bombardamentul de la Hamburg, Nossack păstra o dramă pe care o consacrase evocării lui Lenin şi alta dedicată figurii lui Büchner şi „revoltei tineretului împotriva dictaturii". La acest simţ al revoltei s-a adăugat însă întotdeauna la Nossack şi o înclinare spre evadarea din contingenţe, o evadare individualistă şi întrucîtva bizară. Cum cea mai mare parte a operei sale este o autobiografie spirituală, nu e nici deplasat, nici îndrăzneţ să regăsim

[1] *Hermann Kunisch : Handbuch der deutschen Gegenwartsliteratur*, München, Nymphenburger Verlagsbuchhandlung, 1965.

cîteva din principalele trăsături ale scriitorului la o serie de personaje ale sale. Arno Breckwaldt, de pildă, din romanul *Fratele mai mic (Der jüngere Bruder* — 1958) şi-a întrerupt pe neaşteptate studiile juridice şi, rugîndu-şi tatăl să nu-i mai trimită nici un ban, a încercat să-şi croiască drum complet independent de familie, al cărui tradiţionalism burghez, rezemat, în principal, pe o continuă ipocrizie, nu-l mai putea tolera. Spre surpriza şi indignarea familiei, personajul se hotărăşte să devină scriitor ; îşi pierde apoi manuscrisele în bombardamentele de la Hamburg şi continuă să refuze orgolios orice ofertă de ajutor din partea alor săi...

Ca să ne apropiem însă şi mai bine de chipul scriitorului Nossack, ar trebui să suprapunem peste această imagine a funcţionarului de bancă devenit scriitor, trăsăturile tenacelui inginer Stefan Schneider, precum şi pe acelea ale ciudatului său „frate" sufletesc, aerianul student Carlos Heller — eroi ai aceleiaşi cărţi. Indiscutabil, rezultatul nu înseamnă decît tot liniile groase ale unei schiţe pentru un personaj, după cum se vede complex şi contradictoriu, dar care e încă departe de a-l evoca pe adevăratul Hans Erich Nossack. Omul acesta poate fi înţeles mai adînc dacă plecăm de la una din numeroasele lui confesiuni : „Eu am venit însă pe lume, ca să zic aşa, chiar de la început, ca unul care a dat greş. O experienţă îndrăzneaţă pe care şi-a îngăduit-o natura. M-a născut voinţa de distrugere. S-ar putea dovedi totul, fără nici o lacună, dar n-aş fi crezut. Buna mea dispoziţie şi faptul că nu mă văicăresc niciodată fac să nu fiu crezut." *(Fratele mai mic.)* Dintr-un asemenea text am alege deci firul pesimist al unei existenţe ce se consideră eşuată de la început, firul opoziţiei faţă de natură (în înţelesul de „mamă", ce i se atribuie

curent) şi interpretarea acestei naturi ca o maşteră, în fine, poziţia unui umorist ce-şi preschimbă scrîşnetul în zîmbet. Asemenea elemente conturează concepţia lui Nossack despre lume şi artă — o concepţie care nu e îndepărtată de tragismul existenţialist contemporan, cu toate că n-ar putea fi redusă la nici una din variantele literare ale acestuia.

Poate cea mai caracteristică dintre povestirile lui Nossack, şi neîndoielnic una dintre cele mai reuşite, *Imposibila cercetare a dovezilor (Unmögliche Beweisaufnahme)*, inclusă în „romanul" *Spirale, III* (1956), cumulează şi cele mai multe preocupări specifice felului de a gîndi al autorului. Ea pune în evidenţă o anumită absurditate a existenţei şi insuficienţa limbajului curent pentru acei ce vor să vorbească despre „cea de a doua realitate", realitatea visului. Povestirea încearcă să ne convingă că oricîtă bunăvoinţă am avea, nu putem cunoaşte adevăratele sensuri ale actelor noastre, că pătimim trăind, fără să ştim bine ce crimă am comis. Ceva din dezbaterile angoasante ale *Procesului* lui Kafka îşi află prelungire în *Imposibila cercetare a dovezilor*, deşi punctele de plecare ale celor doi scriitori sînt diferite.

Indiscutabilă pentru Nossack apare tocmai existenţa celei de a doua realităţi, complementare, pe cît de nelămurită uneori (chiar pentru cei care-i simt permanent prezenţa — ca să nu mai vorbim de majoritatea muritorilor, care rămîn o viaţă întreagă insensibili la apelurile ei), pe atît de atrăgătoare şi liniştitoare în momentele de răscruce. Apărătorul aşa-zisului acuzat din *Imposibila cercetare a dovezilor* se sileşte la un moment dat să lămurească instanţa că clientul său nu se poate face înţeles, pentru că tinde să explice lucruri metafizice cu cuvinte fizice şi, oricum vom înţelege „metafizicul",

fapt e că el ne influenţează existenţa fizică. Împins de disperarea atîtor experienţe nefericite ale umanităţii, Nossack ajunge la o anumită neîncredere întristată în puterile raţiunii de a explica totul, părîndu-i-se că „există lucruri pe care e mai uşor să le faci decît să le gîndeşti". *(Nekyia.)* El constată prezenţa a două aspecte ale existenţei deosebite între ele, deşi totodată puternic corelate. Ce anume înţelege prin asta ne-o sugerează, între altele, meditaţia în formă de parabolă din povestirea *Klonz*: oprit în faţa unei plante, scriitorul se întreabă dacă „ceea ce nu se vede" (rădăcinile) nu va fi fiind cumva mai important decît „ceea ce se vede" (trunchi, crengi, flori, fructe) — dacă nu cumva acestea din urmă nu există decît tocmai pentru a întreţine rădăcinile invizibile... Cea de a doua realitate, inaccesibilă fiinţelor ce se mulţumesc să vegeteze, este o lume a visului şi a visării. Acordîndu-i dimpotrivă o atenţie statornică, Nossack ajunge la o formulare a ideii de *real* deosebit de pregnantă, un fel de cheie de boltă a întregii sale filozofii: „Dar nu l-am visat niciodată pe acela pe care ei îl numesc Dumnezeu. Trebuie să fie ceva abstract. *Ceea ce nu se poate visa nu are nici o realitate." (Tabloul de comandă — Die Schalttafel — în Spirale, II.)* Proiecţiile imaginaţiei şi ale visului posedă o anumită concreteţe a lor, ele întregesc aşadar organic realitatea nudă, realitatea de ordinul I, deşi de cele mai multe ori i se opun. Realitatea concretă încetează cu totul abia dincolo de vis, dincolo de orice formă a reprezentării imaginative.

În interiorul realităţii visului, demonstrabilitatea logică a fenomenelor nu mai este operantă; dar a considera ceea ce se poate dovedi mai însemnat decît ceea ce

nu se poate — deşi există — este o simplă chestiune „de gust", afirmă eroul din *Fratele mai mic*. Lumea visului îi impune scriitorului un respect aproape mistic, o înfiorare care ne aminteşte de aceea a lui Ernst Wiechert în faţa secretelor de nepătruns ale naturii şi naturilor primitive sustrase pînă acum civilizaţiei.

Între această concepţie despre lume şi estetica literară a lui Nossack nu există soluţie de continuitate. După părerea sa, scriitorii care ţin neapărat să explice *totul* ajung la concluzii pripite. Cît priveşte acea literatură care seamănă cu un fel de „legănare" plăcută a cititorilor, ea nu mai poate fi, după tragedia celui de al doilea război mondial, decît o luare în derîdere a omului ; tăcerea şi meditaţia îi sînt, indiscutabil, de preferat. Direcţia spre care crede Nossack că trebuie să se îndrepte literatura contemporană este tocmai sondarea celeilalte realităţi, începînd aşadar cu adîncimile eului creator. „Pe noi ne interesează numai ceea ce nu se poate fotografia", declară în numele scriitorului un personaj al romanului *După ultima răscoală (Nach dem letzten Aufstand* — 1961). Realitatea de al doilea grad nu e un adevăr care să poată circula în poze; ea este un adevăr de tip monologic şi literatura contemporană numai în mărturisirea acestui gen de adevăr „poate reumaniza cuvîntul vorbit sau scris". Nossack are oroare de „pălăvrăgeala literară" ca şi de formulele „frumoase" ; el însuşi nu-i decît un căutător al adevărului ; în cursul unui interviu acordat în ianuarie 1966 periodicului *Die Welt* (sub titlul *Bitte kein literarisches Geschwätz)*, el situa acest adevăr „în tensiunea dintre două propoziţii". „Mă consider un scriitor şi scriitorii au de-a face cu realitatea. Ce este realismul trebuie să-i întrebaţi pe specialiştii în ideologii", adaugă el cu acelaşi prilej, pe un ton ironic.

Sîntem oarecum obligaţi deci să încercăm să răspundem şi să arătăm ce este realismul — mai exact, realismul lui Hans Erich Nossack. Înainte de aceasta, să observăm că aproape toată opera sa este declanşată de un eveniment brutal al realităţii : bombardarea oraşului său natal, rămasă apoi principala obsesie, un fel de dată de început de eră, singurul reper în raport cu care cuvintele „trecut" şi „viitor" pot avea pentru Nossack vreun sens. Expresia „pieirea lumii" capătă la el o valoare hiperbolică, simbolică : prin nimicirea Hamburgului n-a fost numai dărîmat un oraş, ci a fost nimicită conştiinţa umană, esenţa morală însăşi a umanităţii. Căci Hamburgul nu-i decît un caz dintr-o mie, iar proporţiile dezastrului au atins mai mult decît nişte bunuri materiale : ele au ucis cele mai intime bunuri sufleteşti. Ca atare, scriitorul se întreabă îngrozit „în ce măsură s-a îmbolnăvit şi cealaltă latură, prin această tulburare a echilibrului" *(Klonz)* : e vorba tocmai de ceea ce i se pare lui mai de preţ, latura celeilalte realităţi.

În *Nekyia,* unde reia metafore, teme şi tablouri întregi din *Pieirea,* senzaţia de dispariţie a lumii o dată cu Hamburgul e aşa de puternică, încît Nossack o extinde pînă la pieirea însăşi a lunii de pe cer ; oamenii ce nu mai sînt „s-au prefăcut în păsări". În culoarea pală, evanescentă, a unor perle descoperite întîmplător, după bombardament, în vitrina unui magazin de bijuterii, Nossack intuieşte „o amintire a tuturor lucrurilor ce nu mai existau", căci aceasta e mai curînd o absenţă de culoare, situîndu-ne cu atît mai înfiorător în preajma „pieirii", a „amurgului". Cine ar dori să înţeleagă mai uşor şi mai adînc volumul de povestiri *Interviu cu*

moartea s-ar cuveni să-şi înceapă deci lectura cu *Pieirea,* care-i va da tonul fundamental pentru celelalte naraţiuni, ce au de multe ori drept cadru tot Hamburgul, sau împrejurimile lui, din perioada marii tragedii.

O realitate îngrozitoare i-a dictat aşadar lui Hans Erich Nossack tematica sa de bază, aceea a vieţii şi a morţii. Privită cu ochii celui ce a trăit „pieirea", existenţa în sensul ei obişnuit se transformă într-un fel de pedeapsă, într-o cazně descurajantă, căreia moartea n-ar face decît să-i pună un capăt fericit. Cel puţin aceasta e părerea portarului de noapte, principalul personaj din *După ultima răscoală.* „Ordinea" pe care ne-o impune existenţa de tip tradiţional este ceva abstract şi opus vieţii, este mai curînd „un fel de împărăţie a morţilor", în care o societate închistată ne obligă să trăim ca nişte „recidivişti". Iar cînd personajului din *Graţierea (Die Begnadigung* — în *Spirale, IV),* condamnat la muncă silnică pe viaţă pentru o vină obscură, i se oferă într-un tîrziu graţierea ca răsplată a bunei comportări, el o refuză: libertatea nu-i surîde într-o lume pe care n-o înţelege şi de legile căreia se teme. Alegoria se înalţă aci la transparenţa şi patetismul aceleia din *Străinul* lui Camus.

Pentru eroii lui Nossack, viaţa este „ceea ce nu se poate asigura", spre deosebire de moarte. Alteori ea le apare ca un fel de spectacol într-o limbă convenţională: unii joacă, alţii îi urmăresc din sală — avînd mentalitatea şi disponibilităţile sufleteşti ale actorilor; numai cei ce stau în culise (recte: cei receptivi la chemările visului) îşi pot da seama cît de străină li-e de fapt toată „reprezentaţia". În această ordine convenţională, în această seriozitate tragi-comică şi falsă, care nu-i decît expresia unei îndelungi forme de inconştienţă, asemenea unei come, descoperă prozatorul trăsăturile specifice ale existenţei, cu deosebire ale existenţei lumii contemporane. Folosind o anagramă, el constată că răsturnarea numelui bătrînei Europe, continent al civilizaţiei umane prin excelenţă, conduce la „Aporue" şi deci la „aporie" [1] — ceea ce caracterizează perfect impasul din care nu poate ieşi în prezent. Pe solul tragic al Europei, stirpea umană pare condamnată la pierzanie, căci a coborît pînă la un fel de cotă zero, unde orice perspectivă i s-a închis. Locuitorii „Aporéei" aduc impotenţa şi nerodnicia o dată cu dînşii. Ei au fugit de civilizaţie, pentru că se simţeau copleşiţi de ea, dar pier în „Aporée" de pe urma amintirilor, de care nu sînt în stare să fugă. Se ajunge astfel la copii născuţi morţi, la sinucideri şi la alte acte disperate — dar un neam nou nu poate fi generat de asemenea oameni: e doar un ultim act care se împlineşte cu o consecvenţă neînduratoare." *(Fratele mai mic.)* Dragostea trupească însăşi dă o expresie şi mai dureroasă spaimei şi singurătăţii.

Sentimentul apăsător de vecinătate imediată a morţii, conştiinţa continuă a unei primejdii nelămurite, traiul la marginea unei „prăpăstii" care desparte două lumi constituie tot atîtea motive obsesive în opera lui Nossack. Prăpastia reprezenta iniţial ruptura spirituală definitivă între două părţi ale omenirii: bombardaţi şi nebombardaţi. Pe urmă ea şi-a lărgit sensul spre o fractură a timpului în conştiinţa unor indivizi, care nu se mai recunosc pe ei înşişi, din pricina existenţei aproape instinctuale şi animalice la care sînt condamnaţi. Căpătînd proporţii simbolice, abisul ce se cască între real şi ireal ajunge în cele din urmă la sinonimie cu moartea. Aceasta e omniprezentă în opera lui Nossack, indiferent

[1] Termen în filozofia greacă însemnînd dificultate, nesiguranţă.

sub ce formă se înfăţişează: generală ori individuală, accidentală sau premeditată etc.

Dansul morţii împlinise cîndva o funcţie socială egalizatoare, antrenîndu-i irezistibil pe rege şi pe plebeu, pe suzeran şi pe vasal. Dar întrucît lumea Evului mediu creştin, ca de altfel şi cea romantică sperau într-un „dincolo" asigurat oricui, rînjetul morţii nu le dădea acelaşi fior al absurdului pe care-l încearcă unii dintre gînditorii şi artiştii contemporani. Nici un secol n-a pus umanitatea într-un contact mai strîns, mai general şi mai cutremurător cu moartea, mergînd pînă la spectrul morţii speciei însăşi, decît secolul nostru. La posibilităţile de informare ale trecutului, moartea mai putea păstra oarecum forma iluzorie a unei nenorociri locale; astăzi, participarea la orice fel de evenimente este generală. În cazul lui Nossack, conştiinţa tragică a morţii individului a fost depăşită, prin trăirea ororilor naziste şi ale războiului, spre o conştiinţă existenţială. Cert este că ea nu descinde pur şi simplu din niscaiva modele filozofico-literare, ci e opera unei aventuri directe. Eroul din *Nekyia* se plimbă printr-un oraş defunct, în care şi lucrurile au murit (ca, de pildă, oglinda care nu vrea să-i mai răsfrîngă chipul), un oraş în care expansiunea morţii este atît de covîrşitoare, încît o vietate ce s-ar ivi întîmplător n-ar mai fi decît o excepţie ciudată: „Timpul s-a sfărîmat. Ce înseamnă asta: ieri? Şi ce înseamnă: cu o mie de ani înainte? N-am decît să mă adresez acelora ce au trăit acum o mie de ani şi pot sta de vorbă cu ei." Dialogul cu lumea morţilor nu mai împlineşte la Nossack funcţia satirică, ori general morală, aşa cum l-a impus Lucian; glasurile „celorlalţi" care şoptesc într-o limbă străină şi totuşi inteligibilă încearcă să ne comunice măcar frînturi din adevărul pe care îl deţin, poate, asupra existenţei. Colocviul cu ei seamănă cu un fel de şansă unică de a mai elimina cîte ceva din îndoielile care ne frămîntă, legate de inconsistenţa şi incertitudinea sorţii umane.

Nici vorbă că Nossack nu ignoră şi cealaltă posibilitate, de atîtea ori încercată de cei ajunşi la marginea răbdării: intrarea voluntară şi efectivă în contact cu lumea morţilor. Dar pentru Nossack soluţia evadării prin sinucidere — pe care i-o sugerează şi acel ce s-a întîlnit cu un alt Klonz, acum un secol şi jumătate — pare seducătoare numai la prima vedere: ea e mai degrabă primejdioasă şi trebuie să-i rezistăm bărbăteşte. Inginerul Schneider (din *Fratele mai mic)* recunoaşte că a vrut să se sinucidă la şaisprezece ani — vîrstă la care, poate, gestul ar fi fost scuzabil; dincolo de ea, sinuciderea devine ridiculă. Chiar dacă un astfel de act şi-ar putea aroga meritul de a reprezenta „o idee dusă cinstit şi curajos pînă la capăt", este mult mai interesant să încercăm să smulgem, vii fiind, secretul morţilor — comportîndu-ne faţă de moartea noastră proprie ca un fel de evazionişti, mai mult sau mai puţin indiferenţi la „murire" ca proces continuu. O asemenea indiferenţă practică eroina din *Ştim noi ce-i asta (Das kennt man* — 1964) care, povestind moartea unei fiinţe probabil semiimaginare, *Herr* André, îşi cîntă oarecum preludiul propriei dispariţii.

Întoarcerea spre cei ce nu mai sînt, ori trecerea individului prin viaţă aidoma unui mort (cf. *Nekyia* sau *Tabloul de comandă)* constituie forme ale însingurării. Dar singurătatea eroilor lui Nossack dă rezultate contradictorii. Într-un anume moment, izolarea de semeni şi cufundarea tăcută în sine poate părea un refugiu superior, comunicînd eroului o senzaţie euforică. Există

însă, pare-se, şi un alt moment component al însingurării depline: acela în care eroul se simte „pierdut" — fie ca în versurile de adolescent incluse în *Dorothea*, fie ca în pasajul tulburător din *Nekyia*, în care rămîne complet izolat în fundul unui crater, cu orice perspectivă de scăpare exclusă. Această stare care poate fi asimilată cu aporia se traduce uneori într-un fel de plîns inexplicabil şi contagios, în genul a ceea ce este la animale un anume zbieret de angoasă. Acuzatul din *Imposibila cercetare a dovezilor* cunoaşte şi el acest „plîns fără motiv": apare la femei şi bărbaţilor li-e teamă de el întocmai ca de urletul molipsitor ce zace undeva în noi şi pe care ne silim mereu să-l refulăm; căci dacă s-ar dezlănţui, ar ameninţa probabil însăşi existenţa speciei.

Personajele lui Nossack — înrudite sub acest raport cu ale lui Kafka şi Camus — au sentimentul împovărător al unei „condamnări la existenţă" şi conştiinţa mistică a unui păcat nedesluşit şi nedemonstrabil care ar fi putut legitima, într-un fel, o asemenea condamnare, un păcat de urma căruia încearcă să dea. Situaţia lor neclară le infiltrează angoasa, spaima, sentimentul acelei „vini" apăsătoare. „Ştiu că am comis o crimă; întrucît s-au şi spus aici atîtea lucruri care mai bine ar fi rămas nespuse, o recunosc foarte deschis. Şi asta numai ca să vă dau un ajutor, domnii mei. Mai ştiu de asemenea că trebuie să fie o crimă foarte grea, fiindcă altminteri n-aş fi fost condamnat la moarte... Toate astea îmi sînt clare, dar nu ştiu ce fel de crimă este şi nu ştiu cînd şi nu ştiu cum şi nu ştiu pentru ce. Ceea ce nu e o situaţie plăcută." *(Imposibila cercetare a dovezilor.)* Acelaşi sentiment confuz al crimei îl urmăreşte şi pe eroul din *Nekyia*, un fel de fărădelege orestiană care ar explica persecuţia lui de către erinii. În *Pieirea*, prozatorul însuşi se simte apăsat şi se declară răspunzător de cataclismul abătut asupra Hamburgului; de astă dată e vorba de un alt gen de păcat, acela al tăcerii, al rezervei, al neprevenirii contemporanilor despre nenorocirea pe care o presimţise totuşi că se apropie, despre inevitabila prefacere a Urii în Demenţă.

Indiferent de natura „păcătuirii" însă, ea atrage după sine, cu necesitate, o judecată, un proces. Primul şi cel mai necruţător judecător este „acuzatul" însuşi, fiindcă e şi cel mai aproape, într-un fel, de viermele „vinii" sale, care-i roade rădăcina fiinţei: „Aventura sînt numai eu", conchide laconic studentul Schneider *(Tabloul de comandă — Spirale — II)*. Personajul anchetat în *Imposibila cercetare a dovezilor* mărturiseşte că a căutat mereu un tribunal care să-l judece şi să-l condamne, ca să-l liniştească şi pe el; din păcate, nu l-a găsit şi a trebuit să-şi fie singur judecător. De altfel, pentru Nossack, oricine povesteşte ceva nu poate să nu fie şi judecător: fiecare relatare implică într-un fel o poziţie, o alegere etică, dacă nu chiar o investigaţie a sensurilor ultime ale existenţei în general. Neplăcut e că rareori ne înţelegem bine pe noi înşine şi că şi mai rar ne pot înţelege ceilalţi, adică semenii-judecători înaintea cărora ne prezentăm. Imensa majoritate judecă numai în orizontul primei realităţi (pe care o consideră şi unica) şi nu se recuză, din pricina unui sentiment de demnitate prost înţeleasă, nici măcar atunci cînd li se propun probleme foarte delicate — în genul „plecării în ceea ce nu se poate asigura" (adică *în viaţă)* a personajului feminin din *Imposibila cercetare a dovezilor*. Asemenea judecători au înclinarea de a complica tot ce e simplu, de a se pierde în detalii, de a aduce totul

la măsura logicii formale, de a introduce abuziv false verigi într-un lanț cauzal, numai de dragul de a obține un lanț perfect; interogatoriile lor sînt profund descurajante pentru „acuzat", deoarece părțile nu vorbesc aceeași limbă. Tot ceea ce „acuzatul" încearcă să traducă metaforic, servindu-se, în chip inevitabil, de limbajul curent, pentru a preciza cît de cît ceea ce pare foarte confuz în trăirile sale din „jocul secund", este recepționat de judecători *ad-litteram*; aceasta îi pune într-o derută continuă, aducîndu-l și pe anchetat la deznădejde, la dorința de a fi condamnat cît mai repede și executat. Oricine poate desluși aci una din trăsăturile specifice dramei multor scriitori contemporani (printre ei, de exemplu, Fr. Dürrenmatt, ale cărui opere sînt tot atîtea procese, ori autoprocese), spaima de neînțelegere conjugată cu imposibilitatea precizării de lictului și amărăciunea față de insuficiențele supărătoare ale limbajului uman, fie el cotidian, fie artistic, fie chiar al unor științe exacte.

Și cu toate acestea Hans Erich Nossack nu exagerează socotindu-se *un scriitor realist*. Atît doar că realismul său nu e de tip tradițional, balzacian. După experiențele divergente sau contradictorii ale naturalismului, bergsonismului și psihanalizei, ale suprarealismului și ale existențialismului, acest realism nu putea să nu se modifice; cu atît mai mult, cu cît Nossack recunoaște deschis că a trebuit să lupte o vreme pentru a se putea elibera de fascinația lui Strindberg — ce s-a exercitat de altfel și asupra lui Kafka și, în genere, asupra scriitorilor expresioniști. Există două momente conexe și contradictorii în același timp în realismul lui Nossack: momentul preponderent e acela al frecventării celei de a doua realități, al investigației în interiorul lumii fantastice a visului, al aproximării descoperirilor și comunicării lor printr-o serie de motive-cheie; dar există și o componentă puternică de realism gen Stendhal, un ochi întors spre realitatea socială și psihică cea mai obișnuită. Ceea ce m-a și determinat să-i denumesc realismul „oniric". „Numai în vis poți să vezi așa de clar. Cînd ești treaz și în timpul zilei, n-ai timp să bagi de seamă toate astea...", susține Nossack în *Dorothea*; visurile își au deci realitatea lor incontestabilă, chiar dacă multora le par lipsite de consistența realului din starea de trezie; de aceea scriitorul consideră o platitudine și o formă de mărginire zicala curentă: „Träume sind Schäume", adică: „visurile sînt amăgiri". Mai mult încă: prin gura unor personaje el proclamă imaginile noastre despre prima realitate ca fiind adeseori false și inutile.

Ce ar putea fi atunci cealaltă realitate? Nossack o concepe ca pe un fel de copie răsturnată a primei realități, ca o reflectare a ei cu semn schimbat, despre care nu mai putea vorbi cu folos decît în imagini și simboluri. Evident, încrederea atît de largă în realitatea visului îl situează pe scriitor printre urmașii lui Novalis și Hölderlin. Pentru Nossack, un șoc ca acela al bombardării Hamburgului este în stare să preschimbe realul în ireal și invers: de vreme ce viața a devenit subit și integral moarte, nu mai rămîne decît ca aceea ce era socotit mai de mult moarte să însemne acum viață. Rătăcind buimac prin străzile orașului ucis, eroul din *Nekyia* se oprește în fața unei măcelării, cu următoarea stranie constatare: „...carnea vînătă a animalelor tăiate, ce atîrnau rînduite în prăvălie, părea să fie singurul element viu". Mutat într-o ambianță de vis, personajul își amintește într-alt loc despre vechea realitate ca despre un adevărat vis. Încremenirea obiectelor în lumea acum

fantomatică a Hamburgului îi evocă lui Nossack tabloul reprezentînd pădurile înghețate din nordul Finlandei, rămase un fel de semne de neînțeles, ca niște rune, o răsturnare a noțiunii însăși de pădure — căci noțiunea aceasta implică totuși notele de verdeață și de mișcare, este dotată oarecum cu mai multă viață decît ceea ce înfățișează pădurea concretă, dar împietrită de ger.

Între o lume și cealaltă nu se produce de fapt nici un hiat, nu întîlnim nicăieri vreo delimitare absolută. Nossack recurge în mai multe rînduri la motivul oglinzii pentru a exprima metaforic asemănarea, apropierea și depărtarea totodată dintre real și ireal. Imaginea noastră din oglindă (ca și imaginea lumii reale în vis) posedă o anume superioritate, o anume independență față de circumstanțe — în tot cazul, coabitează cu infinitul, îi respiră atmosfera rarefiată. Cea mai mare plăcere a prozatorului — mărturisită și în interviul acordat publicației *Die Welt* — este să-și plaseze și să-și studieze personajele tocmai în micul spațiu așa-zicînd „gol" în acea *no man's land* dintre obiectele reale și imaginea lor în oglindă. Cum eroii nu-și află „un echilibru suficient" nici de o parte, nici de cealaltă a oglinzii, îi vedem făcînd niște gesturi descumpănite, destul de ridicule, cu atît mai mult cu cît „granița" pe care se situează este într-o perpetuă mișcare.

De cele mai multe ori tranziția între cele două realități nu se săvîrșește la amiază (cum se întîmplă o dată în *Klonz),* ci la vremea înserării. Crepusculul care dă lucrurilor contururi nesigure este un moment preferat în narațiunile lui Nossack: obiectele nu pier în cursul nopții, ele ne apar doar altfel sub difuza lumină selenară.

Un anume firesc, o anume cauzalitate proprie se păstrează și în universul oniric, chiar dacă diverse aspecte ale lui sînt făcute să ne tulbure. În *Nekyia,* povestitorul stă de vorbă foarte liniștit, într-o stare de visare, la un fel de masă a umbrelor, cu morții sau cu viii aflați departe de el. Comportarea umbrelor nu e însă cu totul alta decît cea de pe pămînt; deosebirea e că sînt transparente și complet în afara condiționărilor spațiale și temporale, bucurîndu-se de o libertate totală în mișcări. În limbajul umbrelor intră „aceleași vocabule, dar suflul pustiei sau al ținutului polar, sau cum o mai fi arătînd pe dincolo... dă cuvintelor celor mai obișnuite o semnificație atît de primejdioasă, încît nimicește tot ce e obișnuit". *(Tabloul de comandă.)* Întinderile nemărginite ale celeilalte lumi se asociază în viziunile lui Nossack cu deșertul polar bîntuit de viscole: cine se avîntă pe asemenea căi trebuie să aibă și îndrăzneala de a merge pînă la capăt, chiar de-ar constata eventual că alții au pierit, în aceeași încercare, înaintea lui.

Limbajul „umbrelor" are caractere înrudite cu acela al adîncimilor neexplorate ale eului nostru. Nossack se întreabă adeseori ce anume este mai *autentic*: ceea ce spune, sau ceea ce vrea de fapt să spună? Între primul plan, acela al cuvintelor folosite, al expresiilor formulate și „fundal" (acolo unde germinează intențiile profunde ale conștiinței) se deschide un abis, peste care anevoie s-ar putea arunca vreo punte. Autenticitatea comunicării conținutului sufletesc real rămîne nu o dată sub semn de întrebare; de aci hotărîrea prozatorului de a nu se mai interpune, de a proceda în „rapoartele" pe care le scrie la ceva similar cu „defularea", ca în dicteul suprarealist: „...mi-am propus să spun lucrurile exact așa cum sînt, ori mai bine zis: să vorbesc după cum

îmi aduce suferința cuvintele pe buze, fără să mai las să treacă frazele și ideile, mai întîi, prin sita rațiunii". *(Klonz.)* Dicteul e lăsat deci pe seama „suferinței" care răscolește adîncimile conștiinței. Scriitorul nu dorește să-și aleagă cuvintele, pentru că vocabularul curent nu reprezintă nimic sigur: „cuvintele nu fac decît să ne rătăcească", ele nu sînt adeseori „decît niște tablete pentru dureri de cap" care nu anulează durerea însăși, ci o împing doar într-o zonă mai întunecată, unde n-o mai simțim un timp. Pentru acei care au de rezolvat probleme grave cu ei înșiși soluția cea mai eficace ar fi de fapt tăcerea și retragerea în singurătate, fără tînguiri, așa cum fac unii indieni din Matto Grosso.

De pe urma experiențelor proprii în lumea oniricului, Nossack a rămas cu obsesia cîtorva motive, care încearcă să suplinească într-o măsură insuficiențele limbajului. Ele sînt fie revalorificări ale unor legende și mituri antice, basme ori fabule ale popoarelor primitive, considerate mai aproape de adevărul visului, fie motive create de povestitorul însuși. Numeroase istorisiri au drept pretext o plecare, o vizită, o călătorie în cealaltă realitate, în care cititorii sînt luați pe nesimțite ca însoțitori: așa se întîmplă în majoritatea povestirilor din volumul de față, în *Nekyia*, în *Spirale*, *După ultima răscoală* etc.

La fel cu Hölderlin, Nossack se simte atras de personajele legendare ale antichității grecești, cărora le conferă nu o dată sensuri noi, complexe. Evocarea lor are o funcție de parabolă, din care se desprind înțelesuri pentru viața contemporană. Figura cea mai interesantă în această direcție e aceea a Clitemnestrei — totdeauna corelată cu aceea a lui Oreste. Uciderea soțului întors în patrie după ani lungi de absență, crima Clitemnestrei

care vrea să-și dea frîu liber patimii ce o leagă de amant, precum și pedepsirea Clitemnestrei de către Oreste alcătuiesc un fel de ghem de vini greu de descurcat, pentru că fiecare ucigaș a fost mai întîi o victimă: destinul și-a bătut joc de întreg neamul Atrizilor. Mama către care se îndreaptă în vis eroul din *Nekyia* (un drum ce pare că reia și amplifică aventura lui Faust din scena *Galeriei întunecate)* a fost tocmai o astfel de Clitemnestră, altă variantă a soției și mamei criminale se regăsește în povestirea *Pe mal (Am Ufer — Spirale — I).* O vreme cel puțin Nossack a fost stăpînit de tendința de a identifica, într-un fel, genul feminin cu Clitemnestra. El prelua, astfel, bineînțeles la un alt diapazon, misoginismul lui Strindberg și concepția acestuia despre căsătorie ca o luptă între sexe. Dar cu toate că în romanul *Fratele mai mic* prezenta raporturile dintre mamă și fiu ca o ură abia stăpînită, iar relațiile matrimoniale ca un „impas" (în *Imposibila cercetare a dovezilor)* — într-o fază mai recentă, Nossack nu mai atribuie femeilor aceleași trăsături de Eve malefice; dimpotrivă, pare să le acorde o anumită superioritate, în special cînd e vorba de intuirea forțelor misterioase ale spiritului și ale naturii. Poate că mama ucisă de noul Oreste și căutată de el în lumea morților, în durerosul pelerinaj din visul ce alcătuiește *Nekyia*, va fi avînd și semnificația de „natură-mamă", pe care oamenii au nimicit-o în ei și în jurul lor, o dată cu grozăviile la care s-au dedat în ultimele decenii.

Față de piesele lui O'Neill *(Din jale se întrupează Electra)* și Sartre *(Muștele)* care privesc din două unghiuri moderne diferite tematica tragediei Atrizilor, tratarea acesteia în proza lui Nossack are un anume dezavantaj, pricinuit de o simbolică mai nebuloasă. Ea lasă

întrucîtva impresia că scriitorul însuşi nu şi-a limpezit încă prea bine semnificaţiile mitului lui Oreste. Sigură este deocamdată simpatia sa pentru acest îndrăzneţ iubitor al adevărului şi dreptăţii, ca pentru un aventurier al celei de a doua realităţi.

Motiv caracteristic în proza lui Nossack este şi apariţia acelui personaj ciudat (fiindcă aparţine integral, sau măcar în parte, celeilalte realităţi) care se numeşte cîteodată „fratele", alteori „prietenul", alteori „îngerul". În *Appassionata*, fratele închis într-un crater al lunii reprezintă o altă ipostază a naratorului, chipul său periculos şi răzvrătit faţă de cuminţenia şi „ordinea" existenţei anodine. Hans Erich Nossack trăieşte de multe ori acest proces de dedublare, prin eroii săi, în cursul căruia are prilejul să comunice cu „celălalt" (un termen care nu are la el semnificaţia pe care i-o acordă Sartre). „Fratele mai mic" pe care şi-l caută Stefan Schneider este mai degrabă „un înger printre oameni" (ca şi Albert din *După ultima răscoală*, ca şi *Herr* André din *Ştim noi ce-i asta)*, o fiinţă care te sileşte s-o iubeşti şi s-o protejezi chiar cînd te stînjeneşte. Întrebat care este în fond semnificaţia „îngerilor" săi, Nossack a răspuns după obiceiul lui printr-un ocol — din care putem deduce totuşi că aceste personaje trebuie considerate, în funcţie de etimonul grecesc „anghelos", nişte vestitori ; ele sînt aşadar purtătorii mesajului său. Comportarea lor ni se pare stranie tocmai pentru că în ei adie briza lumii de dincolo. Prieteni, fraţi sau îngeri, ei completează personalitatea scriitorului, care are nevoie de aceste perechi pentru a-şi putea întinde cît mai departe antenele în vis.

Preocupat de basmele popoarelor ce duc o existenţă simplă şi pornind de la considerentul că realitatea însăşi

e adeseori tot o poveste, scriitorul reţine îndeosebi mitul indian al transformării celor ce au pierdut totul pe lume, ori a celor ucişi nevinovaţi — în stele : de pildă, în strălucitorul grup al lui Orion. „Am simţit... din totdeauna ca adevărata mea patrie doar poveştile tuturor popoarelor — şi aşa stau lucrurile şi azi. Numai muzica lui Bach mai are un efect asemănător asupra mea."

Atitudinea lui faţă de viaţa „naturală" este însă diferită de a unui Wiechert, de exemplu ; în special în cărţile din ultima vreme, Nossack respinge soluţia întoarcerii la natură, privită de alţii ca o cale a „mîntuirii". El preferă naturii întoarcerea spre vis şi fantezie, căci civilizaţia burtă-verzimii a pervertit pînă şi natura. Ceea ce-l atrage poate cel mai mult spre poveştile populare e libertatea pe care ele şi-o iau adesea faţă de spaţiu şi timp, pe care le tratează după necesităţile expunerii, condensîndu-le sau dilatîndu-le, potrivit unui ritm interior. În fine, în unele viziuni populare omul nu e decît un pasaj scurt între două infinituri — o idee care reţine şi atenţia lui Nossack în *Pieirea ;* subliniez însă că ea nu are nimic a face cu concepţia creştină similară. Pentru cei bombardaţi la Hamburg trecutul şi viitorul au făcut explozie, ei nu mai cunosc decît un prezent halucinant, istoria lor e complet pulverizată : muţenia şi nemişcarea împinse dincolo de limită fac ca totul să le apară atemporal, „veşnic" — „ieri" şi „mîine" devenind brusc nonsensuri.

Cum spuneam însă, toate aceste stări stranii, toate plecările în cealaltă realitate nu anulează vibraţia puternică a prozatorului în faţa realităţii zilnice. Fără paradox, se poate socoti că refugiul în oniric sau în adîncimile eului creator sînt tocmai consecinţa directă

a unei *hipersensibilități față de real*. De altminteri observația li se potrivește celor mai de seamă scriitori existențialiști (indiferent de deosebirile dintre ei), la care denunțarea feroce a sordidei realități burgheze ce-i sufocă reprezintă de asemenea o componentă de bază: la Malraux, la Camus, ori Sartre.

Pe Nossack îl chinuie în special durabilitatea, rezistența tipului „Klonz" — „real" și „realist" prin excelență — burghezul îmbuibat și obraznic, pentru care nici un mijloc nu e prea murdar, dacă e lucrativ. Nossack nu crede în dispariția lui Klonz nici peste un veac și jumătate — pesimism istoric ce derivă din numărul și amărăciunea experiențelor sale. Și nu numai această categorie josnică îl indispune pe prozator. Pretențiile de moralitate și infinita ipocrizie a familiilor „respectabile" de intelectuali îi ocazionează, în *Fratele mai mic*, pagini de o virulență care ni-l amintește din nou pe Sartre. Nossack nu poate tolera existența „exemplară", supușenia stupidă care asigură un certificat moral excelent unor personaje (cît se poate de *reale!*) cum e, de exemplu, profesorul de matematici din Apolda, fratele inginerului Stefan Schneider. Respectabilul profesor, „fiu ireproșabil", nu îndrăznește să se arate cît de cît stingherit că mama sa, o adevărată *„genitrix"* cupidă și veninoasă, ascunde bucățelele de zahăr (într-o perioadă de lipsă a acestui aliment de pe piață), pentru ca soțul ei (fost profesor al Facultății de medicină din Jena) să nu se poată înfrupta mai mult decît îi permite ea. Indignat, inginerul Schneider se ridică atunci de la admonestarea fratelui-mototol la o diatribă social-politică: „...probabil că m-aș amuza și eu de chestia asta, dacă n-ar exista în același timp această aroganță, această pretenție de a reprezenta educația, cultura, idealismul, pietatea și toate cîte mai sînt. Tot continentul s-a năruit din pricina unor asemenea fraze: măcar de-ar ști să moară fără fraze și cu toată modestia, ca să i se ierte."

Pe specimene asemenea profesorului Schneider și birtașului Klonz s-a putut sprijini „epoca de aprigă silnicie" a hitlerismului, cum o numește undeva autorul. Nossack a cunoscut-o direct, prin interdicția de a publica la care a fost supus între 1933 și 1945: a fost epoca în care, pe lîngă tot șirul de ticăloșii, opinia indivizilor trebuia aliniată obligatoriu după aceea a führerului (care gîndea în locul fiecăruia), cînd oamenilor nu le era permis nici măcar să fie triști, cînd un tineret abrutizat se ferea cu spaimă de întrebări, deprins fiind să execute numai ordine. Cu egală mînie, Nossack respinge atît fascismul, cît și războiul, două fenomene apropiate între ele pînă la identificare.

Constatările tragice asupra realităților lumii burgheze au făcut și din Nossack, ca și din alți cîțiva scriitori de tip existențialist, un umorist negru, mai exact posesorul unei ironii și al unui surîs la fel de amare — mergînd pînă la macabru. Gazetarul care i-a luat interviul pentru *Die Welt* spunea chiar: „Mă mir că nu sînteți considerat un umorist"; la care replica nu s-a lăsat așteptată: „Să zicem mai bine *un clovn*". Firește, pentru că orice mare clovn e un observator amărît: un asemenea artist ar putea fi de părere, întocmai ca și Nossack, că oamenii au inventat iadul numai ca să se consoleze cu existența a ceva și mai rău decît nenorocirea lor; că o ființă plată ca profesorul de matematici Schneider nu-i decît „un burete" care a supt tot felul de „fraze bune" și le dă afară ori de cîte ori e apăsat; sau că oricine nu poate dansa cu doamne cu briliante e un incapabil...

Cea mai gravă dintre toate temele, tema morții, este tratată de Nossack cu un *Galgenhumor* specific, pentru care ilustrarea cea mai izbutită mi se pare *Nota de plată*. Transpunerea în cealaltă lume (a victimelor nazismului) e atît de directă încît, într-un prim moment, cititorul nu poate să nu fie dezorientat ; iar după ce se regăsește, e copleșit de farsa tragi-comică ce i-o servește Nossack, care nu face totuși nimic altceva decît să-i arate dintr-un unghi neobișnuit grozăviile unei funeste realități. Lucrurile se repetă, într-un fel, în *Interviu cu moartea* : cu o prefăcută curiozitate de reporter, scriitorul întîrzie asupra detaliilor de mobilier și decor din apartamentul Morții, mirîndu-se puțin de indiscreția și de lipsa de gust cu care diverse obiecte evocă omoruri, sînge sau înmormîntări. Portretul însuși al Morții este realizat cu finețe de umorist : toate trăsăturile lui sînt decalcate fidel de pe tipul de industriaș modern cu un înalt simț al realităților, cu o adaptabilitate promptă la cerere și ofertă, cu o falsă volubilitate de adevărat om de lume ; că intenția n-a putut fi alta ne-o confirmă — dacă mai era nevoie — coincidența dintre asemenea trăsături și acelea ale lui Fritz Breckwaldt din *Fratele mai mic*, om de afaceri tot atît de „realist" și practic și la fel de vorbăreț și „tonic", de pildă în scena în care îi povestește inginerului Schneider despre nenorocirea de a avea un frate scriitor, în stare să te facă de rîs în ochii lumii.

Optica aceasta de umorist nu încetează să funcționeze nici măcar în fața temelor celor mai dragi lui Nossack. Vorbind despre tranziția de la real la ireal, el observă că probabil ne-ar cam durea să stăm exact pe tăișul oglinzii, la mijloc, între cele două lumi. Altă dată, în *Nekyia*, autorul se introduce ca o persoană foarte concretă în propria-i narațiune, rezonînd : dacă la petrecerea la care asistă *în vis* și la care sosește inopinat este primit și salutat pe nume, fără ca el să-și cunoască amfitrionii, probabil că era așteptat : „De altfel, doar povestesc un vis". Asemenea momente de înseninare sînt însă destul de rare în umorul lui Nossack : ele îl apropie de tradițiile romantice ale lui Jean Paul ; în general, Nossack este mai degrabă sec și mohorît, ori ricanant, înscriindu-se într-o măsură pe linia umorului gen Swift.

Gama propriilor experiențe grave și grăitoare prin ele însele, precum și (parțial) lecturile preferate din Stendhal au condus la un anume tip de proză narativă caracteristic lui Nossack. El nu este de loc înclinat să fabuleze, să născocească subiecte și să construiască intrigi convingătoare, ci se mulțumește *să relateze*. Expunerile lui sînt istorisiri nude de orice decor și ornamente tradiționale (cu rare excepții) ; ele sînt, într-un sens, „reportaje", dări de seamă al căror criteriu fundamental este autenticitatea. Raportorul ne comunică trăirile sale ; el nu e străin de ceea ce relatează, dar încearcă s-o facă într-un mod cît mai obiectiv, cu neutralitate, cu absența oricărei sentimentalități, cu grija ca măcar cîteva din cuvintele lui să transmită nealterat adevărul. Cei mai mari inamici ai lui Nossack sînt falsitatea și falsificările de dragul de a face „frumos", de a face „literatură". În această direcție, e de acord cu toți marii prozatori contemporani. De la primele pagini ale cărților sale, Nossack ține să-și prevină cititorii în mod expres să nu caute acolo ceva care cu siguranță nu vor găsi, pentru că nici n-a vrut să facă din ele romane : „Nu este vorba aci de

ceea ce se cheamă în mod obişnuit un roman, aşadar nu e vorba de ceva născocit şi povestit pentru efectul său, ci de relatarea simplă a unei trăiri, pe care scriitorul a scris-o fără să ţină socoteală de formele literare recunoscute. Sau, ca s-o spunem şi mai limpede: este vorba de un monolog care ar fi avut loc chiar şi în cazul cînd n-ar fi existat nici un ascultător." *(După ultima răscoală.)* Faţă de Stendhal, Nossack ne apare oarecum radicalizat, de o „obiectivitate" care nu se sfieşte în faţa nici unui fenomen — fie el conştient sau inconştient, de memorie obişnuită sau datorat unor „intermitenţe ale inimii".

Aceeaşi atitudine generală se traduce şi în stilul narativ al lui Nossack, un stil al variaţiilor celor mai neaşteptate, al tranziţiilor fără avertisment dintr-o lume în cealaltă, al întreruperilor şi al schimbărilor de fire într-o urzeală aproape totdeauna încîlcită — ca viaţa însăşi. De remarcat faptul că anumite „flori" stilistice nu lipsesc; ele apar însă tocmai acolo unde sînt relatate aspecte ale vieţii primei realităţi, unde claviatura ni se pare a fi aceea a romanului tradiţional; dimpotrivă, cînd abordează miturile, cînd vorbeşte de meandrele sau impasurile sale sufleteşti ori de plutirile în ireal, Nossack revine la uscăciunea Codului napoleonean — vrînd să spună probabil că acela ce povesteşte despre lumea simplă şi autentică a visului se poate lipsi, fără pagubă, de epitete şi comparaţii. Simplitatea este totdeauna la ţintă, totdeauna mai aproape de adevăr: de aceea cititorii să nu fie prea surprinşi că un scriitor german foloseşte propoziţii atît de scurte dispuse paratactic. Ele i-au fost oarecum „dictate" naratorului ca atare şi el le-a transcris, fiindcă detestă vorbăria care nu face decît să încurce lucrurile. Momentele cele mai diverse se deapănă la el în voia fluxului memoriei: reale, imaginare, dorite sau nu, plate sau profund filozofice, declarative sau interogative etc. Stilul va prezenta în consecinţă întorsături neaşteptate, discontinuităţi, reticenţe, tăceri. Întrebări puse undeva rămîn în aşteptarea unui răspuns care — presupunînd că e dat — vine după numeroase fraze ce îl ocolesc. Cele mai multe din dialogurile lui Nossack sînt de fapt pseudodialoguri: cel ce întreabă e totuna cu cel ce dă răspunsurile. Personajul Klonz nu-i decît un fel de umbră care-l persecută cu prezenţa ei insuportabilă pe scriitor: acesta se ceartă în cazul de faţă cu propriile sale ficţiuni.

Predominanţa monologului — în această acerbă căutare a adevărului în forma lui individuală — explică frecvenţa unor motive ce revin cîteodată aidoma de la o carte la alta. În fond, aşa cum s-a mai remarcat, Nossack n-a scris decît o singură operă, un fel de continuu interviu cu moartea, sau cu sine însuşi. Opera aceasta se poate numi, la urma urmelor, şi „roman", mai ales în împrejurările actuale ale dezvoltării proteice a genului. Dacă *Spirale* cu cele cinci istorisiri complet distincte, rod al unei „nopţi de insomnie", se poate subintitula roman, atunci cu atît mai mult povestirile din volumul prezent nu-s decît capitolele uşor dislocate ale unuia şi aceluiaşi roman. Probă şi circulaţia unor personaje dintr-o istorisire într-alta (cazul Casandrei) şi mai ales tonalitatea unificatoare a întregului, care e aceea a „raportului unui supravieţuitor".

Şocul trăit de autor îl face să plutească într-o continuă nedumerire între vis şi viaţă, să repete vorbele „prăpastie", sau „sînt pierdut", să înmulţească „de ce"-

urile și semnele de întrebare, construcțiile cu „oare" și cu „sau" — exprimînd toate ceața îndoielii din care nu poate scăpa. Astfel, deși frazele citite detașat rămîn scurte și limpezi, succesiunea lor ne poartă treptat spre o atmosferă nebuloasă, fantastică : unele detalii ale fenomenelor sau proceselor sînt perfect iluminate, dar aspectul lor de ansamblu și în special sensul aglomerării lor ne scapă cîteodată, rămînînd doar aluziv și ipotetic, întocmai ca în vis. Sau întocmai ca în poezia lirică, ceea ce nu e de loc de mirare în cazul unei proze cu un caracter monologic atît de pronunțat. Magia poetică a povestirilor lui Nossack este opera acestei confidențe simple și continui, într-un limbaj sobru — chiar dacă umoristul îl colorează din cînd în cînd cu unele paradoxuri.

În fond, Nossack e un mare timid, jenat de „mîzgălelile" lui (cum le spune într-un loc), un om de o extremă pudoare, căruia nu-i place să se plîngă altora : cînd vorbește, cînd publică totuși, ne pune în fața unei confesiuni ce nu mai putea fi reținută și pe care el cel dintîi pare că o ascultă cu mirare. Scriitorul se destăinuie ca și Melitta-Marie, eroina sa, prostituata cu suflet angelic din *Știm noi ce-i asta,* care, pe patul de moarte, cuvîntează fără oprire de-a lungul a aproape două sute de pagini. Va reuși oare să se facă înțeleasă cu totul de tînărul student în medicină care o ascultă ? Puțin probabil. Ceea ce din nefericire i se mai întîmplă și lui Nossack, în operele căruia o serie de metafore, simboluri sau apariții simbolice rămîn pînă la urmă prea obscure. Dovada cea mai convingătoare, în acest sens, nu se găsește nici în volumul de față, nici în *Nekyia* sau *Spirale ;* ea e oferită de relatarea intitulată *După ultima răscoală* — un fel de

parabolă imensă, lăsînd loc la numeroase interpretări posibile, în care aluziile la păgînism și la creștinism, ori la regimul totalitar nazist se interpătrund cu acelea referitoare la atotputernicia împărăției morților sau la stupiditatea conformismului burghez ș.a.m.d. Lectura cărții îți lasă impresia unui film rulat cu un aparat de proiecție nărăvaș, pe care mînuitorul nu-l mai poate regla ; de aceea unele secvențe ale peliculei sînt rulate normal, altele însă pe dos, unele prea de aproape, altele prea șters sau cu totul invizibil...

Proza realistului Hans Erich Nossack, operă originală a unui contemporan solitar, a crescut totuși și prin acceptarea unor altoiuri variate : mai întîi, tot din lumea germanică, de la nordicii Swedenborg și Strindberg, pînă la Adalbert Stifter, Thomas Mann și Rilke ori Kafka ; în al doilea rînd însă, Nossack e printre prozatorii germani actuali, mai puțini la număr, care s-au dovedit sensibili nu numai la problematica ci și la stilul operelor lui Camus și Sartre. Pentru că dacă, în ansamblu, Nossack poate fi atașat unei viziuni existențiale tragice despre lume, prezentă la mai mulți scriitori occidentali și dincolo și dincoace de Rin — el se exprimă totuși într-o manieră care pare mai aproape de cea romanică, decît de aceea a tradițiilor din propria sa patrie. Diverse aspecte apropie astfel *Nekyia* de *Greața :* omul de care povestitorul se atinge la un moment dat îi lasă pe piele un fel de terci ; fața aceluiași om, asemenea unei plămade moi, îi provoacă spaimă ; și viziunea continuă să ia amploare pînă la senzația sartriană că întreaga lume e o „mare de noroi". Tot astfel, una din descripțiile personajului principal din *Imposibila cercetare a dovezilor* ne amintește de *Muștele* lui Sartre : el evocă o clădire respingătoare, în care a

trebuit să locuiască mult timp (cadru metaforic echivalent cu realitatea însăşi), cu nenumărate cămăruţe de închiriat, murdare şi rău mirositoare, cu ferestre pătate de gîngănii şi cu toate zgomotele deznădăjduitoare ale unei vieţi de tip larvar.

După cum, pe de altă parte, starea de supraexcitare a eroului din *Nekyia* ce rătăceşte ca singur supravieţuitor prin oraşul pustiit, gata să ucidă — fără să ştie de ce — pe primul om care i-ar fi ieşit înainte, este explicată în spirit camusian : „Ar fi fost de altfel o faptă milostivă ; nimeni n-ar fi putut îndura această stare de *libertate deplină* nici măcar o singură clipă, fără să înnebunească". Angoasa în faţa libertăţii în absurd reapare atît la deţinutul din *Graţierea (Spirale, IV)* cît şi la acuzatul din *Imposibila cercetare a dovezilor*, reluînd într-un fel atitudinea cu care Meursault respinge, în *Străinul* lui Camus, ideea oricărei apărări de moarte. Asemenea eroilor lui Sartre şi Camus, nici cei ai lui Nossack nu simt niciodată tentaţia de a se refugia din calea absurdului în sînul credinţei : ei sînt atei, cea de a doua realitate n-are nimic comun cu ceea ce biserica numeşte „lumea cealaltă".

Dar cu toate că rolul scriitorului îi apare tragic, pînă la identificarea cu funcţia de clovn şi de prostituat în societatea în care trăieşte, Nossack nu încetează să publice. El nu se poate declara de acord cu înjosirea existenţei umane — fără să fi izbutit încă să descopere toate resorturile acestei existenţe. Ca nu cumva să se uite ceea ce s-a întîmplat şi se întîmplă, el scrie : poate că cineva, într-un tîrziu, va izbuti să aleagă din vorbele sale de *martor onest* al unei epoci grozave şi derutante, grăuntele unui adevăr. Sigur că literatura n-a putut împiedica războaiele şi lagărele şi „adeseori suferim de această zădărnicie", recunoaşte Nossack. Ceea ce nu-l va împiedica să-şi continue însă redactarea „cardiogramelor", sau a „rapoartelor de expediţie" : fără îndoială, limbajul la care recurge nu-i este totdeauna suficient pentru aventurile lui spirituale, dar Nossack speră să fie înţeles nu numai din cuvinte, ci şi din aluzii şi din tăceri — măcar de unii şi măcar în parte.

VAL. PANAITESCU

Cel mai cutezător moment în desfășurarea unei zile sau a unei opere de artă este acela în care spiritul timpului și natura, elementul divin ce-l mișcă pe om și obiectul de care se interesează, se confruntă în chipul cel mai violent, pentru că obiectul senzorial pătrunde doar pînă la jumătate, pe cîtă vreme spiritul se trezește cu cea mai mare putere acolo unde începe cealaltă jumătate. În clipa aceea, omul trebuie să se țină cît mai tare și, din această cauză, tocmai atunci el se vădește cel mai sincer în caracterul său.
Lîncezeala tragico-trîndavă a epocii, al cărei obiect nu e totuși interesant pentru inimă, urmează în chipul cel mai necumpătat spiritului feroce al timpului, iar acesta ne apare năprasnic — nu pentru că i-ar cruța pe oameni ca un spirit, ziua, ci fiindcă este necruțător ca spirit al sălbăticiei veșnic vii și nescrise și al lumii celor morți.

HÖLDERLIN

RELATAREA UNEI FIINŢE STRĂINE DESPRE OAMENI

Conform instrucţiunilor primite, nu mi-am divulgat identitatea, ci am intrat în legătură cu ei, ca şi cînd aş fi fost unul de-ai lor. De altfel, nici n-ar fi fost nevoie de o asemenea precauţie, fiindcă acestor fiinţe li s-a refuzat darul uimirii încrezătoare. Trebuie să-l fi avut şi ele totuşi, odinioară, întocmai ca şi noi, după cum îndrăznesc să conchid, ţinînd seama atît de ruinele rămase din operele lor, cît şi de suspinele bătrînilor.

Vă rog să binevoiţi a considera cele spuse aici doar ca o simplă ştire că am pornit să mă informez asupra situaţiei acestor fiinţe şi să nu priviţi cumva acestea ca pe un raport definitiv, pe care l-aş supune Înţelepciunii-Voastre, pentru a Vă putea lua hotărîrile după ele. Mîndră de faptul că m-aţi socotit demnă de această misiune, mi-am dat abia acum seama de răspunderea legată de o asemenea însărcinare. Văd atîtea lucruri de necrezut, încît şovăi să-mi exprim o părere. Şederea mea aci nu-i deocamdată decît o dibuire iscoditoare prin pîclă. În consecinţă, aveţi răbdare.

Pentru că nimic nu este atît de vădit şi de pozitiv aci, încît să poţi spune : aşa este : aşa vor ele ! Înainte de toate, fiinţele acestea nu sînt sigure de ele însele şi aceasta le deosebeşte de tot ceea ce cunoaştem. Ar fi o eroare dacă am socoti ca pe ceva de la sine înţeles că pentru ele a fi oameni ar însemna o formă definitivă a existenţei, sau de care să se simtă mîndre. Oricine are de-a face cu aceste fiinţe simte cu groază că par să se dispreţuiască oarecum pentru faptul că trebuie să crească, să înflorească şi să rodească, aşa cum are nevoie, de altfel, oricare fiinţă pentru a-şi menţine specia. Au însă dorinţe nemăsurate şi tot silindu-se să ocolească ceea ce e necesar, stînjenesc însăşi posibilitatea împlinirii lor. Dar ce anume doresc să devină, presupunînd că ar izbuti să-şi spargă forma şi să scape de numele de om, iată ce n-a putut nimeni să-mi arate. În afară de asta, nu se poate spune că le mai ţine îmbrăţişate somnolenţa copilărească a vreunor zori. Ziua a rămas în urma lor, şi conştiinţa că zadarnic a fost lumină, le face să se îndoiască de orice. Cum s-ar putea aştepta însă de la nişte fiinţe care nu cred nici în ele însele, că vor rezista întunericului ?

Să nu vă miraţi că vorbesc despre asemenea lucruri, fiindcă bănuiesc că aci se află adevărata obîrşie a mizeriei lor trupeşti. Da, ştirile care au răzbătut pînă la noi n-au exagerat. Locuiesc într-un chip care nu li se potriveşte. N-au cu ce să se încălzească şi cu ce să se îmbrace. Se hrănesc cu resturi otrăvitoare. Trupurile lor sînt acoperite de bube, se clatină de slăbiciune şi pier de foame fără de număr. Nici o vietate care le vede suferinţele nu-şi poate stăpîni mila. Am observat eu însămi cum pînă şi un copac s-a aplecat gemînd asupra unor fugari, ca să-i ascundă în nefericirea lor.

Ce s-ar întîmpla însă, dacă Înţelepciunea-Voastră s-ar hotărî să-i ajute imediat cu hrană şi îmbrăcăminte ? Sînt nevoită să pun întrebarea : nu cumva n-ar avea altă urmare decît că oamenii ar începe să se distrugă singuri, cu puteri înnoite ? Fiindcă şi mai demult au avut de toate, din belşug, totuşi nu le-au putut stăpîni ; iar cel ce avea de ajuns nu dăruia nimănui ceea ce-i prisosea. Mai bine se îmbolnăvea de Prea-Mult.

În felul acesta şi-au făcut-o cu mîna lor : toate obiceiurile sănătoase pe care le îndrăgeau zac în ruină. Totuşi ei nu pot pricepe. Cînd le vorbeşti despre asta, îşi dau unul altuia răspunsuri enigmatice. „Ţie ţi-a fost dat să mă învingi, zic ei, iar mie să îndur asta din partea ta." În acelaşi timp, învingătorul trăieşte tot atît de mizerabil ca şi învinsul şi amîndoi se tînguie că au făcut ce au făcut. Ce vor să înţeleagă însă prin cel de al treilea, de care au fost îmboldiţi să se sfîrtece, zadarnic am căutat să cercetez. Bătrînii vorbesc de o fiinţă pe care o numesc Dumnezeu. Dar acest cuvînt are atît de puţină rezonanţă în gura lor, încît n-a putut prinde chip pentru mine. Poate că ceea ce numesc aşa n-a fost decît o închipuire a dorinţelor lor, care s-a sfărîmat ca şi toate celelalte ;

fiindcă ar fi trebuit să fi aflat şi noi despre o asemenea fiinţă. Cei mai tineri nu mai cunosc însă acest cuvînt şi întrucît nu ştiu pe cine trebuie să se răzbune pentru nefericirea lor, scrîşnesc din dinţi împotriva lor înşişi.

Binevoiţi, Vă rog, a chibzui dacă n-ar fi bine să li se ia amintirea trecutului, fiindcă zace peste ei ca un stîrv în putreziciune şi le tulbură răsuflarea. Şi peste tot mişună larve. Sînt larve care s-au îngrăşat pe cadavre şi acum se grăbesc spre ascunzişuri, ca să aştepte acolo o reînviere. Şi larve care abia acum se năpustesc pline de invidie, din ascunzătorile lor, pentru că n-au putut încă să ia parte la ospăţ. Şi în vreme ce încearcă să se îngraşe din stîrv, se laudă în gura mare : uitaţi-vă cum stîrpim leşul blestemat ! Oamenii alunecă însă pe aceste larve şi, ca atare, mişcările lor devin neîncrezătoare şi descurajate.

Se află totuşi printre ei şi cîte unii care nu se lasă cu totul în voia unor dorinţe nelalocul lor. Am luat aminte la medicii lor şi i-am găsit asemănători cu noi, pentru că deşi le lipsesc mijloacele de a vindeca bolile, îndeplinesc într-un mod prietenos ceea ce se poate, ca pe ceva necesar. Şi s-ar putea să fie încă mulţi printre dînşii cărora nu le pot ghici gîndurile, pentru că îşi ascund cu timiditate adevărata părere. Nu trebuie să uit, în special, să amintesc de femei. Îndură cu mai multă dîrzenie decît orice suferinţele provocate de bărbaţi şi nu întreabă ca aceştia, la tot pasul : de ce ? Îmi place de aceea

să stau împreună cu ele şi să caut în ochii lor adevărul. Felul lor de a tînji după îmbrăţişări este însă deosebit şi de neînţeles, fiindcă năzuinţa lor nu e numai aceea de a zămisli un pui, atunci cînd li-i trupul copt pentru asta, ci rîvnesc la ceva ce numesc dragoste. Pe cît mi se pare, şi aceasta este tot o dorinţă de a fugi de ele însele. Văd totuşi că dintr-asta se fac mai frumoase şi de aceea s-ar putea ca „dragoste" să nu fie decît un alt cuvînt pentru înflorire.

Sau poate mai degrabă nici n-ar trebui să încercăm să le venim în ajutor ? Gîndiţi-Vă bine că s-ar putea să se abată şi peste alte fiinţe dezordinea şi disperarea, dacă s-ar molipsi de această boală a oamenilor de a creşte prea mari pentru ei înşişi, fără să aibă totuşi puterea de a se transforma. Nu-mi place să pun această întrebare şi-mi tremură inima cînd o fac. Faptul că perseverează mereu şi că mai există încă, deşi nu vor să fie ceea ce sînt, nu trebuie să umple pe oricine de admiraţie ? Care altă fiinţă ar mai suporta aşa ceva ? Şi totuşi trebuie să supun atenţiei Voastre această chestiune, fiindcă nu se cade ca tot ceea ce este viu să fie pus în primejdie de către oameni.

Trăiesc aşadar printre ei şi caut să-i cercetez în adîncime. Poate că în raportul următor Vă voi ruga să mai trimiteţi şi pe alţii în recunoaştere. Alegeţi, în acest caz, numai pe aceia despre care ştiţi sigur că nu sînt înclinaţi spre o compătimire prematură, ci pot să stăruie într-o cumpătată bunăvoinţă. Căci, orice s-ar spune,

vraja pe care o exercită oamenii este totuşi prea puternică şi Înţelepciunea-Voastră poate deduce din povestirea mea nelămurită, că am şi fost înlănţuită de ea. Da, cu toate că sînt şi eu o fiinţă dintre voi, am simţit de multe ori, cînd i-am văzut plîngînd, că mă cuprinde dorul de a-mi deveni necredincioasă mie însămi şi de a fi la fel cu ei.

DOROTHEA

Puteţi fi siguri că am reflectat îndelung dacă n-ar trebui să povestesc această întîmplare pur şi simplu aşa cum este şi cum mi-a fost istorisită. Aşadar, fără nici un fel de înflorituri, poate pentru unii foarte interesante, dar care, în fond, strică efectul unui fapt foarte firesc, deoarece îi estompează limitele. Însă chiar de la cuvîntul „limite", am început să ezit. Să luăm, de pildă, limitele timpului şi spaţiului, în privinţa cărora părinţii noştri nu aveau nici o îndoială. Mai există ele realmente şi mai sînt oare aceleaşi ? S-au şters, ori au fost distruse la fel ca oraşele şi ca existenţa noastră burgheză ? Sau poate doar nu le mai vedem, pentru că ochii noştri s-au îmbolnăvit de suferinţă şi mîhnire ? Cine va putea decide ?

Mai mult decît atît : am reflectat dacă nu cumva această întîmplare este prea simplă pentru a mai fi relatată. Se prea poate să fie şi sentimentală, ceea ce se consideră un reproş grav. E drept că împotriva lui aş dori să obiectez imediat : viaţa nu stă prea mult la gînduri dacă ceva este sau nu sentimental. Trebuie să luăm

faptul aşa cum vine şi să terminăm cu el. Mulţi dintre noi îşi dau nişte aere atît de spirituale, că nu poţi decît să te miri şi să te simţi cu totul inferior. Cînd te întorci însă acasă şi le cîntăreşti vorbele în linişte, observi totuşi că sînt atît de spirituali numai pentru că li-e frică de sentimentalitatea lor. S-ar putea spune deci pe bună dreptate : de ce să nu fim sentimentali, în mod sincer, de la bun început ? Ştiu, fireşte, că e o teză periculoasă. Numai că atitudinea contrară, aceea care spune despre sine : „Uitaţi-vă, nu credem în nimic şi totuşi mai existăm încă !" nu trebuie nici ea luată drept nimic altceva decît o fanfaronadă bărbătească. Cred că şi femeile ştiu asta.

Da, întîmplarea aceasta este de fapt numai un episod, aşa cum se poate întîlni de sute, sau de mii de ori. Faptul că e un episod din timpul unui eveniment care a zguduit lumea nu-l face mai valoros în sine. Mă refer la pieirea Hamburgului, în iulie 1943, despre care am relatat într-alt loc, aşa încît nu e nevoie să mă repet aci. Epitetul extrem de puternic : „care a zguduit lumea" îl aleg pe deplin conştient. Pentru foarte mulţi, atunci, lumea a fost zguduită şi încă atît de puternic, încît nici astăzi nu îndrăznesc să vorbească despre asta decît încet de tot şi cu precauţie. Şi pentru mine şi, de altminteri, poate, pentru toţi. Atîta doar că memoria oamenilor e tare scurtă. Ei zic aşa : de atunci încoace s-au petrecut lucruri mult mai rele şi se vor petrece încă şi mai rele. Şi mai zic, de asemenea, gîndindu-se la pieirea Pompeiului, în

antichitate, sau la incendiul din Magdeburg, din timpul Războiului de treizeci de ani : vai Doamne, ce mult vorbeşte lumea despre asta ; căci socotind în totul, nu şi-au pierdut viaţa atunci decît vreo cîteva sute de oameni, pe cînd noi ne numărăm cu sutele de mii. Şi dacă într-o zi pămîntul s-ar sfărîma în bucăţi şi vreunul dintre noi ar mai rămîne, din întîmplare, viu, ar striga : „N-a pierit decît pămîntul, dar soarele şi Sirius există încă !" Totuşi, ceea ce importă nu sînt cifrele şi mărimea unui eveniment, ci proporţiile valurilor pe care le stîrneşte. Eu susţin însă în legătură cu pieirea Hamburgului că pînă şi cititorul de gazetă din cel mai îndepărtat colţ al pămîntului, în loc să privească evenimentul ca pe o senzaţie binevenită, ori chiar să-l salute, ca duşman, a pus înspăimîntat gazeta deoparte şi şi-a zis : „Casa mea nu este în siguranţă. Poate că valurile au trecut şi dincolo de limitele pămîntului. Şi cei din alte lumi au observat marea primejdie." Aici însă iar dăm peste cuvîntul : limite.

Dacă vreau să ştiu însă cum a fost în realitate la pieirea Pompeiului, sau la incendiul din Magdeburg, atunci mulajul unui om acoperit de ploaia de cenuşă, pe cînd se afla la munca de toate zilele, sau un coral din Războiul de treizeci de ani, îmi spune mai mult decît o aşa-zisă relatare a faptelor. Şi dacă peste o sută de ani, sau altcîndva, cineva ar pune întrebarea : oare cum au suportat oamenii asta ?, atunci va trebui să se oprească la episoade ca acelea pe care vreau să le povestesc eu. Pentru că un co-

ral n-am cîntat. Părea că era într-adevăr vremea s-o facem ; am întrebat de multe ori și continui să întreb pentru ce nu s-a cîntat psalmul : „Din adîncul suferinței strig către tine". Nu mai e nimeni către care am putea striga ? Ni-i gura ferecată ? Nici eu nu l-am cîntat.

Totuși, pentru ca să mai amintesc și acest fapt : se poate dovedi că personal nu am nimic de-a face cu această întîmplare. Se poate dovedi, în măsura în care și astăzi încă — la trei ani și jumătate după eveniment — alibiul meu s-ar putea stabili oricînd, la poliție, sau în fața tribunalului, în mod ireproșabil, cu martori și acte. Asta ar trebui să mă mulțumească și pe mine, dar de fiecare dată cînd încerc să procedez așa, mai rămîne un rest ce nu poate fi soluționat și care mă face să particip oarecum la povestea de față. „Așa îți închipui tu", zic cunoscuții mei, și-și spun între dînșii ridicînd iertător din umeri : „Are multă fantezie". Dar ce s-a lămurit astfel ? Cred că habar n-au ce vor să afirme printr-asta.

În orice caz, prefer să amintesc din timp faptul, pentru ca să nu mi se pună la îndoială valabilitatea buletinului care mi-a fost eliberat de poliție.

Din această introducere, mult prea lungă pentru o povestire atît de simplă, și care sună ca o scuză, se va trage, pe bună dreptate, concluzia că nu știu bine cu ce trebuie să încep. Într-adevăr, s-ar putea alege unul din următoarele trei începuturi cu totul diferite : de la o tînără

doamnă, de la un tablou al pictorului Carl Hofer [1] sau de la una din poeziile mele de tinerețe, pe care astăzi grozav mi-ar conveni s-o reneg, fiindcă e complet lipsită de interes. Firește, nu încape însă nici o îndoială că cel mai important din toate este omul viu și, în consecință, tînăra doamnă se cuvine să stea în centrul atenției.

Se numea Dorothea [2].

Însuși numele acesta, dacă îl traduc prin „Darul lui Dumnezeu", mă ademenește de îndată la o meditație zadarnică asupra faptului dacă există sau nu hazard. Fiindcă, după ce veți fi ascultat povestea mea pînă la capăt, va trebui să recunoașteți că nu s-ar fi putut găsi nici un alt nume mai potrivit ca acela pe care îl avea. Iertați-mi însă această nouă digresiune.

Am cunoscut-o în februarie 1947 și cu acest prilej i-am aflat povestea. Dacă mai trăisem o dată această întîmplare, fără să-mi fi dat seama, este tocmai cealaltă întrebare, la care nu cutez să răspund nici afirmativ, nici negativ.

Încă nu se poate vorbi astăzi despre iarna aceea cumplită din 1946—1947. Poate că e mai bine chiar ca noi, care a trebuit să-i rezistăm, s-o trecem cu totul sub tăcere, pentru a nu provoca altora spaimă de viitor și de o repetare posibilă. Lucrurile sînt de asemenea na-

[1] *Carl Hofer* (1878—1955), pictor și grafician expresionist.

[2] De la cuvintele grecești : *dorôn*=dar și *theos*=Dumnezeu.

tură, că pînă şi astăzi, cînd a sosit o primăvară tîrzie, cu căldură şi cu verdeaţă tînără, nu ne încredem cu totul în ea, ci ne considerăm mai degrabă nişte osîndiţi, care, pentru sporirea chinului, trebuie să stea la o fereastră a iadului, ca să privească spectacolul lunii mai.

Ca să lupt cu această iarnă, adică pentru ca să-mi procur hrană şi cărbuni, la care s-au mai adăugat şi nişte onorarii pentru doctori şi încă nu ştiu ce, m-am împotmolit în datorii grele şi, fiindcă mă strîmtorau, a trebuit să-mi vînd ceasul de aur de la mînă. Nu e nici o ruşine s-o mărturisesc. Mulţi au păţit-o la fel, pentru că din venitul normal nu se putea trăi. Fără îndoială că astăzi, cei mai mulţi ar nega-o din nou şi s-ar purta ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Îi înţeleg foarte bine : o fac din motive de respect faţă de ei înşişi. Nici mie nu de ceas îmi pasă ; te poţi descurca foarte bine şi fără el şi nimeni nu te dispreţuieşte, dacă la întrebarea : „Cît e ceasul, vă rog ?" eşti silit să-i răspunzi : „Din păcate n-am ceas". Altceva e greu de suportat însă : să-ţi dai seama cu un prilej cum e vînzarea unui obiect cu care te-ai obişnuit de multă vreme, că lucrurile merg din ce în ce mai prost şi fără nici un fel de scăpare.

Un cunoscut îmi dăduse o adresă. „Veţi obţine destul de mult pe ceasul ăsta, mi-a explicat ; omul la care vă trimit are anumite legături cu persoane care, la rîndul lor, vînd ceasul în străinătate. Referiţi-vă la mine. Fireşte că-şi va avea şi el partea lui de cîştig, dar nu vă va înşela în mod inutil."

Pe la amiază, am pornit spre omul acela. Am aşteptat multă vreme, în viscol, un tramvai, dar n-a venit nici unul. De altfel, în iarna aceea, circulau doar cu totul întîmplător. Ori se împotmoleau în zăpadă, ori n-aveau curent. Şi dacă mergea vreunul, era atît de aglomerat, că nu-l puteai lua.

După ce am aşteptat aproape o jumătate de oră şi am îngheţat de tot, m-am decis s-o iau pe jos. Un necunoscut făcu acelaşi lucru şi mă însoţi o bucată de drum. Să nu ne mîniem însă, dacă o să ne treacă acuşi un tramvai pe dinainte, ne-am sfătuit noi reciproc. Străinul purta o bască albastră cu moţ. Era un marinar, se putea observa după mers.

— Am văzut toate ţările, îmi povesti el, în afară de Australia. Dacă n-aş avea aici, la Hamburg, familie, m-aş angaja imediat pe un vas străin. Ce rost mai poţi avea aici ?

Cînd se despărţi de mine, ca să apuce pe o altă stradă, îmi zise :

— *Good bye.*

În curînd ajunsei la marginea oraşului, adică la actuala margine ; fiindcă mai înainte tocmai de acolo începeau cartierele cele mai populate. Războiul a schimbat totul. Acum nu mai e decît un deşert de zăpadă, în formă de colină.

Nu-i uşor să treci printr-o regiune de ruine acoperite de zăpadă. Te poticneşti adeseori şi poţi cădea în vreo groapă. În afară de asta, e şi greu să te orientezi. Străzile pe care le puteai nimeri odinioară şi în somn, acum sînt doar indicate ca nişte adîncituri de abia perceptibile.

În plus, mi-au ieşit în cale numai puţini oameni pe care aş fi putut să-i întreb. Rar de tot îmi apărea înainte cîte un chip încovoiat împotriva furtunii, pentru ca de îndată să dispară iar, fără zgomot, în viscol.

Totuşi, pînă la urmă, m-am descurcat. Era o casă ce arsese pînă la parter. Aici îşi făcuseră o locuinţă provizorie. După plăcuţa de la uşă mi-am dat seama că într-adevăr era adresa căutată. Mi-am curăţat zăpada de pe cizme, mi-am scuturat şi pălăria şi după aceea am tras clopoţelul. Aveau un clopoţel cu mîner. Desigur, nu renta să-ţi instalezi lumină electrică în acest loc singuratic.

Mi-a deschis o tînără doamnă. I-am spus numele cunoscutului meu şi i-am arătat pentru ce venisem.

— Soţul meu se întoarce abia deseară, îmi zise ea. E la calea ferată.

Mi-o spuse cît se poate de prietenos, dar la ce bun ? Eram foarte dezamăgit. Încă de pe drum îmi făcusem socoteala : dacă primesc banii imediat, atunci..., şi iată, nu se alesese nimic dintr-asta. Probabil că toate trebuie să-mi iasă pe dos. Şi pe lîngă asta, cunoscutul meu ar fi putut prea bine să mă prevină.

— Voi reveni, zisei eu, prefăcîndu-mă că nu-mi pasă.

Pe urmă, am străbătut din nou calea aceea lungă înapoi spre casă. Eram grozav de ostenit şi flămînd. Am curăţat soba, am scos cenuşa, am despicat cîteva lemne, pe scurt, am făcut toate treburile obişnuite pe care le cerea iarna

de la noi şi la care e mai bine să nu ne mai gîndim. Am înghiţit ceva şi apoi m-am întins pe pat. M-am învelit cu paltonul încă umed şi cu un halat vechi de baie. Am dormit adînc cam un ceas.

Cînd m-am trezit, afară se întunecase. Am căutat chibriturile care rămăseseră lîngă sobă şi am aprins o lumînare, fiindcă în ziua aceea iar nu era curent. Apoi m-am aşezat la masă şi am încercat să meditez.

Dacă îmi vine o singură idee cumsecade, atunci ziua nu-i cu totul pierdută. Dar aşa ceva nu mi se întîmpla prea des în iarna aceea şi cele mai multe zile treceau zadarnic. Te apuca disperarea, nu alta.

Pe cît mi-aduc aminte, mă gîndeam, în mod ciudat, la o întîmplare din tinereţe. Sau poate nu e chiar atît de ciudat, ci faptul se lega pur şi simplu de viscol.

Pe atunci eram foarte tînăr. Într-o bună zi, urcînd în munţi, m-am rătăcit. Nu mai puteam nici să înaintez, nici să dau înapoi. Locul pe care stăteam abia dacă-mi ajungea să pun picioarele şi cînd mă mişcam, stînca se fărîmiţa sub mine. M-am lipit strîns de peretele de piatră. Trebuia să stau foarte liniştit şi să aştept.

Cu zece sau douăzeci de metri mai sus, m-aş fi aflat pe creasta pe care voiam să ajung. Sub mine mai erau poate vreo două sute de metri pînă la grohotişul din care se înălţa peretele. Mi-am aruncat rucsacul, ca să nu fiu nevoit să-l mai car. L-am observat atent cum cădea ; pentru că tot aşa aş fi căzut şi eu. S-a izbit de o

ieşitură de stîncă, s-a îndepărtat brusc de ea şi a sărit într-o curbă largă în mijlocul grohotişului. A tîrît cîteva pietre după el şi s-a oprit de abia la o mică depărtare de gheţar.

Voisem să ocolesc gheţarul acesta, pentru că era destul de abrupt, iar eu n-aveam colţari. Acum se găsea la picioarele mele, încreţit, terminîndu-se în partea de jos cu un vîrf ascuţit. Pereţii de stîncă îl încadrau din trei părţi ca nişte oase iliace. Umbra unei cioace alunecă fără zgomot peste gheaţă. Pe pielea cenuşie a peretelui din faţa mea, îmi atrase atenţia o pată mare ruginie, ca de sînge uscat. N-ar fi avut nici un sens să strig. Ba chiar ar fi fost primejdios, căci liniştea era atît de mare, încît cel care ar fi strigat şi-ar fi pierdut echilibrul din cauza propriului strigăt.

„Nu trebuie niciodată să urci singur în munţi, îmi spusese un alpinist cu experienţă. E destul să-ţi scrînteşti piciorul, ca să zaci locului, iar cînd vine noaptea, îngheţi." Mă simţeam însă îmboldit să încerc s-o fac singur. Poate că nici nu se afla nimeni să mă însoţească.

Pe scurt: am stat şase ore acolo, lipit de stîncă. Apoi am auzit zgomot şi glasuri deasupra mea şi am strigat. Imediat orice sunet a amuţit. Îmi pot închipui că oamenii de sus, de pe creastă, se priveau uimiţi. Poate că nici n-au mai pus jos piciorul cu care tocmai voiau să păşească, ci l-au ţinut suspendat în aer. Noua tăcere m-a înspăimîntat puternic şi atunci am strigat a doua oară. „Ce s-a întîmplat?" a întrebat un glas. Cineva se aplecase probabil peste marginea peretelui, dar eu nu-l puteam zări, pentru că n-aveam voie să mă întorc. Le-am explicat în ce situaţie mă găsesc şi i-am întrebat dacă aveau o frînghie. Atunci oamenii s-au înviorat. Trei glasuri au strigat în acelaşi timp: „Venim imediat. Aşteptaţi. Nu-i nici o grabă." Voiau să mă liniştească. Le era mai frică de soarta mea, decît mie însumi. Deodată mă cuprinse o mare ruşine că strigasem după ajutor. Poziţia în care mă aflam nu-mi părea de loc atît de proastă. După un scurt răgaz, unul dintre ei se lăsă în jos spre mine. Îmi puse frînghia în jurul trupului şi mă întrebă dacă mă puteam mişca singur sau dacă înţepenisem prea tare. Era foarte îngrijorat şi repetă de mai multe ori că nu trebuie să ne grăbim. Mă lăsară în jos, de-a lungul peretelui, bucată cu bucată, pînă ce atinsei cu picioarele grohotişul. Am rămas acolo să-i aştept. N-a trecut mult şi au ajuns lîngă mine. Drumul cel bun de urcuş, pe care-l pierdusem, fusese doar la vreo cîţiva metri mai la dreapta mea. Cei trei mă întrebară dacă puteam să mă întorc singur acasă. Am vrut să le mulţumesc, dar nu-mi dădură răgazul s-o fac. Strigară toţi trei deodată: „Sîntem foarte grăbiţi. Pînă la ora cutare şi cutare trebuie să fim în vale. Avem tren." Şi dispărură. M-am uitat după ei, cum săreau ducîndu-se la vale.

Seara, cînd am ajuns acasă, n-am povestit nimănui nimic. M-am întins în pat şi am adormit numaidecît. În vis însă, am căzut. Nopţi întregi, am căzut în neştire...

Nu mă pot bizui pe faptul că şi de data asta se vor ivi trei salvatori necunoscuţi. Nici nu mă gîndesc la una ca asta.

După cum nu se cade să ţipi. Aşa ca vaca aceea pe care am văzut-o odată, pe izlaz, prăbuşindu-se într-o groapă de var, ce fusese prost acoperită cu scînduri. Groapa nu era prea adîncă. Vita ajungea cu botul la marginea ei, dar nu se putea mişca. Zbiera într-un fel cu totul ciudat. Zbieretul acesta nu amintea cu nimic de mugetul obişnuit. De cum îl auziră celelalte vaci părăsiră păşunea şi se apropiară încet de locul nenorocirii. Pînă la urmă, făcură toate cerc în jurul celei care zbiera, privind-o mute şi greoaie. Veniră apoi nişte bărbaţi şi scoaseră vaca afară cu ajutorul unui par. De abia simţi iarăşi pămîntul solid sub picioare, că animalul se şi îndreptă spre păşune, începînd să smulgă iarba, de parcă ar fi vrut să recîştige timpul pierdut. Era o privelişte cît se poate de caraghioasă. Celelalte vaci se răzleţiră şi ele.

Există şi în noi acest zbieret. Este foarte greu să-l gîtuim într-una. Dacă i-am da drumul, n-ar avea altă urmare decît că şi ceilalţi oameni ar spune : acum să zbierăm şi noi. Asta ar fi sfîrşitul. Şi pentru că o ştim, astupăm repede gura oricui şi încercăm să-l determinăm să se răzgîndească.

De pildă, aşa m-aş purta eu. Ideea mi-a venit azi — nu, nu azi, fiindcă azi ninge, ci ieri, cînd am văzut, sub un morman de zăpadă, o băltoacă pe care o făcuse soarele de februarie, în ciuda frigului. Zăpada şi cerul se oglindeau în apa albastră. Fără să vreau, m-am gîndit la o regiune polară.

Mă aflam acolo, poate într-o expediţie. Stăm înţepeniţi şi trebuie să aşteptăm să treacă lunga noapte de iarnă. Aşteptarea este datoria şi primejdia noastră. Sîntem îmbrăcaţi în blănuri groase. Şi cizmele sînt căptuşite cu blană şi ne ajung pînă aproape de şolduri. Ne spălăm rar, abia dacă ne dezbrăcăm din cînd în cînd. Mirosim a untură de peşte şi a petrol. Totul miroase la fel, coliba, păturile, mîncarea. Doar cînd bem rom, răsuflarea ne miroase altcum. Trebuie să facem însă economie, provizia nu e mare.

Mă plimb prin colibă încoace şi încolo. Cît o fi ceasul ? A, dar e totuna. Arunc o privire spre calendarul perpetuu. În fiece dimineaţă, adică atunci cînd socotesc eu că este dimineaţa, am grijă să apară data cea nouă. La întorsul calendarului, iau seama, în mod conştiincios, ca foaia cu data depăşită să fie introdusă după celelalte cifre, exact în seria potrivită. Altminteri, ai neplăceri cu ea luna următoare şi nu poţi decît să înjuri.

Azi-dimineaţă camaradul meu şi-a bătut joc de mine pe chestia asta. „Ca un birocrat", a spus el, cu o nuanţă veninoasă în glas. Eu nu mi-am pierdut cumpătul. Ştiu că sîntem pierduţi, dacă nu ţinem timpul în ordine. Mai ştiu apoi şi ce vrea să însemne nuanţa aceea veninoasă.

Acum celălalt stă lungit pe pat şi se preface că doarme. Nu poate fi cîtuşi de puţin obosit. Îl înfurie poate că mă învîrtesc de colo-colo. Mă opresc şi meditez. În strîmtoarea în care convieţuim noi, se poate întîmpla ca unul să nu mai suporte, brusc, chipul celuilalt. Mereu acelaşi chip şi acelaşi fel de a vorbi, de a se mişca ! Le ştii pe toate dinainte. Mai ales la masă, şi cînd mestecă, te îngreţoşează. Oare pentru asta sînt pe lume, ca să privesc această faţă şi nimic altceva ? Şi atunci încercăm să ne certăm puţin, cu toate că, de fapt, nu dorim asta şi e vorba de un camarad. Poate că apare totuşi ceva nou cu acest prilej, iar împăcarea care urmează mai aduce şi ea o variaţie. Cînd lucrurile stau prost de tot şi nu mai ajută nimic altceva, te repezi deodată cu cuţitul de tăiat pîine, peste masă, la vecinul tău.

Mă îndrept spre uşă cît pot de încet şi părăsesc coliba. Frigul de afară parcă mă izbeşte cu o scîndură peste obraz. Mă caţăr greoi pe un deluşor care apără coliba şi rămîn sus, nu ştiu cîtă vreme. Nu suflă nici o adiere. Nu ţipă nici o pasăre. Nu clipoceşte nici o apă. Doar o auroră boreală brăzdează veşnicul amurg.

Poate că celui din colibă îi face bine să-mi simtă puţin lipsa. Îi va fi dor de mine şi va sări în picioare speriat. Se mai întîmplă uneori ca un ins să părăsească coliba, fără să-i spună camaradului său o vorbă, şi să plece în pustiu, peste şesul nemărginit, departe, tot mai departe — şi să nu se mai întoarcă.

Trebuie să evit totuşi să-l silesc să mă strige. Trebuie să-i cruţ neplăcerea de a se trăda şi de a se ruşina mai tîrziu din pricina asta.

Dacă aş fi femeie, totul ar fi mult mai uşor. N-aş avea decît să mă întind lîngă el şi s-ar linişti. Fireşte însă că nu i se poate pretinde unei femei să ia parte la o expediţie polară. Ea ar spune : „Ce căutaţi acolo ? Nu duce la nimic." La asta nu se poate răspunde ceva temeinic. Faptele îi dau dreptate femeii. Şi cu toate acestea o facem. Trebuie s-o facem.

Mă întorc aşadar spre colibă. Mă voi aşeza la masă şi mai înainte ca el să aibă timp să mă întrebe posac : „Ei, cum stau lucrurile ?" voi prinde a-i povesti o întîmplare. Voi începe simplu, cam aşa :

„A fost o dată o fată pe care o chema Casandra."

„Cum aşa : Casandra ?" va întreba el mirat.

„Era o prinţesă troiană. Avea şolduri prea mici."

„De unde ştii ?"

„Elena, vestita Elena, îşi bătea joc de ea din această pricină."

„Ai fost de faţă ?"

După care voi povesti mai departe, cu simplitate, ceea ce ştiu. Trebuie să umplem golul acesta cu personaje. Este loc destul.

Dar dacă el se înfurie şi strigă : „Ce mă priveşte pe mine Casandra ! Credeam că o chema Dorothea" — ei, ce te faci ? Astăzi nu mai sîntem în stare să ne aşezăm la masă şi să gîndim sau să scriem ce ne place. În spatele nostru şi

alături de noi stau tot felul de întrebări. Ele şoptesc şi ne dau peste mînă, aşa încît peniţa alunecă pe hîrtie. Ce vom mînca mîine ? Cît timp mai ajunge provizia de lemne ? Cu ce să-i plătim pe creditori ? Mai merită oare s-o facem ? Şi personajele la care ne gîndim capătă ridurile grijilor noastre şi îngheaţă ca şi noi.

Deodată, cînd îmi ridic ochii, aceea la care mă gîndisem cel mai puţin se află în picioare lîngă masa mea. Bineînţeles, în închipuire, fiindcă nu-i vorba de vreo întîmplare supranaturală.

Îmi iau capul în mîini. Desigur e aceeaşi. Cum se face însă, că n-am recunoscut-o imediat, la amiază ? Trebuie să fi fost cu minţile complet rătăcite. Purta aceeaşi basma albă. Poate că trage prin pereţii locuinţei lor provizorii şi de aceea şi-a înfăşurat-o în jurul capului.

Fireşte, nu stă lîngă mine, aşa cum am văzut-o azi la prînz, în pragul casei, ci aşa cum am cunoscut-o. „Ţi-a alunecat capotul de pe umeri, îi spun eu. Ridică-l mai sus. Altfel, ai să răceşti." Nici n-a băgat de seamă. Şi-l ridică, fără să roşească.

Da, ce mă priveşte pe mine Casandra ? Ar fi o minciună enormă să vorbesc despre ea. Îi voi istorisi camaradului meu povestea Dorotheei. Şi o va asculta cu atenţie. Cînd voi isprăvi, se va rezema de perete, cu mîinile la spate şi vom tăcea îndelung. După aceea va spune zîmbind uşor :

„Într-o zi, nu astăzi, va trebui să stăm de vorbă despre toate astea cu Dumnezeu. Dar nu

acum, e prea devreme. Mai întîi trebuie să răbdăm totul."

Am cunoscut-o prima oară dintr-un tablou al pictorului Carl Hofer. Propriu-zis, n-am cunoscut-o, pentru că era mai curînd o uimire, şi chiar atunci m-am întrebat pe loc : oare n-o cunosc de undeva ?

Tabloul îi aparţine editorului meu. Cînd a fugit din Berlin, l-a luat cu el, atît îi era de drag. Mi-a arătat şi o fotografie în care se vedea cum stătuse atîrnat mai înainte în locuinţa lui. Acum n-avea ramă. Bineînţeles, pe atunci încă nu ştiam că se numea Dorothea. Dimpotrivă, simţeam lipsa unui nume şi în zadar încercam să-l descopăr în amintire.

N-au trecut decît vreo cîteva săptămîni de cînd am văzut tabloul pentru prima dată. Mă aflam, seara, la editorul meu, fiindcă aveam ceva de discutat. A scotocit şi a scos tabloul dintre celelalte care stăteau rezemate de perete, deoarece în cămăruţă nu era loc ca să poată fi atîrnate. L-a pus pe un scaun şi s-a dat la o parte. Cum spuneam, am fost foarte uluit şi toată seara a trebuit să-mi întorc mereu privirile spre el.

Înfăţişa o femeie tînără şi palidă, poate că nu pe deplin sănătoasă, cel puţin pe cît se putea judeca după culoarea pielii. Totuşi faptul putea fi pus şi pe seama împrejurărilor şi a războiului. Care dintre noi este azi complet sănătos ? Probabil că era blondă, deşi nu se putea distinge din cauza basmalei albe. Nici ochii nu i se pu-

teau vedea, pentru că îi ţinea aplecaţi. Privea în jos, sau în sine însăşi.

Nu era o femeie deosebit de drăguţă. Amintesc acest fapt ca să nu vă spuneţi cumva : „Ei, da, s-a îndrăgostit de dînsa". În această privinţă, nu era nicidecum „genul" meu, cum se zice. Mai tîrziu, îndreptîndu-mă spre casă, mă gîndeam atît de insistent la ea, încît m-am pomenit vorbind de unul singur. Cred că am rostit : „Da !" fără să ştiu bine ce anume încuviinţam. Oamenii din tramvaiul suburban şi-au întors miraţi privirile spre mine şi atunci m-am prefăcut repede că-mi vine să tuşesc. Motivul pentru care mă gîndeam la această femeie nu era acela pentru care se gîndeşte bunăoară un marinar : în cutare sau cutare port, am de acum înainte un cămin şi un pat, cînd mă reîntorc. În această privinţă, nu avea nimic fermecător în ea.

Aş putea spune că avea o înfăţişare foarte banală. Poţi vedea asemenea femei cu sutele, cînd se duc după cumpărături, fără să le iei în seamă. Cumsecade în felul lor, desigur, însă nu prea îngrijite şi delicate. Nu bat la ochi şi nici nu urmăresc asta. Se gîndesc la gospodăria şi la obligaţiile lor. Vecinele şi toată strada fac la fel. Nu e viaţa unor oameni bogaţi şi a unor femei cum se văd pozate prin reviste.

Trebuie să fi avut oase destul de solide. Se putea deduce după figură şi mai ales după mîinile care strîngeau neglijent capotul peste trup. Nici pieptul ei nu era cîtuşi de puţin delicat. Capotul, un capot albastru cu guler verde, se deschisese puţin în faţă, din nebăgare de seamă,

lăsînd liber sînul drept. De ce erau toate astfel şi de ce purta un asemenea capot neobişnuit, fără să aibă nimic pe dedesubt ? Ieşise chiar acum din baie ?

Şi de ce stă aşa, în crepusculul acesta cenuşiu, un cenuşiu dezolant ? Nu că ar fi fost tristă şi că din cauza asta te-ai fi putut întrista la rîndul tău ; n-ar fi expresia potrivită. Ce-ar fi însă, dacă am zice că s-a oprit brusc în timpul treburilor, pe cînd punea masa, ori pe cînd gătea, seara, înainte ca bărbatul ei să sosească de la lucru, ca în fiecare zi, obosit şi flămînd — şi se întreabă : „Asta-i viaţă ?" Groaznică întrebare. Dacă nu scapi de ea repede, mîncarea se poate arde pe plită. Bărbatul va spune : „Nu poţi nici măcar să-mi pui dinainte ceva ca lumea ?" N-o spune cu răutate, dar, cu asta, totul devine şi mai rău.

O întrebare care e mai primejdioasă decît o mare durere. Poate că aşa o văzuse pictorul şi te speriai privind-o. Femeia sta ca o lună palidă, neconsolată. Te simţeai vinovat că nu puteai să schimbi această viaţă.

Ai fi putut cel mult s-o abaţi de la gîndurile ei cu o glumă, prin care primejdia ar fi fost îndepărtată. Şi-ar fi ridicat privirea şi ar fi zîmbit, desigur. Dar cu asta nu s-ar fi răspuns întrebării.

Fireşte, în săptămînile următoare nu m-am prea gîndit la toate acestea. Iarna mă preocupa şi pe mine prea mult.

Cînd o văzui stînd acum din nou lîngă mine, sării imediat în picioare şi spusei :

— Am să mă mai duc o dată pentru ceas.

— Acum cînd se întunecă? mă întrebară ai casei. Nu se poate amîna pînă mîine?

— Nu, chestiunea trebuie rezolvată.

În momentul acela credeam cu adevărat că o făceam din pricina ceasului. Nu era deci o minciună conştientă.

— Atunci înfăşoară-ţi măcar fularul cel gros în jurul gîtului, îmi ziseră ei, şi aşa am făcut.

De astă dată am avut mai mult noroc şi am prins un tramvai, care m-a dus pînă la imediata apropiere, încît n-a mai trebuit să mă poticnesc decît de vreo cîteva ori prin zăpadă.

Mi-a deschis iarăşi, ca la amiază. Am recunoscut-o după glas. N-o puteam zări decît ca pe o siluetă în uşa deschisă a bucătăriei.

— Bărbatul meu nu s-a întors încă, îmi zise ea.

Amîndoi şovăiam la intrare. Nu ne puteam hotărî care trebuia să înceapă. Ne cunoşteam încă prea puţin.

— N-aţi vrea să aşteptaţi? spuse ea. Poate că trebuie să înlocuiască pe vreun coleg care s-a îmbolnăvit. În cazul ăsta, nu se ştie cînd vine.

Am urmat-o în bucătărie, unde era cald şi plăcut. Mîncarea era pe plită.

— Nu prea-i ordine aici, se scuză ea.

Dădu la o parte cele de pe masă şi mă rugă să iau loc.

— Găsesc că e foarte plăcut, spusei eu.

Mobilele erau dintr-un lemn simplu de tot, ca la bombardaţi. Doar o bancă m-a surprins.

Probabil că o lucrase chiar bărbatul ei — cu siguranţă era foarte dibaci. Ori poate i-o făcuse vreun prieten la atelierul căilor ferate.

— Nu vi-i teamă de loc, aşa singură, în pustietatea asta?

— Ce mi se poate întîmpla? M-am deprins.

Stătea în picioare şi întindea faţa de masă. Era întocmai ca în tablou, cu privirile lăsate în jos şi destul de palidă. Poate că şi din cauza luminii. Deasupra mesei atîrna o lampă cu petrol şi lumina nu era prea puternică. Nu purta, fireşte, capotul cel albastru, ci o rochie oarecare.

— Chiar m-am gîndit la dumneavoastră, zise ea după un timp.

— Aşa?

— Vreau să zic nu din cauza ceasului. E vorba de altceva.

Nu i-am destăinuit că mă gîndisem şi eu la dînsa. Nu voiam s-o intimidez. Fiindcă cred că putea fi intimidată foarte uşor.

— Aveţi un frate? mă întrebă ea, spre surprinderea mea.

— Da, am.

— E mai tînăr ca dumneavoastră, nu-i aşa?

— Da, mult mai tînăr.

— Şi mai trăieşte, într-adevăr?

— Da, desigur, de ce să nu trăiască?

— Mă gîndeam că poate a căzut pe front.

— N-a fost de loc în război. De unde v-a venit ideea asta?

— N-a fost în război?

— Trăieşte în Venezuela. În ultimii zece ani nu l-am mai văzut. Îl cunoaşteţi cumva?

O vreme rămase pe gînduri. Nu-mi prea dădea crezare.

— Şi alt frate nu mai aveţi ?

— Nu, acesta e singurul. Adică, am mai avut unul, care era mai în vîrstă. A murit.

— În 1943 ?

— Nu, cu mult înainte.

— Îl cheamă Mathias ? Vreau să zic pe cel mai tînăr.

I-am spus cum îl cheamă. I-am mai spus de asemenea că nimeni din familie nu se numea Mathias.

— Mi se pare că-i ziceau Mathes, spuse ea, surîzînd uşor. Se prea poate însă ca numai soldaţii să-i fi spus aşa. Tot nu renunţa încă. Mă privea cu îndoială. Vă semăna atît de bine. Doar că era mai tînăr, bineînţeles.

A trebuit s-o asigur că nu ştiam nici măcar vreun văr, sau vreo altfel de rudă care să-mi fi semănat.

Toată încurcătura era că nu mai ştia numele de familie al celui la care se gîndea. Sau nu-l ştiuse niciodată, pentru că nu era ceva însemnat.

O vreme tăcurăm amîndoi. Mă gîndeam că va reîncepe să vorbească de la sine, dar n-o făcu. Continua să stea lîngă masă.

— Spuneţi-mi, vi s-a făcut vreodată portretul ? am întrebat eu atunci.

— Nu.

— Cu siguranţă nu ?

— Nu, cum aşa ? Nu sîntem bogaţi.

— N-are importanţă. S-ar fi putut întîmpla ca pictorul să vă ia ca model.

Păru să creadă că-mi închipuisem cumva că o pictase ca nud, sau aşa ceva.

— N-am cunoscut niciodată vreun pictor de tablouri, spuse ea cu dispreţ.

Bineînţeles că a spus : pictor de tablouri.

— Curios. Cunosc un tablou. Leit dumneavoastră.

— Aşa vă închipuiţi doar.

— Nu, nu greşesc.

— Atunci e o întîmplare.

Nu punea nici cel mai mic preţ pe acest fapt. De aceea n-am mai vorbit despre tablou, cu toate că eram foarte uluit.

Mereu se produceau în conversaţia noastră asemenea pauze lungi, dar nu era de loc neplăcut.

— Staţi puţin, zise ea, îndreptîndu-se spre bufetul din bucătărie.

Era limpede că pregătise dinainte ceea ce voia să-mi arate. Probabil că scosese obiectul după amiază din vreun sertar, sau din vreo ladă, unde îl păstra.

— Cunoaşteţi asta ? mă întrebă ea, punîndu-mi dinainte o revistă veche, ale cărei margini se îngălbeniseră de tot.

Se afla tipărită acolo o poezie a mea din tinereţe. Poate că mai apoi o să vă spun şi care poezie anume. Dar n-are importanţă. Îmi aduc încă bine aminte ce mîndru eram cînd a fost tipărită. „O să ştie acum cu toţii că sînt poet", gîndeam eu pe atunci.

Îmi spusesem la amiază numele, așa încît nu era nici o minune la mijloc. Dar faptul în sine că citea poezii mă uimea. Mi-am închipuit din totdeauna că oamenii nu citesc poezii. Cînd dau peste cîte una într-o revistă, zic: „A, nu-i decît o poezie!" și întorc repede pagina, ca să ajungă la nuvele.

— De unde aveți asta? am întrebat-o.

— Mi-a arătat-o el.

— Cine?

— Cel care vă seamănă. Cel de care vă vorbesc.

— Mathias acela?

— Vedeți, acum îi cunoașteți numele.

— Da, de la dumneavoastră.

— Am luat pur și simplu gazeta cu mine, zise ea. Cred că nu-i ceva așa de rău. Oamenii nici n-o să vadă că lipsește. Tare aș dori să știu dacă mai trăiește. Deși... bineînțeles că asta n-ar mai schimba nimic. Nici nu vreau să-l mai revăd. Vreau numai să știu.

Fiindcă tăcea, îmi citii propria poezie. Căutam să descopăr ce găsise într-însa. Îmi aduceam aminte și cu ce prilej o scrisesem. Asemenea lucruri se păstrează în minte multă vreme. Să fi observat ea oare?

— Da, poezia e scrisă de mine, spusei eu.

— Atunci, de unde mă cunoașteți?

— Dar nu vă cunosc.

Doream să spun printr-asta că nu făcusem poezia pentru ea. Numai că nu voiam s-o declar prea deschis, ca să n-o jignesc. Ea se gîndea însă la cu totul altceva.

— Totuși, chiar dumneavoastră ați vorbit despre tabloul acela.

— Da, e adevărat, recunoscui eu. Da, e foarte curios.

Ne-am privit îndelung și am încercat să ne recunoaștem. Am cercetat în amintirile noastre pînă la capătul lumii. Numai oamenii pe care-i leagă vreun sentiment se privesc astfel și la urmă roșesc, sau pălesc. Altminteri nu-i cuviincios să se uite unul la celălalt atît de atent. Trebuie să-i lăsăm celuilalt secretele lui. Noi însă n-am roșit. Priveam ca într-o oglindă, și cu toate astea stăruia acolo o penumbră și nu puteam descoperi nimic cert.

— E adevărat că nu sînteți dumneavoastră? întrebă ea.

— Cred că nu.

— Poate că vreți doar să mă păcăliți?

— Nu, cum de vă trece așa ceva prin minte?

— Fiindcă nu vreți să vă mai gîndiți la asta — ori numai așa.

— În tablou purtați un capot albastru cu guler verde.

— Vedeți! Nu era un capot, ci o rochie veche de dimineață. Nu era a mea. Stătea agățată acolo, destul de prăfuită. Vedeți că știți deci.

— Numai din tablou, o asigurai eu.

— Erați la Hamburg, în 1943?

— Vreți să spuneți, în timpul catastrofei?

— Da.

— Da, am fost bombardat chiar din prima zi. Am pierdut totul.

— Asta s-a întîmplat la al doilea atac. În noaptea de marţi spre miercuri.

— Nu, era într-o sîmbătă. Cred că trebuie să ştiu atîta lucru.

— Şi în cea de a doua noapte unde aţi fost ?

— În pădurea de pini.

— Vedeţi. La Maschen, desigur.

— Nu la Maschen, dar foarte aproape. Cum îi spunea oare colţişorului aceluia ? Era o colonie sau aşa ceva.

— Întocmai.

— Am fost aruncaţi acolo din greşeală. În timpul refugiului.

— Cu mine ?

— Cu dumneavoastră ?

— Atît doar că nu vreţi să recunoaşteţi. Era însă într-a doua noapte. Se poate totuşi să fi uitat. Pe atunci se întîmplau atît de multe, că nu le mai poţi povesti întocmai.

Am asigurat-o încă o dată că era vorba de prima noapte. I-am mai spus şi unde locuisem şi că respectivul cartier fusese distrus de la primul atac. I-am făgăduit chiar să-i aduc o adeverinţă eliberată de autorităţi în legătură cu aceasta. Ascultă cu atenţie ce-i spuneam şi încercă să creadă.

— Se poate într-adevăr să nu fi fost dumneavoastră, zîmbi ea necăjită. El era mai tînăr decît mine. Am douăzeci şi şapte de ani. Dar dumneavoastră ? Pe atunci aveam douăzeci şi trei, iar el n-avea decît nouăsprezece. Şi dumneavoastră ?

— De ce nu-mi povestiţi pur şi simplu tot ce ştiţi ? am zis eu. Pe urmă ne vom lămuri îndată.

— Pînă acum n-am povestit încă nimănui.

— Nu spun asta din curiozitate.

— Nici măcar lui Edmund nu i-am istorisit. Edmund este soţul meu. Şi apoi, la ce bun ?

Procedasem greşit rugînd-o. Nu reuşisem decît s-o intimidez.

— Pe lîngă asta e şi foarte caraghios, urmă ea. Mereu sînt silită să mă gîndesc că dumneavoastră ştiţi totul la fel de bine ca şi mine.

Se ridică şi se duse la plită. Se lăsă în genunchi, luă o despicătură şi o puse pe foc. Suflă în jar şi aşteptă pînă ce lemnul se aprinse. Jarul îi îmbujoră faţa.

— Bineînţeles, sînt sigură că aşa a fost, spuse ea din poziţia în care se afla, dar se poate tot atît de bine numai să fi visat şi atunci lumea te ia în rîs.

— Aşa e, zisei eu. Dacă nu m-aş fi văzut dintr-o dată pe stradă, fără nimic, aş fi considerat şi eu totul drept un vis. Pentru că, de fapt, era cu neputinţă. Şi azi mai cred uneori că lucrurile pierdute se vor găsi într-o bună zi. N-ar fi nevoie decît să ne trezim.

Închise uşa plitei şi se aşeză lîngă mine.

— Cunoaşteţi Berliner Tor ?

— Fireşte.

— Vorbesc de locul unde strada urcă. Era acolo un mic parc cu copaci. Nu sus, unde era biserica. Pe povîrniş, zic.

— Da, cunosc bine locul.

— Acolo mă aflam eu.

— Atunci aţi avut noroc! strigai eu.

— Aşa zicea şi el.

— Cine?

— Mathias. Zicea exact acelaşi lucru.

— Era un loc deosebit de periculos, spusei eu. Ceva mai încolo şi-a pierdut viaţa multă lume. Mi-a povestit cineva care a trebuit să ia parte la curăţirea terenului. Se spune că zăceau acolo mii de oameni. Toţi sufocaţi, din lipsă de oxigen. Au dat buzna cu toţii în direcţia aceea, socotind că locul e mai deschis şi mai ridicat. A fost tocmai pe dos.

— Bătea un vînt grozav, asta a fost cauza. Dacă din întîmplare n-aş fi căzut, aş fi fugit şi eu mai departe. Vecina cu care eram împreună a continuat să alerge. Avea jos, în casa noastră, un magazin de lenjerie. Totdeauna şedeam în pivniţă una lîngă alta. Cînd am auzit că arde totul şi că nu mai era nimic de salvat, am luat-o la fugă. Îşi ducea într-o sacoşă foxterierul. Mai tîrziu a fost găsită. Nici nu vreau să-mi amintesc. Bărbatul meu zice totdeauna: „Hai, lasă! Nu te mai gîndi la asta! Principalul e că trăieşti", urmă ea. De altfel nici nu mă mai gîndesc. Dacă am vedea toate astea la cinema, n-am crede. Poate chiar ne-am supăra că ni se arată asemenea lucruri.

— Da, aveţi dreptate, spusei eu. Şi tot timpul aţi zăcut acolo?

— Îmi trăsesem haina de ploaie peste cap. Partea cea mai rea era furtuna, fiindcă nu ştiai de unde vine. Pînă la sosirea avioanelor avusesem o vreme tare frumoasă. Mă gîndeam că inventaseră ceva îngrozitor şi că de acolo se iscase furtuna. El mi-a explicat mai apoi că totul venea de la foc. Cînd arde un oraş întreg, aerul este supt de flăcări, sau aşa ceva. Zăceam cu faţa la pămînt şi trebuia să-mi ţin bine haina de ploaie. Mă temeam că totul o să zboare dimpreună cu mine. Da, acolo l-am cunoscut.

— Pe cine? Pe Mathias?

Mă privi iarăşi cu îndoială şi mă temeam că nu-şi va continua povestirea, pentru că din nou mă confunda cu el.

— Aproape de mine a căzut ceva. Foarte aproape. Credeam că fusese aruncat de avioane şi aşteptam să izbucnească. Nu priveam întracolo. Nu îndrăzneam să mă mişc. Deodată, cineva mă bătu cu palma pe spate şi, de spaimă, mă cutremurai.

„Mai trăiţi?" zise un glas.

„Da", am răspuns eu.

Cred că amîndoi vorbeam în şoaptă, în ciuda vacarmului.

„Sînteţi rănită?" a urmat el.

„Nu, nu cred."

„Nu era decît o scînteie pe haina dumneavoastră... De aceea. Staţi însă aşa. Veghez eu."

Nu ştiam cine era şi cum arăta. Ah, de-aş fi ştiut încă de pe atunci totul despre el! Cu toate astea, aşa tînăr cum era, a păstrat taina pînă la urmă. S-a dat mai aproape de mine şi m-am bucurat. Se va fi bucurat şi el. Aproape că aş fi

adormit, numai fiindcă stătea cineva lîngă mine şi veghea.

Da, se numea Mathias. După străbunicul lui. Îi ziceau însă Mathes. „Nu sună aşa biblic", spunea el. Bineînţeles, mai tîrziu. Nu i-am mărturisit că mi se zicea Thea. Nu-mi place. Şi în actele mele nu era trecut decît tot Dorothea.

La un moment dat căzu o bombă chiar în apropiere şi totul se cutremură. Atunci se apropie şi mai mult de mine şi-mi puse mîna pe umăr.

„Acuşi trece, zise el. Doar n-o să ţină o veşnicie."

Am băgat de seamă că şi mîna lui tremura. Am stat aşa întinşi unul lîngă altul şi am aşteptat. Cît timp a durat asta în realitate, nimeni nu poate spune. De altfel alţi oameni nu mai erau pe acolo.

În cele din urmă, s-a ridicat. M-am speriat aşa de tare, încît am sărit în sus şi l-am ţinut pe loc.

„Nu plecaţi !"

„Cred că s-a isprăvit", mi-a zis el.

De abia atunci am văzut că era soldat. Dar ce tînăr ! De jur împrejur ardea. Flăcările îl luminau. Amîndoi eram foarte murdari.

Mă temeam că voia să mă lase singură. S-a uitat la mine. Credeam că e furios.

„Dar încotro vreţi să apucaţi ?" m-a întrebat el.

„Nu ştiu."

„Casa vi-i distrusă ?"

„Da."

„N-aveţi cunoscuţi la care v-aţi putea adăposti ? Vă duc la ei."

I-am spus că eram străină aici. Că venisem de abia cu trei luni înainte, cînd mă măritasem şi că bărbatul meu era pe front. Şi am început să plîng.

„Nu urlaţi !" mi-a strigat. Se purta foarte aspru cu mine, însă desigur îi părea rău.

„Da, încotro să apucăm ? Nu mai are nimic nici un sens."

De necrezut ce mult vă semăna. Cîndva, trebuie să fi arătat întocmai ca el. Iată de ce continui să cred că nu poate să fi fost decît fratele dumneavoastră. Nu împlinise încă douăzeci de ani. Şi nici nu era soldat de multă vreme. Îl trimeseseră la instrucţie în Danemarca, aşa cum făceau pe atunci cu recruţii, pentru că acolo se găsea mai multă mîncare. Urma să plece în curînd pe front, de aceea i se dăduse o permisie. Zicea că se află numai din întîmplare, în trecere, prin Hamburg, şi că voia să se ducă la rudele lui. Minţea însă, fiindcă totul era nespus de groaznic şi nu voia să aducă vorba despre asta.

„Aici nu putem rămîne, mi-a spus el, privind împrejur. De altminteri s-a isprăvit. Trebuie să plecăm cît mai repede. Veniţi. Trebuie să ieşim în partea aceea."

A arătat în jos, în direcţia podului de pe Elba. Şi acolo erau numai flăcări, şi nu-mi dădeam seama cum o să putem ajunge. Aveam totuşi deplină încredere într-însul, deşi nu-l cunoşteam. Mă gîndeam că un soldat ştie toate

astea mai bine, chiar dacă e tînăr. Sau poat nu mă gîndeam la nimic. Mă bucuram doa că nu eram singură.

Mă luă de braţ, mai bine zis mă înşfăc strîns de braţ, ceea ce îmi făcu plăcere. Er foarte cald. Mergeam împotriva furtunii. Mă lăsam pur şi simplu dusă, iar el veghea.

„N-am decît nişte papuci de casă", i-am zis eu.

„Nu-i nimic", mi-a spus el.

Erau nişte papuci de rafie, ştiţi, nişte fleacuri ieftine care se rup uşor. Toată casa îmi era plină mereu de resturi de paie. Ni se spusese întotdeauna să ne îmbrăcăm cum trebuie, cînd e un atac. Credeam însă că n-are să fie aşa de rău şi stătusem întinsă în pat pînă în ultima clipă. Apoi îmi trăsesem o fustă peste cămaşa de noapte şi mă înfăşurasem în haina de ploaie, asta era tot, şi dădusem fuga în pivniţă. Aveam la mine şi geanta cu actele. Şi alţii păţiseră la fel, şi nimeni nu mă lua în seamă.

În dreapta, ardeau toate casele şi se prăbuşeau. Dar strada era foarte largă şi, pe stînga, pe unde mergeam noi, erau numai fabrici şi hangare şi era mai mult aer. Totuşi nu era uşor. Peste tot erau numai ruine şi adeseori dădeam peste găuri mari. Băltoacele ardeau şi ele.

„O fi fosfor, mi-a zis el. Atenţie!" şi am făcut un ocol. Zăceau şi nişte oameni acolo.

„N-aveţi decît să închideţi ochii, mi-a spus el. Toate astea n-ajută la nimic", şi i-am urmat sfatul.

După multă vreme, am ajuns la primul pod peste Elba şi am văzut că ardea şi de partea cealaltă, dar nu aşa de rău. Podul era încă în picioare şi o mulţime de oameni alergau spre el, ca şi noi, cu boccele sau fără nimic. Mathes vorbi cu dînşii, dar nu ştiu ce anume şi nici dacă i-au răspuns. Elba se înroşise puternic din cauza focului.

De partea cealaltă erau camioane şi lumea striga pentru a obţine un loc. Mai întîi n-am încăput nici noi. Mathes s-a certat cu un bărbat gras care şedea pe un tractor şi trăgea dintr-o pipă. Tractorul pufăia şi se clătina.

„Haide, urcaţi-vă", mi-a zis el şi m-a împins înăuntru. Cei care erau acolo n-au spus nimic. Nimeni nu vorbea prea mult.

„Şi dumneavoastră?" am întrebat eu.

„Vin şi eu. Nici o teamă." Cred că s-a aşezat în picioare, în faţă, după bărbatul cel gras, pe oişte.

În cele din urmă am pornit şi ne-am îndepărtat de foc. Cînd ne opream undeva, Mathes sărea jos şi mă întreba: „Totul e în regulă?" Mă bătea pe mînă şi era foarte bucuros. O dată ni s-a dat chiar ceva de băut. Era poate la Harburg.

Nu ştiam încotro ne îndreptam. De altminteri nu-mi păsa de fel. Vedeam bine că ajunsesem la ţară, căci stăteam în camion chiar la urmă şi puteam privi afară. In direcţia de unde veneam cerul era complet roşu, dar deasupra noastră se vedeau stelele.

Deodată, la o haltă într-un sat, Mathes veni fuga la mine. „Coborîţi repede!" iar eu am făcut întocmai. „Unde sîntem?" au întrebat ceilalţi. „Nu ştiu", a zis el.

Cînd m-am dat jos mi-a şoptit: „Vor să ne ducă la Lüneburg, sau şi mai departe. Şi de acolo, cu trenul, în Bavaria. Nu-i bine."

Camionul şi-a continuat drumul şi altele în urma lui. Un şir întreg. Tot satul era în picioare. Mathes a întrebat unde e poliţia şi oamenii ne-au dus la primar. Era chiar casa de alături. M-am aşezat pe scara de piatră, fiindcă aşa mi-a spus să fac, iar el a intrat singur. Simţeam că îngheţ, căci n-aveam prea multe pe mine.

Auzeam cum se certau înăuntru. Mathes ocăra în gura mare. Cînd a venit iar afară, mi-a spus: „V-am dat drept sora mea, măritată, pentru că era mai simplu. Ăsta-i un idiot. Zice că ar fi împotriva dispoziţiilor, că n-am avea voie să rămînem aici. Am ţipat însă la el şi atunci a mers."

Căpătase cartele de alimente şi un bilet de cazare. Era vorba de una din casele de week-end. Cheia o avea un ţăran de la care urma s-o luăm.

Ne-a condus un băiat, altminteri n-am fi nimerit singuri niciodată. A trebuit de altfel să mai mergem o bucată destul de bună. Între timp, se făcuse ziuă şi se vedeau cîmpurile. Eram cu totul uluiţi. Eu de abia mai puteam umbla. Nu voiam să spun, ca să nu mă vaiet, dar el a băgat de seamă. Talpa unuia dintre

papuci se şi rupsese. Mă durea foarte tare. Mathes şi băiatul se uitară la picior.

„Nu trebuie să-ţi pese, mi-a spus el. Nu-i vorba decît de picioare. Se vindecă. Ajungem îndată."

Mă tutuia din cauza băiatului, căci doar eram sora lui. La ţăran am căpătat cheia. Ţăranca plîngea. Mi-a dat şi nişte saboţi de lemn, dar erau prea mari. Zicea că trebuia să şi mîncăm ceva.

„Da, mulţumim foarte mult, a răspuns Mathes. Mai pe urmă. Sora mea trebuie să se spele mai întîi şi apoi să doarmă." Cabana se afla mai la o parte, printre nişte pini tineri. Era o cabană plată, făcută din scînduri verzi şi acoperită cu carton. Am deschis îndată ferestrele, ca să aerisim. Mai bine zis, Mathes a făcut totul. N-aveam voie să mişc un deget. Trebuia să stau pe un scaun în bucătărie şi să mă odihnesc.

El a descoperit îndată o albie de tablă agăţată pe perete. „Acum am să aduc apă şi o să vă spălaţi, mi-a zis el. Iată şi un prosop vechi."

Era însă o cîrpă de bucătărie. I-am spus că n-aveam decît o cămaşă de noapte sub fustă. Atunci s-a supărat. „Nu e timp acum de mofturi."

Pe cînd se îndrepta cu căldarea spre pompă, m-am privit pe furiş într-o oglindă. Nici nu mă mai recunoşteam, aşa eram de murdară. Şi cămaşa de noapte îmi era murdară şi m-am hotărît s-o spăl. Dar nu aveam săpun. Voiam să cer mai tîrziu cu împrumut de la ţărancă. Cînd Mathes s-a întors cu găleata în bucătărie, am crezut că o să mă certe pentru că mă ridicasem.

Atunci am zărit, din fericire, capotul acela albastru atîrnat după dulapul din bucătărie şi l-am luat.

„Am să mă îmbrac cu el", i-am zis eu. Mathes l-a privit cu neîncredere. Era un capot vechi şi nu prea curat. Pesemne că femeia nu-l mai putea purta la oraş, dar aci la ţară şi la bucătărie mai mergea încă. De altfel, trebuia să fi fost nişte oameni simpli.

„Mai întîi o să-l scutur afară", a zis Mathes şi l-a luat cu el.

După ce a pus apă destulă în albie, mi-a zis : „Aşa, acum spălaţi-vă. Dau fuga pînă dincolo, la ţăran, şi aduc niţică pîine. Mă întorc îndată. Apoi o să despic nişte lemne. Nu vă stinghereşte nimeni. Cînd sînteţi gata, chemaţi-mă." M-am spălat, cît am putut de bine. Asta m-a înviorat mult. Mi-am băgat şi cămaşa de noapte în apă, ca să se moaie. Fiindcă n-o mai puteam îmbrăca aşa cum era. În locul ei, mi-am pus capotul.

După ce am isprăvit cu toate, nu l-am strigat imediat. M-am uitat pe după perdea afară, unde spărgea lemne. Îşi scosese vestonul şi îl atîrnase de creanga unui pin. Era foarte preocupat de munca lui. M-am plimbat apoi încet, în picioarele goale, prin cabană. Uşa către cealaltă odaie scîrţîia, dar Mathes n-a auzit, pentru că făcea el însuşi mult zgomot. Dincolo se aflau două paturi albe, un garderob şi un scrin. Mobilele erau încuiate şi cheile lipseau. Trebuie să fi avut ei pe undeva o ascunzătoare pentru chei, dar nu ştiam unde. Mai era acolo

şi o etajeră acoperită cu o perdea înflorată. Pe ea se găseau cărţi şi tot felul de mărunţişuri. Toate erau destul de sărăcăcioase.

În cele din urmă l-am chemat. A adus lemnele în bucătărie şi le-a aşezat după plită. Găsise în şopron şi un coş cu conuri de brad. După aceea a mai adus şi o cană cu cafea pe care o căpătase de la ţărancă şi nişte sandvişuri. Erau făcute cu salam bun. A pus totul pe masă.

„Aşa. Acum mîncaţi !" mi-a zis el.

„Dar şi dumneavoastră."

„Mîncaţi, am zis !" se răsti el. Am făcut-o ca să nu-l enervez. Poate că a mîncat ceva şi el la ţărancă. Se spălă pe faţă şi pe mîini şi se pieptănă apoi cu un pieptene de buzunar, dinaintea oglinzii. Îşi pipăi şi obrajii, ca să vadă dacă trebuia să se bărbierească. Arăta foarte nostim, pentru că se uita în oglindă cu multă seriozitate. Apoi îşi îmbrăcă din nou vestonul, netezindu-l bine.

Cînd mă văzu mîncînd şi bînd cafeaua, fu mulţumit şi luă şi el o bucată de pîine.

„Cît de mult faceţi pentru mine", îi zisei eu.

„Nu spuneţi prostii, ci ascultaţi-mă. Acum mă duc în sat. Daţi-mi numărul oficiului poştal militar al soţului dumneavoastră, trebuie să-i telegrafiem că mai sînteţi încă în viaţă. Altminteri se nelinişteşte. Poate că primeşte chiar permisie, pentru că aţi fost bombardată."

A scos un carneţel din buzunar şi am întocmit telegrama. A semnat-o Dorothea. M-am

gîndit că Edmund are să se mire, pentru că el îmi zicea Thea. Dar n-am spus nimic.

„Aşa, asta s-a făcut. Şi acum mai departe. Imediat după masă, vă veţi culca. Aşternut nu există, dar nu trebuie să facem nazuri. Dormiţi. Străduiţi-vă. Trebuie să nu vă gîndiţi la nimic şi atunci merge. Aţi auzit ?"

„Da."

„După aceea, duceţi-vă la ţărancă şi întrebaţi-o de unde puteţi cumpăra cîte ceva. Aveţi bani ?"

„Da."

„Să văd."

I-am arătat geanta şi banii. A fost mulţumit.

„Întrebaţi-o atunci pe ţărancă, o să vă ajute. Am şi vorbit cu ea. Plătiţi însă totul, face impresie mai bună. Ţăranii n-au încredere în orăşeni. Aşa, şi pe urmă gătiţi-vă ceva pentru prînz. Sînt lemne destule şi apă de asemenea."

„Şi dumneavoastră ?"

„Trebuie să mă duc în oraş."

„Nu, asta nu se poate."

„Ba da."

Mă speriasem foarte tare, pentru că voia să mă lase singură. L-am apucat strîns de mînă. Şi-a tras-o repede îndărăt, dar s-a speriat şi el.

„Nu faceţi mofturi, mi-a spus el. Doar nu mai aveţi nevoie de mine."

„Dar ce căutaţi în oraş ?"

„Nimic deosebit. Trebuie să mă duc."

„Doar nu sînteţi decît în trecere."

„Trebuie să mă prezint la comandament."

„Nu se poate amîna pe mîine ? Acum e un vălmăşag..."

„Asta-i drept, dar e totuna."

Nu voia să-mi spună adevărul, iar eu nu ştiam nimic despre dînsul. Acum arăta el singur cu totul lipsit de ajutor, însă nu-l puteam întreba deschis. S-a sculat şi a căutat ceva în bucătărie ; nu ştiam ce anume. Apoi s-a apropiat iar de masă, privind nehotărît înainte.

„Mi-am pierdut cascheta", zise el. Atunci nu mi-am mai putut stăpîni plînsul. Nu din pricina păcătoasei de caschete. Poate că nu era decît o uşurare. Nu plînsesem pînă atunci de loc.

„Trebuie să vă odihniţi totuşi şi dumneavoastră, l-am îndemnat eu. Măcar o zi. E atîta linişte aici."

„Poate mă întorc deseară", mi-a răspuns el încet.

„Asta o spuneţi numai aşa, ca să fie."

„Poate izbutesc să vă fac rost de ceva îmbrăcăminte."

„N-am nevoie de nimic. Nu mai vreţi să mîncaţi ceva ?"

„Am să capăt şi eu ceva. Hai culcaţi-vă. Sînteţi foarte obosită. Nu plîngeţi. Nu pot să sufăr. Acum trebuie să plec."

Mi-a dat mîna şi mi-a spus la revedere.

„Lăsaţi-mi cel puţin adresa dumneavoastră", l-am rugat eu.

„La ce bun ?"

„Nici măcar nu v-am mulţumit."

„Fleacuri !"

„N-o să vă mai întoarceți, știu eu."

„Ba da. Poate."

„Atunci cînd ?"

„Deseară, cîndva. Pot să știu cînd am să prind o mașină ? Și la urma urmelor... unde m-aș putea duce în altă parte ?"

La ultimele vorbe, păli de tot și fața i se schimonosi, de parcă s-ar fi înfuriat. Ieși repede și trînti ușa de la bucătărie după el. Cînd trecu pe dinaintea ferestrei, se mai uită o dată înăuntru.

„După ce dormiți, duceți-vă la țărancă și mîncați cum trebuie."

„Da", am răspuns eu, și el s-a îndepărtat repede.

Am încercat să dorm, așa cum mă îndemnase, dar nu mergea. Eram prea agitată. Pînă acum încă nu mă gîndisem mai bine la tot ce se întîmplase, și deodată m-au năpădit gîndurile. Nu-mi venea să cred că nu mai aveam locuință și că toate lucrurile erau pierdute. Mă gîndeam și la Edmund și la ceea ce avea să spună despre toate astea.

Fiindcă nu mai puteam răbda, m-am dus la țărancă să-mi spăl cămașa de noapte. A fost deosebit de drăguță cu mine spunîndu-mi domnișoară și „fata mea". Blestema războiul. Mi-am spălat cămașa și am căpătat de la dînsa cartofi, zarzavat și chiar carne. Dar n-a fost chip să-i plătesc, n-a vrut să primească nici un ban. I-am spus că fratele meu urma să vină seara înapoi și că voiam să gătesc ceva pentru el. Mi-a mai dat atunci și o bucată de slănină pentru

dînsul. Am rugat-o și de niște chibrituri, pentru că el nu se gîndise la asta.

Acasă, mi-am întins cămașa de noapte la soare. Pe urmă am curățat cartofii, am fiert legumele și am pregătit de toate. Am spălat și farfuriile și tacîmurile pe care le-am găsit în bucătărie. Apoi m-am dus la pompă și am adus apă, pentru ca el să nu aibă nimic de făcut seara. După ce am terminat și cu asta, n-am mai știut de ce să mă apuc. M-am culcat undeva, afară. Era atîta liniște și mirosea a cetină ! Am urmărit două coțofene care țopăiau de colo colo prin grădinița de zarzavat. Am zărit și o veveriță. Apoi am adormit.

Nu mai izbuteam de loc să mă trezesc. Cînd am reușit, în cele din urmă, mi-am zis : „Am dormit peste măsură de mult". Dar era abia ora cinci. Am aprins din nou focul la plită, ca să pregătesc cartofii. „Deoarece nu știu cînd se întoarce, cel mai bine e să-i fac niște cartofi prăjiți cu slănină", am chibzuit eu. Cămașa de noapte mi se uscase ; am îmbrăcat-o așa cum era, în chip de bluză, și am vîrît-o în fustă. Firește că se observa că era cămașă de noapte, dar arăta totuși destul de cuviincios.

Stam mereu cu urechea ațintită : nu cumva i se aud pașii afară ? Mă temeam că ar putea sosi, din întîmplare, cei cărora le aparținea cabana. Ce-ar fi trebuit să fac atunci ? În cele din urmă, n-am mai răbdat. Am încuiat ușa și m-am dus înaintea lui. Adică m-am dus numai pînă unde se putea vedea în vale șoseaua națională. Acolo m-am așezat jos, la marginea drumului,

în pădure. Au trecut pe dinaintea mea şi alţi oameni, întrebîndu-mă : „Aţi fost şi dumneavoastră bombardată ?" Ne povesteam unde locuisem şi toate celelalte. Nimeni nu ştia ce avea să se întîmple. Eram mereu atentă la şosea. Totuşi nu venea. Mi-a fost neplăcut să mai stau acolo, din pricina lumii. M-am întors foarte tristă acasă. „Ce să fac cu mîncarea, dacă nu vine ? Pesemne că a plecat mai departe, la rudele lui. Vor fi îngrijorate de soarta lui, cînd vor auzi ce s-a întîmplat cu Hamburgul. Anume nu mi-a spus adresa. De altfel, cum pot să-i pretind să-şi mai bată capul cu mine în continuare. Pe lîngă toate, e şi mult mai cult ca mine. Probabil că-i student."

Şedeam deznădjduită în bucătărie. Era poate mai bine să fi ars şi eu, decît să stau aşa, singură, aici.

Totuşi, mai tîrziu a venit. Am auzit cum închidea poarta şi am alergat afară. Eram atît de fericită, că aproape l-aş fi îmbrăţişat. Şi el zîmbea, totuşi părea atît de nenorocit, încît am înţepenit de spaimă.

„Ce s-a întîmplat ?" m-a întrebat el.

„Credeam că n-o să mai veniţi", am răspuns eu.

„Dar am spus că vin."

„A fost desigur foarte obositor ?"

„Da. N-a fost frumos. Arşiţa şi duhoarea.

„Aţi fost la comandament ?"

„Nu, am avut altceva de făcut."

„Puteţi mînca de îndată. Am totul gata."

„Nu mi-i foame, mi-a spus el. La colţurile străzilor, se împarte pîine cu brînză, şi lapte. Poţi mînca oriunde, pe săturate. Şi ţigări."

„Lumea zice, i-am povestit eu, că ar fi izbucnit holera."

„Prostii ! Se aşteaptă alte atacuri. O parte a oraşului a mai rămas încă în picioare. O vor distruge şi pe aceea. Mai bine să nu mai vorbim de asta. Aţi dormit ?"

„Da, şi după aceea v-am aşteptat."

„Am predat telegrama. Se spune că bărbaţii din familiile bombardate capătă imediat permisie."

„Părinţii dumneavoastră nu vor fi îngrijoraţi, cînd vor afla că eraţi în Hamburg în timpul atacului ?"

„Să nu vorbim despre asta. Iată ! V-am adus ceva."

Văzusem că avea un geamantan de piele la el. Împinse la o parte farfuriile pe care i le pregătisem şi puse geamantanul pe masă. Deschise şi scoase mai întîi o pereche de pantofi.

„Poftim. Încercaţi-i imediat", mi-a spus el.

I-am încălţat şi m-am plimbat în sus şi în jos prin bucătărie, ca să-i probez.

„Îmi vin bine. Dar..."

„Bun. Mi-am închipuit."

„Cred că-s italieneşti. Atunci vi se vor potrivi şi celelalte. Aveţi aproximativ aceeaşi statură. Iată !"

Scoase două rochii din geamantan ; una era mai simplă, de lînă, iar cealaltă de mătase. Erau foarte bine lucrate, am văzut pe loc.

„Poftim și nişte ciorapi. Două perechi, de mătase, cred. Se mai află aici lenjerie şi tot soiul de mărunţişuri pentru femei. Puteţi să le vedeţi singură. Ţigările le-am căpătat chiar adineauri. Puteţi păstra şi geamantanul, dacă vreţi !"

„Dar..."

„Mai bine încercaţi rochiile."

„Nu pot primi toate astea."

„Ba da. Puteţi. Mai bine nu mai lungiţi vorba despre ele."

„Dar de unde le aveţi ?"

„Geamantanul este al surorii mele. E cam tot atît de înaltă ca şi dumneavoastră."

„Dar are nevoie ea însăşi de toate astea."

„N-are nevoie, dacă vă spun eu. Le-a pus pe toate la adăpost, pentru orice împrejurare, la nişte cunoscuţi, în pivniţă. Mi-am amintit azi-dimineaţă, şi am adus geamantanul. Asta-i tot."

„Atunci sora dumneavoastră e la Hamburg ?"

„N-are importanţă unde e. Pot dispune de lucruri cum vreau. Dacă nu mă credeţi, atunci lăsaţi-le. Azvîrliţi-le undeva, că nu vreau să le mai văd. M-am săturat să tot vorbesc despre asta. Dacă aş fi în locul dumneavoastră, le-aş îmbrăca pur şi simplu. În felul acesta o să aveţi ceva pentru început, pînă vine soţul dumneavoastră şi pînă obţineţi bonuri, ca să vă puteţi cumpăra altele. Încercaţi-le deci, şi basta. Între timp, eu trec alături."

„Nu mîncăm mai întîi ?"

„Dacă vi-i aşa de foame, cum vreţi."

„Nu, cum vreţi dumneavoastră."

„Atunci, schimbaţi-vă mai întîi."

După asta a trecut în camera alăturată. M-am gîndit că e mai bine să mă îmbrac imediat cu una din rochii ; îi va face plăcere. Nu puteam însă să mă bucur din plin de lucrurile acelea minunate ; totul era atît de ciudat şi de-a dreptul de necrezut. Mi-am pus ciorapii şi o parte din lenjerie. N-am avut niciodată lucruri atît de bune şi toate erau noi-nouţe. Unele dintre ele le-am mai păstrat pînă astăzi, aş putea chiar să vi le arăt, zău. Apoi am îmbrăcat rochia de lînă, pentru stradă, cealaltă era totuşi prea elegantă pentru mine. Îmi venea foarte bine, doar la şolduri îmi era puţin cam strîmtă, dar i se putea da drumul. M-am privit în oglinjoară, cum am putut, şi m-am pieptănat. Pe urmă am trecut în odaia de alături. Credeam, fireşte, că se va bucura că îmbrăcasem lucrurile şi că mi se potriveau. Dar el nu mai dădu nici o atenţie faptului. Stătea la fereastră. Îşi luase revistele de pe etajeră şi le pusese pe marginea ferestrei. Citea cu capul rezemat în palme. Se întunecase bine şi toate arătau atît de trist, în felul cum stătea acolo, că nu ştiam ce să fac. Grozav aş fi vrut să mă duc la el şi să-l rog să-mi povestească totul. Dar aproape că n-ar fi avut nici un sens.

El însă mă auzise. „Da, vin, mi-a spus. Să mîncăm dar, dacă ţineţi." de rochii părea să fi uitat cu desăvîrşire.

Deoarece am observat că voia să fie singur, m-am dus în bucătărie și am pregătit mîncarea. Curînd a venit după mine și s-a așezat la masă.

„Ce mai poezii fac unii !" a zis el.

„Era în revistă ?" l-am întrebat eu, pe cînd mai trebăluiam încă la plită. Nu l-am privit ; căci băgasem de seamă că vorbea de poezie numai așa, fiindcă nu voia să vorbească despre altele.

„Da, am deschis-o întîmplător."

„Dar ce fel de poezie este ?"

„A, nu merită să vorbim de ea, a zis Mather. Fac și ei poeziile astea numai ca să te zăpăcească, asta-i."

Am pus mîncarea pe masă și i-am umplut farfuria. După aceea am mîncat tăcuți. Tare aș fi vrut să știu dacă-i plăcea. Cînd farfuria s-a golit, i-am pus și restul. Mi-a spus : „Mulțumesc", și a mîncat nepăsător mai departe. La urmă, a dat farfuria la o parte și și-a aprins o țigară.

„Mîine trebuie să plec dis-de-dimineață", zise el, fără să-și ridice privirile.

„Da."

„O spun, ca să nu mă rugați. Mi se termină permisia și dacă rămîn, pot fi pedepsit."

Întrucît eu n-am răspuns, a trebuit să continue el. „Cel mai bine e să rămîneți aici, pînă ce vine soțul dumneavoastră. N-are nici un rost să vă duceți în oraș. Este foarte obositor și nu ajută la nimic. Acum puteți s-o scoateți

bine la capăt și singură. De mine nu mai aveți nevoie."

„O să meargă, am zis eu, mai cu seamă că am ceva de îmbrăcat."

„Rochia n-a fost purtată decît o dată", mi-a spus el.

„Da, sînt lucruri cu totul noi."

„Nici n-avea vreun sens să salveze vechituri."

„Să nu-i scriu surorii dumneavoastră despre ele ?"

„Ce vreți să faceți ?" a șoptit îngrozit. Am observat faptul, cu tot întunericul, și n-am mai îndrăznit să spun nimic. M-am sculat de la masă, ca să spăl vasele.

„Să le șterg ? m-a întrebat el.

„Mulțumesc, mă descurc singură."

„Atunci eu am să mă spăl afară, la fîntînă. Sînt foarte transpirat după drumul în oraș."

A luat o găleată și a ieșit. Am așteptat o vreme. Cînd mi-am închipuit că se spală, am alergat în dormitor, ca să mă uit în revistă. Era acolo, deschisă. De abia mai puteam citi, din cauza întunericului. Și nici nu pricepeam. Mă gîndeam că nu putea fi din cauza poeziei însăși. Era poezia asta, pe care o cunoașteți. Mai pe urmă, firește, am priceput.

(Reproduc poezia aici. Suna așa :

Eternă e răcoarea de la tine,
o noaptea mea — și-ntr-însa mă alin.
Sînt iar la sînul tău și simt că-mi vine
să-ți strig ceva, dar buzele-mi rețin.

De n-ai fi tu, în urlet s-ar preface ;
privind cum mă-nfăşori cu părul brun,
uit voia mea, se schimbă totu-n pace.
Şi fără spaimă, în sfîrşit, îţi spun

cuvîntul început ca rugă-nceată,
ce m-a făcut să umblu azi plîngînd :
o dulce noapte, sînt pierdut — şi iată
o lacrimă-mi închide gura blînd.)

După o scurtă tăcere, ea mă întrebă :

— Desigur, mă socotiţi proastă, fiindcă n-am înţeles pe loc ?

— Nu, da de unde ? Nici nu prea ştiu ce-ar fi de înţeles, îi răspunsei eu.

Ea mă privi lung, cercetător, aşa încît pînă la urmă mă intimidai. „Mde, mă gîndii, de ce să nu recunoaştem ? Eram foarte tînăr cînd am făcut poezia şi, în fond, nu e nici o ruşine să fi avut cîndva astfel de sentimente, puţin cam duioase. Şi totul este exprimat, de altfel, destul de limpede."

— Se purta mereu de parcă ar fi fost fratele meu mai mare, care ar fi trebuit să se gîndească la toate şi să aibă grijă de toate, îşi continuă ea, în cele din urmă, povestirea. Cu o noapte înainte fusesem şi eu, desigur, destul de lipsită de ajutor, ceea ce era de înţeles. Cum puteam oare să ştiu că era un bine pentru el faptul că există cineva de care trebuia să se îngrijească ? Dar că era mult mai lipsit de ajutor decît mine, era un lucru pe care îl ştiam,

de fapt, încă de cînd se întorsese, seara, înapoi. Poate chiar mai dinainte.

Într-adevăr, de multe ori mă gîndesc că n-a fost decît un vis. Pentru că văd totul atît de limpede înaintea ochilor, fiecare amănunt, fiecare gest, pînă şi forma gurii lui, cînd vorbea. Numai în vis poţi să vezi aşa de clar. Cînd eşti treaz şi în timpul zilei, n-ai timp să bagi de seamă toate astea. Se şi întîmplă mult prea multe şi se uită totul repede.

Poate că nici n-ar fi ajutat la nimic, chiar dacă aş fi priceput mai devreme. Pe lîngă asta, el era student, şi eu credeam că înţelege multe lucruri mai bine decît mine, cu toate că era atît de tînăr.

— Dar ce s-a întîmplat ? întrebai eu, pentru că ea îşi întrerupsese povestirea. Mă cam speriasem. Nu s-a mai întors de afară ?

— Ah, ce vorbiţi ! răspunse ea şi zîmbi. Vă prefaceţi numai. Bineînţeles că s-a întors, după ce s-a spălat. Am pus revista la loc aşa cum o găsisem, şi m-am apucat de vase. După aceea, a venit înapoi cu găleata, în bucătărie.

„E mare zăpuşeală aici, a spus el. Trebuie să facem curent."

În zilele acelea era o vreme foarte caldă şi, în ciuda copacilor, soarele bătuse toată ziua deasupra acoperişului plat al cabanei. A deschis toate uşile şi ferestrele, aşa încît s-a aerisit. Apoi am auzit cum răscolea prin dormitor. N-am zis nimic. S-a întors cu salteaua de pe unul din paturi în bucătărie şi a aruncat-o pe duşumea.

„S-ar fi cuvenit mai întîi să mă fi lăsat să mătur", am spus eu.
„La ce bun atîtea mofturi?" Şi-a mai adus şi o pernă de căpătîi şi o cuvertură. Nu mi-a dat voie să-l ajut.
„De îndată ce sînteţi gata, vreau să mă culc, a zis el, sînt obosit."
„Sînt gata îndată."
„Trebuie să mă scol dis-de-dimineaţă."
„Să vă trezesc?"
„Mă scol şi singur. Mulţumesc!"
M-am grăbit, fiindcă aşa voia el. După aceea ne-am spus noapte bună.
„Somn uşor."
„Asemenea."
„Şi multe mulţumiri."
„Cum aşa? Pentru ce?"
„Pentru lucruri."
Am trecut repede în dormitor şi am închis uşa, ca să nu mai aibă timp să-mi răspundă. Acolo mi-am scos imediat pantofii cei noi, ca să pot umbla fără zgomot. M-am izbit de un scaun pe care îl pusese în cale. N-aveam lumină de loc. Afară, în faţa ferestrei, era ceva mai luminat. Din cauza lunii, care se afla însă în spatele casei şi nu bătea în camera mea. În seara precedentă strălucise pe cer ca o secere foarte ascuţită. O văzusem pe drum, în timpul călătoriei.
Pentru că dormisem după-amiază, nu mai eram atît de obosită. Am mai stat o vreme la fereastră, fiindcă acolo era mai răcoare. Pipăiam cu degetele stofa rochiei. „Să sperăm

că nu mai vine un atac, mă gîndeam eu. Ar fi rău." Dar în noaptea aceea nu ne-au atacat, ci abia în următoarea. Ştiţi desigur şi asta.
M-am dus apoi în vîrful picioarelor spre patul meu. Duşumeaua se cam mişca şi-mi era teamă că va auzi că nu mă culcasem încă. Sau poate totuşi a şi adormit? M-am dezbrăcat fără nici un zgomot. Am întins lucrurile încetişor de tot pe scaun, luînd aminte la fiece mişcare, ca să nu mă izbesc iarăşi de ceva. M-am suit în pat cu băgare de seamă.
Nu-mi era prea plăcut să stau culcată acolo, pentru că patul era străin şi n-avea aşternut. Dimineaţă fusesem prea obosită ca să observ şi nici nu mă dezbrăcasem. Cei cărora le aparţineau toate astea erau însă nişte oameni foarte curaţi.
Era tare linişte. Doar în depărtare se auzea un huruit neîntrerupt. Erau maşinile de pe şoseaua pe care veniserăm noi cu o zi în urmă aici. Uneori foşnea ceva prin copaci şi trosnea cîte o creangă. „Măcar de-aş putea să mă scol mîine dimineaţă la timp. Vreau să fiu îmbrăcată înainte de a se trezi el şi să fac foc la plită, ca să-i pregătesc cafeaua. Am căpătat un pic de surogat de cafea de la ţărancă. Este într-o pungă, pe bufetul din bucătărie. Mathes n-are s-o găsească. Dacă nu sînt atentă, o s-o şteargă aşa, fără să-şi ia rămas bun de la mine. Sper că n-a făptuit pe undeva vreo nelegiuire, şi se fereşte să-mi mărturisească. Astă seară, cînd s-a întors era cu totul schimbat şi m-am bucurat tare mult. Poate că mi se pare mie —

o fi fost şi ieri la fel, numai că n-am băgat de seamă din pricina zăpăcelii. Oare rochiile or fi cu adevărat ale surorii lui ? Trebuie să fie oameni cu stare. E atît de tînăr şi nu pare a fi capabil să fure ceva."

Auzeam cum se frămînta alături, pe duşumea. Aproape că aşteptasem acest lucru. Mi-am ţinut răsuflarea. Multă vreme n-am auzit nimic, dar mai apoi a gemut. Aşa cum gemi fără să vrei, cînd eşti singur şi te gîndeşti la ceva. Nu, nu un geamăt, era mai mult decît un geamăt. Apoi iarăşi s-a făcut linişte desăvîrşită. Poate că se speriase el însuşi şi se gîndea : „M-a auzit". Dar dacă a gemut prin somn ? După toată emoţia, n-ar fi de mirare.

M-am sculat şi m-am dus în picioarele goale pînă la uşă. S-ar putea şi să se fi îmbolnăvit şi să aibă nevoie de ajutorul meu. Mă gîndeam şi la ceea ce spuseseră oamenii despre holeră.

Mi-am lipit urechea de crăpătura uşii, ca să aud dacă dormea. Mi-aş fi dat seama desigur după răsuflare. Dar nu dormea. Uneori era tăcere deplină, ca şi cînd n-ar fi fost nimeni alături. Apoi iar şoptea cîte ceva de unul singur. Nu puteam înţelege ce anume. Sau se răsucea pe partea cealaltă.

Mă lua cu frig. Cam trăgea prin crăpătura uşii. Nu ştiam ce să fac. Dacă m-aş fi dus la el şi l-aş fi întrebat, s-ar fi putut să iasă totul pe dos. Ar fi putut să-i treacă cine ştie ce prin minte despre mine. Lăsasem agăţat în bucătărie capotul cel vechi. Îmi era atît de frică, încît mi

se zgîrceau picioarele şi zgîriam podeaua cu degetele.

Deodată am auzit un ţipăt în spatele meu. Nu tare, şi pe urmă încă unul, ceva mai departe. Era o ciuvică. De spaimă, am deschis uşa brusc.

„Ce s-a întîmplat ?" strigă Mathes. Vru să răcnească la mine şi să se poarte la fel ca în timpul zilei. Nu izbuti însă, glasul i se frînse. Ceea ce am văzut şi pe chipul lui. Se ridicase pe saltea. Luna pătrundea uşor în bucătărie.

Atunci am îngenuncheat lîngă el şi l-am rugat : „N-aţi vrea mai bine să-mi spuneţi totul ?"

Dar nu putea să vorbească, pentru că îl înăbuşea plînsul. N-am putut nici eu să mă stăpînesc fiindcă totul era atît de groaznic şi fiindcă plîngea. Nici nu se poate povesti. Eram foarte îngrijorată. Toată noaptea am încercat să-l liniştesc.

— Cu adevărat nu ştiţi nimic ? mă întrebă ea, după ce tăcu un timp.

Trebuie să menţionez că nu i-a dat o lacrimă în timp ce-mi povestea.

— Ce vreţi să spuneţi ? Ce să ştiu ? o întrebai la rîndul meu.

— Aţi perdut atunci ceva rude ?

— Nu. Cîţiva cunoscuţi da, dar nici un fel de rude apropiate.

— În noaptea din ajun, muriseră toţi ai lui şi Mathes nu-mi spusese nimic. Părinţii, sora sa şi o bunică, cred, care locuia la dînşii. El scăpase numai printr-o întîmplare. Iar acum

îşi închipuia că fugise şi că ar fi fost vinovat. Asta era. Nu puteam de loc să i-o scot din cap.

Locuiau cu toţii în Hamburg, nu prea departe de locul unde mă găsise pe mine. Celelalte lucruri pe care mi le istorisise erau numai aşa, ca să nu se trădeze. Povestea cu permisia era adevărată. Îi făcuseră tocmai un tort de prune, pentru că era ultima lui zi. Mereu vorbea de tortul acela de prune, nici nu mai puteam să-l ascult. Ca şi cînd asta ar fi fost cea mai mare nenorocire. Tocmai se copsese tortul cînd a sunat alarma. Îl scoseseră de la cuptor şi-l puseseră pe masa din bucătărie, să se răcească. Apoi se duseseră toţi în pivniţă. Tortul a fost poate cel din urmă lucru din casă pe care l-a mai văzut Mathes.

După aceea a început atacul. Nu puteam şti dinainte că avea să fie atît de rău. Credeam că o să fie întocmai cum ne obişnuisem în ultimii ani. Ici-colo erau lovite cîteva case şi ardeau. Cu prilejul acesta, mureau şi cîţiva oameni, dar apoi totul se încheia şi eram fericiţi că a trecut. Da, ne obişnuisem, asta era. Şi Mathes era atît de tînăr, era soldat şi voia poate să arate că nu-i pasă de loc. Îmi închipui eu foarte bine. Sau era prea plictisitor pentru el să stea ghemuit în pivniţă cu bătrînii şi femeile.

Cînd a auzit că fusese lovită casa de peste drum, a ieşit în fugă din pivniţă, ca să ajute la stins. Era un gest foarte potrivit din partea lui. I-am tot spus-o într-una. Afară, a văzut că e vorba iarăşi de un atac puternic, cum fusese

şi cu două zile mai înainte, numai că atunci avusese loc într-un cartier îndepărtat şi nimeni nu credea că s-ar mai putea repeta. Se zicea că nu au atîtea avioane, că nu-şi pot îngădui aşa ceva. Totuşi au putut.

Cînd a ajuns la casele de pe cealaltă parte a străzii, ca să dea ajutor la salvare, au căzut din nou bombe. A fost azvîrlit cît colo şi şi-a închipuit că acesta e sfîrşitul şi că a murit. Cînd s-a putut ridica iarăşi, casa în care locuiau părinţii lui era complet distrusă, alte case dispăruseră de asemenea, iar tot restul era în flăcări. Nu ştiu dacă a mai stat mult acolo să se gîndească dacă ar putea face ceva. În orice caz, a luat-o la fugă, pînă ce-a ajuns la mine. Iar pe urmă, s-a îndreptat cu mine spre pădurea de pini.

Bineînţeles că nu s-ar fi schimbat nimic, dacă ar fi rămas pe loc. Cel mult ar fi pierit împreună cu ceilalţi. Dar Mathes nu judeca aşa. Se socotea vinovat, pentru că rămăsese numai el singur în viaţă. De aceea s-a şi dus a doua zi dimineaţă în oraş ca să vadă cum stau lucrurile. A încercat să ajungă pînă în strada lui şi pînă la casa lor. Dar n-a fost cu putinţă. Toată partea aceea a oraşului era încă în văpăi. Oamenii îl sfătuiau : „Trebuie să aşteptaţi, pînă se stinge. Acum nu se poate. Dacă nu vine o ploaie ,s-ar putea să mai ţină încă vreo cîteva zile." Atunci s-a dus într-o suburbie, la cunoscuţii la care fusese pus la adăpost geamantanul surorii lui. Nu ştiu ce le-a spus. Şi mi-a adus mie geamantanul. Iar eu n-am ştiut nimic des-

pre toate astea. Toată vremea s-a purtat ca şi cînd n-ar fi fost pe lume decît ca să mă ajute, iar eu am acceptat pur şi simplu.

Să nu vă închipuiţi cumva că mi-a povestit totul aşa cum vă povestesc eu. Poate că lucrurile s-au petrecut altfel. Am scos toate de la el încetul cu încetul. Uneori trebuia să-i astup gura cu palma, fiindcă mi se părea că voia să urle. Şi l-ar fi auzit toată lumea, pînă dincolo de pădure. Era atîta linişte împrejur! Nu spun asta ca să-l fac de rîs. Să nu credeţi cumva că era o fire slabă.

În cele din urmă, s-a mai liniştit şi apoi a adormit. Fireşte că a trebuit să rămîn culcată lîngă el. Nu puteam să mă mişc, ca să nu-l trezesc. Mi-a amorţit braţul, fiindcă stătea cu capul pe el.

Nu s-a trezit nici măcar cînd s-a luminat. Păsările făceau o larmă cum nu mi-aş fi închipuit vreodată. Totuşi el a dormit mai departe şi n-a auzit nimic. Nu l-am trezit nici eu, deşi spusese că voia să se scoale devreme. „Lasă-l să doarmă, îmi ziceam, e mai important. N-au să-l pedepsească tocmai pentru asta."

Cînd a deschis ochii, în sfîrşit, a trebuit mai întîi să încerce îndelung să-şi aducă aminte. Era cît pe-aci să adoarmă la loc. Mai apoi mi-a spus totuşi încet: „Trebuie să plec".

„Da, bine", am răspuns eu şi m-am ridicat. Am aruncat pe mine, aşa cum mă găseam, capotul cel albastru şi am aprins focul ca să fac cafeaua. Mi-am răsucit repede şi o basma în jurul capului, pentru că eram nepieptănată.

Între timp, s-a sculat şi el şi s-a îmbrăcat iute. N-am schimbat nici o vorbă. Apoi a cărat iarăşi salteaua dincolo. Pătura însă a întins-o pe un scaun, ca să se aerisească, după cum am văzut mai tîrziu. La revistă nu s-a mai gîndit de loc. Mai pe urmă, am luat-o eu cu mine. Celelalte le-am pus la loc pe etajeră, ca să nu se observe.

Cînd a fost gata cafeaua, ne-am aşezat la masă. Voiam să-i pregătesc un sandviş, dar el m-a oprit.

„Nu vrei să-ţi iei ceva pe drum?" l-am întrebat eu.

„Mulţumesc. Se poate căpăta oriunde ceva. Mai bine păstrează totul."

Nici după aceea n-am vorbit mult. Doar lucruri fără însemnătate; că va fi iarăşi o zi călduroasă, sau cam ceea ce se spune de obicei. Nu voiam să-i fie ruşine din pricina celor petrecute peste noapte. Şi în general, mă înţelegeţi. De aceea, am tăcut. Nici măcar de adresă nu l-am întrebat. Nici el nu mi-a scris vreodată. Fireşte că aş fi vrut să aflu dacă mai trăieşte, sau dacă a căzut pe front. De aceea mă şi mir atît de tare că dumneavoastră nu-mi puteţi da nici o ştire. Cred însă că şi dacă mai trăieşte, nu mi-ar scrie niciodată. Nu pentru că a uitat, nu de asta, ci pentru că sînt măritată.

M-am ridicat eu cea dintîi de la masă, pentru că voiam să-i fac mai uşoară plecarea; băgasem de seamă că nu ştia cum să procedeze. Am trebăluit puţin prin bucătărie, pînă ce am auzit că s-a ridicat şi el.

„Acum într-adevăr trebuie să pleci", i-am zis eu.
„Da", a răspuns el şi a privit împrejur, de parcă ar mai fi uitat ceva. Atît era de nehotărît.
Atunci l-am mai îmbrăţişat o dată. Însă nu îndelung, căci n-ar fi fost bine.
„Du-te acum", i-am spus. L-am însoţit doar pînă la uşă. De altfel, eram în picioarele goale. Pragul se înfierbîntase de la soare. Am aşteptat numai pînă ce a ajuns la poartă. De acolo mi-a mai făcut o dată semn cu mîna. După aceea am intrat în bucătărie.
Am mai stat însă mult timp şi am tras cu urechea dacă nu cumva se întoarce. În orice caz, tot ar ajunge încă destul de devreme la soldaţii lui şi pe front. Ce frumos ar fi dacă am mai rămîne împreună încă o zi!

Nu e bine să vrei să lămureşti lucruri care nu se pot lămuri cu raţiunea. Este însă tot atît de greşit să le negi realitatea, numai pentru că nu se pot lămuri cu raţiunea. Căci de vreme ce au un efect şi lasă urme, trebuie să posede şi o realitate. Cel mai bine e să le îngădui să existe în pace, cu o uimire tăcută.
Aş putea să-i scriu de pildă pictorului Carl Hofer şi să-l întreb cum se face că a lăsat-o pe Dorothea acolo, în bucătăria sărăcăcioasei cabane din pădurea de pini, după plecarea tînărului Mathes. Căci asupra faptului că ea era aceea şi că fusese pictată astfel, nu mai încape pentru mine nici o îndoială.

Poate că pictorul ar rîde de mine. Am pictat un tablou aşa cum l-am văzut eu şi cu asta basta, ar răspunde el, presupunînd totuşi că mi-ar răspunde. Aşa o fi, dar cu asta nu lămurim prea grozav lucrurile. De altfel, nici eu nu i-aş spune unui străin mai mult, chiar dacă ar fi ceva mai mult de spus.
Cu asta însă nu s-ar lămuri cîtuşi de puţin cum am putut s-o recunosc pe Dorothea, de parcă aş fi fost de faţă şi cel mult aş fi uitat-o. Nu mă refer la poezioara aceea neroadă. N-ar fi nici o minune, într-adevăr, că nişte cetăţeni oarecare au strîns cu ani în urmă numerele unei reviste azi dispărute (poate ca să aţîţe focul?) şi că un student s-a aruncat din întîmplare asupra lor, din setea de ceva tipărit, pentru că n-a prea putut să citească în timpul instrucţiei lui soldăţeşti. Şi, mai departe, nu e nici o minune că avea aceleaşi sentimente foarte tinereşti, care mă îndemnaseră cîndva să fac acele versuri.
Dar cum se făcea că şi Dorothea ţinea să mă confunde cu el, sau cel puţin mă lua drept fratele lui mai vîrstnic?
Oare în clipele de mari zguduiri ne asemănăm cu toţii pînă într-atît? Sau poate că în asemenea momente unele gînduri ale noastre depăşesc graniţele prăbuşite şi pleacă independente în lume? Şi acolo se întîlnesc poate, azi sau mîine, cu gîndul plecat de la un alt om zguduit, şi trăiesc împreună o soartă care ne-ar fi şi nouă cu putinţă. Ce ne facem însă, dacă asta se întîmplă abia după ceea ce numim moartea

noastră ? Da, cum poate să spună cineva atunci despre sine : aşa şi aşa, ăsta sînt eu ? Iar gîndurile lui îl întreabă dimpotrivă pe un ton acuzator : de ce te lepezi de noi ?

Trebuie să fim foarte prudenţi.

Cît priveşte ceasul de mînă, nu l-am mai vîndut în noaptea aceea, pentru că suma nu putea fi obţinută imediat, iar mie îmi era silă să mă ocup multă vreme cu asemenea negoţ. Dar asta n-are importanţă.

Acasă — am ajuns noaptea, foarte tîrziu, a fost un drum pe jos, lung şi obositor, prin întuneric — am trecut printr-o altă întîmplare grozavă. Nu ştiu de ce tocmai în ziua aceea ; n-are nici o legătură cu Dorothea. De fapt, ar trebui s-o povestesc şi pe asta, ca să arăt cît de înspăimîntătoare şi pline de primejdii au fost pentru noi zilele acelei ierni de foamete. Prefer totuşi s-o las pe altă dată.

Bietul meu camarad are dreptate : n-o să ne mai rămînă nimic altceva de făcut, va trebui să stăm de vorbă, într-o bună zi, cu Dumnezeu despre toate astea.

Dar nu astăzi. Azi trebuie să încercăm să mai adormim încă o dată, fără Dumnezeu.

Şi să nădăjduim că mîine nu va fi prea tîrziu pentru aşa ceva.

CASANDRA

„Ce ne priveşte pe noi Casandra ?"

Îmi aduc încă bine aminte chipul tatălui meu, cînd spunea asta. Şedea lîngă foc, în faţa mamei, care se îndeletnicea cu un lucru de mînă. Mă plimbam încoace şi încolo prin sală, aflîndu-mă mai mult în întuneric. Eu eram acela care-l întrebasem pe tata despre Casandra. Mai întîi s-ar fi putut crede că nici nu auzise întrebarea. După aceea ridică niţel capul şi-l întoarse foarte uşor către mine. Îşi miji totodată ochii şi pe faţa lui apărură nenumărate mici încreţituri. Cutele acestea existau din totdeauna şi proveneau probabil din observarea atentă a lucrurilor. De astă dată însă zvîcneau vioi în toate părţile şi focul din vatră se oglindea în deschizătura îngustă a genelor. Cînd te privea aşa, te zăpăceai. Nu ştiai niciodată bine ce intenţii are.

De fapt, Casandra nici nu mă interesa de loc. Eram un băiat de douăzeci de ani şi aveam jos, în port, o fată la care mă duceam noaptea pe furiş. Chiar şi acum mi-ar fi părut mai bine să fiu lîngă ea, decît să ţin tovărăşie părinţilor şi

mă gîndeam cum aş fi putut pleca, fără să se bage de seamă. Cred că tata ştia asta. Nu putea fi înşelat cu uşurinţă.

Mama mă rugase totuşi să pun din cînd în cînd, seara, asemenea întrebări. Era la vreo cîteva luni după ce tata se întorsese, în cele din urmă, de la Troia şi după ce puseserăm rînduială în Itaca. De fapt, după toate necazurile şi tulburarea, am fi putut acum să trăim în pace. Dar ceva nu mergea bine cu tata, în orice caz, mama era îngrijorată. Credea că se plictiseşte şi că nu e cu toate gîndurile acasă. Seara stătea în faţa ei adeseori ceasuri întregi, fără să scoată o vorbă. Apoi, pe neaşteptate, îşi ridica ochii şi o întreba, arătînd spre lucrul de mînă, ce avea să iasă de acolo. Se vedea, fireşte, că se preface a fi interesat.

Încă nu ştiam pe atunci că aşa se întîmplă cu cei mai mulţi dintre bărbaţii care fuseseră în război zece ani întregi. Nu se puteau obişnui iarăşi acasă. Lucrurile stăteau şi mai rău cu tatăl meu, care fusese purtat încă mulţi alţi ani, după aceea, prin toată lumea. Fapt e că această nelinişte interioară l-a şi mînat din nou, mai tîrziu, departe de noi, la preoţii din Dodona, şi a murit printre străini. Facă zeii să-şi fi găsit acolo, în sfîrşit, pacea pe care o căuta!

Aşadar, mama avea dreptate să se teamă, chiar dacă eu nu înţelegeam pe atunci. Cugeta zi şi noapte în ce fel ar fi putut să-l înveselească pe tata şi să-i abată gîndurile în altă parte. Credea că situaţia s-ar îndrepta, dacă l-am face să-şi povestească mai des unele dintre peripeţiile lui. Dar tocmai aici era greşeala. Am ajuns, între timp, la concluzia că acelora care fuseseră în luptă, cu adevărat, în toţi aceşti ani, şi jucaseră totodată un rol, nu le plăcea să pomenească despre asta. De vorbit, vorbeau numai acei care priviseră războiul dinafară. Cînd veneau la curtea noastră şi începeau cu: „Mai ţii minte?", tata îi lua în rîs, întrebîndu-i pe un ton neîncrezător: „Vai, dar aşa ceva nu e totuşi cu putinţă?" De cele mai multe ori se îndepărta însă ca să nu mai audă nimic.

N-a fost decît o întîmplare că am întrebat în seara aceea de Casandra. Se nimerise tocmai să aud la amiază numele ei în piaţă. Mai mult decît că era o prinţesă troiană şi că fusese ucisă, la întoarcere, o dată cu Agamemnon, nu ştiam despre ea. Într-adevăr, ce mă privea pe mine Casandra?

Între timp, situaţia s-a schimbat şi ea mă preocupă foarte mult. În curînd se vor împlini cincizeci de ani de atunci. Am dori să înţelegem toate aceste lucruri şi încercăm să punem ordine în trecut. Cei care vin în ospeţie la Itaca mă iscodesc despre războiul troian. Desigur, n-am luat parte la el, însă oaspeţii socotesc că ar trebui să ştiu mai mult decît alţii, ca fiu al lui Ulise. Cu prilejul acesta, aflu mult mai mult de la cei ce mă iscodesc, decît mi-a povestit tatăl meu, care era foarte tăcut. Iată-i de pildă pe poeţii care cutreieră pretutindeni şi cercetează, ca să alcătuiască apoi cîntece din ceea ce au auzit. Mulţi dintre ei sînt nişte palavragii şi trebuie să ai grijă să scapi de dînşii

printr-un dar, cît mai repede cu putinţă. Dar sînt şi unii oameni serioşi printre aceştia, la care te mai poartă gîndul şi după ce au plecat. Mă gîndesc mai ales la unul; i-am uitat nu-le; cred că se trăgea din Asia Mică, sau de prin insulele din faţa ei. Era încă destul de tînăr şi se îmbăta foarte rău, dar chiar şi atunci erai vrăjit, cînd vorbea. Da, eram îngrijoraţi de soarta lui. Tot el a fost acela care m-a întrebat de Casanda, dacă nu ştiu ceva despre ea. I-am cerut să-mi spună pentru ce voia să afle ceva despre Casandra. Căci ea nu fusese doar chiar atît de importantă în tot acest război. Şi mi-a răspuns: „Asta-i întocmai ca atunci cînd, într-o amiază limpede, fără nori, zăreşti deodată înălţîndu-se departe, pe cîmp, ori printre tufişuri, o coloană subţire de fum albastră-cenuşie. Sus, se topeşte în cerul strălucitor. Stai şi te minunezi ce fel de foc nevăzut o fi arzînd acolo."

Nu pot uita această imagine. Poate că se potriveşte, poate că nu. Din asemenea imagini, şi din ceea ce mai auzi pe ici pe colo, îmbini şi potriveşti totul, de crezi în cele din urmă că aşa a fost. Ba uneori ţi se pare că ai fost tu însuţi de faţă. Cum aş putea aşadar astăzi, după atîţia ani, să mai arăt încă întocmai ce anume am auzit de la tatăl meu, ce am auzit de la alţii, ori ce anume îmi închipui doar?

În ce-o priveşte pe Casandra, cele mai multe lucruri despre ea le ştiu nu de la tata, ci de la Pilade. Vorbesc de acel Pilade care a fost prieten cu regele Oreste. Era cu vreo cîţiva ani

mai mare decît Oreste şi a luat parte la război pînă la sfîrşit. De foarte tînăr încă, fusese pus la ordinele regelui Agamemnon ca să-l slujească personal în campanie. În felul acesta era tot timpul în preajma lui, în tabără şi în cort, şi a aflat multe lucruri ce au rămas ascunse altora. Fireşte, se cuvine să nu uităm că era încă foarte tînăr şi că multe fapte nu le putea judeca bine. Aşa a cunoscut-o deci, în ultimele zile ale războiului, şi pe Casandra, mai cu seamă că s-a întors acasă pe aceeaşi corabie cu Agamemnon şi cu dînsa. A fost de faţă de asemeni — fără să poată fi de vreun ajutor — şi atunci cînd acest mare rege împreună cu Casandra au fost ucişi, la sosire, de către Egist. Se afirmă că şi regina ar fi fost părtaşă la aceasta. Poate că se lăsase ademenită de trădător. Nici la noi, în Itaca, lucrurile nu stăteau prea bine, numai că nu toate femeile sînt la fel cu mama mea. Mai bine să nu mai vorbim. Asemenea rele s-au întîmplat numai ca urmări ale unui război atît de lung. Cerul să ne apere de aşa ceva. Pe Oreste nu l-am cunoscut niciodată personal. După cum aud pretutindeni, este foarte iubit ca rege, şi nimeni nu se mai gîndeşte la trecut, dar cred că noi nu ne-am potrivi. Pe vremea cînd călătoream prin Grecia pentru a intra în legătură cu fiecare principe în parte — după ce tata ne părăsise pentru a doua oară şi eu luasem puterea în Itaca în locul lui — nu l-am întîlnit la Micene. Între timp, el şi cu Pilade restabiliseră, încă de mult, ordinea în ţara lor, dar cu prilejul răsturnării

puterii, își pierduse viața, din nenorocire, și mama sa. De atunci, Oreste a rătăcit multă vreme prin lume fără ca nimeni să știe unde se află. Între acestea, Pilade cîrmuia regatul în locul lui.

De Pilade m-a legat de îndată o prietenie atît de caldă, că, în ciuda planului meu de călătorie, am rămas la Micene trei săptămîni. Ședeam seară de seară împreună și discutam despre toate. De la el am aflat multe și despre tatăl meu, pe care altminteri nu le-aș fi auzit niciodată. Acum Pilade e un moșneag trecut de optzeci de ani. Ne mai trimitem din cînd în cînd salutări și daruri mărunte prin oaspeți comun.

În seara aceea însă, cînd pomenisem din întîmplare numele Casandrei, aș fi fost în mare încurcătură, dacă ar fi trebuit să-i răspund tatei. Noroc că mama mi-a venit în ajutor și l-a întrebat la rîndul ei :

„Nu mai putea să fi fost totuși chiar atît de tînără. Dar atunci de ce nu era căsătorită ?"

„Cu atîtea prințese troiene, se vede că nu era tocmai ușor s-o mărîți", zise tata batjocoritor. După aceea se cufundă iarăși în tăcerea lui și noi ne închipuiam că nici nu se mai gîndea la asta. Mama și cu mine ne privirăm pe furiș. Eram bucuroși, cred, că se isprăvise totul atît de bine și eu mi-am propus să fiu mai prevăzător altă dată. Pe neașteptate însă, tatăl meu își ridică din nou privirile și o întrebă pe mama : „Lămurește-mă, deoarece ca bărbat nu pot ști așa ceva : din ce pricină l-ar putea respinge o tînără fată pe un zeu care ar peți-o ?"

„Pe un zeu ?" întrebă mama, care nu înțelese de îndată despre ce era vorba.

„Trebuie să fie totuși ceva minunat să te simți aleasă. Cum să te împotrivești la așa ceva ?"

„Dacă îl iubește pe altul !"

„Crezi ?"

„Da."

„Chiar și dacă e vorba de Febus ? Nu crezi că el întunecă orice altceva, cînd îl întîlnești și că uiți tot ce a fost pînă atunci, ca să mori mai degrabă împreună cu el, decît să trăiești cu amintiri ?"

„De unde să știu ? spuse mama aruncînd repede o privire împrejur, prin sala întunecoasă. Nu e bine să vorbești despre asemenea lucruri."

„Totuși voiați să aflați ceva despre Casandra. De altfel, n-a iubit pe nici un alt bărbat. Asta-i partea cea mai ciudată."

„Poate nu credea că e chiar El."

„Da, se poate. Fetele trebuie să fie grijulii și neîncrezătoare. Poți cădea atît de ușor în mîinile unui șarlatan. Totuși, în cazul acesta..."

„Nu e bine să fii curios", încearcă mama să curme discuția.

„Adevărat. Nu e de nici un folos dacă cercetăm sentimentele unei fete. Totuși Casandra nu se îndoia că acela care o pețea era Febus."

„Cum poţi şti asta, Ulise ? Ai vorbit cu ea ?"

„Da, în ultima după-amiază, înainte de plecarea noastră din Troia. În cortul lui Agamemnon. Am întrebat-o despre asta. Desigur, o întrebare cam ciudată. Dar, la urma urmelor, aş fi putut să-i fiu tată, şi era război, iar ea era prizoniera noastră. În astfel de împrejurări, nu mai ţii socoteală, aşa cum ai face, desigur, în alte ocazii. Ba chiar mi-a şi răspuns la întrebare."

„Cum arăta ?" nu mă putui stăpîni eu să întreb.

„Ia te uită, feciorul nostru se aprinde, rîse tata, dar mamei nu-i făcu plăcere. De vreme ce o iubea Febus, poţi prea lesne să-ţi închipui că arăta bine. Fireşte, nu ştiu cum era cînd l-a întîlnit. Poate că abia după aceea s-a făcut puţin cam sfioasă şi ciudată. Linişteşte-te totuşi, Telemac ; în nici un caz n-ar fi însemnat nimic pentru tine. Rămîi mai bine la acelea cu pielea albă şi trandafirie."

Bine că stăteam în umbră, ca să nu vadă ce tare m-am înroşit ! Mama zîmbea şi ea. Se bucura că tata era în toane atît de bune şi glumea cu mine.

Ceea ce mă mira mai mult era faptul că tocmai tata părea să se intereseze în chip deosebit de această poveste cu Febus. M-aş fi aşteptat mai degrabă la cu totul altceva. Pe atunci nu ştiam încă nimic despre această întîmplare din viaţa Casandrei. Îmi închipuiam că poate tata va povesti cum s-a făcut că această Casandră a fost ucisă împreună cu regele Agamemnon. Unul dintre sfaturile pe care le dădea mereu era acela că trebuie să ne oprim la fapte şi să nu cercetăm pricinile ascunse. Poate că nici nu există vreo pricină ascunsă, zicea el, şi cînd părăseşti vizibilul pierzi totdeauna clipa potrivită pentru acţiune. Vîntul bate de colo, sau de dincolo, şi ca atare trebuie să pun pînza aşa sau aşa. La ce bun să ştii de ce bate vîntul tocmai aşa şi nu altfel ? Stîncile care se văd le pot ocoli atîta timp cît ţin ochii deschişi. Dar dacă mă tot gîndesc mereu la stîncile nevăzute, atunci nu mai înaintez de fel. Trebuie să ai încredere că o vei scoate la capăt, în caz că într-adevăr s-ar petrece cîndva un lucru neobişnuit. Mai mult nu-i nevoie.

Şi cîte lucruri neobişnuite i s-au întîmplat tatălui meu ! Atît de multe, încît deveniseră aproape ceva obişnuit. Îi plăceau comparaţiile alese din viaţa de navigator. Cînd spunea cîte ceva, părea că se învîrte pe puntea corăbiei şi că iscodeşte cu ochii lui pătrunzători stîncile şi grindurile. Avea picioarele scurte, uşor arcuite şi nu răsucea tălpile în afară, cînd păşea. Oamenii se miră întotdeauna cînd le spun că tatăl meu nu era mare de statură. Ei îşi închipuie că un erou care a luat parte la războiul troian trebuie să fi fost neapărat înalt şi zvelt. Era însă mai mic decît mine şi mai curînd bondoc. Doar umerii erau largi şi puternici. Cînd umbla îşi purta grumazul şi capul uşor aplecate înainte, de parcă ar fi mers împotriva vîntului. Avea capul destul de mare, dar lucrurile stau şi aici

întocmai ca şi cu statura. Fiindcă în cîntece este numit cel mai înţelept dintre oameni, toţi cred că trebuie să fi avut o frunte foarte înaltă. Era însă mai degrabă joasă şi strînsă în multe încreţituri, încît ochii stăteau adăpostiţi parcă sub o streaşină. I se mai zice tatălui meu şi răbdătorul.

La urma urmelor, ce ştiu eu despre el ? Ce ştim noi despre această generaţie a părinţilor noştri, care şi-a petrecut o jumătate de viaţă în războiul de la Troia ? Noi sîntem poate mai fericiţi decît ei, însă ceva mai mici totuşi, şi mai vrednici de milă. Poate se bucură că trăim în pace şi bogăţie, ceea ce lor nu le-a fost dat. Poate că ne şi dispreţuiesc puţin din cauza asta. Da, mă simt adeseori ruşinat cînd mă gîndesc la ei.

Se vede ce s-ar întîmpla, dacă am da urmare învăţăturii tatălui meu de a lua-aminte numai la latura dinafară a lucrurilor. Tocmai la el nu s-ar descoperi altceva decît o faţă zbîrcită de război, naufragiu şi alte vremuri aspre. Desigur ar fi socotit un om înţelept, căci toţi oamenii tăcuţi şi batjocoritori sînt socotiţi înţelepţi — însă nimic mai mult. Cine putea bănui că în spatele acestor aparenţe bătea o inimă credincioasă şi răbdătoare, cine putea bănui cîtă experienţă şi ştiinţă ascundea batjocura lui — şi faptul că acest chip zbîrcit nu-i slujea decît ca mască, pentru a observa dindărătul ei, cu atenţie, ceea ce nu se vede ? Fireşte, mama mea bănuia, eu însă eram pe atunci mult prea tînăr pentru asemenea lucruri.

Mă miram numai de această întîmplare cu Febus, despre care Pilade nu auzise de altminteri niciodată vreun cuvînt, ceea ce e foarte surprinzător. Poate şi din pricină că la început nu-mi venea să mă încred în tata, deoarece îmi închipuiam că voia să-şi rîdă de noi. Dar nu era nici pe departe cazul. După ce mă luase în răspăr pe tema fetelor cu pielea albă, prinse singur a povesti, fără să mai fie nevoie să-l îmboldim cu întrebări, deşi mama nu părea că ar fi avut mare chef să asculte tocmai această povestire.

„Ştii ce spunea Elena despre Casandra ? o întrebă el. Ei, dar de unde să ştii ! Spunea că are şolduri prea mici."

„Elena are o limbă afurisită", răspunse mama pe un ton mînios.

„N-am măsurat şoldurile Casandrei, dar nu se poate spune că Elena avea propriu-zis o limbă afurisită. Nici n-avea nevoie de aşa ceva, fiindcă era recunoscută doar de toţi bărbaţii drept cea mai frumoasă femeie."

„De toţi bărbaţii ?"

„Desigur, femeile n-o iubeau şi o pizmuiau. Dar nici măcar ele nu izbuteau să-i găsească Elenei vreun cusur care să le fi dat un sentiment de superioritate. Tocmai asta era. Cum ziceam, n-am auzit niciodată ca Elena să fi vorbit de rău pe vreo altă femeie. Dimpotrivă, le lua tuturor apărarea şi cînd veneau la ea, le dădea sfaturi cu totul dezinteresate, în treburi femeieşti, care cu siguranţă le erau de folos, dacă le

urmau. Să nu-ţi fie teamă cumva, Penelopa, că m-am îndrăgostit şi eu de Elena. Pentru mine era prea perfectă. Dar, din pricina asta, nu înceta să rămînă totuşi o minune."

În legătură cu aceste vorbe, trebuie să ne gîndim că pe atunci, îndată după război, lumea luase obiceiul s-o ocărască pe Elena. Oamenii erau de părere că războiul se purtase numai de dragul ei şi că era o prostie să faci să piară multe mii de suflete din pricina unei femei dezmăţate. Şi mama socotea la fel şi avea dreptul s-o facă mai mult decît oricare, cînd te gîndeşti la toţi anii aceia grei petrecuţi în aşteptarea întoarcerii tatălui meu. Între timp, spiritele s-au liniştit. Se ştia că Elena n-a fost decît un pretext pentru război şi întrucît cei de astăzi n-o cunosc decît din auzite, ea e socotită aproape o zeiţă. Eu însumi am văzut-o o dată la Sparta. Era cam cu un an înainte de discuţia pe care o povestesc, deci încă înainte de întoarcerea tatei. Trebuie să mărturisesc că n-a făcut asupra mea impresia la care ne-am fi putut aştepta. Poate fiindcă eram încă prea tînăr, ori din pricină că îmi alcătuisem o imagine prea măreaţă — de vreme ce toată lumea vorbea despre dînsa.

„Cu atît mai mult mă miră, urmă tata, că Elena a făcut o excepţie tocmai cu Casandra şi a dat glas acelei observaţii muşcătoare despre şoldurile prea mici."

„Se vede că o pizmuia din cauza întîmplării cu zeul", îi întoarse mama vorba, ceea ce mi se păru nu mai puţin muşcător.

„Asta-i, fir-ar să fie ! strigă tata, lovindu-se cu palma peste frunte. Nu mi-ar fi trecut niciodată aşa ceva prin minte. Fără îndoială că Elena nu i s-ar fi împotrivit nicidecum. Trebuia aşadar s-o înfurie faptul că alta dispreţuia pur şi simplu norocul acesta care nu i se oferise ei. De aici deci şoldurile prea mici. Se zice că i-ar fi spus lui Menelau, cuvînt cu cuvînt : «De ce şi-a ales-o Agamemnon tocmai pe Casandra ? Are totuşi şolduri prea mici.» Nu eram de faţă cînd a spus-o, dar am aflat de la Menelau.

Era în după-amiaza dinaintea plecării noastre. Şezusem laolaltă toată dimineaţa şi hotărîsem ordinea în care trebuia să plece flota. Eram destul de obosiţi şi, deoarece totul era pus la cale, nu mai ştiam bine cu ce ne-am mai fi putut ocupa. Ca atare, hoinăream toţi trei prin tabără, Agamemnon, Menelau şi cu mine. Menelau sporovăia într-una ; blondul, veşnic tînărul soţ al Elenei se cam ameţise. Îi şi cam plăcea să se fălească un pic, deşi n-o făcea într-un mod neplăcut. Putea să şi-o îngăduie, nu i se lua în nume de rău, ca altor bărbaţi. Are haz faptul că de Menelau şi de Elena nu rămîne legat nici un cusur. O pereche rară, prea fericită aproape, ca să fie adevărată.

Cînd ajunserăm în acea parte a taberei pe care o ocupaseră Agamemnon cu trupele lui, o văzurăm pe Casandra stînd afară, la umbra cortului în care erau adăpostite femeile prizoniere şi sclavele. De fapt Menelau o descoperi ; Agamemnon şi cu mine eram prea cufundaţi în gîndurile noastre. Şi atunci Menelau i-a zis fra-

telui său : «Ştii ce-a spus Elena ?» şi i-a povestit cele amintite despre şoldurile mici.

Întrucît Casandra ne putea auzi, era destul de puţin delicat să istorisească asta tocmai acum. Agamemnon, care se gîndea la cu totul altceva, îşi înălţă doar o clipă privirea şi o măsură în treacăt pe Casandra cu ochii.

«Nu mi-am ales-o, mi-a fost dată la împărţeală», îi răspunse el morocănos lui Menelau şi ridică din umeri. Mai avui timp să văd cum Casandra, a cărei faţă fusese pînă atunci acoperită cu un văl, şi-a înălţat oarecum mirată capul şi l-a privit cîteva clipe pe Agamemnon. Apoi ne văzurăm de drum.

De altfel, după aceea am întrebat-o pe Casandra de ce se aşezase acolo singură, în afara cortului. Mi-a răspuns : «Pentru că nu mai puteam răbda mirosul urît al femeilor». Într-adevăr, era foarte cald. Iartă-mă, Penelopa. N-ar fi fost nevoie să-ţi povestesc asta. Trebuie să ţinem socoteală şi de faptul că era o prinţesă şi că, desigur, nu-i venea uşor să vieţuiască acum la un loc cu sclavele, care nu erau de rangul ei.

Mai tîrziu, cînd am putut sta de vorbă singur cu Casandra, în cortul lui Agamemnon, am mai observat şi altceva. Pe cînd discutam — eu şedeam jos, iar ea a stat tot timpul în picioare în faţa mea ; n-a vrut să se aşeze — se auziră de undeva, de afară, ţipătul ascuţit şi hohotul de rîs ale unei fete care era îmbrăţişată de un oştean. Disciplina din tabără slăbise fireşte mult în această zi dinaintea plecării. Am văzut atunci cum pe chipul Casandrei a alunecat, fără voia

ei, o tresărire de supărare. Mi-am închipuit că o îndurera poate faptul că troienele se înţelegeau atît de repede cu ostaşii greci. «Aşa a fost cu o mie de ani în urmă şi nici după o mie de ani nu va fi altfel, am încercat eu s-o mîngîi ; toate aleargă după învingător, şi aşa trebuie să fie. Nu se cuvine să schimbăm lucrurile.» Ea tăcu apoi multă vreme. După care, zise : «Tocmai faptul că aşa stau lucrurile, şi pe urmă muştele acelea mari şi sclipitoare ce joacă pretutindeni în lumina soarelui, de cînd a ars oraşul, iată partea cea mai rea».

Să vă spun despre ce anume am vorbit cu ea şi de ce i-am luat oarecum interogatoriul ? Cînd a intrat nepoftită în cortul lui Agamemnon, am avut o clipă bănuiala că avea de gînd să-l ucidă. Ca răzbunare pentru pieirea poporului ei, ori aşa ceva. S-a mai auzit despre asemenea femei. Bineînţeles că după ce am schimbat cîteva cuvinte m-am convins că n-ar fi fost niciodată în stare s-o facă, iar astăzi îmi vine să rîd de bănuiala mea. Iată ce se întîmplă cînd eşti prea neîncrezător."

Tatăl meu surîse în sinea lui şi tăcu îndelung. Mama părea preocupată numai de lucrul ei de mînă. Am aşteptat mult timp, dar curiozitatea îmi era prea aţîţată de povestea asta şi în cele din urmă am întrebat :

„Şi ce căuta la Agamemnon ?"

„Cred că nici ea singură nu ştia. A venit pur şi simplu ca şi cînd ar fi chemat-o cineva. Menelau se întorsese încă de mult la Elena lui, iar Agamemnon şi cu mine şedeam în cort. Mai

veneau încă într-una tot felul de oameni şi de subordonaţi, care primeau ordine şi îndrumări pentru plecarea de a doua zi dimineaţă. Aşadar nu eram nicidecum singuri. Deodată perdeaua de la intrarea în cort se ridică şi Casandra pătrunse înăuntru fără zgomot. Toţi tăcurăm şi ne uitarăm cu mirare la ea.

«Ce vrei ?» întrebă regele.

«Aş dori să-ţi vorbesc», zise ea. Glasul său era mai curînd o şoaptă profundă, sonoră, foarte înceată e drept, dar cu atît mai impresionantă şi mai greu de scăpat auzului.

«Poftim ! Despre ce e vorba ?» întrebă mai departe Agamemnon.

«Trebuie să vorbesc numai cu tine.»

Faţă de arşiţa puternică a după-amiezii, în cort era un semiîntuneric răcoros, care ne plăcea tuturor. Dar, fie că era sau nu o închipuire, întunericul părea să fi sporit într-o măsură şi mai mare după intrarea Casandrei. Şedeam la o parte şi trăgeam cu coada ochiului spre Agamemnon.

În ultimii ani se schimbase foarte mult. Nu mai vedeai la el nimic din gesturile măreţe de stăpînitor de la început, care impuneau oamenilor, sau de care se simţeau alteori jigniţi. Avea o putere de dominare care ar fi putut deveni o pildă, dacă n-ar fi exclus orice rază de căldură şi n-ar fi respins orice apropiere. Ochii lui cenuşii cîntăreau totul cu nepăsare, de parcă îndatorirea pe care şi-o luase nu l-ar mai fi privit de loc şi n-ar mai fi vrut decît doar s-o ducă la un capăt. Obrajii gălbejiţi şi buzele lipsite de sînge

păreau supte înăuntru ; pe scurt, chipul său, părul rar şi încărunţit, barba sărăcăcioasă şi neîngrijită, toate arătau ca împietrite şi trebuiau să arate aşa. Nici o mirare că numeroasele lipsuri şi răspunderea peste măsură de mare îl sluţiseră astfel. Mai contribuiau poate la asta şi grijile despre starea de lucruri din patrie. Vestea despre trădarea lui Egist şi necredinţa Clitemnestrei răzbătuse peste mare, pînă la noi. Toată armata şuşotea. Aşadar, e greu de presupus că zvonul trecuse pe lîngă Agamemnon fără să-l atingă. Dar cînd şi cît anume aflase, nu ştia nimeni. Nici unul dintre noi nu îndrăznea să-i vorbească despre asta, nici măcar Menelau, care, de altminteri, pălăvrăgea despre toate cele. Tăceam nu atît din laşitate, cît pentru că instinctul ne spunea că altminteri am fi putut să-l ducem la prăbuşire. Or, nimic nu era mai important decît să ne păstrăm regele pînă la sfîrşit.

Da, l-am preţuit pe Agamemnon foarte mult. Nimeni nu-l iubea, de fapt, ba chiar cei mai mulţi îl urau. Din cauza puterii pe care o avea, din cauza semeţiei şi a ambiţiei lui, din cauza cusururilor sale şi a greşelilor pe care le făcea din belşug. Dar asta înseamnă să cîntărim totul prea mult. Care dintre ceilalţi ar fi adus mai bine la îndeplinire acea sarcină ingrată ? Ori de cîte ori s-a stîrnit vreo ceartă, m-am dat de partea lui. El era cel mai uman dintre toţi."

Totdeauna mă bucur cînd pot repeta aceste cuvinte ale tatălui meu. O fac de cîte ori mi-e cu putinţă, pentru a le deschide ochii celor de

astăzi care își îngăduie să-l judece pe Agamemnon, fără să aibă căderea. Pilade însuși vorbea întotdeauna cu cea mai mare dragoste despre regele său ; totuși Pilade era pe atunci un bărbat foarte tînăr și se înțelege de la sine că-l venera. Dimpotrivă, judecata tatălui meu are o cu totul altă greutate.

„Iar acum, își urmă tata povestirea, trăgînd cu coada ochiului spre Agamemnon, mi se părea că fața lui, întoarsă către Casandra, se deschide. Și cînd mă înturnai după aceea spre ea, care rămăsese la intrare, mi se păru că întunecimea nouă din cort, care îmi atrăsese atenția la sosirea Casandrei, se întindea prin mijlocul încăperii numai ca un văl între ea și el, unindu-i pe amîndoi. Recunosc însă că s-ar fi putut să fie și o simplă închipuire de a mea.

Nu știu cît a mai trecut, apoi Agamemnon zise : «Vezi că acum am treabă», și Casandra vru, cred, să părăsească cortul. Atunci am intervenit eu.

«Las-o să aștepte aici, i-am spus. Îi va fi mai răcoare, iar eu trebuie oricum să mă duc în curînd la oamenii mei, ca să mă îngrijesc de cele cuvenite.»

Îmi era milă de ea, gîndindu-mă la observația pe care o făcuse mai înainte Menelau și la felul în care, prințesă fiind, șezuse lîngă cort și trebuise să audă totul. De altfel, nu mai aveam secrete de dezbătut și prin urmare putea să rămînă fără grijă de față.

«Bine, zise Agamemnon, poate să aștepte aici», și-și văzu din nou de treabă cu oamenii lui

care-și ațintiseră toți privirile spre Casandra. Ea se retrase la o parte și rămase în picioare undeva, neobservată, în umbră. Vălul acela ciudat stăruia însă în cort și ne silea să ne înăbușim întrucîtva glasurile. Dacă n-aș fi simțit asta cu atîta putere, poate că nici n-aș fi întrebat-o de întîmplarea ei cu Febus.“

Și Pilade, care fusese de față, trebuie să fi simțit ceva asemănător. Mai întîi, îmi povestea el, cînd Casandra pătrunsese în cort pe neașteptate, voise să se repeadă și s-o alunge. Era de serviciu în cort și răspunzător de paza lui Agamemnon. Îl înfuria mai ales faptul că nu fusese oprită de strajă și că, în mod vădit, afară nu mai era nici o sentinelă. Își făcu de-a dreptul mustrări. Destul de curios, de altfel, că atît tata cît și Pilade au trebuit să se gîndească de îndată la siguranța regelui, cînd i-a ieșit Casandra în cale.

„Ceva mă împiedică totuși, zise Pilade, și mă țintui locului. Din fericire, totul a mers bine. Poate că asta se datora ochilor ei. Era destul de delicată și de slabă, încît ar fi fost de ajuns să tușesc puțin mai tare și ar fi tresărit de spaimă, luînd-o la fugă. Totuși nu-ți venea să tușești în prezența ei și acest lucru se întîmpla de la sine. Era prea lipsită de apărare. Să-ți spun ceva, Telemac ? Ca oștean — și doar asta mă socoteam — eram un flăcău de să te minunezi, nu alta. Mi s-ar fi putut cere cele mai grele lucruri, și le-aș fi împlinit fără să stau pe gînduri. Dar cînd te privea Casandra — ceea ce se întîmpla numai arareori, căci mai tot timpul își ținea ochii

plecați — aveai senzația neplăcută că o tulbura faptul că-i stăteai în cale și grozav ai fi vrut să te întorci, ca să vezi ce se află în spatele tău și la ce se uită. Așa mi s-a întîmplat pînă în ultima zi, chiar și pe corabie, cînd a trebuit să viețuim laolaltă destul de înghesuiți. Mi se părea că sînt un tînăr prost și de prisos. Și de altfel mult mai mult nici nu eram, rîse Pilade cu rîsul lui din toată inima, luînd o înghițitură din cupă. Cu toate astea, mi-a fost tare dragă. Și nici nu se putea să fie altfel, din clipa în care am observat că îi aparținea regelui. Firește, nu puteam ști dinainte că avea să-și piardă viața o dată cu el. Oricît de trist a fost acest lucru, nu putea totuși să se întîmple altminteri în nici un caz, și astăzi îmi apare aproape ca o mîngîiere. Dar ar fi trebuit să-i vezi ochii."

„Desigur, Oreste n-a cunoscut-o de loc ?" l-am întrebat pe Pilade.

„Nu, cum ar fi putut s-o cunoască ? Nu era la Micene cînd am sosit noi și cînd s-a petrecut grozăvia. Am fugit la dînsul și ne-am întors abia după vreo doi ani, ca să răzbunăm fapta. Pe atunci însă n-avea decît vreo șaisprezece sau șaptespreze ani. Sînt curios ce-ar fi spus despre Casandra. S-ar fi potrivit foarte bine amîndoi. Nu ca soț și soție, ea era mai în vîrstă, ci... ei, cum să zic ? S-ar fi înțeles de îndată."

„Oreste seamănă cu tatăl său ?"

„Nu, cîtuși de puțin. Seamănă cu Clitemnestra. Un străin poate surprinde totuși asemănarea cu Agamemnon. În orice caz acum, după cele ce-a făcut."

„N-a întrebat niciodată de Casandra ?"

„Nu de-a dreptul. Se purta — și astăzi ar proceda fără îndoială la fel — ca și cînd faptul n-ar fi avut nici o importanță. Cu siguranță totuși că are ideile lui în această privință. N-ai putea afla însă niciodată ce gîndește cu adevărat în sinea lui despre toate astea. A poruncit ca mamă-sa să fie înmormîntată lîngă rege. Numai ca să facă să se uite fapta, ori din vreun alt sentiment, cine știe ? Oricum, e bine așa. Poate că ar fi înmormîntat-o și pe Casandra acolo, de dragul tatălui său. Dar trădătorul acela de Egist s-a purtat ca un ticălos cu cenușa Casandrei. A fost azvîrlită în gunoaiele de la bucătărie. Se poate ca regina să fi născocit asta. Era ca turbată de ură. A încercat să răspîndească și zvonul că de toate Casandra ar fi vinovată. Firește că era o prostie, căci legătura Clitemnestrei cu Egist era mult mai veche și motivele erau cu mult mai adînci decît ne putem închipui. Cînd răspîndești totuși o știre vreme îndelungată, oamenii ajung s-o creadă și pe urmă pălăvrăgesc în același fel, chiar împotriva celor știute de ei mai bine. Uite vezi, ședem acum aici, la o cupă de vin, în pace și înconjurați cu grijă, și vorbim despre aceste lucruri ca și cînd nu s-ar fi întîmplat decît ca să avem noi ceva de discutat. Dacă ar intra cineva în încăpere și ar striga că lumea se surpă, l-am considera nebun și l-am închide. Dar n-aș putea supraviețui pentru a doua oară unei asemenea grozăvii, știu foarte bine. Cred că și

atunci n-am putut rezista decît numai fiindcă eram atît de tînăr şi nu mă gîndeam mai adînc la nimic. E mai bine de aceea să se vorbească despre toate astea cît mai puţin cu putinţă. Ceea ce, de altfel, este în întregime şi în vederile regelui meu."

Nu ştiu dacă se gîndea la Agamemnon, cînd o spunea, ori la regele de acum, la Oreste, care nu era acasă.

„Orişicum, am spus eu, dacă ştim bine cum s-au petrecut lucrurile, atunci ne putem împotrivi şi legendelor născocite." Fireşte că doream să aflu mai multe de la Pilade.

„E de la sine înţeles că nu mă gîndesc la tine, Telemac, s-a scuzat Pilade. Se cade ca fiul lui Ulise să ştie tot ce ştiu şi eu. A trebuit să-i povestesc lui Oreste multe despre tatăl său, îndeosebi despre ultima epocă. Voia să afle pînă şi amănuntele. Ce-a zis? Cum s-a schimbat la faţă? Şi aşa mai departe. Cu acest prilej a trebuit să amintesc adesea de Casandra. Trebuie să-ţi mărturisesc că nu i-am spus totul. În orice caz, nu cuvînt cu cuvînt. Mă temeam s-o fac. Nici măcar unui prieten nu poţi să-i spui totul. Nu merge. Poate pentru că e de prisos, şi el îşi dă seama oricum de toate. Ar fi dureros, dacă am fi prea sinceri. Pe lîngă asta, era tatăl lui şi era vorba despre un mort. Iată de ce cînd povesteam cum fusese pe corabie la întoarcere şi pomeneam, în treacăt, şi numele Casandrei, totdeauna Oreste nu făcea decît: «Aşa? Hm! Da, bine! Şi apoi? Ce a zis tatăl meu? Cum era?»"

„Şi ce vorbeau Agamemnon şi Casandra pe corabie?" am întrebat eu, la rîndul meu.

„Nimic. Nu vorbeau de loc. Ar trebui să mint, dacă aş vrea să susţin că i-am văzut măcar o singură dată vorbind între dînşii. Casandra stătea şi privea peste mare, spre apus. Cu răbdare şi fără să se mişte. Chiar şi noaptea. N-aş putea spune dacă în tot timpul călătoriei s-a întins măcar o dată ca să doarmă. Sigur că a făcut-o, numai că mie mi-a scăpat. Dar impresia mea era aşa cum ţi-o împărtăşesc. Dimpotrivă, Agamemnon dormea mult, tocmai el, care mai înainte o scotea la capăt aproape fără somn. Dormea chiar şi atunci cînd s-a zărit pămîntul patriei. Noi eram ca ieşiţi din minţi. Ah, munţii cei albaştri! Nici nu-ţi poţi închipui. Pe el însă a trebuit să-l trezim. «Ce-i?» «Am ajuns!» «Bine, vin.» Asta a fost totul. I-am povestit faptul întocmai aşa şi fiului său. Cînd Agamemnon venea pe punte, în timpul călătoriei, şi se plimba în sus şi în jos, cei doi nu vorbeau niciodată între ei. Se măsurau doar cu privirile, ca şi cînd ar fi spus: Eşti aici? Atunci totul e bine! Şi altceva, nimic. Probabil că nu mai aveau nevoie să vorbească. Vai, bieţii oameni! Şi mai cu seamă această biată fiinţă delicată! Amîndoi ştiau bine ce îi aştepta şi totuşi erau atît de liniştiţi! Ce nătîng şi necopt la minte am fost. Nu bănuiam nimic. Şi totuşi eu aş fi fost singurul care aş fi putut să ştiu."

Îi spusei lui Pilade că tatăl meu nu era prea lămurit ce anume ştia Agamemnon despre întîmplările de la el de acasă.

„Oreste mă întreba întotdeauna despre asta cel mai mult, îmi lămuri el. «Ce ştia mai înainte, nu pot spune nici eu. Dar în cele din urmă a aflat cu siguranţă.» «De cînd ? mă întreba Oreste, şi ce înţelegi prin : în cele din urmă ?» «Din timpul călătoriei. Sau din ziua plecării.» Nu prea voiam să-i spun : de cînd venise Casandra la el, dar a înţeles. «Hm ! Da ! De unde zici că ştii asta ?» mă iscodea el mai departe. «Se putea observa, mai bine zis, acum, după ce s-au petrecut lucrurile, totul e clar.» «După ce anume observai ?» «Se schimbase.» «Cum ? În ce măsură devenise altfel ?» «Mde, cum poţi să descrii aşa ceva ? Am spus doar că dormea mult.» «Era obosit. Nu e nici o minune, după războiul acela lung.» «Nu, nu-i o minune. Dar nu e de ajuns.» «Vrei să zici că era vesel ?» «Da, asta e mai potrivit. Vesel, aproape fericit.» «Hm ! Da ! Bine !» Şi ca dovadă că Agamemnon ştia totul, îi povestii ce mi se poruncise în cele din urmă. Eram acum foarte aproape de coastă. Se vedeau pădurile întunecate care cădeau ca nişte plete mari pe umeri, vreau să zic peste grînele aurii. În mijlocul lor, strălucea oraşul alb. De jur împrejur, pe corăbii, oamenii cîntau. Deodată regele mă strigă : «Pilade !» «Ce porunciţi ?» «Ascultă cu toată atenţia ! După sosirea noastră şi după salutul de bun venit, să stai pregătit în oraş, fără să atragi nimănui atenţia. De îndată ce voi fi păşit în palat şi uşile se vor fi închis în urma mea, fugi fără nici o întîrziere la fiul meu. M-ai înţeles ?» «Va fi cum porunciţi !» «Fără să te uiţi înapoi !» «După cum porunciţi !» «Nu te pot cruţa de asta. Ştiu că pot să mă încred în tine.» Mă privi foarte serios şi rugător. Stătea alături de Casandra. Adică ea şedea ghemuită lîngă el, atît de aproape încît s-ar fi putut rezema de genunchiul lui. Mă privi şi ea cu foarte multă atenţie, poate pentru prima dată. Ah, ochii aceia ! Şi mă gîndesc şi la ochii lui. Avea nişte ochi cenuşii şi aspri, încît cei mai mulţi se cutremurau de spaimă cînd se uita la ei. Acum însă aveau altă culoare, mai închisă, da, ori mai caldă — era şi ceva auriu într-înşii. Poate că nu era decît oglindirea ţărmurilor patriei. Îmi vine greu să povestesc despre asta.

Pe urmă îmi făcu semn din cap, prietenos, şi-mi zise : «E bine.» Iar eu plecai. Şi Oreste după ce-i povestisem acestea a spus : «Hm ! Da ! E bine !» Şi la cîteva ceasuri după aceea erau amîndoi ucişi."

De nimic nu-mi pare mai rău decît de faptul că tatăl meu n-a aflat niciodată această istorisire a lui Pilade. Presupun că l-ar fi interesat foarte mult. Acum însă trebuie să povestesc, în cele din urmă, convorbirea ce-a avut-o cu Casandra, atît cît îmi mai aduc aminte cuvintele lui. Fiindcă această discuţie a avut loc înainte de întîmplările pe care le-a zugrăvit Pilade.

Nu mai ştiu prea bine cum s-au petrecut lucrurile. Agamemnon fu chemat încă o dată afară, cred că în legătură cu jertfa pentru plecarea de a doua zi dimineaţa, ori poate pentru altceva. În tot cazul, tata a stat o vreme singur

cu Casandra, în cort. Prinţesa rămăsese parcă uitată undeva, într-un colţ.

„E adevărat, a întrebat-o el, ceea ce se povesteşte despre tine, că poţi prevedea viitorul ?"

Fiindcă nu căpătă nici un răspuns, se întoarse spre ea şi se cam sperie. I se păru că observă cum Casandra, sau umbra care trebuia s-o ascundă, tremura.

„De ce stai în picioare ? a zis tata. Vino încoace şi aşază-te lîngă mine. N-ai vrea să bei o înghiţitură de vin ?"

„Mulţumesc", a şoptit Casandra. Se mai apropie puţin, dar rămase totuşi în picioare, la o oarecare depărtare de masă. Părea o căprioară, zicea tata. După descrierea lui Pilade, s-ar putea crede că era foarte micuţă şi drăgălaşă. După vorbele tatălui meu — şi el avea un ochi foarte ager — nu era de loc mică de statură. Pricina trebuie să fi fost deci felul ei sfios de a fi. Tata o găsea cam neîngrijită şi cam dezordonată. Nu mai ştiu în legătură cu ce amintea despre asta. Poate fiindcă se mira de invidia Elenei, sau poate chiar şi de dragostea zeului.

„Să nu te temi, a încercat el s-o liniştească, că aş dori să aflu de la tine ceva despre ursita mea."

„Nici nu-i nevoie", a răspuns ea. L-a privit o dată repede pe tatăl meu şi şi-a plecat de îndată ochii.

„Ce vrei să spui ?"

„Pentru că totul e limpede."

Tata nu pricepu la ce se gîndea Casandra, dar nu mai stărui, ci o întrebă la întîmplare :

„Dar cu Agamemnon nu e totul limpede ?"

Păru că e cuprinsă din nou de fiori şi se uită în spatele ei de parcă ar fi vrut s-o ia la fugă.

„Lasă, lasă, a spus tata repede, am întrebat şi eu aşa. Regele e prietenul meu şi sînt îngrijorat de soarta lui, iată de ce am făcut-o. Ai văzut lucrul acesta la el de îndată ?"

„Mai adineauri, cînd eraţi toţi trei. În jurul oamenilor e un nor. Şi în jurul lui."

„Şi de aceea ai venit ?"

„Da."

„Ca să-i spui ?"

„Nu ştiu. Poate că plec iarăşi. Nici eu singură nu ştiu încă." Părea că nu ştia şi faptul acesta o chinuia. Venise aproape fără voia ei.

„Şi ce rost ar avea ? a zis tatăl meu. Doar oamenii nu cred într-asta."

„El va crede."

„Aşa îţi închipui ?"

„Da."

„Tu le-ai prezis şi troienilor pieirea, cu mulţi ani înainte, şi ei nu te-au crezut."

„Nu era nimic de prezis."

„Dar după ce ai cunoscut ?"

„Fluviul era ca sîngele, cîmpul plin de nori de praf şi acoperit în întregime de morţi. Mai ales mirosea. Încă de mulţi ani mirosea, întocmai ca acum, a case arse şi a leşuri rămase sub ele. Era groaznic. De-abia puteai să răsufli. Dar ei se miruiau cu miresme bune şi uitau. Mă urau."

„Şi totuşi, era cît pe ce să pierdem noi războiul şi nu voi. Nu era chiar atît de sigur."

„Ba era."
„Ai darul lui Febus ?"
„E o pedeapsă."
„Atunci e adevărat ?"
„Ce ?"
„Că l-ai jignit pe Febus ?"
Casandra nu răspunse, ci îl privi doar pe tatăl meu, iscoditoare.

„Nu întreb din curiozitate, a lămurit-o el. Să nu crezi una ca asta. Eu sînt socotit foarte înțelept, de bună seamă că ai auzit. Hai să zicem că asta mi-e faima printre oameni. Nu e greu să fii luat drept înțelept, n-ai decît să taci și să aștepți pînă ce vorbesc ceilalți. Apoi, cînd sînt cu toții obosiți și nu mai știu ce să spună, trebuie să rostești doar două-trei cuvinte. Atunci ești socotit înțelept. Nu e deci nici o ispravă. Eu nu pot prevedea viitorul ca tine. Dar se poate prevedea, mai mult sau mai puțin, cam ce va face cutare sau cutare om, în una ori alta din împrejurările vieții. Prin urmare n-aș spune niciodată oamenilor : trebuie să faceți așa și așa, pentru că nu vor face, ci aș căuta să potrivesc lucrurile în astfel, încît să fie siliți să acționeze întocmai după cum pot ei. Deci, pe dos decît faci tu. Firește, izbutesc numai arareori. Nu știu dacă mă înțelegi. Și zi, ai venit să-i prevestești lui Agamemnon soarta !"

„Nu știu încă nici eu însămi", i-a întors vorba Casandra.

„Bine, hai să spunem că nu știi nici tu. Dar poate îți închipui că după ce vei fi împreună cu dînsul, o să știi. Dacă te înșeli însă ? Ascultă

bine, Casandra. Vreau să-ți spun de ce te întreb de Febus : sînt foarte puțini aceia pe care zeii îi iau în seamă. Ceilalți nu-s pentru ei decît un cîmp de spice. Și dintre acești puțini cîțiva își dau seama de prezența zeilor. Simțurile nu ne sînt destule pentru asta. De Agamemnon, de pildă, zeii nu se sinchisesc."

„Nu, el e părăsit de tot."

„Într-adevăr, poți să-i spui așa. Ba chiar e foarte bine spus. E mai rău decît dacă l-ar urî. Mă gîndesc acum însă la altceva. Am pus și eu umărul ca poporul tău să fie nimicit. Dacă n-ai fi Casandra, ar trebui să mă privești ca pe un dușman. Pentru cei de seama noastră însă, această împărțire obișnuită în prieten și dușman nu stă în picioare. Legăturile noastre trebuie să fie de altă natură. Continui să cred că este foarte trebuitor ca noi, cei puțini, să stăm de vorbă, atunci cînd ne întîlnim, în afara obiceiurilor, și să ne împărtășim deschis cele pe care le ținem ascunse față de ceilalți. Căci dacă vreunul dintre noi greșește, atunci e mult mai rău decît paguba măruntă pe care o aduc greșelile celorlalți. Poate că și eu m-am întîlnit o dată cu un zeu."

(Tata nu ne-a spus ce-a răspuns Casandra. Dacă era cu adevărat așa cum o zugrăvește el, aproape mi-aș îngădui să presupun că a încuviințat din cap. Căci azi se povestește peste tot că zeii au fost părtași la soarta tatălui meu și că adeseori s-au amestecat personal într-însa. Faptul acesta trebuie să-l fi cunoscut desigur

Casandra. Bineînţeles că noi, adică eu şi chiar şi mama, nu ştiam nimic despre asta, pe atunci.)

„Ce ne facem însă, dacă simţurile m-au înşelat, iar eu doar îmi închipui că m-am întîlnit cu un zeu ? Putem oare să spunem hotărît că a fost aşa şi aşa ? Eu nu vreau decît întocmai ce vrei şi tu, Casandra. Vreau să împiedic ca Agamemnon, învingătorul Troiei, să cadă şi mai adînc în nefericire."

„Ce vrei să afli de la mine ?" l-a întrebat Casandra după aceea.

„Era cu adevărat Febus ?"

„Da."

„Şi nu te-ai înşelat ?"

„Cum să te înşeli în privinţa lui ? Îţi dai seama de îndată. Stătea lîngă măslini, în miezul zilei. Dar mai întîi, de ce întrebi asta ? Doar o ştii foarte bine. Adineauri, cînd am intrat, ai aflat-o pe loc."

Aceste cuvinte l-au convins în mod vădit pe tata. Se mai poate de asemenea ca pe cînd vorbea să fi văzut la ea ceva deosebit.

„Şi tu ?" a întrebat el.

„Am luat-o la fugă."

„Nu ştiai că te iubea ?"

„Ba da."

„Cum ? Ţi-a spus-o ?"

„Asta se vede în orice caz."

„Dar cum ai putut să fugi din faţa lui ? Aşa ceva nu se cuvine doar."

„Mi-a fost frică", a răspuns Casandra. Şi spunînd asta a început să tremure, ca şi cînd i-ar fi fost frică şi în clipa aceea.

„Vedeţi, făcu tata către mama şi către mine, totul e atît de simplu. Ni se pare că sîntem înţelepţi şi ne batem capul cu temeiurile ascunse, care nu există de fel. Dar cu ceea ce e mai firesc în lume, cu faptul că unei fete îi era frică nu ne putem mulţumi. A fugit de ursita ei, atunci cînd i-a ieşit în cale, şi drept pedeapsă, a trebuit s-o caute din nou. Aşa a fost. Şi a găsit-o."

Fiindcă tata nu mai povestea nimic, l-am întrebat dacă a mai vorbit şi altceva cu dînsa.

„Cum mi-aş fi putut îngădui ? Am ştiut să mă păzesc", răspunse el.

M-am gîndit mult ce-o fi vrut să zică printr-asta. Acum cînd am îmbătrînit, înclin să cred că a simţit prezenţa morţii şi s-a dat respectuos la o parte. Se potriveşte cel mai mult cu felul său de a fi.

Nicicînd nu se va afla ce i-a împărtăşit Casandra lui Agamemnon, dacă i-a dat a înţelege doar pe departe nenorocirea ce urma să vină, ori dacă i-a prezis cu toate amănuntele groaznice crima lui Egist şi a Clitemnestrei împotriva regelui care se întorcea acasă. Tatăl meu părea într-adevăr să nu ştie nimic despre aceasta şi nici nu-l interesa cîtuşi de puţin. Noi cei de azi ne mirăm de ce Agamemnon n-a prevenit totul, de vreme ce a ştiut atît de bine ce-l aştepta şi, după cîte auzim, credea chiar în acele prevestiri. Doar oamenii lui ţineau la el şi fuseseră încercaţi în lupte mulţi ani de-a rîndul. Ar fi trebuit deci să-i fie uşor să facă de îndată ordine, la sosirea lui în patrie, şi să-i înfrîngă pe

partizanii lui Egist. Dar n-a făcut nimic. Singura explicaţie e că se simţea obosit.

Se înţelege de la sine că l-am întrebat pe Pilade dacă nu mai ştia ceva. Multă vreme n-a vrut să scoată nici o vorbă, dar eu nu i-am dat de loc pace. S-a întors şi a trebuit să-şi dreagă glasul îndelung. Era mişcător să vezi cum el, om în toată firea, se mustra şi nu putea trece peste faptul că trăsese atunci cu urechea.

„N-am făcut-o anume, mă asigura el într-una, să nu-ţi închipui aşa ceva despre mine. Dar aş fi putut să plec de cum am băgat de seamă că stăteau de vorbă în cort. Totuşi am rămas pe loc şi nu m-am mai mişcat. Asta e. N-a fost cuviincios din partea mea, orice s-ar spune. Nici o îndoială că nu prea eram în toate minţile."

Cortul cel mare al regelui trebuie să fi avut două intrări. În tot cazul, în spate se despărţise încă o încăpere mică, un fel de cămăruţă, ori mai ştiu eu ce, în care dormea şi Pilade, ca să fie totdeauna, de îndată, la îndemînă, cînd era nevoie de el. Iar prin această încăpere se putea pătrunde în cort şi de afară. N-are nici o însemnătate dacă totul s-a petrecut îndată după convorbirea tatălui meu cu Casandra sau de-abia seara tîrziu. Fără să bănuiască nimic, Pilade a intrat în cămăruţă, ca să pună ceva în rînduială. Nu umblase prea încet. La ce bun ?

„Uitasem de mult de toată povestea, din cauza celorlalte îndatoriri ale mele. Din pricina plecării, erau destule lucruri de cumpănit, poţi să mă crezi."

Se mira şi acum că nu fusese auzit.

„Nu era decît un perete subţire de cort între noi, închipuie-ţi. Trebuie să fi fost foarte adînciţi în convorbirea lor."

Deodată a băgat de seamă că în cortul principal cineva stătea de vorbă şi a rămas pironit locului.

„Nu puteam înţelege ce spunea Casandra. Vorbea foarte încet. Era mai degrabă o şoaptă, dar ce şoaptă ciudată ! Cred că din pricina ei se mişca peretele cortului, pentru că era o zi în care nu sufla nici o adiere. Mi-am închipuit că am poate o ameţeală, din pricina arşiţei şi de atîta alergătură, cu toate că aşa ceva nu mi se mai întîmplase. Am pus mîna cu băgare de seamă pe pînză ca să văd dacă se umflă cu adevărat. Nu puteam totuşi să deosebesc cuvintele. Apoi brusc, totul a încetat. Multă vreme a fost o tăcere de necrezut. Mai ales pauzele erau foarte lungi. Tocmai cînd îmi ziceam că m-am înşelat, l-am auzit deodată pe Agamemnon întrebînd :

«Şi altceva ?»

Dar n-a urmat nici un răspuns.

«Asta-i tot ce ai să-mi spui ?» a mai întrebat el o dată, se vede din această pricină. Şi din nou Casandra a tăcut.

«Bine. Îţi muţumesc. Nu mai vorbi cu nimeni despre asta», l-am auzit apoi pe Agamemnon spunînd. După aceste cuvinte Casandra ar fi trebuit să plece. Am ascultat cu încordare dacă părăsea cortul. Dar n-am auzit paşi. Pesemne că nici nu s-au mişcat, nici măcar Agamemnon.

Oare el şedea la masă, iar ea stătea dinaintea lui în picioare ? Se priveau ţintă unul pe altul ? Era o adevărată tortură să fii nevoit să aştepţi ca mine şi să nu poţi vedea cum arătau la chip. Am chibzuit dacă n-ar fi de datoria mea să intru şi s-o scot pe Casandra afară ; poate că-l stînjenea pe rege, sau poate nu pricepuse că i se spusese să plece, pentru că nu-i cunoştea felul de a fi. Totuşi, de-abia dacă îndrăzneam să suflu. Dinspre golf se auzeau oamenii ciocănind; pregăteau corăbiile pentru călătorie. Din cînd în cînd, răzbăteau pînă la noi şi glasurile celor ce treceau pe dinaintea cortului, nu prea departe. «Dacă ar veni careva, mă gîndeam eu, cu vreo ştire, sau cu vreo întrebare, ori poate vreunul dintre principi, atunci totul ar fi iarăşi în ordine.» Dar nu veni nimeni. Eram singuri-singurei pe lume.

Pe urmă s-a auzit o voce spunînd : «Sînt obosit». Ţi se frîngea inima. Era vocea regelui. După aceea, şi-a mai adunat o dată toate puterile şi a izbucnit : «De ce mai stai ? Şi de ce îmi înşiri toate astea, la urma urmelor ? Crezi poate că-mi voi lăsa oamenii să plece singuri acasă ? Iar eu voi rămîne aici şi voi locui în vreo gaură de pivniţă din oraşul tău nimicit ? Poate chiar cu tine împreună ? Şi cînd vor trece corăbiile şi vor zări fumul nostru sărăcăcios înălţîndu-se dintre ruine, vor arăta dispreţuitori cu degetul spunînd : Ce mai rege ! Desigur, se căieşte că a distrus Troia. Eu însă nu mă căiesc, auzi ! Ori poate ai venit ca să-ţi desfeţi privirile

cu asta ? Căci dacă se întîmplă cum spui, atunci tu eşti aceea care trebuie să te bucuri cel mai mult, de vreme ce ţi-am luat totul şi eşti sclava mea, cu care pot face orice. Ce mai vreţi de la mine ?»

Atunci, în faptul serii, nu ştiu din ce pricină, vitele care fuseseră menite pentru jertfa de a doua zi mugiră. Ne cutremurarăm toţi trei. Eu m-am făcut puţin mai mic.

«Bine, rămîi aici», a zis Agamemnon, după ce a trecut şi asta. Vocea lui devenise blîndă şi liniştită.

În sfîrşit, puteam să mă mişc şi eu din nou. Am părăsit în grabă cortul, dar nu m-am dus prea departe, ci mi-am făcut de lucru prin preajmă, ca să fiu găsit de îndată, dacă ar fi fost nevoie de mine. Într-adevăr, Agamemnon a ieşit curînd şi m-a strigat. Mai întîi n-am cutezat să-l privesc în faţă ; el se purta însă ca de obicei.

«Mai e ceva de încheiat, Pilade ? a întrebat el. Bine, atunci. Vreau să dorm. Nu uita să mă scoli la timp.»

Eu însă n-am dormit toată noaptea. M-am aşezat pe meterezul taberei şi am încercat să cuget la toate. Deasupra corturilor juca lumina roşie a făcliilor pe care le aprinseseră dulgherii, ca să lucreze mai departe la corăbii. Priveam peste şesul mort pe care se dăduseră lupte atîta amar de vreme. Nimic nu se clintea. Undeva, dincolo de el, în întuneric, se afla o grămadă mare de pietre. Aceasta a fost Troia şi noi am nimicit-o. Auzeam bufniţele ţipînd. Auzeam

vîntul nopții foșnind printre copacii de pe Ida. Mă simțeam nespus de trist. Eram prea tînăr ca să înțeleg toate astea.

Să nu care cumva să crezi, Telemac, că Agamemnon se ținea de obicei de capul femeilor. Înainte de venirea mea, da, poate, pe la începutul războiului. Se pare chiar că a avut o ceartă grozavă pentru una, așa se povestește. La urma urmelor, ce-i cu asta? Eram ostași și, cu atîtea sclave, prilejul se găsea ușor. Dar de cînd venisem eu la Troia — și doar am stat în preajma lui zi și noapte — nu se mai ocupase de ele nici măcar o singură dată. N-avea de loc timp pentru așa ceva."

„Dar nu-i nevoie să-l dezvinovățești", i-am spus eu lui Pilade.

„Nu, asta nu. Totuși, e mai bine să nu vorbim prea mult. Oamenii înțeleg greșit. Și cu ea — cu ea era ceva cu totul deosebit."

„Și a doua zi?" am întrebat eu.

„Da, trebuia să-l trezesc. Cu puțin timp înainte ca soarele să se înalțe din mare, m-am îndreptat spre Agamemnon. Nu prea știam cum să fac. De obicei mă duceam de-a dreptul la culcușul lui și de cele mai multe ori îl găseam cu ochii deschiși. De astă dată însă șovăiam, mă înțelegi de ce. Dar, pesemne, Casandra îmi auzise pașii, sau îmi văzuse umbra pe pînza cortului. Era trează și a venit îndată afară.

«E timpul? m-a întrebat ea, și eu am încuviințat din cap. Bine, a zis, am să-l trezesc.»

Mai departe n-am mai avut răgaz să mă ocup de asta. Aveam destulă treabă cu desfacerea

cortului, cu împachetatul, cu încărcatul și cu toate celelalte. De-abia după plecare, pe corabie, am putut să mă odihnesc din nou..."

Eu l-am întrebat însă și pe tata. Nu în seara în care ne-a povestit totul, ci a doua zi. Mama nu era de față. Ne aflam în camera noastră de arme și le încercam. L-am întrebat dacă l-a mai văzut o dată pe Agamemnon înainte de plecare.

„Desigur, mi-a spus tatăl meu. Ne-am luat rămas bun."

„Și Casandra?"

„Casandra stătea la spatele lui ca o umbră."

„Și pe urmă?"

„Mi-am înclinat capul în fața ei. După aceea, Agamemnon a trecut peste podeț pe corabia lui și Casandra a mers chiar pe urmele pașilor lui. Asta-i tot. Tovarăși de luptă atît de vechi nu se văicăresc. Sau, în orice caz, încearcă să arate că nu le pasă."

Nu puteam crede însă că asta fusese totul și tata păru să observe. Ceva mai tîrziu ne aflam la fereastră și priveam în jos spre Itaca, spre port, spre corăbii și spre marea albastră. Un pescăruș zbură pe lîngă noi, foarte aproape, scoțînd țipete ascuțite; credea că vrem să-i dăm de mîncare.

„Acum, reluă tatăl meu, perechea asta fericită, Menelau și Elena, stă la Sparta și s-ar fi putut tot atît de bine să nu fi fost niciodată război. Cînd te gîndești la asta, te simți oarecum nemulțumit. Trebuie să existe, desigur, și astfel de ființe, nu vreau s-o tăgăduiesc. Dar o

adevărată încheiere a acestei groaznice suferinţe rămîne totuşi numai cealaltă pereche."

Că mai avusese el însuşi nevoie încă de mulţi ani pînă să afle calea înapoi spre patrie, fără oamenii lui, ca cerşetor, şi că, după aceea chiar, neastîmpărul războiului nu se potolise întrînsul, ci-i dădea ghes să plece iarăşi în lume, toate astea tatăl meu nu le mai pomeni.

APPASSIONATA

Titlul acesta e bazat pe o eroare. Îl las totuşi aşa, fiindcă mă mir că m-am putut învîrti de colo-colo, o jumătate de viaţă, cu eroarea asta, deşi bănuiam mereu că ceva nu e în ordine Aş fi putut de altminteri să controlez încă mai de mult într-un lexicon.

Mi-a dat prin minte pe cînd mă întorceam în oraş. Trenul era ticsit, cum sînt toate trenurile în ziua de azi. De-abia dacă aveam loc pentru picioare şi mă ţineam agăţat de plasa de bagaje. Aerul era înăbuşitor, iar eu tare ostenit. Cu o noapte înainte stătuserăm de veghe vreme îndelungată. Dacă îţi aţinteai auzul, puteai prinde, din zdruncinăturile vagonului şi din scîrţîitul cîntător al arcurilor, o melodie, sau mai bine zis variaţii fără cuvinte ale unei melodii. De altfel, în cursul nopţii, fusesem pentru cîteva clipe în lună, pentru ca, în sfîrşit, să mai fac puţină ordine. În ultimii ani, trebuise să-mi neglijez această datorie, deoarece împrejurările ne obligau să trăim mai mult sub pămînt, ca să rămînem în viaţă. În mare văzînd lucrurile, eram mulţumit de vizita mea. Nu se înrăutăţise nimic

pe lună, cu toată lunga mea lipsă de la datorie. Nu era nici un motiv de îngrijorare. E o coincidenţă bizară că m-am lămurit, cu acest prilej, asupra erorii mele în legătură cu numele „Appassionata".

Lucrurile s-au petrecut după cum urmează : ca să scap de arşiţa şi de praful iscat de dărîmăturile din oraş, mă dusesem pentru două zile la ferma prietenului meu Berthold. S-ar fi cuvenit s-o fac mai de mult. Nu ştiu de ce mi-a venit aşa de greu să mă desprind de dărîmături. Poate fiindcă fusesem martor atunci cînd se prăbuşiseră toate casele şi pentru că tot mă mai simţeam vinovat de asta. Poate numai de teamă că m-ar fi întristat prea mult să revăd regiunea aceea intactă, sau poate numai din trîndăvie. Oricum, în cele din urmă am plecat.

De mulţi ani nu mai putusem sta de vorbă în tihnă cu prietenul meu Berthold, aşa cum obişnuiam mai înainte. E drept că ne mai văzusem din cînd în cînd, dar în vălmăşagul războiului şi al pieirii, nu ne ajungea decît atît cît să stabilim unul despre altul că mai sîntem în viaţă. De altfel, aşa cum mergeau treburile, era destul. Între timp, soarta ne pusese la încercare. Trecuse razant pe lîngă noi şi nu fusese chip să scăpăm fără cîteva cicatrice şi pagube simţitoare. Am exagera desigur dacă am vrea să susţinem că am reuşit întrucîtva bine la examen. Nu se cade s-o facem noi înşine ; ar fi o lăudăroşenie prostească. Dar dacă îmi imaginez soarta ca pe un experimentator, mi-aş putea fără îndoială închipui că ea îşi spune puţin uluită :

„Ia te uită, nu s-au schimbat prea mult !" Dacă ne însuşim un atare punct de vedere, trebuie să ne aşteptăm în orice caz ca experimentatorul cel curios să caute acum să-şi pună la încercare materialul cu mijloace şi mai straşnice.

Nu vreau să afirm printr-asta decît un singur lucru : după data înscrisă pe actele noastre de naştere şi pentru oamenii care pun temei pe cifre, natural că am mai îmbătrînit. Totuşi, n-am impresia că sîntem maturi, necum că sîntem formaţi. Cel mult am învăţat să ne purtăm ca şi cînd am fi într-adevăr aşa, pentru ca acei pe care îi interesează să se poată bizui pe noi. Într-un cuvînt, ne-am pus pe dinafară ceva coajă, dar în spatele ei, totul este deschis şi îndoielnic, ca şi mai înainte. Nimeni n-ar îndrăzni să spună despre sine : asta sînt şi basta. Ştim că mai există încă multe posibilităţi şi primejdii care pot face din noi cu totul altceva decît părem a fi acum. Aşadar lucrurile stau întocmai ca mai înainte. Nu se cade s-o lăsăm să se vadă.

Am vorbit cu Berthold atît despre timpul în care nu ne mai văzusem, cît şi despre ceea ce trăisem împreună înainte de această grea perioadă intermediară, nu ca nişte bătrîni plini de regrete îndurerate, cam de felul : Ce frumos era odinioară ! şi nici cu o falsă autocritică de burtă-verde, ca şi cînd mai demult am fi fost nişte băieţandri proşti, despre care nu s-ar fi cuvenit decît să zîmbim, ci potoliţi şi precauţi şi cu o anumită mirare. Departe de noi intenţia de a înţelege toate astea şi de a le cuprinde într-o imagine fermă despre lume. Cu atît mai

mult mă miram de felul cum cînta la pian Berthold. În seara aceea a cîntat destul de mult, pînă ce s-a întunecat. De cîntat, știa să cînte din totdeauna, iar acum cînta și mai bine. Cum în orașul distrus nu prea am prilejul să aud muzică, am ascultat foarte atent. Nu numai de dragul muzicii, dar și de dragul lui. Cînta puțin cam prea tare, după părerea mea. Mi-a spus că asta nu se poate cînta altminteri, că așa trebuie să fie. Poate că ședeam prea aproape de pianul cel mare, poate că faptul se datora acusticii conacului. În ultimii ani, am devenit foarte sensibili la sunetele puternice. Sau, mai bine zis, insensibili. Ne-am deprins să nu le mai auzim. Epoca de aspră silnicie și războiul au încercat întotdeauna să acționeze asupra noastră numai cu cea mai mare intensitate sonoră și, după cum era de așteptat, încercările s-au sfîrșit prin anulare. Foarte curînd ne-am deprins că, în ciuda larmei și a vorbelor mari, să nu luăm aminte decît la ceea ce era abia perceptibil și tainic. Unii dintre noi au ajuns atît de departe, încît, în timpul exploziei unei bombe, aud căderea unei petale ,ori sesizează în mod dureros cum omul de alături își ține respirația. Sunetele slabe ne spun cu mult mai mult despre pericolul real ce ne amenință, precum și despre ceea ce ne poate salva. Se prea poate ca alte epoci să considere faptul acesta drept ceva bolnăvicios, dar pentru noi era foarte necesar. Oricum, printr-asta n-am spus nimic despre muzică și cu atît mai puțin despre Beethoven. De altminteri, să nu se uite

că pînă atunci eram încă într-o totală eroare în ce privește semnificația cuvîntului „Appassionata".

Așadar, am stat împreună în odaie și am vorbit pe urmă despre toate cele. Pe măsuța din fața noastră se afla o tavă cu roșii coapte. Le pomenesc doar pentru că în orașul distrus și înfometat uitasem cu totul că poate exista un roșu așa cum îl aveau aceste roade. Din aceeași cauză, luam multe lucruri foarte simple drept noi și ireale, deși nu erau așa. De pildă, fereastra deschisă care dădea spre acoperișuri, spre grajduri și hambare, noaptea aceea de vară și foșnetul unui copac. Un fel de gîndac de noapte, cu carapace, a pătruns în odaie, în zbor, izbindu-se de pereți cu o forță uriașă. L-am observat o bună bucată de vreme și am fost uimiți cum de putea îndura așa ceva. Eram absolut siguri că de ne-am fi pus chiar o cască de oțel, tot ne-am fi făcut capul țăndări, dacă am fi încercat să ne izbim de pereți cu o asemenea violență.

Apoi a apărut luna plină. Nu mă gîndisem de loc la ea. Se legăna între cei doi plopi de la intrarea în curtea fermei. De îndată m-a cuprins mustrarea de cuget că nu mai dădusem pe acolo de atîta vreme. Trebuia să port de grijă unui prizonier. Ce s-o mai fi întîmplat cu el în lipsa mea ? M-am speriat și m-am hotărît s-o pornesc de îndată la drum. Lui Berthold nu i-am mărturisit nimic despre asta. Cred că era tocmai pe cale să-mi povestească ce spusesem atunci, sau cum îi apărusem. Aveam de gînd să mă în-

torc înainte de a apuca să termine. Mi-am strecurat repede cîteva roşii în buzunar, ca să le dau prizonierului, şi m-am dus în lună.

Am întîlnit-o acolo pe Marianne. Desigur, pe lună întîlneşti adesea cunoscuţi, totuşi nimic nu mi se păru mai neaşteptat decît s-o găsesc pe Marianne.

— Ce cauţi aici ? am întrebat-o eu mirat.

— Cum ? De ce n-aş avea voie să fiu aici ?

— Doar eşti măritată !

— Şi ce are a face una cu alta ? Soţul meu doarme. E după o zi grea. Aveam încă treabă la bucătărie. Pe urmă am ieşit în faţa uşii, ca să arunc cenuşa şi am văzut luna strălucind. Şi ce-i cu asta ? Dar tu ?

— Ia te uită ! am făcut eu, ocolindu-i întrebarea. Ţi-a crescut iarăşi păr creţ.

— Încă de mult. Doar la început, atunci cînd sufeream de plămîni, a devenit lins. Ai mai auzit ceva despre Berthold ?

— Chiar de la el vin, am lăsat eu să-mi scape. Or, tocmai asta voisem să-i ascund. Trebuie să ştiţi că Berthold şi Marianne se iubiseră grozav, cîndva. Ăsta-i adevărul. Pe urmă se despărţiseră, dar mai rămăsese, după cum se întîmplă cel mai adesea, un rest insolubil, care le provoca destul necaz amîndurora şi, fireşte, mai ales Mariannei. Întotdeauna, după o dragoste, se vorbeşte mult despre vină de o parte şi de alta, dar cei dintîi împricinaţii nu prea cred într-asta, ştiind că lucrurile nu puteau să se desfăşoare altfel şi că momentul trebuia suportat şi depăşit. Personal n-aveam alt amestec într-asta decît că eram prietenul celor doi îndrăgostiţi şi mă durea că nu-i pot ajuta. Mă înţelegeţi că îmi era penibil să vorbesc cu Marianne despre asemenea lucruri.

— Ah, făcu ea, după ce apucasem să mă trădez, şi cum o mai duce ?

— Bine ! Da, o duce bine. Am, de altfel, puţină treabă pe aici. Poţi să mă însoţeşti, dacă ai chef.

— Dar ce ai de făcut ?

— Trebuie să mă ocup de un cunoscut, sau nu ştiu cum să-i zic. Dar lasă-mă pe mine să trec înainte, trebuie să luăm niţeluş seama cu el. Vrei o roşie ? Sînt foarte zemoase. Fii atentă, să nu-ţi stropeşti rochia !

Ne îndreptarăm aşadar împreună spre micul crater, în care îmi adăpostisem prizonierul. Nu-i în preajma marilor cratere care poartă nume pompoase precum Copernic, ci pe cealaltă parte, destul de aproape de margine. Craterele astea sînt foarte nimerite pentru a ţine pe cineva prizonier în ele. Pe dinăuntru, pereţii sînt abrupţi, aşa că anevoie se poate evada, iar pe dinafară, coboară într-o pantă dulce şi de aceea pentru paznic e simplu. Mi-a dat totuşi de furcă flăcăul. La somn nu era chip să mă gîndesc, vreau să zic : mai demult nu era cu putinţă. Adesea trebuia să-l îmbrîncesc înapoi destul de crunt, mai-mai să-mi pară rău, iar de cîteva ori mi-a scăpat. În asemenea cazuri pericolul pentru omenire era mare. S-au şi întîmplat tot felul de nenorociri din cauza lui. Pentru toate acestea urmează să plătesc eu — ştiu.

M-a întrebat cineva cum se poate trăi pe lună. Mi-a fost ruşine că am fost constrîns să răspund la o întrebare aşa de prostească, şi-i rog pe acei care pot da imediat un răspuns să mă ierte, dacă am să stric aici cîteva vorbe în legătură cu asta. Oamenii de ştiinţă şi de cifre susţin că pe lună n-ar exista atmosferă, că ar fi prea frig şi încă multe altele care, după părerea lor, fac ca viaţa să nu fie posibilă. Dar prin viaţă ei înţeleg ceva cu totul fals. În afară de asta, trec cu vederea faptul că cifrele lor se potrivesc numai atîta timp cît stau înfipţi solid, cu amîndouă picioarele, pe pămînt. De îndată ce nu mai stai decît într-un picior, nu mai e sigur că doi ori doi fac patru. Să nu ne lăsăm duşi cu vorba : drăgălaşa cerinţă morală cum că trebuie neapărat să stăm solid pe ambele picioare provine totuşi numai dintr-o teamă oarecare. În realitate, nu acţionăm de loc potrivit ei, ci ne adaptăm împrejurărilor. Dacă n-am face astfel, de multă vreme n-ar mai exista viaţă. Să luăm, de pildă, anii ce se află în urma noastră, cu tirania lor, cu războiul, atacurile aeriene, distrugerile, cu mizeria şi cu foametea lor. Dacă ni s-ar fi anunţat de mai înainte, am fi strigat cu toţii : nu, e cu neputinţă să suportăm toate astea ! — şi unii s-ar fi sinucis. Totuşi, iată că o mare mulţime de oameni le-a suportat. Iar cît priveşte în special frigul de pe lună, îmi îngădui să vă amintesc doar de iarna lui 1946—1947. Poate că n-a însemnat nimic ? Pe scurt, viaţa nu e o cifră, ci se adaptează, aici, tot atît de bine ca şi pe lună, sau oriunde aiurea. Totul e să nu

ne fie teamă. De altminteri, chiar dacă o spun în rîs, oamenii de ştiinţă şi specialiştii o repetă destul de des : probabil că trăieşti în lună ! Ei admit astfel, fără să-şi dea seama, că faptul e cu putinţă. Dar destul despre asta.

Am lăsat-o pe Marianne să aştepte la poalele craterului meu şi am urcat povîrnişul. Din vîrf, m-am uitat înăuntru, cu prudenţă, din spatele unui ţanc ; fiindcă s-ar fi putut ca tînărul să-mi fi adulmecat sosirea şi să mă primească cu pietre. În privinţa lui, trebuia să te aştepţi la orice. Aveam eu experienţele mele ! Era însă culcat şi dormea. Cînd îl părăsisem ultima oară, îl lăsasem tot dormind. De fapt, de aceea l-am şi părăsit, altfel aş fi rămas acolo şi aş fi stat de veghe.

I-am făcut semn Mariannei să vină după mine.

— Dar fereşte-te de orice zgomot de prisos, i-am şoptit.

— E mort ? m-a întrebat ea mirată.

— A, cum adică ? Nici gînd să moară. Doarme. Şi doarme cu adevărat. Mai demult se prefăcea numai, ca să mă înşele. Cînd voiam să-mi îngădui şi eu puţină odihnă, îmi cădea în spinare şi încerca să evadeze. M-am chinuit destul cu el, crede-mă !

— Nu arată de loc a fi atît de primejdios.

— Da, doarme ca un înger. Dar în somn toţi părem nevinovaţi.

— Nu vrei să-i pui măcar o pernă sub cap ?

— Chiar ar şi merita ! Bagă de seamă să nu te îndrăgosteşti de el.

— Cît eşti de josnic!

— Să nu spui una ca asta, Marianne. Nu sînt răzbunător. Mi se pare prea obositor să mă răzbun. Dar dacă ai şti cum m-a chinuit flăcăul ăsta toată viaţa şi cum din pricina lui n-am putut face niciodată ceea ce mi-ar fi plăcut să fac, atunci, în loc să-l compătimeşti, ai sta colea şi m-ai plînge pe mine. Nu vezi, doar i-am adus şi pătlăgele roşii.

Şi am dat drumul roşiilor de-a dura, la vale, încît s-au oprit nu departe de el.

— Dacă cei de pe pămînt se uită cumva cu un telescop încoace, se vor mira de petele astea roşii, i-am zis eu Mariannei.

— Ia spune-mi, ăsta-i fratele tău? m-a întrebat ea.

— Păzească-mă cerul! am protestat eu. Nu ştiu un altul pe care mi l-aş dori mai puţin ca frate. Cum ţi-a trecut prin minte?

— Pentru că seamănă cu tine!

— Asta ar vrea să fie măgulire?

— Numai că e mai tînăr.

— Ar trebui să-l vezi cînd se repede la tine cu faţa schimonosită. Dar că arată tînăr, asta e adevărat; de mult mă tot mir. Îşi bate joc de toate legile naturii, fiindcă odinioară era mai bătrîn decît mine. O fi poate din pricina somnului îndelungat. Ei, acum lasă-l! Dacă se preface cu adevărat într-un înger sau într-un copil din cauza asta, cu atît mai bine pentru mine. Totuşi n-aş dori să mă bizui pe atîta lucru.

— Dar cum îl cheamă?

— Mda, cum îl cheamă? Fireşte, îţi închipui că nu vreau să-ţi spun, pentru ca nu cumva după aceea să vii pe ascuns şi să-l strigi. Dar adevărul e că nu ştiu bine. Ne-am aruncat unul altuia multe nume de ocară. Aş prefera să nu le mai repet; de altminteri, ele nici nu înseamnă mare lucru. Într-adevăr, cum îl cheamă? Poate că partea lui cea mai josnică şi mai primejdioasă este că n-are nume. Tare aş vrea să ştiu de ce doarme acum aşa de mult. Trebuie să fi pus ceva la cale. Dar tot o să aflu eu. Presupun că era de faţă cînd dincolo, pe pămînt, s-au învălmăşit toate alandala. Pe atunci nu puteam veghea cum trebuie. Şi acum, mişelul, se odihneşte mulţumit de pe urma isprăvii.

— Nu e mişel.

— Ei, să-l lăsăm. Haide.

Am coborît panta dinafară a craterului şi ne-am dus la marginea lunii. Marianne a privit de mai multe ori îndărăt, de parcă s-ar fi aşteptat ca tînărul acela să se uite după ea. Ceea ce m-a înfuriat. Femeile sînt curioase.

— Şi întotdeauna a fost aşa? m-a întrebat ea.

— Ce?

— Din totdeauna îl ţii prizonier aici?

— Nu ştiu de ce te interesează atît de mult. Da, de cînd mă ştiu. Eram copil încă. Într-o zi, mama mi-a zis ceva...

— Mama ta?

— Păi care alta? Şi atunci am băgat de seamă cum cel de colo se înghesuia în faţă, vrînd să

răspundă în locul meu. De atunci a trebuit să-l supraveghez, altminteri...

— Ce : altminteri ?

— Nu-mi place să vorbesc despre asta.

— Şi eu care n-am ştiut nimic !

— Din pricină că erai ocupată cu altele.

— Berthold ştia ?

— Mda, cred că da. N-am vorbit însă niciodată despre asemenea lucruri.

Ajunseserăm astfel iarăşi la Berthold, ceea ce ţineam să evit. Ne aşezaserăm la marginea lunii şi ne bălăbăneam picioarele pe partea care nu se vede de pe pămînt. Urmăream cu interes cum picioarele şi pulpele Mariannei căpătau o culoare verde-albăstruie. Era o culoare care îmi plăcea.

— Aşadar, o duce bine ? m-a întrebat ea şi mi-am dat seama îndată că era vorba de Berthold.

— Ascultă, Marianne, vrei să mă întrebi dacă e fericit, nu-i aşa ? Sau ai dori chiar să afli de la mine dacă nu cumva ar fi fost mai fericit împreună cu tine. Află dar atunci : cred că e fericit. Nici vorbă, are şi el grijile lui, griji însă are oricine. Se prea poate că ar fi fost fericit şi cu tine, de-aţi fi rămas împreună. De unde să ştiu cu precizie ? De vreme ce lucrurile s-au desfăşurat altfel, nu ne mai interesează decît cum stau astăzi. În ce te priveşte, eşti fericită. Eşti măritată şi părul ţi-i iarăşi creţ. Ceea ce e un semn bun. Prin urmare, asta-i. Sigur că există felurite chipuri de a fi fericit. Dar dacă ţii să fii

fericit în două feluri, dintr-o dată, atunci cu siguranţă ajungi nefericit.

— Ce înţelept te-ai făcut !

— Da, mă mir eu însumi de multe ori de aforismele mele. Mai mult chiar : se şi potrivesc ; numai că, în ce mă priveşte, profit cel mai puţin de pe urma lor.

— Cred că nu ţi-am plăcut niciodată prea mult.

— Cum poţi spune aşa ceva ? De altfel, nu m-am gîndit niciodată la asta. Nu exista nici un motiv. Voi doi eraţi o pereche, iar eu eram prietenul ; şi totul era în ordine. Doar nu puteam să mă îndrăgostesc de-a binelea de tine. Fireşte văd că eşti drăguţă. Sigur că da ! Ori poate vrei să susţii printr-asta că am fost cumva vinovat şi am fost gelos pe tine ?

— Nu vreau să spun nimic. Cel mult că nu prea preţuieşti femeile.

În primul moment am vrut să protestez cu glas tare împotriva acestui reproş. Dar după aceea am renunţat. La urma urmelor, nu venisem pe lună ca să-i povestesc despre mine. În afară de asta, e mai bine să tranşezi multe lucruri cu tine însuţi. Oare ar fi înţeles dacă i-aş fi arătat că trebuia să urlu la femei şi să le alung, de îndată ce treceau ceva mai aproape prin faţa mea, fiindcă îmi era teamă să nu fiu sustras de la postul meu de pază ? Am oftat fără să vreau. Ştie cerul că nu-mi era de loc uşor să le las pe toate să-mi treacă pe dinainte. Cu ce plăcere i-aş fi strigat uneia sau alteia : stai ! opreşte-te puţin — şi aşa mai departe. Între

timp însă, prizonierul meu ar fi evadat, pentru că atunci nu dormea, iar eu eram obligat să-l supraveghez. Ce viață blestemată !

Simțeam cum mă cuprindea furia, pentru că primăvara înflorise de atîtea ori, fără să mă pot bucura și eu. Grozav aș fi vrut să dau fuga la prizonierul meu și să-i azvîrl o piatră în cap. El însă nu putea fi ucis în felul acesta — cel mult l-aș fi trezit.

Ca să-mi mai abat gîndurile, am spus :

— N-ai vrea să mergem puțin mai încolo ? Și am arătat spre cealaltă față a lunii. N-am mai fost niciodată pe acolo. Mi-a spus cineva că după legile fizice luna n-ar fi o sferă, ci ar semăna pe partea cealaltă mai curînd cu o pară. Așa ceva trebuie să arate foarte caraghios.

Dar Marianne n-a vrut. Ba chiar s-a înfiorat și și-a retras picioarele de la margine. Credea că dincolo devii atît de străveziu, încît îți pierzi singur urma și asta nu-i plăcea. Pe mine însă tocmai așa ceva m-ar fi încîntat și îmi propusei ca de îndată ce voi avea mai mult timp, să mă duc singur. Nu i-am spus însă nimic despre asta, ci am tăcut și am tras cu urechea în cealaltă direcție.

— Auzi și tu ? am întrebat-o uluit.

— Nu vine de acolo, mi-a răspuns ea.

Se auzeau niște sunete care nu puteau face parte decît din bucata muzicală numită *Appassionata*. Și anume ceea ce auzeam nu era tema principală, ci variațiunile liniștite care îi urmează.

— Cum de i-au putut da acestei bucăți tocmai un asemenea nume ? am făcut eu cu mirare.

— Dar se potrivește foarte bine. Cum ai vrea să se numească altfel ?

— Ce ? ! Zici că se potrivește ? Atunci ce o să mai numești pasional, dacă-i spui acestei muzici „lipsită de pasiune" ?

— Cum asta ? Doar se cheamă „pasionata".

— Se numește *Appassionata*, i-am spus eu pe un ton didactic și A de la început este negarea lui Passionata. Prin urmare, vezi !

— Totuși nu ești chiar atît de deștept pe cît te socoteam eu.

— Ei și ce-i cu asta ?

— Nu știi italienește. Caută în dicționar.

— O fi într-adevăr așa ? am întrebat eu abătut și m-am ridicat, să cercetez de îndată.

După cum spuneam, ceea ce mă zăpăcea mai mult era faptul că putusem să mă învîrt de colo pînă colo o jumătate din viață, comițînd această eroare. Cîte alte lucruri n-or mai fi, despre care ar fi mai bine să cercetez mai întîi în lexicon ? Marianne se ridicase și ea.

— Trebuie să mă culc. Știi, cred că în locul tău i-aș da drumul liniștită prizonierului.

N-am mai îndrăznit s-o contrazic cu tot atîta siguranță ca mai înainte. Ne-am strîns mîna și ne-am spus la revedere. M-a salutat înclinînd capul. Cred că asta voia să însemne : salutări lui Berthold. Pe urmă ne-am văzut amîndoi de drum. Adică eu m-am îndreptat imediat spre

etajera de cărţi şi am deschis lexiconul la litera A. Da, avea dreptate. Curios...

Trenul se opri cu o smucitură şi fui azvîrlit grămadă peste ceilalţi. Pe linia vecină, trecea încet un tren cu refugiaţi care trebuia probabil să intre în gară înaintea noastră. La uşile deschise ale vagoanelor de vite stăteau chipuri care priveau spre noi fără nici o dorinţă sau curiozitate. Poate nici nu ne vedeau, ci se uitau cine ştie unde. Vagoanele erau împodobite cu frunziş.

Căzui pe gînduri. Ţi se poate întîmpla să fii nevoit să fugi şi să laşi totul baltă. Este mult mai greu să încetezi din nou a fugi.

E şi ăsta unul din aforismele acelea neroade şi înţelepte, care sînt absolut juste, dar care nu folosesc la nimic. Ceea ce-i extrem de umilitor.

Pe urmă, intrarăm în oraş.

INTERVIU CU MOARTEA [1]

Mă dusesem anume la el dis-de-dimineaţă, ca să nu-l scap. Nu-mi place să mă scol aşa devreme şi aveam de aceea un gust rău în gură. Pe drum, îmi ieşiră înainte nişte muncitori care se îndreptau amărîţi spre fabrica lor. Mă compătimeam puţin, dar nu se putea totuşi să las să-mi scape ocazia.

Soneria de la uşa lui fusese întreruptă, sau iar nu funcţiona. De aceea bătui. Mi se păru că aud înăuntru un zgomot ca de sorbitură. Bătui din nou, dar de data asta la geamul de sticlă mată. Recunosc că s-a produs oarecare larmă, mai ales că geamul clămpănea în cerceveaua lui. Pe loc, uşa fu crăpată cu o smucitură furioasă, însă numai atît cît permitea lanţul de siguranţă, ce rămăsese încă pus pe dinăuntru. Cineva trebuie să fi stat deci la pîndă chiar în dosul uşii.

[1] În limba germană, moartea este de gen masculin şi construcţia povestirii nu permitea folosirea femininului, cum ar fi fost firesc în româneşte. Cititorul este rugat deci să accepte convenţia.

— Primirea e la stînga, prin curte. N-aţi văzut jos placa de deasupra bolţii ? îmi mormăi cineva prin deschizătură.

— Aş dori să vorbesc cu şeful, personal, răspunsei eu repede, pentru ca uşa să nu fie trîntită la loc.

— Aşa zic toţi, mi se ripostă.

— M-a rugat acum cîteva zile, să mă prezint la el, afirmai eu cu tărie.

— Aşa...

Acest „aşa" suna atît de jignitor, încît îmi spusei numele. Nu făcu totuşi nici o impresie. Se părea că nu sînt cunoscut aici. Cu toate astea, după o oarecare ezitare, lanţul fu luat şi mi se deschise uşa.

— Fiul meu doarme încă.

Aşadar, aceea care îmi dăduse drumul şi trîntise uşa după mine, era însăşi bătrîna lui mamă. Îngăimai tot felul de scuze, pentru că, din pricina întunericului de pe scări şi din antreu, n-o recunoscusem imediat. Oricum, începutul era penibil.

Păru că nu se poate decide dacă era bine să mă lase să aştept în cameră, sau pe coridor. Ca s-o îmbunez, zisei :

— Vă rog să nu-l deranjaţi pentru mine. Am timp. Dacă doriţi, pot reveni şi mai tîrziu.

În urma acestor vorbe, îmi dădu drumul în odaia de zi.

— L-am trezit încă de acum o jumătate de ceas, dar pare că a adormit din nou, zise ea. Cînd o rugai iarăşi să nu-l trezească în nici un caz de dragul meu, adăugă : E timpul să se

scoale, şi trecu printr-o altă uşă în camera de alături.

Lăsă însă uşa întredeschisă.

Ca să nu socoată că sînt curios, ori că şterpelesc ceva, rămăsei ţintuit pe loc. Masa era pusă pentru gustarea de dimineaţă. Bătrîna era tocmai pe cale să-i prepare cafeaua, locuinţa se umpluse de miros. Şi anume cafea veritabilă. Evident, nu-i dăduse prin minte că ar fi putut fi mirosită. Asta mă învioră de-a binelea şi privii în jur, cu prudenţă, prin cameră. Nu era prea multă lumină. Fereastra dădea spre curte şi pe lîngă asta, lateral, era întunecată şi de nişte draperii groase, roşii. Tapetul fusese şi el odinioară roşu-închis, avînd drept model nişte crizanteme argintii. E adevărat că acum bătea mai curînd în cenuşiu. Dacă mai menţionez apoi că de jur împrejur se găseau mobile de nuc de modă veche, autentice, capitonate cu catifea, vă veţi putea alcătui o imagine exactă. În special canapeaua din spatele mesei mă intriga. Avea prea multe coloane şi muchii, pe care se aflau bibelouri. Dacă te-ai fi trîntit mai puternic pe pernă, s-ar fi prăbuşit. Să fi fost oare cu putinţă ? Era acolo şi o cană de bere ce reprezenta o ţeastă de mort. Mi se păru cu totul lipsit de tact.

La fereastră, în colţul din dreapta, se găsea biroul. Natural, mă interesa în chip deosebit, totuşi nu zării pe el decît o mapă de piele pentru scris, un *coupe-papier* mare şi un coş de hîrtii, al cărui conţinut era acoperit cu un *presse-papier* de onix. Totul îmi apăru cam prea or-

donat. În colţul din spatele biroului, se afla, pe un soclu verzui, Apolo de la Belvedere, probabil din bronz fals, dar nu pot s-o afirm cu toată siguranţa. Alături, adică în aşa fel încît o aveai înaintea ochilor cînd stăteai la birou, atîrna fotografia unui grup de marmură. Era luată din faţă şi reprezenta un schelet drapat în văluri, conducînd înaintea lui o femeie goală. Ca să n-o ia la fugă, îi ţinea în cale o coasă cu tăişul îndreptat în aşa fel, încît s-ar fi tăiat cam prin dreptul buricului, dacă ar fi încercat să se depărteze de dînsul măcar cu o palmă. Regretabilă situaţie ; căci femeia era foarte frumoasă. De altfel, cum era şi de aşteptat, pe celălalt perete era atîrnată acea gravură binecunoscută, care înfăţişează un medic bărbos şezînd la patul unei fete bolnave. Ori poate că fata era moartă ? Nu m-am dumirit niciodată în această privinţă.

„Oricum, fapt e că n-a fost bombardat, mă gîndii eu. Fireşte că nu, cum s-ar fi putut ? Ar fi fost de-a dreptul o batjocură. Totuşi nu pare să pună prea mult preţ pe comoditate. Ori poate că păstrează toată această mobilă de modă veche de dragul mamei lui, doar pentru că ea s-a deprins aşa. Lucru care ar fi de înţeles."

Deodată simţii că mi-e foarte cald, mai ales în spate. O sobă de teracotă galbenă-cafenie, ce ajungea pînă aproape de tavan, se afla la spatele meu. Cînd mă înturnai, un coşar cu pană la pălărie îmi rînji. Mie unuia, nu mi-ar fi trecut niciodată prin cap că aici se mai făcea

foc ; ne aflam doar la începutul lui mai. Ba focul trebuie să fi ars toată noaptea, pentru că o sobă uriaşă ca aceea nu putea fi încălzită prea repede.

Grozav aş mai fi aruncat o privire pe fereastră, ca să văd curtea, dar nu îndrăzneam, mai ales că acum se auzeau glasuri alături. Se vede că acolo era dormitorul şi maică-sa se putea întoarce în orice clipă. Am tras cu urechea. Se auzea ceva asemănător cu o ceartă.

— Lasă-mă-n pace ! spuse o voce.

Avui impresia că cineva se răsuceşte brusc pe partea cealaltă, în pat, şi-şi trage plapuma peste urechi.

— Te previn pentru ultima dată, răspunse mama, e timpul să te scoli.

— Ţi-am spus doar, strigă cealaltă voce, că m-am săturat pînă în gît. Lasă-i să vadă cum o scot la capăt fără mine. Rămîn în pat, vreau să mă satur de somn. Şi cu asta, basta.

Auzii paşii mamei apropiindu-se din nou de uşa întredeschisă. Ajunsese, în mod vădit, să pună mîna pe clanţă, cînd se mai întoarse o dată şi-i zise cu amărăciune :

— Eşti întocmai ca taică-tău !

După care se auzi cum o pernă fu azvîrlită, arcurile patului scîrţîiră brusc şi cineva sări dintr-o dată pe duşumea. Pe urmă, bătrîna reveni în odaia unde mă aflam eu şi închise uşa. Nu mai avui răgaz să meditez asupra ultimelor cuvinte.

— Fiul meu va fi îndată aici, spuse ea. Are foarte multă treabă acum, deseori pînă noaptea

tîrziu. De aceea dimineaţa îl las să doarmă ceva mai mult.

Se aşeză pe unul din scaune, îşi puse nişte ochelari şi luă un lucru de mînă care se găsea pe speteaza canapelei.

— E cald bine aici, începui eu, deoarece tăcerea îmi era neplăcută, şi, pentru că ea nu-mi răspunse, continuai : Ce splendidă e soba asta veche ! Trebuie să vă fi fost de mare folos într-o iarnă atît de friguroasă.

— Consumă prea mult, răspunse bătrîna.

— Desigur, altădată nu era nevoie să facem economie la încălzit.

— În anotimpul ăsta, e chiar risipă. Dar copiii mei sînt atît de sensibili !

— În special în perioada de trecere trebuie să avem grijă să ne păzim de răceli, mă grăbii eu să spun, ca să-mi ascund mirarea.

Ştiam de multă vreme că-l avea pe feciorul acesta pe care voiam să-l vizitez, şi mă împăcasem cu gîndul. Acum însă vorbea de copiii ei. Unde erau ceilalţi ? Iar mai înainte pomenise şi de un tată. Fireşte că odată şi odată trebuie să fi existat şi un tată. E de neînţeles că nu m-am gîndit nicicînd la asta. Trăsei pe furiş cu coada ochiului, să văd dacă nu pot descoperi pe undeva fotografia unui bărbat mai în vîrstă. Dar nu era nici una.

Alături, fiul se îmbrăca fluierînd.

— Sîntem puţintel cam înghesuiţi aici, zise mamă-sa.

— Da, înţeleg, răspunsei eu, toţi păţim la fel.

— Mai înainte trăiam mai bine, nu se putu ea opri să mă asigure.

— Da, da, cred şi eu. Trebuie să vedem cum o vom putea scoate la capăt.

— Trebuie, zise ea, fără să ofteze sau să-şi ridice ochii de pe lucru.

Îmi plăcea totuşi foarte mult aşa cum arăta, într-o jachetă neagră tricotată, cu şorţul albastru de bucătărie, cu dungi albe, legat dinainte, cu părul cărunt, ales într-o cărare dreaptă şi linsă, şi în special cu gura ei, cu buzele lipite strîns, cu conştiinciozitate. „E o bătrînă minunată, îmi ziceam eu, cu toate că m-a bombănit mai înainte. Dacă cineva nu se împacă întotdeauna cu dînsa, fără îndoială că vina nu e de partea ei. Şi pe deasupra a suferit mai mult decît oricine. Dar, la drept vorbind, ce ştiu despre asta ?"

— Sînteţi de la presă ? îmi întrerupse bătrîna gîndurile, ca şi cînd le-ar fi ghicit.

— Nu, nu scriu pentru ziare, îi explicai eu. Nu-mi convine. În afară de asta, nu se cade să se scrie în ziare despre aşa ceva. Ar fi nepotrivit. Cel mult, într-o revistă bună, dar nu există multe. De altfel, puteţi avea toată încrederea că, fără aprobarea expresă a fiului dumneavoastră, nu voi publica nici un cuvînt.

E ciudat că această asigurare nu păru să-i ajungă, căci, după o scurtă pauză, mă întrebă ca din întîmplare :

— Veniţi într-adevăr pentru fiul meu ?

— Dar pentru cine ? lăsai eu să-mi scape.

— A, nu, nimic, făcu ea şi tăcu.

Totuşi nu-i cu putinţă, serios vorbind, ca bătrîna să dorească, sau să i se pară că am venit de dragul ei, ca să scriu despre ea ! De fapt, de ce nu ? În fond, e nedrept ca ea să nu fie pomenită niciodată şi să nu se vorbească într-una decît de fiul său. Dar iată-l că intră gata îmbrăcat. Se îndreaptă zîmbitor spre mine şi-mi scutură mîna.

— E drăguţ că aţi venit. Mi-am făcut reproşuri serioase că poate n-a fost de loc cuviincios din partea mea să vă poftesc. Faptul ar fi putut să vă deranjeze în treburile de care tocmai vă ocupaţi. Totuşi, cum v-am spus, vă sînt foarte recunoscător.

„Cam prea seducător, şi cu un fel de siguranţă studiată parcă în oglindă", mă gîndii eu, pe cînd îl asiguram, după cum e uzanţa, că toată cinstea era de partea mea. Se poate să-l fi nedreptăţit, necrezînd în politeţea lui. Ce să-i faci, ne-am deprins să nu avem încredere într-însul.

Maică-sa ieşi din cameră şi se duse la bucătărie.

— Dezbrăcaţi-vă, mă invită el. Mama nu s-a gîndit la asta ? A făcut ca de obicei. Dar nu din rea-voinţă. Credeţi-mă, bătrîna e o femeie inimoasă.

O ştiam mai bine decît el. Nu-mi plăcea să-l aud vorbindu-mi astfel despre dînsa.

— Aruncaţi-vă lucrurile pe scaun, spuse gazda continuînd să se ostenească pentru persoana mea. Ba chiar schiţă un gest ca şi cînd ar fi vrut să mă ajute să-mi scot paltonul ; însă ori

zăbovi el prea mult, ori am fost eu mai iute. Aşa, şi acum vă rog luaţi loc.

Se instală pe canapea, picior peste picior, îndreptîndu-şi privirile spre mine, prietenos şi cercetător, de parcă ar fi căutat să afle ce-ar mai fi putut face pentru ca să mă simt bine. Începusem să mă îndoiesc : să fie oare acelaşi personaj care strigase adineauri din pat : „M-am săturat pînă în gît ?"

— Ca să nu vă răpesc inutil preţiosul dumneavoastră timp — „oare vlăjganul ăsta îşi bate joc de mine ?" fui nevoit să mă gîndesc — mi-aş permite, nu-i aşa, să ajung, fără nici un fel de digresiuni, la scopul invitaţiei mele. Asupra felului în care locuiesc aici, şi zicînd aceasta, îmi arătă camera de jur împrejur, printr-o mişcare ce trebuia să aibă un aer de dispreţ indiferent, vă veţi fi făurit, chiar şi în cele cîteva clipe care au trecut, o imagine limpede, în calitatea dumneavoastră de ascuţit observator. Am în această privinţă motivele mele bine chibzuite. Ele se sprijină pe tendinţa epocii. Faţă de dumneavoastră n-am nevoie să fac un secret din faptul că mi-aş fi putut permite şi o altă amenajare a locuinţei. Dar aşa cum stau lucrurile astăzi, nu mi se pare potrivit ca şeful unei mari antreprize să se distingă în vreun fel, prin obiceiurile sale, de omul mijlociu. Vă rog, de altfel, să mă corectaţi imediat, în caz că aş exprima vreo opinie eronată. Primesc cu mare plăcere învăţături de la un om de litere. Ei bine, în ce priveşte obiceiurile, ştiu că pe vremuri lucrurile stăteau exact pe dos. Omul de rînd

cerea, dimpotrivă, din partea noastră, strălucirea şi luxul pe care singur nu şi le putea oferi decît numai în visele lui şi l-am fi jignit, ori poate l-am fi împins chiar la disperare, dacă nu ne-am fi înfăţişat ca nişte domni mari. Vreţi să mă credeţi că adeseori era foarte incomod ? Dar, aşa cum v-am spus mai înainte, lucrurile stau astăzi altfel. Invidia şi nemulţumirea se trezesc prea repede şi de acest fapt trebuie să ţinem socoteală. În orice caz, trebuie să evităm impresia că ne bucurăm de vreun privilegiu oarecare. Cînd oamenii care gîndesc poate despre superiorul lor : „Ăluia îi merge bine", sau : „Ăla o duce uşor", aşadar, cînd asemenea oameni văd că eu trebuie să duc o existenţă micburgheză, la fel de ordonată ca şi ei, capătă imediat încredere şi sînt satisfăcuţi. Or, ăsta e întotdeauna lucrul principal — în această privinţă sîntem, desigur, de acord. A, iată că vine cafeaua, admirabil !

Maică-sa o aducea pe o tavă. Cana era acoperită cu grijă cu un fel de bonetă de pînză verde. Broderia ei înflorată era cam deteriorată din pricina îndelungii folosiri.

— Dar de ce n-ai pus o ceaşcă şi pentru musafirul nostru ? o dojeni fiul... Fiindcă sper că pot să vă consider musafir ?

Deşi nu era adevărat, spusei repede că apucasem să-mi iau gustarea şi că nu era nevoie să se deranjeze. Procedasem aşa, avînd-o în vedere pe mamă-sa.

— Ei asta, care deranj ?! rîse fiul. Aţi făcut o plimbare lungă pînă aici.

Fără să scoată o vorbă, maică-sa mai luă o ceaşcă din bufet şi o puse dinaintea mea. Cînd îmi turnă, nu se putu stăpîni şi trebui să-mi amintească ceea ce personal adulmecasem încă de mult.

— E cafea veritabilă. Mi-a procurat-o fiică-mea.

Vă puteţi închipui că am onorat această desfătare rară cu cuvintele cuvenite.

— S-a întors acasă ? întrebă fiul.

— Nu, răspunse mamă-sa şi adăugă către mine : Are serviciu de noapte.

Dădui din cap, ca şi cînd aş fi ştiut despre care fiică era vorba.

— Tocmai eram pe cale, mamă, să-i explic domnului N. obiceiurile noastre, reluă fiul. Trebuie să-i fiu recunoscător. A scris de multe ori despre mine şi încă într-un chip foarte favorabil. Scrieţi noaptea, nu-i aşa ? Da, se vede. Ar trebui să-l citeşti odată, mamă. Cu siguranţă că te-ar amuza. Iertaţi-mi cuvîntul „amuza". În nici un caz să nu-l luaţi drept o critică. Sînt cu desăvîrşire profan şi nu mi-aş permite niciodată vreo apreciere. Am spus-o numai din cauza mamei. Cred că-i place să mă vadă în rolurile în care mă înfăţişaţi dumneavoastră. Să zicem, ca pe marele Nenumit, înfăşurat într-o mantie neagră şi largă, ce flutură împrejurul său ca nişte aripi. Toamna, păşeşte seara prin grădină, fără să facă frunzişul să foşnească. Atmosfera e liniştită. Aşteaptă multă vreme la umbra unui fag roşu, de parcă n-ar fi încă hotărît. Apoi se desprinde uşor din întuneric şi pătrunde pe

terasa casei. Luna se ascunde după un nor şi în camera bolnavului se simte o adiere umedă şi rece. Şi aşa mai departe. Cunoaşteţi povestea destul de bine. Sau — şi presupun că acest rol îi place mamei cel mai mult — sînt un tînăr palid, căruia îi pare rău că are o meserie atît de necruţătoare. Îi iese omului în cale pe un drum singuratic ; poate că a aşteptat îndelung la marginea drumului, iar călătorul era adîncit în gînduri, sau îl luase drept un ienupăr. Iar acuma i se adresează mai degrabă rugător decît poruncitor : „Din păcate, a sosit vremea. Nu pot schimba nimic." Frumos, tare frumos. Nu există pînă şi o poveste care îmi atribuie o logodnică ? Tînara fată mă întîlneşte în pădure şi i se face milă de mine. Eu o iau la castelul meu. Da, castelul meu. Drăgălaşă poveste. Ştiu că nu e scrisă de dumneavoastră, dar cu siguranţă că aţi reflectat asupra ei. Şi ca să nu uit : mai există şi rolul minunat de consolant, rolul mîntuitorului de suferinţă şi dureri. Se pare chiar că e de la sine înţeles ca astăzi să se recomande tocmai acest rol ca unicul just. Sînt convins că nenumăraţi oameni spun sau gîndesc în această clipă : „Cît n-aş da, să mă satur o dată de somn. Nimic altceva decît să dorm." Nu e şi părerea dumneavoastră ? Şi ce se înţelege prin „somn", ştim noi. Dar cu toate astea nu se cade să ne lăsăm înşelaţi. Mă gîndesc că noi, adică dumneavoastră şi cu mine, nu trebuie să rămînem la suprafaţa lucrurilor.

Mă simţeam tare rău ; fără îndoială, mă păcălea tot timpul. Să nu vă miraţi de vorba asta.

Mamă-sa, căreia i se adresa din cînd în cînd, stătea aplecată asupra lucrului ei de mînă. Doar buzele îi erau ceva mai strînse.

— Va să zică, urmă fiul, am jucat odinioară toate aceste roluri şi sînt recunoscător că mi se aminteşte de asta. Fiindcă erau mai distractive şi, în orice caz, mai pline de strălucire ; după cum nu vreau să resping cu totul ideea că, poate, într-o bună zi, voi relua unul sau altul dintre ele. Dar ca să nu vă reţin la infinit, rolurile acestea nu se mai potrivesc în ziua de azi. Pe scurt : a fost odată. Fie că acceptăm cu bucurie sau nu, sîntem datori să rămînem la fapte — ceea ce e necesar, desigur, şi în profesiunea dumneavoastră. Mai dă-i o ceaşcă de cafea domnului N., mamă. Taifăsuim mai bine aşa. Unde voiam s-ajung : vedeţi, între timp au fost aşa-zise vremuri grele pentru oameni. Au pus la cale tot soiul de experienţe, ca să vadă cum s-ar putea ucide unii pe alţii, într-un număr cît mai mare. Au izbutit de minune. Pînă şi pe mine însumi m-a uluit cît de sistematic şi de rece s-au pus pe treabă, fără obişnuitele reticenţe sentimentale. Da, era ceva atît de nou, încît unii puteau să se lase înşelaţi şi să presupună că în spate se afla o mare idee. Ah, îmi plac ideile ! După aceea a mai venit şi războiul, ba încă un război planetar, tinerii se înghesuiau şi cădeau cu milioanele, pe cînd în urma lor oraşele erau nimicite, iar femeile şi copiii îngropaţi sub ruine. Cum spuneam, toate acestea erau deosebit de noi. Bogată recoltă pentru mine, vă veţi fi zicînd dumneavoastră ?

Totodată o recoltă pentru care n-a trebuit să mă ostenesc, ani binecuvîntaţi, căci mai există pentru mine şi acest rol al cosaşului. Mda, provine dintr-o epocă agricolă şi, aşa cum mă vedeţi stînd aci pe canapea, cu siguranţă că vă va veni greu să mă credeţi că ştiu să umblu cu o coasă. Vă rog să nu mă consideraţi cinic, dacă vorbesc astfel. Vă mărturisesc dimpotrivă — şi mama o să vă confirme — că mi-a fost greu să închei cu epoca aceea : nimic nu mă dezgustă mai mult decît tendinţele cele mai noi ale epocii. Au existat şi mai demult, destul de frecvent, asemenea perioade, în care oamenii s-au omorît între ei într-o măsură mai mare. Nu-i aşa, s-a descoperit, mi se pare, că faptul se datorează petelor solare ? Pentru mine n-ar mai putea fi deci surprinzător dacă, din cînd în cînd, ar muri mai mulţi oameni într-o săptămînă decît, în mod obişnuit, într-un an. Deosebirea stă numai într-un lucru : odinioară oamenii ucideau şi se lăsau ucişi la rîndul lor, deoarece credeau că aşa era necesar ca să poată trăi. Sau pentru o viaţă mai bună. Oamenii mureau cu adevărat ca nişte entuziaşti ai vieţii. Şi astfel totul e în regulă, chiar dacă timpurile vor fi făcut în aparenţă o impresie de dezordine şi de exaltare. Dar acum, dragul meu ? A fost vreodată o epocă mai ordonată ? Ce e oare viaţa voastră mai mult decît un număr strigat mereu ? N-aveaţi altceva de făcut decît să răspundeţi : prezent ! Şi aşa aţi făcut. Da, aţi făcut-o şi aţi vrut-o. Şi pentru ce ? Poate din

dragoste pentru viaţă şi ca s-o feriţi de întîmplări neprevăzute, cu alte cuvinte, ca să vă apăraţi de mine ? Vai, nu minţiţi. Toate s-au făcut nu din teamă faţă de mine, ci din teamă de viaţă. Eu urăsc însă această lipsă de împotrivire.

„Acum vorbeşte cinstit", gîndii eu, şi cu toate că nu ştiam unde voia să ajungă, îmi plăcea totuşi mai mult aşa.

— Iertaţi-mă însă că m-am lăsat antrenat de sentimente, continuă el, şi că vorbesc ca un educator al omului. Aveţi destule persoane care o pot face mai bine şi nu-i nevoie să mă amestec ca un cîrpaci în meseria lor. Oamenii să aibă ceea ce doresc. Mi-am luat măsurile cuvenite. Spuneţi dumneavoastră înşivă — şi cu asta mă întorc la punctul de plecare al discuţiei noastre : unde mai e loc în camera de gazare, sau în adăpostul antiaerian, pentru sublimul personaj în mantie neagră ? Cînd îi poate ieşi în cale palidul Nenumit unui tînăr ce cade pe front, ca să-i zică : „A venit vremea ?" Daţi-mi voie : dacă se poate numi ceva cinic, atunci e tocmai cazul acestui romantism. Bun ; între timp, războiul a trecut şi în locul lui a venit foametea şi oamenii degeră. Credeţi că mai aşteaptă vreun izbăvitor în colibele lor păcătoase, ori în cazemate ? Vai, nu mai au puterea necesară ! Dimineaţa zac morţi pe priciuri şi faptului i se spune insuficienţă cardiacă. Pentru că vorba „foame" continuă să aibă încă un anumit gust mult prea viu. Sau sînt găsiţi după opt zile îngheţaţi bocnă, aşezaţi la masa lor, deo-

sebit de disciplinaţi şi fără vorbe mari. Şi uite aşa vin foarte simplu la mine. Nu aşteaptă nimic, nu ridică nici o pretenţie şi ţi-e aproape imposibil să-i dezamăgeşti. N-am nevoie să mai întreprind absolut nimic în acest sens. Vin de la sine. Vreţi să aruncaţi, rogu-vă, o privire pe fereastră ?

Se ridică şi îl urmai. Dădu puţin perdeaua la o parte şi mă lăsă să privesc în curtea lipsită de soare.

— Poftim, zise el.

Jos, se făcea coadă. Bărbaţi, femei şi copii. Stăteau cîte trei în rînd. Coada se întindea de la o uşă din partea stîngă pînă la poartă, de unde se pierdea în întuneric — aşadar, era poate mult mai lungă. Stăteau răbdători, în cenuşiul spălăcit, pietros, al curţii. Nu se auzea nici un sunet. Păreau că nu înaintează. Mă străbătu un fior.

— Aşa e în fiecare dimineaţă.

— Dar nu s-a deschis încă ? întrebai eu.

— Ba da. Dar le place atît de mult să stea la coadă ! S-au obişnuit în felul acesta, răspunse el.

— Totuşi, aşa nu merge, şoptii eu.

— Ba merge. La început, cînd îngrămădeala era mult prea mare, credeam şi eu că n-o să dovedim. Dar trebuie să dovedim. Nu interesează dacă ne convine, ori dacă, după părerea noastră, s-ar putea proceda şi altfel. Trebuie să fac ceea ce aşteaptă de la mine. Dacă le-aş interzice statul la coadă, totul s-ar isprăvi. Poftiţi, să luăm iarăşi loc. Dacă doriţi, puteţi să-mi

vizitaţi întreprinderea. Nu e nici un secret. Tocmai lipsa de taine, asta-i caracteristic. Înţelegeţi ? Totuşi, consider că o vizită nu e de loc necesară şi că dumneavoastră n-aţi afla nimic nou. Duceţi-vă la unul din serviciile dumneavoastră financiare sau, şi mai bine, la un birou de distribuire a cartelelor. Mi-am luat ca model aceste organizaţii, nu e invenţia mea. Nu sînt mîndru decît că mi-am organizat întreprinderea sută la sută. Oamenii n-au altceva de făcut decît să vină, să-şi spună numele şi fişa din cartotecă se găseşte imediat. Cred că am o registratură de neîntrecut. Totul funcţionează ireproşabil. Socot imposibil să se poată ivi aici erori sau fraude. Ar fi, în ce mă priveşte, o mare ruşine. Fără multă vorbă, oamenii aşa vor să fie şi trebuie să poată avea încredere în mine.

— Dar e groaznic ! strigai eu.

— Ce înţelegeţi printr-asta, vă rog ?

— Vreau să zic, şi mă gîndii acum la ceea ce auzisem mai înainte din dormitor, că trebuie să fie groaznic de plictisitor pentru dumneavoastră.

— Auzi, mamă, ce spune ? i se adresă el.

Părea că se simte într-adevăr măgulit de afirmaţia mea.

Dar maică-sa era atentă la altceva.

— Să fi pus oare la loc lanţul, din nebăgare de seamă ? întrebă ea.

Acum auzii şi eu afară un zgomot de chei. Lanţul nu era pus, căci uşa de la intrare fu deschisă şi trîntită la loc.

— Uite-o şi pe surioara mea că vine! zise fratele. Tocmai la timp, ca să răspund la întrebarea dumneavoastră cu privire la plictiseală.

Mă ridicai de pe scaun. Eram foarte curios. Ea intră, dădu bună dimineața şi se opri uimită, cînd văzu un străin. Fireşte, nu se aşteptase la asta.

— Domnul N., sora mea, ne prezentă fratele.

— Nu ne cunoaştem de undeva? întrebă ea.

Întrebarea mă puse în mare încurcătură; căci nu aveam impresia s-o cunosc, dar aşa ceva nu se spune. Pe de altă parte, lucru pe care l-am observat imediat, ea reprezenta un tip întîlnit adeseori şi se prea putea s-o fi uitat.

— Aşa zice întotdeauna, o luă în rîs frate-său, e un truc vechi.

Sora nu păru să se supere cîtuşi de puţin. Înainte ca eu să fi putut interveni, îşi scoase blana şi o aruncă neglijent pe acelaşi scaun unde se afla şi paltonul meu. Era o blană elegantă. Adică arăta elegant. Poate că nu erau decît blăniţe de iepure de casă vopsite. Nu mă pricep.

Pălărie n-avea. Pesemne că se întorsese acasă cu o maşină.

Cînd şi-a scos blana, cum să spun? Chiar cu riscul de a scandaliza, trebuie să relatez exact ce am simţit. Mirosea foarte feminin. A parfum, şi aşa, în general. Să n-o luaţi ca un reproş. Atît numai că mă irita puternic. Şi nici nu se potrivea de loc cu ambianţa. O sărută pe maică-sa pe obraz.

— Vii foarte tîrziu, zise aceasta.

— Nu s-a putut altfel.

— Mult de lucru? întrebă fratele.

— Poate.

— Da, luna mai, o luă el iarăşi în răspăr. Luna ta de activitate intensă.

Ea nu dădu atenţie vorbelor. În genere, nu se supăra din pricina observaţiilor lui. Părea să fie un obicei între frate şi soră să se ia în derîdere.

În schimb, bătrîna făcu o mutră foarte nemulţumită. Desigur, numai consideraţia pentru mine o reţinea; altminteri, grozav i-ar mai fi spus: ai hoinărit ca o haimana.

E perfect limpede: o femeie atît de aşezată ca maică-sa nu prea putea să se bucure de această fiică. Nu mă refer numai la întîrziere. Ce mă privea pe mine? Mă gîndesc însă la întregul ei fel de a fi. Poate numai din cauza rochiei foarte scurte. Sau din aceea a unghiilor înroşite. Ori poate din pricina coafurii. Părul era blond. Şi anume blond natural, se vedea după tonalitatea lui caldă. Nimic de zis. Totuşi nici coafura nu-mi plăcea. Tot felul de cîrlionţi îngrămădiţi unul peste altul. Avea un aspect prea artificial.

Dar dacă moda îi cere aşa, ce poate face?

Cu siguranţă din cauza rochiei. O rochie de mătase neagră, strălucitoare, nu mergea în acest anotimp. În afară de asta, după cum obişnuiesc să se exprime autorii de romane cuviincioase, rochia respectivă lăsa să i se vadă formele. Poate că aşa se cădea să fie, dar mă refer la

altceva : i se vedeau sînii prin mătase, ba chiar şi sfîrcurile. De altminteri, ce cuvînt odios ! Ar trebui să se inventeze odată şi odată ceva mai bun în locul lui.

Am evitat s-o privesc. De altfel nici nu venisem pentru dînsa. Eram de-a dreptul furios pe ea, pentru că îmi întrerupsese discuţia cu fratele.

Scoase din poşetă un pachet de ţigări americane.

— Nu vrei mai degrabă să mănînci ceva ? o întrebă mamă-sa, pe un ton de dezaprobare.

— Mulţumesc, o ceaşcă de cafea mi-e destul.

Glasul îi era răguşit, de parcă ar fi dansat toată noaptea, sau cam aşa ceva.

— Cel puţin oferă musafirului nostru o ţigară, zise fratele. Ca nefumător, nu m-am gîndit la asta.

Ea se execută imediat şi n-avui cum s-o refuz. Îi oferii foc. Gura ei era fardată într-un roşu aprins. Se şi pudrase cu puţin mai înainte. Cu toate astea, se vedea că nu dormise prea mult. Purta două brăţări din nu ştiu ce material, care scoaseră un clinchet delicat, cînd îşi duse ţigara la gură. Nu era o bijuterie prea valoroasă, dar se potrivea cu rochia.

Bineînţeles că ţigara avea gust de parfum.

— Dacă nu te-am avea pe tine... zise fratele.

— Ei, ce-ar fi ?

— N-am avea nici cafea, nici ţigări.

Mi s-a părut că declaraţia era oarecum nelalocul ei, deşi n-am înţeles-o pe deplin. Sora rîse puţin.

— Mama face o mutră de parcă ar vrea să-mi zică : eşti ca şi tatăl tău.

În nici un caz n-ar fi trebuit să spună asta. M-am speriat. În asemenea măsură ajunsesem să simt, de pe acum, în felul acestei familii. Sau mai bine zis, în felul mamei. Cu siguranţă că bătrîna plînge adeseori seara, cînd se întunecă, din pricina copiilor ei şi din pricină că totul e aşa şi nimeni nu mai poate schimba nimic. Iar copiii o ştiu şi ei, neîndoielnic. De ce se poartă totuşi astfel cu ea ?

Fratele devenise de asemenea nervos şi bătea darabana cu degetele, pe braţul canapelei. Poate chiar îşi schimonosea gura, dar nu îndrăznii să mă uit la el. Îmi propusei ca de îndată ce voi termina de fumat ţigara, să mă ridic şi să-mi iau ziua bună. Nu se cuvenea să spună pe urmă despre mine : nu mai puteam scăpa de loc de omul acela.

— Ei, nu te supăra, mamă, încercă fiica s-o împace. Am spus o prostie. Şi de ce te mai chinuieşti şi cu puloverul lui ăla vechi ? Nu pot să sufăr asta şi-ţi strici ochii cu cîrpitul. Doar n-ai nevoie de aşa ceva. Aruncă-l încolo. Dacă nu izbuteşte singur, atunci am să-i procur eu unul nou, pînă la iarnă.

— Puloverul ăsta îşi are povestea lui, mi se adresă fratele. Se părea că întorsătura pe care o luase discuţia îi convenea foarte mult. E ceva pentru dumneavoastră. Gaura pe care o cîrpeşte mama mi-a făcut-o un tînăr. Cred că era prin

februarie, cînd a fost gerul acela groaznic. Iubita lui, sau cum i se mai zice astăzi ? o întrebă el pe soră-sa. În tot cazul, avea o pneumonie şi tuşea toată noaptea de mai mare mila. Şi ce credeţi ? Tinerelul ăsta mi se împotriveşte şi ia poziţie de apărare. Cu vreo sută de ani în urmă, se mai întîmpla desigur, cîte o dată, aşa ceva. Dar azi ? Am fost atît de încîntat, încît i-am lăsat în plata Domnului, pe el şi pe fata lui.

Ce lăudăroşenie urîtă ! Îmi era ruşine pentru el şi nu ştiam ce fel de mutră să fac. Cele două femei tăceau şi ele, părînd să simtă ca şi mine. Există doar un anumit simţ pentru asta. De altfel, cred că voia s-o înfurie în felul acesta pe soră-sa.

— Asta mă determină să revin însă la vechea noastră temă, urmă el. Voiam să te întrebăm ceva. Domnul N. scrie, din cînd în cînd, despre mine.

— Ah ? se miră ea, privindu-mă cu interes.

Eu schiţai o mişcare de apărare cu mîna. Voiam să arăt că nu merita să se pomenească de aşa ceva. Totdeauna mă simt jenat, cînd mi se vorbeşte despre mîzgălelile mele.

— Atenţie, strigă fratele, acum e geloasă !

— Dar de ce ?

— Ei, nu te preface ! Ar fi frumos dacă ar scrie şi despre tine.

— Şi de ce-ar face-o ?

— De ce n-ar face-o ?

— Nu, ba chiar l-aş ruga să n-o facă.

— Fiţi atent ! E un truc.

— Noi, femeile, îmi spuse ea, ne închipuim că ştim destul de bine cînd ne găsim într-o situaţie avantajoasă. Iar astăzi, sînt prea obosită.

Fratele rîse. Era un rîs dezagreabil.

— În ciuda oboselii tale, poate eşti în stare să ne dai totuşi o lămurire. Adineauri, cînd i-am povestit cîte ceva despre întreprinderea mea, domnul N. era de părere că totul trebuie să fie groaznic de plictisitor. Dacă l-am înţeles bine, îşi închipuia că, de fapt, aş fi de prisos, de vreme ce întreprinderea merge de la sine şi că aş putea pleca în concediu.

Am protestat cu glas tare împotriva acestei interpretări.

— Ei, ce crezi, surioară ? E chiar atît de plictisitor ?

— De unde să ştiu ?

— Doar în meseria ta, nu e cu mult mai altfel.

— Nu m-am gîndit încă la acest lucru.

— Atunci ce răspuns să-i dau domnului N. ? El ţine totuşi să scrie despre asta.

— Iertaţi-mă, îmi spuse ea, sînt mult prea obosită.

Mă ridicai repede. Era timpul să plec.

— Nu, nu, strigă fratele, sărind în picioare, aşteptaţi, mergem împreună ! Vreau numai să arunc în grabă o privire prin întreprindere. E bine cînd se ştie că şeful veghează. Nu durează nici cinci minute. După aceea mă puteţi însoţi

în raita mea prin oraş. N-o să fie nimic iritant, nu vă temeţi. Fac cîte un tur ca ăsta în fiecare dimineaţă, ca să mă informez asupra stării de spirit a oamenilor. E foarte important. Aşadar, scuzaţi-mă, vă rog, o clipă.

Cu aceste vorbe, ne părăsi. Cum trebuia să procedez ? Plăcut nu-mi era. Nu îndrăzneam să mă aşez din nou şi nici nu ştiam ce să le spun femeilor. De altfel şi fiica se ridică în picioare.

— Mai întîi vreau să dorm, zise ea.

— Ţi-am pus în pat o buiotă, îi spuse maică-sa.

— Mulţumesc, mamă. După aceea îmi dădu mîna. Poate că ne mai revedem cîndva.

— M-ar bucura foarte mult, zisei eu.

Şi vorbeam sincer.

— Atunci, la revedere.

Bătrîna îşi luă şi ea rămas bun de la mine. Vrui să-i spun ceva categoric : că nu voi scrie decît de bine despre feciorul ei. Că fiică-sa era totuşi o fată minunată. Că nu trebuie să-şi facă atîtea griji. Ceva în genul ăsta. Dar aşa cum stăteam în faţa bătrînei, mi se păru că toate acestea ar fi însemnat să-mi dau importanţă într-un mod ridicol, şi nu-mi ieşi nici un cuvînt de pe buze.

Ambele femei părăsiră încăperea. La ieşire, o mai auzii pe mamă-sa întrebînd-o încet :

— Te-ai întîlnit cu el ?

Şi pe fiică răspunzînd :

— Încă nu, mamă, se va întîmpla o dată şi asta. După aceea, închiseră uşa şi se îndepărtară pe coridor.

Nu ştiu unde se afla camera fiicei.

După cum nu ştiu nici pentru ce am pus imediat în legătură aceste ultime cuvinte cu tatăl acela pierdut. Noi, scriitorii, avem obiceiul de a căuta să explicăm totul şi în felul acesta ajungem la concluzii pripite. Aşa mi s-a întîmplat şi mie, după cum se va vedea mai tîrziu. A trebuit să ispăşesc din greu.

Deoarece eram singur, încercai să-mi pun în ordine impresiile. Cu acest prilej, m-am străduit s-o exclud cu totul pe soră ; căci nu mă interesa şi nu făcea altceva decît să încurce lucrurile. Pentru mine se punea înainte de toate problema să-l înţeleg pe el. Desigur, familia era şi ea legată de imaginea lui, şi faptul că trăia la un loc cu mama şi cu sora arunca o anumită lumină asupra sa. Şi invers — ba mai mult încă : faptul că femeile trăiau la un loc cu el mă îndemna să mă împac cu unele din însuşirile lui care nu-mi erau simpatice. Poate că face numai pe capul familiei şi pe şeful atotputernic. Fanfaronada asta cu întreprinderea şi prozaismul acesta etalat cu cinism să fie oare o nouă formă de romantism ? Poate că totul nu-i decît conştiinţa datoriei unui fiu, cu al cărui tată lucrurile nu sînt tocmai limpezi.

Îmi veniră atunci în minte cîteva versuri dintr-un manual învechit. Nu mă mai gîndisem

la ele din copilărie și mă miram că le mai știam. Se poate că ambianța aceea să mi le fi evocat.

— *O, spune-mi, mamă, cu ce să răspund,*
Cînd toți mă-ntreabă al cui fiu eu sînt?
— *Copile, să spui că pe țărm, în prund,*
Belșug te-a adus, belșug pe pămînt.

— *Și dacă mă-ntreabă din ce izvor*
Pornit fu belșugul, eu ce să spun?
— *Tu zi-le, copile: un mare dor*
Un vad și-a făcut prin maică-ta, bun.

— *În van te ferești. Doar cine-i să-mi spui,*
Căci dorul el singur nu e destul.
— *A fost o foame de ceea ce nu-i:*
De lîncezire a celui sătul.

— *Mamă, tu plîngi, dar mă faci vinovat*
Că nu-mi spui pricina plînsului az!
— *Sărmane copil, te zorești ne'ncetat*
Necazul cel vechi să-l faci nou necaz.

— *Ca ei, de cred c-o să mint, e prăpăd:*
Un trai să duc fără tată și eu.
— *Lumea întreagă în flăcări o văd,*
De nu ți-i destul că ești fiul meu.

— *Un tată de n-am, de nume-s lipsit:*
Mai bine — născut n-aș fi fost nicicînd.
— *Ce mulți au strigat, după ce-au revenit:*
Să nu-mi dai un nume, mamă, nici gînd.

Aceste versuri vechi m-au umplut de o anumită tristețe. Credeam că pot înțelege cu ajutorul lor această familie și, înainte de toate, pe fecior. Îmi apărui mie însumi atît de înțelept și de bun, încît cutezai să-l compătimesc. Înfumurarea aceasta avea să-mi fie îndepărtată în curînd. Așezîndu-mă pe picior de egalitate cu el, am dat peste un necaz îngrozitor.

Să nu fi trecut, într-adevăr, decît cinci minute pînă s-a întors? Prins de reveriile mele, pierdusem noțiunea timpului și m-am cam speriat cînd l-am văzut apărînd iarăși, pe neașteptate, lîngă mine.

— Mergem? Sînt gata, spuse el.

Își pusese mantaua. Era o manta soldățească jerpelită, vopsită în albastru și pe deasupra mai purta și o pălăriuță albastră de fetru, ieftină, cu o panglicuță albă, cum se văd azi adeseori la acei care din pricina războiului nu mai au nimic acătării de purtat. Fui mirat întrucîtva că nu se îmbrăca mai bine, dar n-am zis nimic și mi-am explicat lucrurile gîndindu-mă că nu voia să atragă atenția.

Îmi luai paltonul care era tot sub acela al surorii lui și-l îmbrăcai. Observai de îndată că păstra mirosul ei. Mirosul acesta mă însoți toată ziua. Și astăzi cînd iau paltonul din dulap, ori

pe o vreme mai umedă, mi se pare că-l mai simt încă întrucîtva.

Îl lăsai să meargă în dreapta mea, după cum se cuvine, iar el acceptă ca un lucru de la sine înţeles. Cred că purta tălpi de cauciuc. Avea un mers tipic. Îşi mişca piciorul din călcîi. Aceasta îi dădea o siguranţă legănătoare, ca unui vînător ce se furişează fără zgomot prin pădure.

Nimeni dintre cei ce ne ieşiră în cale nu ne luă în seamă. Erau prea preocupaţi de ei înşişi. Femeile îşi ziceau : în cutare sau cutare loc, azi se dă, poate, pîine, dacă stau la coadă, iar bărbaţii aveau privirile îndreptate în jos, ca să nu le scape nici un capăt de ţigară. Doar un cîine cenuşiu, care tocmai îşi ridica piciorul lîngă un copac, îşi întrerupse treaba şi trecu fuga de cealaltă parte a străzii, de unde ne privi cu neîncredere.

Era în luna mai. Mugurii copacilor începeau tocmai să se deschidă. Ce tîrziu vine totuşi anul acesta primăvara ! E o minune că am mai apucat să trăim. Tot timpul cît am mers lîngă el, n-am îndrăznit să răsuflu adînc. Dar de abia acum îmi dau seama de asta. Voi descrie cu totul fugitiv drumul făcut pînă la întîmplarea din pricina căreia continui să scriu. Mai mult ca să amintesc diferite opriri. Propriu-zis, nu s-a întîmplat nimic deosebit.

Merserăm mai întîi la spital. Şi anume, cercetarăm în primul rînd pavilionul de raze Röntgen.

— Restul nu e atît de important, zise el.

Urcarăm scara la primul etaj, unde erau supuşi la raze suspecţii de cancer. Pe culoar şi în sala principală cu tablourile de comandă se aflau tărgi cu pacienţi care aşteptau să se elibereze o cabină. A trebuit să ne strecurăm printre brancarde. Mi se păru că una dintre femei şi murise. Globurile ochilor i se înfundaseră în orbite, iar dinţii de sus erau complet descoperiţi. Trecui cu mare băgare de seamă pe lîngă ea şi chiar şi el o privi cu atenţie. Am constatat atunci însă, după laringele proeminent, că mai respira încă.

Asistentele de radiologie şedeau în faţa tablourilor de comandă, atente la ceasuri. Deodată însă îşi întoarseră toate capul, dar nu către noi. Una dintre ele intrase, îşi deschisese halatul alb şi le arăta rochia cea nouă pe care o purta pe dedesubt. Fu admirată cu bucurie, chiar dacă îi aruncară o privire cam piezişă, din coada ochiului, aşa cum obişnuiesc să facă femeile. Pînă şi sora-şefă, cu ochelarii săi mari de os, nu se putu abţine să ridice poala rochiei aceleia noi şi să pipăie stofa cu degetele, apreciindu-i calitatea.

Alături ţipa un copilaş. Era întins pe o masă acoperită şi i se făceau raze pe o mică suprafaţă a capului. Motorul bîzîia. Copilaşul se apăra cît putea şi trebuia să fie ţinut cu forţa.

Privirăm în treacăt la toate acestea, după care coborîrăm un etaj mai jos. Într-o cameră complet întunecată, profesorul şedea în faţa unui

geam prin care străbătea o lumină mată. Purta nişte ochelari albaştri şi era foarte nervos.

— Ce vreţi ? Ce vă doare ? ţipă el la noi. Soră, de cîte ori v-am spus să nu vină nimeni la mine fără fişă !

Însoţitorul meu ridică din umeri şi părăsirăm incinta spitalului. Ajunserăm apoi la bursa neagră. Era o animaţie destul de mare. Tinerii care hoinăreau de colo-colo, în grupuri sau izolaţi, ne luară drept de-ai lor.

— Ţigări ? şoptiră ei, cînd le trecurăm pe dinainte.

Nu era tocmai clar dacă voiau să cumpere sau să vîndă. De altfel, n-aveau de unde să ştie că cel pe care-l însoţeam nu era fumător. Deodată se năpustiră toţi spre un punct ; prinseră să răsune fluierături stridente. Fusese luat la bătaie unul care voise să-i înşele, fiindcă ei ţin foarte mult la ordine, ca orice adevăraţi negustori. Poliţaiul din colţul străzii se prefăcea că treaba asta nu-l priveşte cîtuşi de puţin.

Ne îndepărtasem de mult şi ne oprirăm în faţa tarabei unui negustor. Fiind amîndoi destul de înalţi, puteam privi peste capetele mulţimii care se înghesuia în jurul vînzătorului. Acesta lăuda o substanţă de curăţat, explicînd oamenilor cum se întrebuinţează. Le arăta o cîrpă cu nişte pete urîte de unsoare şi apoi o curăţa cu substanţa lui. Te puteai convinge personal că stofa nu avea de suferit. Totdeauna e foarte amuzant să-i asculţi pe asemenea oameni. Pînă la urmă, lumea cumpăra. Afacerea

nu mergea tocmai prost. Unii cumpărau chiar cîte zece pungi din preparatul acela.

— E bun şi pentru gulerul dumitale, camarade, îi strigă vînzătorul însoţitorului meu, care însă îi întoarse spatele fără să cumpere ceva.

Îl urmai şi îmi fu oarecum ruşine. Gulerul mantalei era într-adevăr cam unsuros.

— Să stăm pe banca de colo, îmi spuse el.

Ne aşezarăm. Îmi făcea bine. Umblaserăm cam multişor. Şi apoi, primăvara osteneşti atît de repede !

Ne aflam pe un teren rezervat copiilor, pentru joacă. Era şi un mic eleşteu, în care puştii puteau să se bălăcească vara. Deocamdată era încă prea rece, chiar dacă soarele de mai încălzea destul de bine.

Un băieţel de vreo doi ani făcuse în pantaloni. Nu e cazul să ne supărăm astăzi pentru aşa ceva. După atîţia napi şi pîinea mucegăită pe care trebuia s-o mîncăm, i se poate întîmpla oricui. Din fericire, era şi tatăl băiatului de faţă şi se străduia să-l cureţe. Îi dăduse jos pantalonaşii şi-i ştergea piciorușele cu nişte hîrtie pe care o scoase din servietă. Tatăl era încă foarte tînăr.

— O fi şomer, îi zisei eu celui de lîngă mine, sau poate că întreprinderea s-a închis din lipsă de cărbuni, iar nevastă-sa le-o fi spus la amîndoi : „Haide, duceţi-vă şi vă jucaţi". E bucuroasă că a scăpat de ei şi poate face curat în odaie.

Priveam spectacolul cu interes. În cele din urmă, tatăl luă pantalonaşii şi se îndreptă spre

eleşteu ca să-i clătească. Copilul alerga în urma lui. Cămaşa îi flutura la spate în jurul poponețului. Îţi rîdea inima de bucurie, privindu-l.

— Ia uitaţi-vă, parcă-i un înger! exclamai eu.

Deodată, o răbufnire de vînt suflă pălăria tatălui în eleşteu. Omul sări pe loc după ea — căci cum ţi-ai putea face rost în ziua de azi de o pălărie nouă? E drept că apa nu-i ajunse decît pînă la pulpe şi că prinse de îndată pălăria, dar acum se udaseră şi pantalonii lui.

„Ce ghinion! gîndii eu. Cînd o să ajungă acasă, mama o să zică: Ei, cum vă lasă cineva de capul vostru, gata! Ar fi foarte bine dacă ar ţopăi amîndoi la soare, pînă s-ar usca, pentru ca mama să nu bage de seamă nimic şi să nu se supere. Dar, în felul acesta, copilul ar putea totuşi să răcească."

Vrui să discut cu însoţitorul meu despre asta şi, în tulburarea mea, îi dădui cu cotul. Dar dădui în gol. Nu se mai afla lîngă mine.

Privii în jos cu mirare. Îl văzui că şi ajunsese la ieşirea de pe terenul de joc şi mă grăbii să-l urmez. De ce mă părăsise, fără să-şi ia rămas bun?

Şi atunci avu loc întîmplarea.

O fetiţă îşi azvîrli mingea prea tare. Aceasta zbură peste tufişurile care înconjurau terenul şi se duse de-a dura pe stradă. Fetiţa alergă după ea. Tocmai atunci însoţitorul meu traversa drumul. În aceeaşi clipă se ivi de după colţ un automobil şi, ca să-l ocolească pe cel ce traversa fără să fi observat nimic, şoferul răsuci brusc

volanul. Frînele scîrţîiră, dar era prea tîrziu. Fetiţa fu călcată.

Am ţipat şi m-am repezit într-acolo. Alţi oameni alergară o dată cu mine spre locul nenorocirii. Şoferul coborî din automobil; era alb ca varul. Lumea mă luă drept tatăl fetiţei.

— Uitaţi-vă! Uitaţi-vă colo! strigai eu, arătînd cu degetul după vinovat, care, cu mantaua lui albastră, soldăţească, înainta cu pasul legănat de-a lungul străzii, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Era o stradă complet distrusă de război. Doar faţadele caselor pîrjolite mai rămăseseră în picioare. Iar el părea să crească tot mai mare, pe măsură ce se depărta. Pînă la urmă, se pierdu în ceaţa de mai.

Mingiuţa roşie nu fusese călcată. Se rostogolise în rigolă. Mă aplecai şi o vîrîi în buzunarul paltonului.

Un poliţist mă bătu pe umeri.

— Avem nevoie de dumneavoastră ca martor.

Am fost de faţă cînd au dus copilul mort părinţilor.

În asemenea împrejurări, n-ajută nici vorbele, nici versurile.

Între timp, trecuse de amiază. M-am întors acasă. „Trebuie să mănînci ceva", îmi spusei eu. Dar nu putui lua nici o înghiţitură.

Copilul acesta s-a născut în vremea războiului. Poate că atunci cînd o apucaseră durerile pe mamă, era tocmai un atac aerian şi de jur împrejur cădeau bombele. E o simplă întîmplare că n-a fost lovită clinica.

Pe urmă, au scos copilul din iarna asta îngrozitoare. Pesemne că n-a fost uşor. Şi-or fi vîndut din lucruri ca să-şi cumpere cărbuni sau niscaiva hrană. Nu erau bogaţi. Mama şi-a luat broşa şi a dus-o unui negustor de la bursa neagră. „N-are cine ştie ce valoare", i-a zis el. Aşa zic ăştia întotdeauna. „Daţi-mi cît puteţi", a spus mama. Soţului însă, care-i dăruise broşa la logodnă, i-a spus: „Lasă, nu te necăji! Principalul e să scăpăm din iarna asta."

Şi copilul s-ar fi făcut o fată drăguţă, dacă ar fi ajuns mare. În ciuda tuturor necazurilor.

De fapt, la ce bun să ne mai ostenim?

Stăteam în picioare în faţa garderobului. E un dulap mare, vechi, din lemn de mahon, pe care l-am moştenit de la părinţii mei. În dreapta, sînt atîrnate hainele — dar prea multe lucruri nu se mai găsesc acolo. În stînga, pe raft, îmi păstrez proviziile.

Luai sticlele şi le mirosii. Într-una era o rămăşiţă de oţet, iar în cealaltă o substanţă de ucis moliile. O foloseam iarna într-o lămpiţă de gaz, cînd nu era lumină electrică. Ardea tare rău şi după aceea toată odaia duhnea. Cunoscuţii mă invidiau că o aveam.

Celelalte sticle erau toate goale.

De unde să capăt ceva de băut?

Făcui un număr de telefon, dar aparatul iarăşi nu funcţiona. Peste tot îmi venea semnalul de ocupat. Aruncai atunci deznădăjduit receptorul în furcă şi mă îndreptai spre editorul meu. E un drum destul de lung. Locuieşte într-o suburbie.

— Trebuie să-mi daţi un avans, îi spusei eu. Am nevoie grabnică de bani. Nu întrebaţi pentru ce. Lăsaţi pe altă dată.

Îmi dădu banii şi nu zise nimic. Ştia că scriitorii sînt uneori foarte agitaţi şi cam cum trebuie să te porţi cu ei în asemenea împrejurări.

Am prins ultimul tramvai şi m-am întors în oraş. Era însă prea tîrziu. Cei despre care ştiam că aveau uneori rachiu de vînzare se culcaseră de mult.

Ce să fac cu banii? Şi, în general, pentru ce a venit luna mai?

Mi-am amintit atunci de un local de noapte, despre care mi se spusese că la chelner s-ar găsi de toate. Era însă foarte scump şi numai pentru traficanţii la negru — mă prevenise prietenul meu.

Mă îndreptai într-acolo şi obţinui o sticlă. Mă instalai cu ea într-un colţ, la o măsuţă, şi începui să beau. Era un produs destul de tare.

În mijloc, se afla un ring pe care clienţii dansau după plăci de patefon. Cred că erau aceiaşi oameni care azi-dimineaţă oferiseră ţigări la negru. Numai că acum purtau costume mai bune, cu dunga bine călcată la pantaloni. Dar puţin mă interesa. Băui şi mă simţii mai bine. La un moment dat, cineva mă atinse în treacăt şi îmi ridicai privirile.

— Îmi închipuiam eu că o să ne întîlnim. Era sora lui.

— Admirabil. Poftiţi. Luaţi loc. Chelner, mai adă un pahar. Da, voiam în orice caz să vă

vorbesc : fratele dumneavoastră e un porc de cîine. Un gangster !

Şi adăugai apoi toate celelalte înjurături pe care le mai ştiam.

— Nu strigaţi aşa ! zise ea.

— Ba da ! S-o afle toţi. Nu vă înţeleg cum de mai puteţi sta împreună cu el. Şi mama dumneavoastră ! Ce bătrînă minunată ! Ba încă îi mai cîrpeşte şi puloverul ! Lăsaţi-l să se descurce singur. N-are decît să crape.

— De ce încercaţi să-l înţelegeţi ? Aici e buba, zise ea.

Se aşezase în faţa mea. Mirosea întocmai ca dimineaţă. Am remarcat asta, în ciuda rachiului. Ba nu, mirosea mai bine. De abia era miezul nopţii. Nu dansase încă prea mult.

Unul dintre dansatori stătea în preajma mesei mele şi aştepta.

— Vin îndată, îl opri ea cu un semn.

— Nu vă mai ocupaţi de bădăranul ăsta insipid, o îndemnai eu. Toate astea nu înseamnă nimic pentru dumneavoastră. Sînteţi mult prea bună pentru acest local. Haideţi, beţi ! Sau să mergem într-altă parte ? Luăm sticla cu noi. Putem merge şi la mine. Sînt absolut singur.

Purta tot aceeaşi rochie neagră. Îi stătea bine. Nici una dintre femeile celelalte n-avea o rochie aşa de drăguţă. Cred că n-am mai văzut niciodată o femeie atît de frumoasă.

Mă privi un răstimp, cumpănind. Apoi dădu din cap.

— Poate altă dată.

— Nu, azi. Înţelegeţi-mă.

— Ascultă-mă, zise ea şi se ridică.

Dacă m-a tutuit într-adevăr, atunci mai e speranţă s-o reîntîlnesc. Totuşi poate e numai un obicei al ei şi eu fac prea mult caz de asta.

— Ascultă-mă şi nu ţipa ! Nu eşti îndrăgostit de mine. Ţi-o închipui numai, fiindcă ai trecut printr-o situaţie grea. Poate altă dată, cine ştie ?

— Ce să fac atunci ? Să dansez ?

Într-adevăr, aş fi dansat cu ea, deşi în genere nu-mi place.

— Bea-ţi rachiul şi du-te acasă. Poate-l întîlneşti pe tatăl meu. Ar fi cel mai bun lucru pentru tine. La revedere !

Zicînd acestea mă părăsi şi-mi mai făcu o dată semn cu capul de pe ringul de dans, peste umărul dansatorului ei.

Ce alta aveam de ales ? Mă prefăcui că mi-e indiferent. Îmi golii sticla şi plecai. Eram foarte ameţit. Am observat abia cînd am ieşit afară, în aerul rece al nopţii. Dar în curînd n-am mai observat nimic.

Nu pot spune cu precizie dacă m-am întîlnit cu tatăl lor. Puţini oameni umblă acum, noaptea, pe drumuri şi trebuie să bagi de seamă să nu te atace şi să te jefuiască. Cred că m-am întîlnit cu un bătrîn care scotocea prin coşurile de gunoi. Doar n-o fi fost el ? I-am dat restul de bani — prea mulţi nici nu mai aveam.

Cînd am trecut peste pod şi m-am rezemat de balustradă — pe dedesubt curgea apa neagră, iar o luntre se legăna la mal, clămpănind

ori de cîte ori se izbea de cîte ceva — mi s-a părut că noaptea a fost sfîşiată pentru o secundă şi ceva peste măsură de luminos a fîlfîit pe dinainte-mi, încît a trebuit să închid repede ochii, ca să nu fiu orbit de tot.

Apoi se făcu iarăşi dimineaţă.

Paltonul îmi zăcea pe podea, în faţa patului. Cînd îl ridicai să-l pun în cui, după cum se cuvine, simţii ceva în buzunar. Era mingea.

Am izbit-o de pămînt şi am lăsat-o să sară. Am aruncat-o în aer şi am prins-o iarăşi.

CARTEA DE POVEŞTI

Mi se mai întîmplă adeseori ca şi acum, în timpul lucrului, sau în vreo discuţie, să întind mîna, într-un gest ca de la sine înţeles, spre o carte care nu mai există, deoarece cărţile mele au ars cu cîţiva ani în urmă, dimpreună cu toate celelalte. Acum nu mai e chiar atît de rău ca la început, cînd exista pericolul să te prăvăleşti într-un abis, ori de cîte ori căutai vreun lucru obişnuit. Trebuia să-ţi opreşti înaintarea cu o smucitură dureroasă. Rămîne totuşi în continuare o senzaţie neplăcută să întinzi mîna după ceva, în gol.

Mi-am zis atunci — la început, desigur, foarte tare şi des — ca să pot crede eu însumi : ei bine, trebuie să meargă şi fără cărţi. Poate că ne-am bizuit prea mult pe ele. Acum se va vedea ce reprezintă într-adevăr proprietatea noastră şi ce anume este durabil.

La urma urmelor, am dori din cînd în cînd să punem o carte în mîna celor mai tineri, care n-au ajuns încă, în genere, să citească. Nu ca să-i îndreptăm în altă direcţie, ci numai ca să le arătăm că au fost şi mai înainte vremuri de

amară suferinţă şi că, totuşi, s-au găsit mereu oameni care nici n-au disperat din pricina lor, nici n-au ajuns nişte cîrpaci.

Dacă m-ar întreba cineva ce cărţi aş dori să posed din nou, neapărat, trebuie să mărturisesc, spre propria mea surprindere, că nu-i vorba de numele mari, care erau pentru mine, înainte de catastrofă, modele necesare. Dimpotrivă, mi-e dor cu adevărat de seria de poveşti din toate ţările şi timpurile. Trebuie să fi fost vreo treizeci de volume. Ştiu şi acum cu precizie unde stau, sau unde stăteau. Şi, la drept vorbind, mi-ar fi de ajuns numai volumul acela care conţinea poveştile indienilor din America de Sud. Era reprodusă în carte fotografia unei fete. Şedea ghemuită pe cîmp şi hrănea un pui de căprioară. În depărtare se zărea un ciudat platou muntos. Am visat multe ceasuri, aplecat asupra acestei poze. Dar de abia acum îmi dau seama că fata poate fi pusă în legătură cu una dintre poveşti.

Au fost odată opt surori. Ele erau urmărite de o mare nenorocire. Nu mai ştiu dacă era o zeitate, o fiară sau un duşman. Au fugit pînă la marginea cîmpiei şi, de spaimă, şapte dintre ele au sărit în cer. Şi acum se află acolo şi plîng. A opta însă a spus : „De ce să fug ?" şi s-a ascuns în pămînt.

Am uitat ce s-a întîmplat cu ea. Mi-a pierit din minte şi cum o chema, altminteri i-aş spune întocmai. Dar în timp ce încerc zadarnic tot felul de nume, îmi amintesc, în locul ei, de o altă poveste.

Odată, un sat fu atacat de duşmani şi toţi oamenii fură ucişi, în afară de unul. Acesta şezu trei zile întregi lîngă consătenii săi morţi, nădăjduind că vor veni vulturii să-i ia inima din piept şi s-o ducă în împărăţia lor. Dar nu veniră decît şobolani şi muşte. Atunci ultimul supravieţuitor se sculă, se aşeză trist la marginea mării şi strigă : „Ce să fac acum ? Să devin Orion ?"

Ce frumos ar fi dacă bărbatul acesta s-ar întîlni cu fata aceea. S-ar potrivi bine unul cu altul şi lumii i-ar fi de folos. Şi în timp ce mă gîndesc cum aş putea să-i fac să se întîlnească, trebuie să-mi pun brusc întrebarea : cum ne îngăduim noi oare să numim asemenea istorii poveşti, ca şi cînd aşa ceva n-ar mai fi posibil şi nu ni s-ar mai putea întîmpla în ziua de azi ? L-aş considera, dimpotrivă, un personaj de poveste pe acela dintre noi care poate afirma despre sine, fără să se laude, că n-a vrut niciodată să fugă, sau că n-a scos niciodată din piept, în ultimii ani, un suspin asemănător.

Şi dacă stau şi cumpănesc bine, trebuie să spun că nici măcar această carte de poveşti nu-mi este neapărat necesară. N-am decît să privesc în jurul meu şi să trăiesc cele ce se întîmplă.

TÎNĂRUL DIN MARE

S-a auzit adeseori pînă acum că un pescar a scos din mare o femeie cu năvodul — şi nu e nimic deosebit într-asta. E drept că mie însumi nu mi s-a întîmplat încă aşa ceva, dar poate numai din cauză că n-am avut niciodată prilejul să pescuiesc în mare. De fapt, nu mă îndoiesc că mi-ar putea izbuti şi mie. Simt de pe acum, în închipuirea mea, cum plasa se întinde tare de tot şi se face din ce în ce mai grea, cu cît o trag mai sus. Mă uit mirat peste marginea bărcii şi văd în apă ceva luminos. Fireşte, nu dau drumul năvodului, ci de abia acum mă încordez cu adevărat. În cele din urmă, izbutesc să ridic la suprafaţă ceea ce am prins şi-mi dau seama că e vorba de o femeie care s-a încurcat în plasa mea. Nu se poate mişca, poate că nici nu vrea s-o facă, dar trăieşte, fiindcă mă priveşte printre gene. Apa-i picură în perle mari de pe trup. O privelişte plăcută. Povestea cu cozile de peşte solzoase în loc de picioare e ceva mai greu de imaginat. Trebuie să fie o senzaţie neplăcută. Dar

dacă tot am ajuns pînă aici, ori n-o mai văd de loc, ori mă deprind repede şi cu asta.

E drept, de cele mai multe ori asemenea poveşti se termină cam trist. Femeia sau fata mării, cu toată dragostea, nu se simte totuşi ca la ea acasă pe pămînt ; ori pescarul dă drumul plasei în ultima clipă şi sare după ea. Chiar şi atunci cînd n-o face, pentru că buna-cuviinţă nu-i îngăduie, nu mai e în stare totuşi de cine ştie ce. Se va ţine departe de oameni şi mai ales de femei. Da, mai cu seamă de ele ; căci dacă, uitînd, s-ar însura cu vreuna, totul s-ar isprăvi în chip nefericit. Iată de ce oamenii îl văd seara şezînd pe o stîncă şi privind înspre mare. De multe ori îl aud şi cîntînd.

Aşa stau lucrurile şi nimic nu se va putea schimba vreodată în această privinţă. Cine nu vrea să dea peste primejdie să rămînă mai bine acasă şi s-o pună pe bunică-sa să-i gătească mîncarea preferată.

Dar ca unei femei să i se fi întîmplat una ca asta cu un bărbat, nu mi s-a povestit încă niciodată pînă azi. Ca să fiu cinstit, şi eu am crezut întotdeauna că în mare nu trăiesc decît femei sau fete. Cel mult, poate şi vreun moşneag marin cu un trident şi cu un pîntece gol, dezgustător. Fiindcă băieţandrii aceia bruneţi şi jucăuşi, care se zbenguie în jurul lui ca nişte foce, nu contează.

Oare această presupunere eronată s-ar putea pune pe seama faptului că femeile obişnuiesc

să fie mult mai discrete în legătură cu astfel de întîmplări, decît noi bărbaţii ?

Oricum ar sta lucrurile, Hanna St. a trăit o asemenea întîmplare. De altminteri numele Hanna nu-mi place prea mult. Poate să fie o prejudecată; pe cînd eram copil încă, aveam acasă o servitoare cu un păr nemaipomenit de blond şi cu nişte obraji neverosimil de roşii. Cînd îmi lega funda de mătase albă, aşa cum trebuiau să poarte pe atunci băieţii, împreună cu un guler tare, incomod, pentru ca să fie împopoţonaţi pentru vreo vizită oarecare, îmi era foarte neplăcut. Pe scurt, dacă aş născoci eu povestea asta, atunci aş putea găsi cu siguranţă un nume mai bun decît Hanna. Vreun nume care, după o întîmplare din trecut, mai mult sau mai puţin cunoscută, a căpătat o anumită rezonanţă, aşa încît ascultătorul să-şi poată spune : „Aha, aşa şi-o închipuie !" sau : „Aşa arăta". Fiindcă această Hanna nu era nicidecum blondă, ci avea un păr negru şi fin, tuns scurt. Şi apoi, era palidă şi trasă la faţă. Şi mai cu seamă, era zveltă şi delicată. Sau mai bine spus, slabă ; la urma urmelor, nu e o ruşine ; doar suferim cu toţii de foame de vreo opt ani încoace. Da, dacă aş fi francez, atunci aş numi-o, de pildă, Susette.

Dar să rămînem la Hanna şi la adevăr.

Cînd a intrat în mare, într-o seară de iulie, cam către ora nouă, ca să facă baie, a simţit cum o apucă ceva din spate pe sub apă. Era o atingere uşoară, dar hotărîtă, ceva mai sus de genunchiul stîng. Crezuse mai întîi că e vorba de nişte iarbă de mare care i se agăţase de picior.

Era, de altfel, o zi foarte înăbuşitoare. Marea, ca oglinda. Deasupra apei plutea o uşoară ceaţă violetă, care se îngroşa înspre orizont. Limba de pămînt din dreapta părea foarte aproape. Casa de pescari ce se afla acolo strălucea într-un alb fantomatic, fără să existe totuşi, la acest moment al zilei, vreo sursă de lumină.

Hanna sosise tîrziu, pe înnoptate. Călătoria fusese foarte obositoare, aşa cum e azi din cauza proastelor legături de tren. Ultima bucată, pe care circula mai înainte un autobuz, trebuise s-o facă pe jos ; pe zăpuşeală şi cu un geamantan în mînă, n-a fost de loc o plăcere. Stătuse pe urmă de vorbă, în sat, cu pescarii — războiul mai lăsase vreo cîţiva dintre ei în viaţă ; dar, îndată după aceea, ceruse să i se înmîneze cheia de la una din micile cabane pentru week-end, ce se aflau sus, pe faleză. Mai locuise o dată acolo, mai de mult, şi voia să încerce şi acum.

Căsuţa fusese jefuită cumplit, dar Hanna se aşteptase la asta. După ce făcu puţină rînduială şi hotărî că la nevoie se putea locui înăuntru, se aşeză sfîrşită de oboseală la masa din bucătărie şi gîndi : „Am să scriu acum o scrisoare". Dar îşi dădu seama că nu văzuse încă marea aşa cum trebuia. Se ridică, îşi luă din geamantan cele necesare pentru baie şi

coborî spre ţărmul care la ora aceasta era cu desăvîrşire pustiu.

După ce stătu puţin pe gînduri, se dezbrăcă, îşi puse costumul de baie şi intră cu prudenţă în mare. Mai întîi, apa îi ajunse pînă la glezne : era o senzaţie răcoritoare, plăcută. Nu se aruncă în apă, ci înaintă pas cu pas mai departe, cu băgare de seamă, de parcă n-ar fi vrut să lase urme pe nisipul de pe fundul mării. Curînd apa îi ajunse pînă la coapse. Urmă apoi un banc de nisip care o scoase aproape cu totul din apă. Imediat însă dădu de adîncime. Cînd apa începu să-i scalde umerii, se gîndi : „Acum o să mă azvîrl înot". Şi atunci avu loc întîmplarea.

Poate că nu e tocmai exact dacă aş spune că s-a simţit apucată pe la spate. Părea mai degrabă că i s-ar fi agăţat ceva pe picior.

Hanna pipăi să vadă cam ce ar putea fi şi avu impresia că o mînă mică o apucase de genunchi. Mai bine zis, o lăbuţă. Natural că nu era decît o iluzie a simţurilor, provocată poate de apă. Mirată, Hanna îşi retrase mîna şi privi, întorcîndu-se pe jumătate, în apă. Zări un fel de făptură albă la picioarele ei, dar nu putu s-o identifice exact.

— Daţi-mi drumul ! strigă ea, şi pe loc fu eliberată.

Dar făptura aceea rămase pe fundul mării în preajma ei. Hanna crezu că vede o pereche de ochi care o priveau întrebători, însă totul se topi iarăşi, repede, în apă.

— Ieşiţi afară ! strigă ea apoi.

Simţi cum apa i se înalţă uşor pe lîngă trup şi în curînd apăru din mare capul unui tînăr. Erau destul de aproape unul de altul. Tînărul era puţin mai înalt decît Hanna. Apa îi ajungea pînă la subsuori. Umerii lui formau o linie cu ţărmul. Hanna rămase în picioare, cu spatele spre mare.

Nu trebuie să ne mirăm că nu s-a speriat. Doar nici eu, după cum spuneam, nu m-aş speria, dacă aş pescui o fată din mare. Mai întîi, cînd o remarci, eşti curios, iar de îndată ce vezi despre ce e vorba, îţi trec prin cap cu totul alte gînduri.

Stătură o bună bucată de vreme tăcuţi, unul în faţa celuilalt. Tînărul o privea pe Hanna, aşteptînd. Ea voia să-l întrebe ce dorea de la dînsa, dar apoi părăsi ideea. „M-o fi văzut cînd am intrat în apă, se gîndi, şi s-a îndrăgostit de mine. E încă foarte tînăr şi nu îndrăzneşte să mi-o spună."

Încercă să-i zîmbească şi tînărul zîmbi şi el cu sfială. Asta nu-i plăcu Hannei. „Ce-şi închipuie ! Ca şi cînd tocmai pe el l-aş fi aşteptat. Şi, în genere, ce să fac cu el, se întrebă ea. Nu putem rămîne veşnic, aici, în apă. Pe de altă parte, nici nu pot să-l alung, pur şi simplu. Proastă treabă, să mi se întîmple asta tocmai azi."

Medita cu încordare. Din această cauză, o cută întunecată i se ivi între sprîncene. Peste chipul tînărului alunecă de asemenea un fel de

umbră. Hanna fu cuprinsă atunci de părere de rău.

— Luaţi-o înaintea mea, îi spuse, arătîndu-i ţărmul.

Prefera în orice caz să meargă el înainte, ca să-l ţină sub ochi.

Tînărul se supuse. De abia cînd ajunse pe bancul de nisip, o izbi faptul că era complet gol. Ezită puţin, şi imediat se opri şi tînărul, întorcîndu-se spre dînsa. Se temea desigur că ea nu-l va urma.

— Mergeţi mai departe ! îi strigă Hanna. Uitaţi-vă, colo e prosopul meu de baie. Înfăşuraţi-vă cu el.

„E foarte drăguţ", îşi spunea ea, pe cînd se îndreptau spre ţărm. Nu că s-ar fi îndrăgostit de el din această pricină. Nici o femeie nu se îndrăgosteşte de un bărbat pentru că arată bine. În orice caz, nu-mi pot închipui aşa ceva şi dacă lucrul s-ar întîmpla totuşi, atunci nu sînt femei cumsecade.

Tînărul acesta trebuie să fi semănat întrucîtva, după cît mi-am putut da seama printre cuvinte, cu sclavul aţipit al lui Michelangelo. Cînd te uiţi la el, te cuprinde o afecţiune timidă, ceea ce nu-şi poate găsi explicaţia, totuşi, numai în faptul că are un corp frumos. Trebuie să fie altceva.

Fireşte că Hanna nu se gîndea nici pe departe la sclavul acela, dar o bucura şi îi dădea mai multă siguranţă conştiinţa că tînărul e frumos. De altminteri, dacă vorbesc despre ea ca despre o femeie, nu trebuie să fiu înţeles greşit. Avea vreo douăzeci şi şase de ani şi nu era căsătorită. A vorbi, pe de altă parte, despre dînsa ca despre o tînără fată ar avea drept rezultat o imagine cu totul falsă. E un cuvînt stupid care provoacă situaţii penibile.

Tînărul se îndreptă spre locul unde se găseau lucrurile Hannei şi luă prosopul, ca să şi-l înfăşoare în jurul trupului. Dar nu putu să se descurce.

— Cît sînteţi de neîndemînatic, spuse Hanna. Veniţi încoace.

Îl ajută şi-i înnodă prosopul la coapse. Cînd îl atinse, un fior trecu prin tot trupul tînărului. Hanna avea mîinile reci de apa mării, pe cînd el era complet uscat şi cald, de parcă n-ar fi fost de loc în apă.

— Aşa, zise ea, acum are să ţină.

Era un prosop de baie albastru-deschis, dar cam spălăcit. „Îi stă bine", gîndi Hanna.

— L-am împrumutat de la o prietenă, îi povesti. Eu nu mai am. Toate lucrurile mi-au ars.

La vorbele ei, tînărul încuviinţă din cap.

— Şi acum, îi porunci Hanna, aşezaţi-vă colo pe nisip şi uitaţi-vă în altă parte, în timp ce mă îmbrac.

El se supuse şi-şi îndreptă privirea spre mare.

„Proastă afacere, îşi zise ea, pe cînd îşi scotea costumul de baie ud, i-am dat prosopul şi nu mai am cu ce să mă şterg." În cele din urmă, se folosi de cămaşă. „Şi aşa, în curînd se înnoptează, iar pînă mîine e uscată."

Cu toate astea, se necăji. „Ia te uită ce frumuşel mi-am atîrnat ceva de gît, se certă ea

de una singură. Stă colo şi se lasă cu totul în grija mea. Cum de-am ajuns la una ca asta ? Aşa ceva numai mie mi se poate întîmpla. Şi pe deasupra mă mai doare şi capul de-mi plesneşte."

În zare fulgeră şi ţărmul fu luminat într-o pîlpîire.

— Nu-i nimic, îi zise Hanna tînărului, care îşi întoarse ochii spre ea. O să vină o furtună. Se simte.

„I-am poruncit doar să se uite în altă parte, îşi spuse ea din nou. Dar nu, el se uită la mine. Puţin îmi pasă însă, e un băiat bun şi nu-i trece nimic prin cap. Abia dacă i-o mai repet o dată, îi sugerez gînduri neroade."

„Poate i-o fi şi foame. Ce necaz mi-e că nu i-am întrebat mai înainte pe pescari. Pe vremuri, se puteau cumpăra de la ei ţipari. Ţipari ! Ei na-ţi-o, m-or fi aşteptat tocmai pe mine cu ţiparii lor ! Totuşi, dacă el vine din mare, n-o fi vrînd să mănînce decît peşti şi scoici." Îşi aruncă în treacăt o privire asupra lui. „Slavă Domnului, nu pare flămînd, hotărî ea. E încă un copil aproape. Ba cel mai bun lucru pentru el ar fi un pahar cu lapte."

Spunîndu-şi asta, rîse uşor pentru ea însăşi ; tînărul rîse la rîndul lui.

„Îi dă mîna să rîdă, îşi zise ea. Da de unde să iau oare lapte ? În definitiv, probabil că nici nu-i trece prin minte că noi facem foame de mulţi ani încoace. Îşi închipuie că n-ai decît să strigi «mama» şi mîncarea a şi răsărit pe masă."

„Dar, la urma urmelor, n-are nici o vină şi trebuie să văd cum pot să-l satur."

După ce se îmbrăcă, urcară costişa împădurită. Era foarte întuneric pe drumul acela îngust. Hanna îl lăsă pe tînăr să meargă înainte. Spatele lui gol strălucea de parcă l-ar fi bătut luna. Deodată se împiedică. Prosopul se desfăcuse şi el se împleticise cu picioarele într-însul. Se aplecă şi i-l întinse Hannei, încurcat.

— Nu-i nimic, zise ea. Sus, vi-l leg eu bine la loc.

„Are încă multe lucruri de învăţat, îşi zise ea. Nu trebuie lăsat singur, căci lumea o să-şi bată joc de el." Ajunşi sus, descuie cabana şi aprinse o lumînare.

— Trebuie s-o folosim cu economie, zise Hanna. E foarte scumpă. Am luat-o cu mine pentru orice eventualitate. Aşa, aşezaţi-vă acum la masă. Dacă vi-e frig, vă puteţi pune pe umeri haina mea de ploaie. Eu am să fac ceai. Mi-au dat pescarii puţin petrol. L-am schimbat pe ţigări, nici măcar nu voiau să le primească. De altfel, ăsta-i ceai veritabil. Mama a ţinut să-l iau, cu toate că şi ei îi place mult.

Pe cînd aprindea lampa veche de petrol şi aşeza apa deasupra, luă hotărîrea să facă ceaiul foarte slab. „Nu pentru că nu i l-aş oferi cu dragă inimă, dar, cine ştie, poate că nu suportă ceaiul. Ba o fi vrînd să-l bea şi dulce. Ar fi trebuit totuşi să aduc şi niţel zahăr cu mine. Mi-am zis : La ce să mă mai ostenesc cărîndu-l. Iar mamei i-am spus : N-am poftă de el, päs-

trează-l. Cine putea şti dinainte una ca asta ? În definitiv..."

Nemulţumită, Hanna despături cămaşa udă şi costumul de baie şi le întinse pe spătarul unui scaun, la uscat. Tot timpul, tînărul stătu cuminte pe scaunul său, urmărind-o însă pretutindeni cu ochii.

Hanna troncănea mînioasă ceştile pe care le punea pe masă. „În definitiv, doar n-am venit aici de dragul lui. Oare ce şi-o fi închipuind ? Voiam să fiu şi eu o dată singură cu mine însămi şi iată că-mi iau pe cap, chiar din prima seară, pe tînărul ăsta din apă. Ce bine-ar fi fost să nu mă fi dus la scăldat ! Nu prea sînt semne să pot scăpa aşa uşor de el."

Trecu în odaia de alături, dar lăsă uşa deschisă, ca să aibă lumină. Cînd se aplecă spre geamantan şi dădu să caute ceva acolo, se făcu brusc întuneric. Tînărul se luase tăcut după dînsa şi se oprise în deschizătura uşii.

— De ce nu staţi jos ? îl certă Hanna. Nu fug de dumneavoastră. Aduc numai sandvişurile. Mama mi le-a pregătit pentru călătorie. Cu siguranţă că a pus toată raţia de mezeluri pe o săptămînă. Orice aş face, mereu mă trage pe sfoară. Dar n-am avut de loc poftă de mîncare pe drum. Era prea cald. De altfel, nici acum. Poftim, mîncaţi.

După ce pregăti ceaiul şi-l servi, se aşeză în faţa lui. Îşi luă ceaşca şi suflă în ea, ca să-l răcească. Tînărul n-o scăpa din ochi şi făcea totul întocmai ca şi dînsa, pentru că îşi închipuia, desigur, că aşa se cuvenea.

„Are mîini frumoase, constată Hanna. Ce nostim, cu asta m-a apucat de picior. Ca şi cînd aşa ceva ar fi îngăduit. Poate totuşi aşa o fi obiceiul pe la ei ; oricum, cînd a făcut-o, nu i-a trecut nimic prin minte."

„Tare aş mai lua o aspirină. Dar tînărul o să se nelinişteascā, ori o să vrea şi el o pastilă. Cu siguranţă că n-a avut încă, în viaţa lui, dureri de cap."

„Acum aş putea fuma şi o ţigară. Dar ce-o să creadă despre mine ? Şi pe lîngă asta : mai am doar douăzeci şi două, nu, stai, cinci i-am dat pescarului, trei le-am fumat eu pe drum, dar oricare ar fi situaţia, mîine voi căpăta pe ele ceva în schimb, pentru dînsul. Asta e mai important."

— În orice caz, trebuie să ne aşteptăm la o furtună, se reculese ea. Pînă una, alta, povestiţi-mi ceva despre dumneavoastră. De unde veniţi ? Vreau să zic, cum e pe la dumneavoastră ?

Tînărul o privea atent, ca să-i înţeleagă întrebările.

— Sau, mai bine : cum vă cheamă ? întrebă Hanna. Trebuie să aveţi totuşi un nume.

Tînărul clătină din cap.

— Dar aşa ceva nu există. Cel mult, poate nu vreţi să mi-l spuneţi ? Şi atunci cum să mă adresez dumneavoastră ? Ori poate să vă ghicesc numele ?

„Da, oare cum i s-ar putea spune", chibzui ea, examinîndu-l cu privirea. Nici un nume nu

i se păru îndeajuns de potrivit, însă în cele din urmă îi veni unul în minte şi nici nu apucase bine să-l pronunţe, că tînărul şi încuviinţă bucuros, cu capul.

„Curios, îşi spuse Hanna. N-am cunoscut niciodată pe cineva, pe care să-l cheme astfel. Doar uneori mă gîndeam : e un nume frumos. Ar putea fi folosit cîndva. Dar, în orice caz, lui i se potriveşte. Nici nu l-ar putea chema altfel." Şi rosti numele ca pentru sine, uşor, fără să mişte buzele.

Tînărul roşi de bucurie.

„Poate că... se sperie Hanna. Cum de nu mi-a dat prin minte mai demult." Se gîndi că poate o fi fost vreun înecat, dar nu îndrăzni să-l întrebe cu glas tare. Tînărul păru să fi priceput însă, căci dădu din cap în sens că nu.

— A fost o prostie din parte-mi, se scuză Hanna. Nu trebuie să mi-o luaţi în nume de rău. De altfel, nu-i nimic deosebit într-asta ; căci s-ar fi putut să fie şi aşa. Am avut un cunoscut, un inginer secund. Cînd au atacat Norvegia, vasul lui s-a scufundat. De fapt, n-aveam nimic de-a face cu el ; era prietenul unei colege. Cînd ea mi-a povestit asta, pe atunci, nu m-am putut opri să mă întreb : oare cum or fi trăind acolo jos, pe fundul mării ?

Hanna voise să-i abată gîndurile spunînd asta, dar, spre ruşinea ei, nu mai găsea o cale de întoarcere.

— Sînt şi meduze pe acolo, urmă ea, ceea ce nu-i plăcut. Dar, ce tot vorbim despre asta !

Mă numesc Hanna. Puteţi să-mi spuneţi aşa, dacă vreţi.

Tînărul rîse ştrengăreşte, de parcă ar fi ştiut mai bine ca ea. Avea aerul să creadă că Hanna vrea să-l ducă de nas.

— Da, chiar aşa mă numesc, se înfierbîntă Hanna. Pot să vă arăt buletinul. Nici mie nu-mi place numele prea mult, dar nu e vina mea. Bunicul meu se numea Johannes.

Tînărul părea însă că tot se mai îndoieşte.

— Dar atunci, cum ar trebui să mă cheme, după părerea dumneavoastră ? îl întrebă Hanna, la rîndul său, privindu-l cu interes.

„Ce întrebare de prisos", păru să-şi spună tînărul ; căci trecu cam multişor pînă ce răspunse. Îşi mişca gura, dar nu se auzi nici un sunet. Buzele lui se lipiră încet de două ori, apoi rămaseră uşor întredeschise. Hanna se înmuie de tot. „Măcar de-aş şti ce-şi închipuie despre mine. Nu mi-ar plăcea de loc să-l dezamăgesc. Are o încredere totală în mine." Se întoarse încurcată, căutînd un pretext. Se ridică să aducă un pacheţel de biscuiţi.

— Uitasem cu totul de ei. Sînt din Suedia. Gustaţi. Biscuiţi ca ăştia nu mai există pe la noi. I-am primit cadou de ziua mea de naştere. De fapt, voiam să-i mai păstrez, dar acum e totuna. Serviţi.

Hanna se plimba prin cameră încoace şi încolo, căutîndu-şi vreo altă treabă de făcut. Fiindcă nu mai voia să-l privească într-una pe tînăr. Apoi deodată se aşeză iar şi zise :

— Acum ştiu cine sînteţi. Ce prostie că nu mi-am dat seama de îndată ! Nu, nu fug. Să nu vă închipuiţi cumva că mi-ar fi teamă de dumneavoastră. La ce bun ? Poate chiar de aceea am şi venit încoace. Aşadar, e în perfectă ordine că ne-am întîlnit mai adineauri în apă. Atît doar că nu v-am recunoscut imediat.

Tînărul o privea însă fără să înţeleagă.

— La ce bun să ne mai jucăm de-a v-aţi ascunselea, insistă Hanna, încercînd să-l convingă. Recunoaşteţi. Mi-a povestit cineva odinioară, sau am citit undeva că aşa este şi acum mi-aduc din nou aminte. Cînd vine îngerul morţii, fireşte că nu-l recunoşti dintr-o dată, dar în scurt timp te îndrăgosteşti de el şi atunci s-a isprăvit.

Tînărul nu păru însă nicidecum că ar vrea să accepte propunerea ei.

Deodată, Hanna izbucni în plîns. O făcea fără voie şi era ea însăşi surprinsă, dar lacrimile îi curgeau de la sine. La început, doar ochii i se umeziră. „O să treacă îndată, îşi zise ea, şi n-o să bage de seamă." Dar apoi nu mai fu chip să se oprească şi lacrimile îi şiroiră pe faţă.

— Iertaţi-mă, mai încercă ea să spună. Cel mai bine e să nu luaţi nimic în seamă. Nu sînt plîngăreaţă de felul meu. N-am mai văzut marea de şase ani. Asta-i explicaţia. Nu vă puteţi închipui ce înseamnă asta. Nici măcar nu ştiam că aş mai fi în stare să plîng.

O lacrimă picură în ceaşca de ceai şi cînd Hanna o văzu, fu şi mai rău.

Tînărul se frămînta neliniştit pe scaun. Nu ştia bine ce trebuie să facă. Dacă ar fi avut o batistă, i-ar fi dat-o, desigur, Hannei. Cu multă sfială, întinse mîna înspre ea, ca s-o mîngîie. Dar cînd îi atinse faţa, Hanna îi îndepărtă mîna.

— Lasă, spuse ea, îmi trece îndată.

Deocamdată însă nu trecea. Hanna îi apucase mîna întinsă pe masă şi i-o strîngea.

— Oare ce să fac cu tine ? suspină ea, plîngînd. Te vor vîrî într-o uniformă şi te vor trimite la război. Aşa procedează cu toţi şi eu nu pot schimba nimic. Trebuie, totuşi, să-ţi dai seama că asta nu ţi se potriveşte de loc. Habar n-ai ce se petrece pe aici. Îţi închipui că pretutindeni e ca acolo de unde vii, sau, dacă vrei, aşa ca în locurile astea. Aici e marea şi mai sînt copaci încă, şi ogoare, şi satul de pescari. Nici eu n-am mai ştiut de ele. Căsuţa asta a fost într-adevăr puţin prădată, dar nu-i nimic. Aparţine părinţilor fostului meu logodnic. Ei mi-au spus : „Du-te şi vezi ce mai e pe acolo. Noi sîntem prea bătrîni pentru aşa ceva." Era unicul lor fiu, a căzut chiar la începutul războiului. Ce mult e de atunci ! Dar dacă mergi doar cîţiva paşi mai încolo prin ţară, totul e distrus. Noi ne-am deprins : n-o mai ştim altfel şi ne închipuim că aşa trebuie să fie. Dar tu, ce să faci tu acolo ? Crezi poate că într-o zi va fi mai bine şi văzînd ăia că totul a fost distrus, n-or să mai facă război ? Ah, dacă-i pe-atîta, fii sigur că o vor lua totuşi de la capăt. Nu le dă pace nici un pic şi, pe cît se pare, altfel nu se poate. Şi apoi vei cădea, şi aşa ceva nu vreau. Şi chiar

dacă n-ai să cazi, te întorci cu totul schimbat și nu mai știi cum să te porți cu mine. Așa sînt toți, văd eu. După aceea, te învîrți furios de colo pînă colo, fiindcă ți-e foame. Sau te apuci de bursa neagră, ca să cîștigi bani și să procuri ceva. Dar de așa ceva nu ești bun de loc. Și eu? Dacă văd toate astea, ce să fac? Mi-a spus o doctoriță nu demult: „Cine aduce pe lume un copil, în împrejurările de astăzi, făptuiește o crimă". Era mîniată pe bărbați, fiindcă nu se gîndesc mai bine.

Uite, mama e o femeie cumsecade și eu o iubesc. Dar nu pot sta de vorbă cu dînsa despre astea. Sînt funcționară la o librărie. Cînd vin seara acasă, mama îmi povestește, de pildă, că a obținut de la zarzavagiu o căpățînă de varză. Și a stat pentru ea la coadă două ceasuri. I-ar plăcea să mă bucur și uneori chiar reușesc. Dar pentru varza asta, nu merită nicidecum. Sau a avut necazuri la bucătărie cu oamenii la care locuim, ori ceva asemănător. Nu stăm în condiții bune. Tot cartierul nostru a ars și a trebuit să ne găsim un adăpost. Îți închipui probabil că posed ceva? Da, odinioară. Dar am pierdut totul. O rochie ca asta de pe mine n-aș fi purtat în ruptul capului altădată. Vezi, și pe urmă trebuie s-o mîngîi pe mama. „Nu-i chiar atît de greu", îi spun eu. Dar nu-i adevărat și nu izbutesc întotdeauna s-o mîngîi. Atunci mă supăr. Nu știi nici pe departe ce răi am devenit cu toții. Dacă ai ști, nici n-ai mai încerca. Poate că ai deveni și tu rău, absolut fără vina ta. Tu însă mă apuci numai de picior și îți zici: „O

să se descurce ea". Dar cum să fac? Și ce știi tu, în definitiv, despre mine?

De abia acum trei zile m-am hotărît să vin încoace. Cu totul pe neașteptate. Nu era de loc ușor să obții un bilet. Și pe urmă, călătoria obositoare... Mi-am zis: „Trebuie să ieși o dată din toate și să chibzuiești bine asupra tuturor lucrurilor". Cum puteam ști oare dinainte că voi plînge? Căci nici măcar cu cei mai buni nu poți vorbi despre asta. Da, există și astfel de oameni. Nu-i adevărat că sîntem cu toții răi. Unii au rămas așa cum trebuie să fie. Nu-s mulți și sînt greu de găsit, dar mai există cîțiva totuși. Dacă-i găsești, nu trebuie însă în nici un caz să vorbești cu ei despre astea. Vreau să zic despre varză și altele asemenea. Fiindcă au să-ți spună: „Asta nu-i atît de important", și te cuprinde rușinea. Poate că tot așa gîndești și tu și, la drept vorbind, nici nu e important. Dar dacă nimeni nu se sinchisește de asta, mori de foame. Prin urmare, cum să mă descurc?

Hanna strînse mîna tînărului și se sperie ea însăși de gestul acesta.

— Ți-am pricinuit o durere? îl întrebă ea. Nu ți-e frig? De ce nu mănînci biscuiți? Sînt așa de buni! Altceva n-am pentru dumneata. Sînt făcuți cu unt veritabil. De fapt nici ceaiul nu era pentru dumneata. Mi l-a dat un client. I-am procurat o carte de care avea nevoie urgent. Și cărți se găsesc destul de puține. Mai întîi n-am vrut să primesc ceaiul, dar pe urmă tot l-am acceptat. Din anumite motive.

Ascultă. Poţi să afli liniştit totul. Ba chiar e mai bine, pentru ca să nu-mi faci după aceea reproşuri. Pe lîngă asta, nici n-am luat deocamdată o hotărîre definitivă. Pentru că, de fapt, azi mi-am dat întîlnire cu el. Vorbesc de cel pentru care am procurat ceaiul. E drept că zice într-una : n-am nevoie de ceai ; eu ştiu însă cît e de bun, totuşi, pentru felul lui de muncă. Nu i-am pomenit nimic despre călătoria mea. Dacă n-o să vin astăzi, o să se cam mire. Dar nu prea multă vreme. Mai întîi am vrut să-i scriu, dar după aceea am renunţat. O să-şi spună : „A intervenit ceva", şi imediat se va apuca de lucru. De fapt nu vrea să fie atît de aspru pe cît sună vorbele astea, dar nu prea sînt sigură de mine. Ce crezi ?

Acum trei zile mi s-a părut că aşa stau lucrurile. Şedeam pe canapea în camera lui şi coseam ceva. Observasem că i se rosese manşeta stîngă a cămăşii. Din cauza ceasului de la mînă. I-am spus : „Dă-mi încoace, se poate întoarce manşeta", iar el mi-a răspuns supărat : „Nu-i nevoie !" Şi : „Nu pentru asta eşti aici". Eu am luat însă cămaşa, fără multă vorbă, şi m-am apucat de treabă.

Stătea la pian şi încerca ceva. E pianist. L-am cunoscut cînd a intrat odată în magazin şi a căutat o carte. L-am întrebat : „De ce nu mai daţi concerte ?" Fiindcă înainte de război îl ascultasem de vreo cîteva ori. Era de pe atunci destul de cunoscut.

Din ziua aceea ne cunoaştem. Susţinea că mai întîi era nevoie ca degetele să-i devină

iarăşi flexibile. Pînă la urmă, îl făcuseră şi pe el soldat. E o ruşine ! Cînd poartă război, totul li-e indiferent, şi pe cel ce se opune îl împuşcă ei înşişi. Vezi tu, aşa stau lucrurile pe-aici, pe la noi.

Dar povestea cu degetele nu e singurul motiv. Şi le-ar fi putut folosi iar, încă de multă vreme, aşa cum voia. Totuşi, nu-mi era îngăduit să-l întreb. Dacă o făceam, mă lua în rîs, sau se supăra. De aceea mă prefăceam că nu mă interesează.

Cred că ştiu totuşi. Atît numai că e greu de explicat. Eu n-am studiat muzica. Odată a venit la el un cunoscut. În general, n-are decît puţine relaţii. Au purtat discuţii îndelungate ; era foarte interesant pentru mine. El îi spunea cunoscutului : „Nu vă înţeleg de ce nu rămîneţi mai degrabă în ascunzătoarea voastră şi nu tăceţi. Pur şi simplu, vi-e teamă de tăcere, asta-i. Ca atare, vă aşezaţi colo şi vă daţi drumul la gură, aşa cum aţi fost deprinşi. Ca şi cînd între timp n-ar fi fost nici război, nici nimic altceva. Asta-i totuna cu a ridica un scrînciob la marginea unui oraş distrus şi a zice : Poftiţi ! urcaţi-vă şi daţi-vă în leagăn."

Cunoscutul acela era un scriitor şi a rîs de toate astea. El însă nu vedea nimic ridicul aici. Şi a adăugat : „Oamenii aleargă la concert, ca să-şi uite nenorocirile pentru un ceas. Nu li se poate lua în nume de rău, dar şi o sticlă de vin ar face acelaşi lucru, la fel de bine, atît doar că te costă ceva mai mult, la negru,

decît un bilet de concert. Cît privește muzica însă, e curată prostituție."

Nu trebuie să te simți șocat de expresiile lui. Natural că lucrurile nu stau chiar așa. Dar totuși, cu aproximație, se înțelege, cred ?

În timp ce coseam la cămașă, el exersa aceeași bucată. Se întrerupea de multe ori și o lua de la capăt. De fiecare dată cînd se întrerupea, mă speriam, pentru că se întîmpla cu totul pe neașteptate. În sinea mea, socoteam că execută bucata foarte bine și că mai bine nici n-ar putea fi cîntată. Dar atunci, de ce nu-și duce povestea pînă la capăt ?

Îl observam într-ascuns. Nu trebuia să bage de seamă. Nu putea suporta asta. Ținea ultimul ton apăsat și îl asculta îndelung.

Vezi, atunci m-am hotărît să vin încoace. Mi-e îngrozitor de greu să-ți explic. Nu mi-ar plăcea de loc să crezi să aș vrea să-l ponegresc. Dacă ai ști cu cît drag m-aș întoarce, chiar în minutul acesta, la el ! Da, împreună cu tine. Poți veni și tu. Te-ai împăca foarte bine cu dînsul. V-ați înțelege din primul moment.

Să știi chiar că semănați întrucîtva. Altcineva poate n-ar observa, dar eu văd. N-ai de ce să-ți întorci privirile în altă parte, din cauza asta. Firește că e mai în vîrstă, are riduri pe față și strîmbă adeseori din gură. Și părul e altfel, are de pe acum cîteva fire albe. Nu multe. Dar cîndva, vreau să zic înainte de această epocă, înainte de a fi fost soldat și de a fi fost

nimicite toate, și încă și mai demult, trebuie să fi arătat ca și tine. Cu siguranță.

Iar uneori mai arată și astăzi așa. Atunci... atunci... chiar nu ți-e frig ? De-aș fi știut c-o să te întîlnesc aici. Aș mai fi adus și alte lucruri. Așa însă, n-am absolut nimic pentru tine.

Da, după cum stătea la pian, nu se gîndea de loc că mă aflam acolo. Cu atîta încordare era preocupat de munca lui. Știam însă exact cum urmau să se desfășoare lucrurile. După o vreme, avea să se așeze lîngă mine. Adică numai dacă nu izbutea să cînte bucata pînă la capăt. Avea să-și aprindă o țigară și să se poarte ca și cînd nu i-ar fi păsat. Eu însă aș fi băgat de seamă. După asta, am fi stat de vorbă, sau s-ar fi apucat de altceva.

Va să zică n-are nevoie de mine. Asta e. Nu trebuie să te sperii ; totuși nu se cade să te păcălești singur. Natural, eu pot să-i întorc manșetele la cămașă. Și adeseori e obosit și atunci vine. Dar așa cum ședea la pian, nu existam pentru el pe lume. Din contra, n-aș fi putut decît să-l tulbur.

Vrei să mă crezi că din cauza asta eram adeseori furioasă pe el ? În momentul acesta nu, și chiar era nedrept din partea mea. De altminteri și pe tine am fost supărată, oricît ne cunoșteam de curînd. Așa sînt eu, nu e vina ta.

Și dacă ar fi terminat de cîntat bucata așa cum credea că se cuvine ? Ce s-ar fi întîmplat atunci ?

Nu-ţi pot zugrăvi în cuvinte cît eram de înspăimîntată. Mi-era cu adevărat groază că totul ar fi dispărut, dacă m-aş fi gîndit mai mult. Camera, canapeaua, cămaşa şi eu. Trebuia într-adevăr să mă agăţ bine de cămaşă. Ar fi cîntat însă mai departe şi nu s-ar fi sinchisit de nimic.

Fiindcă voiam să discut ceva cu el. Nu despre lucruri cum ar fi varza şi grijile pe care le dezbăteam cu mama. Nu putea fi vorba de aşa ceva. Există totuşi unele probleme mai importante.

În loc s-o fac, am plecat. Ah, n-a fost simplu. Nici nu ştiu dacă am procedat bine. După cum nu ştiu nici ce voi face pe urmă. Dar trebuie să văd cum o voi scoate singură la capăt. Aş fi putut, de altfel, să iau mai bine seama. Căci, la urma urmelor, asta nici nu e treaba lui.

Şi poate că, în timp ce stau aici, el îşi cîntă bucata pînă la capăt.

Hanna rămase multă vreme ascultînd ; uitase cu totul că nu era singură. De-abia o rafală neaşteptată de vînt, ce se abătu dinspre uscat asupra căsuţei, o aduse din nou la realitate. Tînărul şedea ca şi mai înainte în faţa ei, părînd că-i vine tare greu să-şi mai ţină ochii deschişi.

„Sărăcuţul, îşi zise Hanna ruşinată, de ce i-am povestit oare toate astea ? Doar el nu pricepe şi-şi dă osteneala să mă asculte, numai ca să-mi facă o plăcere. Ce caraghioasă sînt !"

— Acuma trebuie să te duci la culcare, zise ea. Trebuie să economisim şi lumînarea. Chiar şi pînă acum a ars prea mult. Haide ! Nu avem aşternut decît pentru un pat, dar o să ne descurcăm.

Luă lumînarea şi trecu în camera de alături şi tînărul o urmă buimăcit de somn.

— Hai, întinde-te, spuse ea. Vreau numai să spăl ceştile, ca să nu trebuiască s-o fac mîine dimineaţă.

Tînărul îşi desfăcu prosopul din jurul coapselor şi se strădui să-l împăturească cu grijă, pe urmele vechilor îndoituri. Hanna fu foarte mirată. „E tare ordonat", îşi zise.

— Lasă. Aruncă-l pe scaun. Îl împăturesc eu după aceea, spuse ea.

Tînărul se strecură în pat, iar Hanna se întoarse cu lumînarea în bucătărie, pentru a face curat.

Pe cînd se îndeletnicea cu asta, se dezlănţui, în cele din urmă, furtuna. Tresări puternic şi după primul bubuit de tunet, se uită prin uşa deschisă, în dormitor. Dar acolo nu se mişca nimic.

„De fapt, ar trebui să aştept pînă ce trece, chibzui ea. Nici măcar nu bănuieşte că mă tem de furtună." Pe urmă se dezbrăcă totuşi.

Tînărul dormea, cînd ea se apropie de pat. Nu ştiu dacă Hanna se aşteptase la altceva. „Nici o mirare că e obosit, îşi zise. E prima lui zi pe uscat şi prin cîte nu i-a fost dat să treacă pînă acum !" Era întins pe o parte şi respira liniştit. Pieptul şi braţele nu-i erau învelite, fiindcă îi era desigur prea cald.

Hanna ţinu mîna în dreptul lumînării, ca să nu-l trezească lumina şi îl contemplă mişcată. Îi păru rău că nu-i dăduse o sărutare ca de noapte bună.

„O fi aşteptat poate aşa ceva ? Sau te pomeneşti că ar fi trebuit să spun, împreună cu el, vreo rugăciune de seară ?"

Zîmbind de una singură, suflă în lumînare şi se întinse, cu băgare de seamă, lîngă el, în pat. Era loc destul. Tînărul nu se trezi.

Afară ploaia răpăia şi Hanna adormi de îndată.

Nu trebuie să ne mirăm de faptul că tînărul a plecat a doua zi dimineaţa. Nici Hanna nu se miră. Am spus că de cele mai multe ori asemenea poveşti se termină cam trist, sau cel puţin în chip nesatisfăcător. Dacă aş fi născocit eu povestea asta, n-ar fi fost greu de inventat o încheiere oarecare, ca să nu mai rămînă nimeni nedumerit, în legătură cu ceea ce a urmat. N-ar fi nevoie de prea multe vorbe despre Hanna şi despre tînăr. Poate că a izbutit totuşi să capete, în schimb, de la pescari, nişte ţipari, ceea ce tot ar însemna, de pildă, ceva. Sau Hanna îi trimite o scrisoare mamei sale. N-aş avea decît să introduc aici scrisoarea aceasta : ar fi lucrul cel mai simplu. În ce-l priveşte pe pianist, e în orice caz mult mai greu să-i născocim o soartă. Am ţine mult, de exemplu, să ştim dacă a reuşit să-şi cînte bucata pînă la sfîrşit. Dar cine ştie ? Poate că, între timp, l-a

ascultat careva în sala de concert. Chiar şi în acest caz însă, chestiunea tot nerezolvată ar rămîne : ştie pianistul ceva despre întîmplarea Hannei ? Şi dacă ştie : a avut ea vreo influenţă asupra execuţiei bucăţii ? După cum vă spuneam însă, aceasta nu e născocirea mea şi nu voi povesti decît ceea ce ştiu.

A doua zi dimineaţă, Hanna ieşi în uşa cabanei. Înăuntru, aerul era cam închis, din ziua trecută. Furtuna se isprăvise de mult. Pămîntul, răcorit şi curat, se întindea la soare. Nu prea departe, o vulpe şedea în faţa unei găuri de şoarece. Aproape fără să-şi mişte capul, trase cu ochiul spre Hanna, cu viclenie. „N-are decît să şadă acolo", îşi zise vulpea, şi nemaiţinînd socoteală de ea, reveni la preocupările sale.

Hanna respiră adînc. „Ah, ieri am plîns", îi trecu acum prin minte. Printre trunchiurile fagilor de pe colină, marea licărea argintie.

„Data viitoare", vru să spună Hanna, dar nici nu-şi duse gîndul pînă la capăt, pentru că i se păru prea de la sine înţeles. „N-are decît să vină, îşi spuse ea, am să mă descurc eu într-un fel sau altul."

Marea se încreţise doar uşor de tot. Valuri mărunte pipăiau ţărmul, unul după altul, foarte delicat, fără să lase vreo urmă.

În orice caz, cam aşa ceva s-ar putea spune despre toate acestea, fără să minţim. Femeile care trec printr-o asemenea întîmplare pot scoate mai mult dintr-însa. Ele îşi pot dori, bunăoară, un copil care să semene cu acest tînăr

din mare şi, dacă îşi dau osteneală, dorinţa li se va împlini chiar. Asta înseamnă totuşi mult mai mult decît să stai pe o stîncă singuratică şi să cînţi seara, din cînd în cînd, o melodie plină de dor.

Îmi vine de altfel în legătură cu asta în minte o maximă ciudată pe care am citit-o o dată undeva. Cred că e din vechea Eladă, dar nu ştiu anume a cui : marea spală toate suferinţele oamenilor.

NOTA DE PLATĂ

De-abia după ce m-au spînzurat, mi-am dat seama că aveau să-i trimită soţiei mele nota de plată corespunzătoare. Totul se petrecuse într-o grabă nemaipomenită. Uitasem cu desăvîrşire să mai vorbesc cu ea despre asta.

Mă îndreptai de îndată, grăbit, spre cancelaria tribunalului. Într-adevăr, unul dintre birocraţi şedea la maşina de scris şi copia nota respectivă după o hîrţoagă aflată lîngă el. La un loc cu toate celelalte cheltuieli, socoteala se urca la 706,08 mărci. M-am înfuriat din pricina acestei sume întortocheate şi am făcut să se rupă vîrful clapei de la litera *o*, pentru ca ticălosul să nu mai poată scrie zerourile. Litera de plumb îl izbi în bărbie. Îşi duse mîna la barbă speriat şi făcu o mutră atît de neroadă, cum rareori poţi vedea chiar şi la asemenea indivizi. După aceea, pipăi maşina pe toate părţile, îşi mînji palmele cu panglica şi pînă la urmă renunţă. Mai bine zis, preferă să-şi despacheteze pînă una, alta, sandvişul cu sîngerete. Îl răsuci pe o parte şi pe alta, pînă dădu

peste locul care i se păru cel mai potrivit ca să muşte din el.

Între timp, mă îndreptai spre un contabil bătrîn şi nebărbierit. Ce-i drept, în momentul acela nu înregistra chiar nota mea de plată, însă tot cam aşa ceva. Am făcut să se întrerupă cerneala din stiloul lui de două parale. Mai întîi, a zgîriat zadarnic foaia registrului, apoi a răsucit căpăcelul stiloului, împroşcînd cerneala şi a mai zgîriat o dată. Cifrele se vedeau gravate parcă pe hîrtie, dar fără cerneală.

— Totdeauna cînd am mult de lucru, mi se termină cerneala, gemu el şi-şi muie stiloul într-o sticlă, ca să-l umple.

De astă dată însă, dopul se rostogoli peste registru şi pătă foaia. Dădu să-l prindă, dar făcu o mişcare prea bruscă, aşa încît îi căzu şi stiloul, iar cerneala se împrăştie în toate părţile. Asta era prea mult pentru el. Înjură în gura mare.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă cel de la maşina de scris.

Contabilul continuă să înjure, dar renunţă la orice împotrivire, îşi scoase din geanta jegoasă un termos şi-şi turnă în capacul acestuia un lichid amărui. Colegul cu sandvişul de sîngerete se aşeză lîngă el.

— Ce viaţă de cîine ! oftară amîndoi.

I-am părăsit. M-am plimbat în sus şi în jos, prin coridoarele clădirii. La unele uşi ezitam.

Era agăţat pe ele cîte un nume sau un titlu. Ştiam că erau capitonate pe partea cealaltă, ca la doctor, dar bineînţeles că în ciuda acestui fapt puteam să aud ce se vorbea înăuntru. Lăsai însă totul la o parte şi mă dusei în parc.

Zării pe o bancă pe unul de-ai noştri şi mă aşezai şi eu alături.

— Şi pe tine te-au spînzurat ? îl întrebai eu.

— Nu, m-au împuşcat, răspunse el, adăugînd : slavă Domnului !

— Cum adică, slavă Domnului ?

— Era şi vremea, de aceea, zise el. În fiecare zi, la amiază, stau aici şi-l aştept pe... Îmi spuse un nume mare de tot. Se duce la masă destul de punctual. Şi anume, într-o maşină care arată foarte hodorogit. Dar numai ca să nu bată la ochi ; motorul e puternic. Mă tot gîndesc dacă să-i rup şurubul-melc de la volan, ca să i se izbească maşina de vreun copac. Ori poate altceva ? Nu pot lua nici o hotărîre.

O vrabie ne ţopăi pe dinainte, dînd la o parte, cu ciocul, frunzişul de toamnă. Nu ne vedea, dar cînd îmi atinse vîrful cizmei, zbură speriată în copacul cel mai apropiat.

— În ce mă priveşte, nu i-aş face nimic, îi spusei celuilalt. În cel mult o jumătate de an, or să-şi frîngă gîtul. Pînă atunci, trăiesc ca nişte sălbătăciuni hăituite şi abia-abia dacă îşi mai pot trage sufletul. Or asta e mult mai rău decît să-i trimiţi fără veste într-un copac.

Şi-i povestii ce le făcusem celor doi birocraţi.

— Indivizii ăştia mărunţi n-au nici o vină, îşi dădu el cu părerea.

— Dar îmi face plăcere să-i înfurii, răspunsei eu. Pe lîngă asta, cînd mă gîndesc că exact aceiaşi nătărăi vor alcătui, peste o jumătate de an, nota de despăgubire pentru soţiile noastre, îmi vine să le mai fac şi alta pe deasupra. Închipuie-ţi: ăştia ne vor numi martiri. Mă apucă greaţa. Şi ne vor invidia şi vor ofta pe tema vieţii lor de cîine. Şi-şi vor mînca mai departe sandvişul cu sîngerete. Ptiu, drace!

Stăturăm multă vreme tăcuţi, unul lîngă altul, cu mîinile înfundate în buzunare.

— Uite, acum trece, îmi spuse el, arătînd cu capul spre stradă.

Ne uitarăm după maşină, care nu se izbi de nici un copac. Apoi se auziră apropiindu-se nişte paşi. Era o pereche de îndrăgostiţi.

— Haide, să le lăsăm lor banca, zisei eu.

— Şi ce-o să iasă de-aici? făcu celălalt amărît, pe cînd ne depărtam. Tot un tîmpit de mîncător de sîngerete.

— Nu, frate, nu se cade să spui asta, îl mustrai eu. Deodată îmi adusei aminte că voiam să stau de vorbă cu soţia mea şi mă grăbii. Pe curînd, îmi luai eu rămas bun la repezeală şi mă îndreptai spre casă.

Soţia mea şedea în semiîntuneric şi privea în gol. Tare aş fi vrut să-i spun: Nu trebuie să mă dojeneşti. Dacă mi-aş fi ţinut gura atunci, acum ai pregăti masa, iar eu aş sosi

peste puţin timp acasă. Dar nu s-a putut altfel, a trebuit să fac puţin haz. Data viitoare...

— Te-a durut rău de tot? mă întrebă ea.

— Da de unde, nici nu bagi de seamă! răspunsei eu şi trecui repede la altceva. Ascultă: îţi vor trimite nota de plată. Mai avem ceva bani la bancă? Dacă nu, vinde costumul meu cu dungi albe. În ziua de azi se dă o groază de bani pe el. Ia gîndeşte-te ce-ar fi fost dacă aş fi murit de vreo boală stupidă oarecare, un ulcer, sau ceva asemănător; fără să mai punem la socoteală plata doctorului şi a clinicii — asemenea lucruri nici nu se pot calcula; pot să ajungă la cîteva mii — socoteşte, aşadar, numai cheltuielile de înmormîntare. Probabil că m-ai fi înmormîntat cu clasa a doua. Săbiile cioclilor, cîteva coroane şi lumînări în plus sau în minus n-ar fi contat. Dar adu-ţi aminte de tipul cu redingotă care orînduieşte totul, făcînd cea mai tristă mutră cu putinţă. Şi pe urmă pastorul... Şi ce prostii ar fi îndrugat despre mine. După care, ar fi cîntat la armonium un *largo*.

— Dar noi am fi vrut să cînte *Ostenit sînt şi merg la odihnă,* mă întrerupse ea.

— Totuna, mă grăbii eu să urmez. Întreruperea aceasta nu-mi convenea de loc. Închipuie-ţi, deci, cît ar fi costat toate astea. Cel puţin cîteva sute de mărci în plus. Aşadar am făcut şi economii şi le-am tras şi clapa gogomanilor ălora.

— Bine, bine, spuse ea. Nu te mişcă.

Şi întinse mîna în gol, ca să mă mîngîie.

Pe drum spre ai mei, mă gîndeam: „E mai bine să discut încă o dată cu ea, mîine după-amiază. Şi mai presus de toate, cînd idioţii ăştia vor începe să pălăvrăgească despre martiraj, voi încerca s-o fac pe nevastă-mea să rîdă."

Ah!

KLONZ

Cînd a pierit lumea, la un lucru nu ne-am gîndit. Ne aşteptam să piară o dată cu ea şi ceea ce ni se părea bun şi de care eram foarte ataşaţi. Cum ne-am fi putut aştepta la o excepţie? „Lasă, ne spuneam noi, e zadarnic. O să le facem din nou."

Nici n-apucase bine să treacă momentul acela, că pînă şi asta s-a dovedit o eroare. Ne-am pus imediat pe treabă, ca să refacem, după chipul amintirilor noastre, toate personajele, fără de care lumea ne apărea pustie şi goală. Nu ne-au lipsit sîrguinţa şi dragostea. Unii dintre noi au fost văzuţi încercînd zi şi noapte. Nu ţineau seama de faptul că erau ei înşişi înfometaţi şi osteniţi, după toate prin cîte trecusem. Ba încă le şiroiau sudorile la lucru, cu toate că era frig ca în spaţiul cosmic şi vîntul fluiera prin găurile de la ferestrele atelierului. Orice ar fi, o mamă trebuie să existe din nou. Şi un tată ar fi bun, iar mai tîrziu ar trebui să ne îngrijim şi de un prieten. Mai întîi însă, trebuie să existe o iubită. Fără asta, nu merge. Ce frumos era pe vre-

muri — vorbele n-ajung s-o spunem — cînd, după-amiază, ea trecea din casă în grădină, coborînd cele două trepte ale terasei ; rochia îi flutura uşor în jurul genunchiului — un cîntec mut. Sau noaptea, cînd şedea culcată. Stăteai lîngă pat şi te minunai că totuşi poate exista aşa ceva. Ai fi fost gata să scormoneşti toate ascunzişurile lumii, ca să-l afli pe Dumnezeu pentru dînsa şi să i-l aduci tîrîş. Poftim, priveşte ! Dar nu mergea. Era greu. Ne curgea mereu printre degete ca un fel de terci. Ori materialul nu era bun, ori noi îl lucram greşit. Da, te putea cuprinde disperarea şi mulţi dintre noi deznădăjduiau chiar. Oare tot nu s-a terminat cu pieirea ? Nu mai vrea nici o floare să înflorească la fel ca înainte ? Alţii hoinăresc de colo-colo, se opresc într-un loc sau altul, ca din întîmplare, şi se uită la cîmpul de ruine. Îşi iau aerul unor oameni care n-au nici un plan anume şi care poate se plictisesc întrucîtva, cum se poate întîmpla, de pildă, în vacanţă. Ca să nu bage nimeni de seamă că ei ascultă, cu încordare, nimicul. Oare trebuie să meargă, totuşi, într-un fel sau altul ? Căci, la urma urmelor, sîntem răspunzători de toate astea.

În iulie, ei se miră, bineînţeles, şi de florile acelea roze care ţin morţiş să crească tocmai pe un morman de cărămizi ce alcătuiau cîndva o casă. Nu se putea prevedea. Pe cît se aude, floarea aceasta se cheamă răchiţică, dar ce-am lămurit cu asta ? Ori iarna, cînd toate ruinele

acestea sînt acoperite de zăpadă. E groaznic, într-adevăr, dar oricum...

Altceva e însă cu mult mai rău decît dezamăgirea de a nu mai putea reînvia de îndată acest pustiu, după cum ni-i dorinţa. Trebuie să existe vietăţi care nu numai că n-au pierit o dată cu pieirea, ci i-au supravieţuit, de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat, ba încă au cîştigat în importanţă. Şi anume, tocmai acele vietăţi care şi mai înainte erau foarte greu de suportat. Desigur, nu se cădea să se vorbească odinioară prea mult despre ele ; pentru că se trăgeau tot din noi şi ne era ruşine din pricina lor. Şi ar fi, de asemenea, o primejdioasă josnicie să le dorim să piară, cu toate că, la drept vorbind, s-ar respira mai uşor, dacă n-ar mai exista. Faptul însă că lucrurile s-au petrecut tocmai pe dos, după cum se dovedeşte acum, şi că tot ce-a fost bun a fost nimicit şi numai aceste vietăţi, ori cum vreţi să le spuneţi (fiindcă ezit să le zic oameni), au mai rămas şi se laudă cu indestructibilitatea lor — iată ce este mai groaznic decît pieirea lumii.

Un om de ştiinţă (care nu era însă medic) îmi spunea : de ce să ne mirăm, au o vitalitate mai mare. Ptiu, ce mai vitalitate ! Prefer vitalitatea delicată a unei iubite. Şi consider mai valoroasă vitalitatea nu mai puţin fragilă a lui Dumnezeu, cel despre care tot nu ştim încă dacă a scăpat cu zile. În locul ei, vietăţile astea se fălesc pretutindeni cu vitalitatea

lor şi prosperă, fiindcă nimic nu le mai stînjeneşte creşterea.

Da, am avut, încă de acum cîteva luni, sentimentul neplăcut că aşa stau lucrurile. Atît doar că nu voiam să fiu de acord. Îmi ziceam: „E cu neputinţă! Te înşeli, îţi închipui numai că-i aşa fiindcă nu-ţi reuşeşte totul, după cum socoteai. Asta te îndeamnă la pesimism. Doar şi ceilalţi nu fac altceva decît să ridice din umeri. Ca atare, nu poate fi chiar atît de rău, altminteri ei ar striga de îndată după ajutor. Căci doar trebuie să fim solidari şi să ne bizuim unii pe alţii, dacă ţinem, în definitiv, să iasă ceva dintr-asta."

Dar de cînd l-am întîlnit iarăşi pe Klonz, am certitudinea. A trăi erorile sau, dacă vreţi, păcatele oamenilor, crimele, războiul, foametea, gerul şi distrugerea, toate astea se pot înţelege şi, pînă la urmă, ne rămîne posibilitatea de a le îndrepta. Cît ar fi ele de rele, nu înseamnă totuşi nimic pe lîngă certitudinea că acest Klonz mai trăieşte.

Am evitat pînă în ultima clipă să vorbesc despre asta. Continuam încă să cred că s-ar putea ocoli. Dar nu ajută la nimic, trebuie să spunem totul aşa cum este. Cînd am trăit această clipă, am strigat: nu mai merită!

Am smuls sertarele biroului. Din precauţie, ne-au luat armele. De ce n-am pierit şi eu, atunci cînd a fost vremea? Dar mai există şi alte mijloace decît un pistol stupid, ca s-o fac ulterior.

Aşa este.

Asemenea lucruri n-ar trebui spuse. După cum ştiu că e ridicul să spui una ca asta, dacă nu treci la fapte. Că aproape o jumătate din omenirea care a rămas în viaţă gîndeşte la fel, iar eu nu fac decît să dau glas gîndurilor sale, e ceva ce nu schimbă cu nimic situaţia. Ba ştiu chiar şi de ce o spun. Este o încercare de a mai rezista, vorbind despre asta, încă o noapte, sau măcar încă un ceas. Omul de ştiinţă ar zice că asta înseamnă vitalitate. Dar oare nu pricepe nimeni ce cale nesigură peste abis este această vitalitate? Să azvîrlim oare, ca pe un balast, tot ceea ce trecea cîndva drept frumos şi cinstit şi să ne bizuim numai pe această scînteie de viaţă din noi, care nu vrea să se stingă? Atunci vom ajunge să semănăm cu Klonz, şi rămîn la ceea ce am spus: nu merită. În ultimii ani ai pieirii, am învăţat foarte bine să ne ascundem spaima şi să spunem, în vreme ce în preajma noastră, în jurul nostru, oamenii cădeau morţi: nu-i nimic. Trebuie să fie cineva un observator foarte ascuţit şi neimpresionat de evenimente, ca să poată stabili că, în asemenea cazuri, vîrful nasului ne devine puţin mai palid şi că dinţii ni se înfig imperceptibil mai adînc în carnea fără de sînge a buzelor. N-o facem ca să jucăm rolul caracterului de nezdruncinat, ci din instinctul că frica pe care o exprimăm dezlănţuie frica în ceilalţi, după care nu mai există oprire. Rolul acesta trebuie să-l jucăm totuşi în aşa chip, încît să nu bată de loc la ochi şi asta ne oboseşte cel mai mult. Ba, din cînd în cînd, tre-

buie să ne compunem o înfăţişare tristă ; căci atunci cînd exagerezi gesturile, ceilalţi remarcă de îndată că nu se potrivesc. Dacă aş observa de pildă că, din nebăgare de seamă, am alunecat în predică, mi-aş pune piedică singur ca să mă duc de-a tumba din amvon şi comunitatea să poată rîde puţin. Klonz ar rîde cu siguranţă. Şi-ar freca mîinile, zicîndu-şi : „Ce băiat deştept sînt, că-mi pot oferi seara asemenea spectacole, pentru banii pe care-i plătesc". N-ar observa niciodată că o atitudine puţin cam prea solemnă nu are altă menire decît să mascheze tremurul vocii. Şi cîţi dintre noi nu se ascund în spatele formelor inatacabile ale unui trecut distrus.

Toate astea nu-s însă decît mofturi. Nu sînt dator să spun eu cum ar trebui să fie. Ştim cu toţii. Am învăţat de la părinţi, de pe cînd eram copii, şi dorinţele noastre ne readuc asta în minte.

Trebuie să spun totul aşa cum este, indiferent cît de înjositor i se poate părea unuia care îndrăzneşte să formuleze o judecată asupra acestor lucruri. Să nu se creadă că ne fălim cu pocăinţa noastră. Născuţi într-un război, uzaţi în celălalt, între ele doar un răgaz de hărţuială, ce-ar putea să ne mai lege oare de această viaţă ? Să ni se dea un somnifer. Klonz însă trăieşte şi nimic nu-l supără. Şi doarme somnul celui drept.

Poate că toate astea decurg din faptul că n-am mai văzut de atîta vreme o pădure. Sau

o pajişte de munte în luna iunie, cînd florile se deschid în mult mai multe culori decît la şes. A mai rămas oare undeva vreo pădure care să nu fi fost tăiată pentru a putea supravieţui acestei ierni ? Şi dacă mai există, cum vi s-ar părea de v-aţi întîlni pe neaşteptate cu Klonz pe cărarea din pădure ? I-a spus doctorul, fiindcă ce altceva i-ar putea spune : „Aveţi nevoie de oxigen, domnule Klonz, şi de ceva mai multă mişcare". Da, şi pe lîngă asta, e semn că prosperi, dacă te poţi duce vara, cîteva săptămîni, la ţară. Domnul Klonz vine pe cărare. Şi-a descheiat gulerul şi nasturele cel mai de sus de la pantaloni. Gustă natura. Îşi zice : „Voi căpăta de la ţăran, pe cîteva ţigări, slănină şi ouă pentru cină. Doar la ce-am venit aici ?!" Deoarece cărarea printre afine e foarte strîmtă, va trebui să vă daţi la o parte, cînd treceţi pe lîngă Klonz. El are altfel de corp. E dezgustător să vii în atingere cu el.

Între timp, pajiştea de munte este cosită. Otava este strînsă, vaca va da lapte şi la vreme de iarnă, iar Klonz n-are de ce să fie îngrijorat că nu se va mai găsi unt pentru el. Cine flămînzeşte e un prost.

Dar ce imagine cu totul greşită despre Klonz ! Nu se va duce nicicînd la ţară şi nu va face mişcare pe cărarea din pădure. Dacă se întîmplă să călătorească totuşi, atunci nu poate fi vorba decît de o staţiune balneară şi

de un hotel, unde chelnerul îi șoptește prietenos ceva la ureche, iar Klonz duce satisfăcut mîna la buzunarul de la spate. Sînt și doamne aici, care poartă briliante și cu care se poate dansa. Cine nu dansează cu doamne împodobite cu briliante e un incapabil.

Dar poate că totul trebuie pus pe seama biroului la care stau. E o mobilă cu cele necesare pentru scris și cu o garnitură înaltă, un fel de dulap pentru cărți. Are cam vreo sută cincizeci de ani. Cum de n-a fost distrus și el, rămîne o enigmă. Are cîteva cicatrice, sticla dulapului e spartă. Mobila nu-mi aparține. Mi-a fost instalată în camera pe care am închiriat-o.

Se prea poate ca la acest birou să fi șezut, acum o sută cincizeci de ani, un altul asemenea mie, care s-a întîlnit și el cu Klonz. Iar peste o sută cincizeci de ani, va sta altul și iarăși va veni vorba despre Klonz.

Ce ne privește ce-a fost mai înainte și ce va fi pe urmă! strigă oamenii. Stai la biroul tău și scrie ceva pentru cei de azi; căci de așa ceva au cea mai mare nevoie.

De unde știu ei una ca asta? Disperarea e mereu egală cu ea însăși. Și ce le dă dreptul să aștepte de la mine să-i pot sfătui și ajuta pe cei de azi? Poate că sînt eu însumi de vină, fiindcă m-am lăudat cîndva și am făgăduit prea mult. Pe birou se află, alături de alte hîrtii, o

telegramă care a sosit astăzi. O telegramă ciudată. „Avem nevoie urgent poezie bună de Paște", telegrafiază un ziar străin. Consideră așadar că le pot scrie o asemenea poezie pascală. N-are de unde să știe că adineauri chiar m-am întîlnit cu Klonz și că mă aflu în cea mai cumplită suferință. În anumite împrejurări, o solicitare atît de neașteptată poate fi de un folos destul de mare. Îți vin alte idei. Trebuie să meditezi asupra Paștelui. De altfel, în șase săptămîni se poate scrie destul de ușor o poezie bună. Dacă ai noroc, o faci în cîteva ceasuri. Căci acum sîntem în februarie și afară sînt douăzeci de grade sub zero. Deși gerul ține de două luni, putem spera că la Paște, adică peste șase săptămîni, va fi ceva mai cald. Doar primăvara a venit întotdeauna, chiar dacă în unele cazuri foarte tîrziu și dezamăgitoare. Întrebarea e numai dacă vom rezista pînă atunci. N-am meditat încă niciodată asupra Paștelui. Înseamnă înviere, ceea ce ar trebui să-și afle expresie în poezie. Dar cum? Ar fi o minciună. Fiindcă noi nu ne gîndim la înviere. Nu mai avem putere pentru așa ceva. Nu tînjim decît după odihnă. Să nu mai vedem și să nu mai auzim nimic, ci doar să stăm întinși pe spate: iată despre ce s-ar putea face o poezie, dar nu se cuvine.

Să fie pe undeva vreun dor adevărat de înviere și ziarul l-a simțit mai curînd decît mine? O, măcar de-aș putea crede! Aș pleca pe jos

într-acolo, în mijlocul iernii, cu paltonul meu de celofibră şi cu pantofii găuriţi, ca să sorb putere, profund smerit, din izvorul acestui dor.

În loc de asta, cine dintre cei care mă întreabă dimineaţa: „Ce mai faci?" şi eu le răspund cuviincios: „Bine, mulţumesc; dar dumneavoastră?" cine ştie, zic, prin ce-am trecut în această noapte? Căci biroul acesta cu construcţia lui înaltă, cu numeroasele sertăraşe pe părţi şi cu planşeta de scris, seamănă adesea cu un altar şi eu îngenunchez dinaintea lui. Nu atît de vizibil, încît Klonz să mă poată prinde în poză, dacă din întîmplare s-ar găsi prin preajmă cu noul lui aparat de fotografiat. Klonz şi aparatul n-ar putea vedea asta. Şi totuşi aşa este. Îngenunchez şi-mi frămînt mîinile. Întocmai după cum am văzut în unele tablouri vechi. Numai că nici în cele mai adînci mătănii nu cred că îngenunchez în faţa a ceva, ori că pot trage pe cineva la răspundere cu suspinele mele scîncite, aşa încît să mă ajute.

Îngenunchez, pur şi simplu, aşa cum îţi tragi capul între umeri, cînd auzi o împuşcătură. Îngenunchez, pentru că stînd în genunchi nu poţi fi răsturnat chiar atît de uşor. Ce se petrece în mine în acest timp? Dar cum se poate întreba aşa ceva? Nimic! Tocmai asta e. Nimic. Nu mai există nimic.

Dacă ştii să rabzi destul de mult în această poziţie meschină, vine apoi dimineaţa, cu tot ceea ce se cheamă obligaţii. Să nu vorbim de dureri, ceea ce ne interesează sînt doar rezultatele durerii. În cazul acesta, rezultatul e că încă mai exist. Şi nimic altceva. „Ce mai faci?" „Mulţumesc, dar dumneavoastră?"

Undeva, în ceaţă, se topesc impresiile îngenuncherii mele nocturne.

Cel ce va sta peste o sută cincizeci de ani la acest birou şi se va simţi ofensat de Klonz întoarce capul şi mă priveşte. Cum au răbdat oamenii pe atunci?

Căutînd cu îngrijorare un răspuns, mă întorc la rîndul meu şi văd că acela care s-a chinuit cu aceeaşi întrebare înaintea mea n-a răbdat. Continui să cred că el a fost acel ce a spus: fiecare rînd pe care-l scrii trebuie să fie întocmai ca şi cînd ar fi cel din urmă. Totuşi ultimele sale rînduri trebuie să fi semănat foarte mult cu ceea ce scriu eu aici; fiindcă a socotit că nu e cuviincios să le lase. Le-a şters, le-a ars. E foarte bine aşa; pe cei mai mulţi nu-i interesează, iar unii se orientează şi fără ele. Oare n-ar fi trebuit să se gîndească totuşi, ceva mai mult, la ceilalţi cîţiva? Nu ca să le dea o lămurire, nu-i nevoie, ci pentru a mai chibzui totul încă o dată, pentru o secundă? N-a făcut-o însă. S-a sculat brusc de la birou şi a zis: să încheiem. Şi-a părăsit camera, s-a dus în parc, sau spre lac. Era fericit. Nu voi mai avea de a face niciodată cu Klonz. Şi a încheiat.

Ah, în ce primejdie ne-a adus fiindcă a fost fericit!

Ca să scap de seducţia acestei fericiri, a trebuit să duc o viaţă de exilat. Mă gîndeam de

asemenea să-l răzbun, atacînd ceea ce-l silise să încheie. Din cauza asta, am fost împins şi mai departe la marginea existenţei.

Atunci m-am înfuriat pe el şi i-am strigat :

Noi cei ce-n front, ca tine, ne găsim
ca de Nimic să apărăm ăst loc,
şi-ngustul ţărm nu vrem să-l dăm de loc,
străjeri aleşi ai lumii, ci-l păzim,

noi, fraţii tăi, ce-am fost născuţi apoi,
pentru urmaşi, te ţinem vinovat :
unde-a fost greu, acolo ne-ai lăsat !
Noi am pierdut cu tine un război.

Cînd rondul seara forţele-şi socoate,
ne sîngeră veşnic rănile toate.
În boxă, socoteală ne vei da !

Ce ţi-a produs fisura-n măreţie ?
Un ceas de slăbiciune doar să fie ?
Stă-n noi şi azi deschisă — rana ta.

Dar am rupt din nou aceste vorbe. Cine sînt eu, cel ce vreau să fac răspunzător pe un altul pentru eşecul meu ?

Celălalt nu-i decît un pretext. Vorbele nici nu i le-am adresat lui. Mie însumi am vrut să-mi cer socoteală.

Mă aflu la mijloc între cel ce a fost înaintea mea şi acela care vine după mine. Cînd acesta din urmă va întoarce capul ca să ceară un

sfat, mă va vedea mai întîi pe mine, iar eu pot să-l acopăr pe cel ce a fost înaintea mea, prin faptul că stau între ei. Cînd mă găseşte însă îngenunchind neputincios, poate privi peste umerii mei şi în trecutul mai îndepărtat.

Toate astea sînt penibile de spus. Nu m-aş mira, de exemplu, dacă mi s-ar întîmpla să aud : de ce nu se dă la o parte, dacă trebuie să vomite ? Pentru ce ne mînjeşte ultimele nădejdi, cu rîgîiala mizeriei lui ?

Cum să măsoare cineva adîncimea căderii noastre, dacă ne dăm cu toţii la o parte şi ne prefacem într-una că ar fi bine aşa cum este ? Dar mai există oare un „la o parte" ? Pereţii caselor s-au năruit, costumele de mascaradă au plesnit şi vorbele mari nu mai au nici un ecou. În orice poză ar apărea cineva, fie el cît de mare actor, tot se observă ce-l doare.

Şi dacă aş înşela pe careva printr-un gest fals şi el l-ar imita, socotindu-l just ? Şi dacă i se întîmplă apoi ca în loc de o mînă, să apuce o minciună ?

Tu, cel care-ţi întorci privirile spre noi, ia filozofiile ciudate pe care le propovăduim doar drept un semn că ne lipseşte o casă adevărată. Mişcările celor ce cad sînt ciudate şi de multe ori caraghioase. Trebuie să-i iertăm. Şi dacă ne auzi chemînd pe Dumnezeu, nu te încrede în noi. Unii o fac pentru că îşi amintesc că demult, demult, a fost o vreme în care asta ajuta. Alţii pentru că aşteaptă să le sporească puterea. Chiar şi în cazurile în care au

intenții bune, nu fac decît să dăuneze și să sporească perplexitatea.

Cei ce nu-l numesc știu mai mult despre Dumnezeu decît cei ce-și umplu gura cu numele lui. Ei nu vor să-l coboare la o funcție care nu i se potrivește. Li-e rușine că nu-i pot oferi o existență mai bună. Li-e milă de el.

Nu Dumnezeu e cel ce mă silește să vorbesc, ci Klonz. Mi-am zis întotdeauna că ar fi mai bine să-l trec cu vederea, decît să-i atribui o și mai mare importanță, dîndu-i prea multă atenție. Doar și despre necesitățile trupului nostru nu vorbim decît atunci cînd sîntem bolnavi și chiar atunci, numai cu multe menajamente. Există de asemenea multe animale și plante care ne ofensează ochiul, pentru că ni se arată despuiate și destrăbălate, amintindu-ne de o stare în care putem recădea, dacă nu veghem. Dar ce ne facem cînd excrementele se ridică împotriva noastră și afirmă : eu sînt partea veșnică, iar tu nu ești decît un înveliș ce nu mai folosește după ce l-am părăsit ?

Asta e : Klonz, pe care l-am răbdat, se răzbună și trece la atac. Dizenteria care ne slăbește îl întărește pe el. Se îngrașă, fiindcă noi flămînzim.

Dar tot ne urăște. Să tragem nădejde dintr-asta că-i sîntem superiori, fără s-o știm.

Azi la amiază, nu mai știu din ce motiv, am observat că pășesc exact pe linia care separă realul de ceea ce trece drept ireal. Nu știu

dacă sînt înțeles. Dacă aș avea cultură filozofică, aș găsi cu siguranță expresii mai precise. Pe de altă parte, dacă aș vorbi de exemplu despre real și ireal, ori despre imagine și esență, s-ar pune imediat întrebarea — și desigur nu numai pentru mine — ce este fiecare. Se cuvine să considerăm, desigur, drept realitate, tot ceea ce are greutate în fața justiției, ori printre negustori, pe scurt, tot ceea ce contează, într-un fel oarecare, în orînduirea noastră socială. Amintesc doar în treacăt că tocmai această latură a realităților e aceea care mi se pare că a avut mai mult de suferit, cu prilejul pieirii lumii. E mult mai greu de spus în ce măsură s-a îmbolnăvit și cealaltă latură, prin această tulburare a echilibrului.

Să mergi exact pe această linie nu e tocmai ușor. Te poate cuprinde amețeala. Într-adevăr, de cele mai multe ori, te afli și pe una și pe alta dintre cele două părți, și de abia dacă simți cînd treci dincolo ; fiindcă nu-i decît o linie de plutire. Cum spuneam, n-aș putea explica de ce a trebuit să mi se întîmple asta exact în lumina amiezii și încă pe o stradă principală, plină de animație ; poate că din pricina strălucirii neîndurătoare a soarelui de februarie. M-am străduit totuși să rămîn pe linie, fiindcă nu eram hotărît de ce parte trebuia să trec. Aveam oarecum sentimentul că stăteam de o parte a unei oglinzi și anume atît de aproape, încît suprafața ei mă străbătea

parcă drept prin mijloc, aşa că pe una din jumătăţi eram ceea ce credem noi că sîntem, pe cînd pe cealaltă jumătate, păream a fi numai o imagine. Probabil că într-o astfel de situaţie ne-ar durea foarte tare, avînd în vedere tăişul sticlei de oglindă. Pe linia pe care mă mişcam eu, nu era cazul, dar senzaţia unei greutăţi cu totul diferite era aceeaşi. De altminteri, povestea asta cu oglinda am mai experimentat-o o dată, mai degrabă în glumă, cu mult înaintea nenorocirii noastre a tuturor, şi anume la tuns. Mă săturasem de vorbăria omului care mă sîcîia peste măsură cu întrebări, despre felul cum doream să mă tundă şi cu tot felul de sfaturi, cum obişnuiesc să dea aceşti indivizi. Îmi întrebai atunci imaginea din oglindă: vrei să schimbăm ?, ea încuviinţă din cap şi schimbarăm imediat locurile. Era foarte plăcut pentru mine. Fără îndoială că alesesem partea cea mai bună. Priveam acum amuzat, de pe partea mea, la fostul meu chip: cum şedea pe scaun, cum capul îi era izbit încoace şi încolo, cum frizerul îi dădea cu o măturică peste obraz, expediindu-i resturile de păr în guler. După aceea, victima se sculă, plăti, şi, după toate aparenţele, lucru la care fui foarte atent, dădu un bacşiş gras. Cu aceasta, chipul care-mi semăna vru să părăsească prăvălia şi, la rîndul meu, mă gîndeam să mă îndepărtez, mai ales că un alt muşteriu luase loc pe scaunul din faţa oglinzii. Ajuns în dreptul ramei mai privii totuşi o dată

înapoi şi mă înspăimîntai, văzînd că celălalt îmi uitase servieta. O pusesem lîngă cuierul de umbrele. Din fericire, chiar atunci îşi aduse şi el aminte, înainte de a fi închis uşa prăvăliei. Se întoarse, iar eu îi făcui semn cu mîna furios. Pricepu imediat că vroiam să anulez schimbul şi se supuse. Mi s-a părut atunci că e mai bine aşa, fiindcă în servietă se aflau hîrtii importante.

Un lucru e limpede: de partea cealaltă, ai intenţii cu mult mai paşnice. Cred că asta se explică, înainte de toate, prin faptul că acolo înghesuiala nu e aşa de mare. Nu e cazul să-ţi fie teamă într-una că o să te ciocneşti de careva, sau că o să fii azvîrlit de pe locul tău, dacă nu eşti atent. Nu mi se pare că motivul ar fi acela că acolo sînt mai puţine fiinţe. Dimpotrivă. Dar spaţiul e mai larg şi fără graniţe. Aceasta îşi are cauza, la rîndul său, în împrejurarea că acolo nu ai în vedere efectul şi nu ataci ceea ce-ţi este învecinat, ci toate cîte vieţuiesc se înfăţişează aşa cum sînt, potrivit cu esenţa lor. Lipseşte teama care ne sileşte să inducem pe alţii în eroare, simulînd pentru ca să fim temuţi. Acolo nu-i nevoie să pari de o greutate brută mai mare, ca să poţi exista, şi nici să ţipi, ca să-i înspăimînţi şi să-i zăpăceşti pe ceilalţi. E linişte, după cum e şi lărgime, nu pentru că domneşte muţenia, ci pentru că glasurile sînt naturale şi se tolerează unele alături de altele. Ţipă oare floarea din pădure ?

Dar cînd o plantăm în grădinile noastre, trebuie să devină stridentă, ca să poată rezista. Iar pînă la urmă, ca o consecință, își pierde firea și se piperniceşte.

Dacă se întîlnesc și oameni acolo, ei nu-ți fac rău, privindu-te cu invidie, nici nu te izolează, apărîndu-se. Nu se întreabă : ce pot face cu el ? sau : la ce să mă aștept din partea lui ? Se îngăduie unii pe alții și se bucură că cele deosebite se aseamănă. Dacă îți închipui că vorbesc despre o lume de vis, dacă nu ți s-a întîmplat niciodată, pe stradă, să te atingă în treacăt o privire uimită și prietenoasă și să stăruie asupra ta un fel de umbră caldă, frățească, de parcă ți-ar fi spus cineva : ce bine că exiști și tu, că nu sînt singur ! — atunci cu greu vei înțelege despre ce vorbesc. Dar nici să nu spui cumva că te-a iubit vreodată o femeie.

Linia aceasta trece prin toate lucrurile. De pildă, prin clădiri. Pe una din părți, ele nu sînt decît o vilă sau un bloc cu etaje, cu multe camere, sonerii și numere. Le poți număra, evalua și te poți făli cu ele, dar nu poți fi de loc sigur, deoarece numărul corespunde numai după contract. Și dintr-o dată, doar cît pășești puțin de partea cealaltă, nu mai vezi fațada schimonosindu-se anevoie, ci constați că există într-adevăr o casă, cu pivnițe de păstrat obiecte tăinuite, cu o boltă la intrare, ca să te îmbrățișezi în grabă, noaptea, cu încăperi să te odihnești în ele și, mai presus de toate, cu un acoperiș. Acolo nici măcar ruinele nu-și înalță brațele neputincioase spre cer și nu se vaietă pentru valoarea lor nimicită, ci vestesc sigure și conștiente : Iată, noi am fost o casă !

Mi se pare posibil să fi șchiopătat în ziua aceea, la amiază, tocmai cînd mergeam pe această linie. Pentru că în februarie 1947, gerul și suferința domneau pretutindeni. Oamenii nu puteau lua în seamă imaginea lor din oglindă. Ei treceau clătinîndu-se buimăciți de o parte și de alta a liniei, fără să-și dea seama și fără s-o remarce la alții. Nici măcar nu mai întrebau : Ce mai faci ? Vorbeau cu ei înșiși : „O să rezistăm ?" și nu se mai rușinau ca altădată.

Se rușinează oare iarba să se îndoaie, cînd furtuna urlă peste cîmp ? Se rușinează cerbii să se apropie de ținuturile oamenilor, cînd se isprăvește nutrețul iarna, în munți ? Cum i s-ar putea spune „cerșetor" unui om aflat în nenorocire ! Ah, dar pînă și asta s-a întîmplat și gestul amenința să ne ruineze comunitatea profundă pe care ne-o dăruia suferința.

Deodată, pe partea mea stîngă se făcu neliniștitor de strîmt. Căci lumea realităților era pe partea mea stîngă. Dintr-asta se vede că n-o poți născoci ; altfel, am presupune poate că ea se găsește mai degrabă pe partea dreaptă, fiindcă în stînga e așezată inima. Dar așa e, cum spun. În dreapta, purtam însă servieta. Puteam s-o bălăbănesc încoace și încolo, fără să lovesc pe cineva.

Îl văzui deci pe Klonz îndreptîndu-se spre mine. Mergea sigur şi cu picioarele crăcănate, de parcă n-ar fi fost februarie şi n-ar fi existat nici o suferinţă. Părea chiar că-şi fluieră ceva printre buze. Întrucît ştiam că era complet nemuzical, e foarte probabil că m-am înşelat. Poate că mă înşelam în general ? Mă simţeam cam ca atunci cînd întîlneşti pe stradă un cunoscut, cu care ţi s-a întîmplat ceva neplăcut, cu mulţi ani înainte, şi nu ştii dacă trebuie să-l saluţi, ori nu — mda, şi e şi prea tîrziu ca să te prefaci că eşti preocupat de altceva şi nu-l observi — pe scurt, nu s-a încheiat o socoteală veche şi deodată îţi aduci aminte. Mi-am întors privirile spre oamenii care mergeau în aceeaşi direcţie cu mine. Călcam nesigur pe picioare şi astfel, buimăcit, am alunecat cu totul pe partea dreaptă. Poate că-mi dăduse şi Klonz un ghiont cu cotul. Oricum, dincolo nu mă putea urma. Trecu pe lîngă mine, iar eu păşii mai departe. Mă observase ? Ah, de-aş fi numai văzduh pentru el !

Klonz e unul dintre personajele mele. Cu mult înainte de această epocă, era proprietarul unui mic local de escapadă şi petrecere de la marginea oraşului. Se afla acolo şi o grădină umbroasă unde se putea bea cafea şi se putea juca scat, duminica după-masă. Vorbele „grădină", precum şi „umbroasă" erau ce-i drept, o lăudăroşenie de-a lui Klonz. Era mai degrabă o curte micuţă, cu vreo doi tei piperniciţi, care

de abia îndrăzneau să înflorească primăvară. Ceea ce nu i se poate lua însă în nume de rău lui Klonz. Asta ţine de afaceri.

Era un bărbat înalt, puţin cam gras. Transpiraţia lui mi-ar fi fost desigur neplăcută, dar n-aveam decît să mă ţin departe de el. Mirosea oarecum a bere acră, ceea ce se lega de meseria sa. Îi uram ochii albaştri şi goi, nu-l puteam privi în faţă, atît îmi erau de neplăcuţi. Uram de asemenea părul blond-roşcat care-i acoperea braţele. Şi ce vînjoase erau aceste braţe ! E şi natural, dacă trebuie să ridici butoaie de bere. Unul de-alde noi nu poate fi de folos la aşa ceva.

De cele mai multe ori, vreau să zic vara, servea fără vestă şi fără guler. Cînd oamenii îl văd pe birtaş fără haină şi cu bretele, zic : aici e plăcut. În tot cazul, aşa socotea Klonz, şi într-adevăr aşa şi era. Îşi saluta oaspeţii cu un glas puternic, sincer, ba chiar cu o tonalitate profundă, care-ţi trezea încredere. Pieptul lui gras i-o înlesnea. Despre politică nu spunea decît întocmai ceea ce dorea clientul. Prefera să povestească bărbaţilor glume de prost-gust, iar cînd se cherchelea, le pocnea fetelor cîte una la spate, de ţipau. Pe scurt, o făcea pe omul de treabă.

Cu toate astea, afacerile merseră rău şi se îndatoră. Probabil că nu din vina lui, ci a vremurilor. Toate se duceau de rîpă, fără chip de scăpare. Erau prea mulţi şomeri. Klonz se apără din răsputeri împotriva ruinei. Îi veni pînă şi

ideea să-şi falsifice berea — şi e posibil chiar s-o fi pus în practică. Totuşi, nimic nu fu de folos.

În cele din urmă, avu o idee cu totul nouă, care mă puse în conflict cu el. Voia să-şi salte afacerile prin artă. Zise: „Ia te uită la maţe-fripte ăştia, cum aleargă de colo-colo, fără să ştie nimeni de ce. Măcar să-mi distreze lumea, pe o estradă, cu reprezentaţii caraghioase, sîmbăta după-masă şi duminica. Asta o să-mi umple localul şi pe deasupra e şi ieftin. Mă costă cel mult o mîncare caldă şi vor fi bucuroşi şi ei." Klonz îşi apărea lui însuşi ca un fel de Mecena. Bineînţeles că acest termen îi era necunoscut.

Aici era punctul unde trebuia să intervin, căci adulmecasem primejdia. Unul ori altul dintre noi s-ar fi pretat, eventual şi la aşa ceva, fiindcă îi mergea prost, şi rezultatul ar fi fost că mîncarea caldă l-ar fi îngreţoşat de-ar fi trebuit să verse.

Ca să preîntîmpin asta, îl însurai la iuţeală pe Klonz cu madam Habekost. Pe atunci Klonz continua să fie încă unul din personajele mele şi-l puteam mînui cum voiam. Madam Habekost îi ţinea localul în ordine. Făcea curăţenie, gătea şi cînd era nevoie, funcţiona şi ca un fel de îngrijitoare de closete. În felul acesta, spre deosebire de patronul ei, Klonz, madam Habekost pusese deoparte o sumă frumuşică. Klonz apucase s-o tapeze şi fiindcă nu-i putea restitui banii, se afla la strîmtoare. Trebuie să mărturisesc că madam Habekost nu-mi era nici pe de-

parte simpatică. Preferam s-o evit şi aşa aş face şi astăzi. Nu vreau să spun printr-asta nimic rău despre ea. Îşi urmărea ţelurile cu o brutalitate răutăcioasă, ceea ce nu-mi place.

Ne-am putea închipui oare o nevastă mai potrivită pentru Klonz? Am socotit în mod serios că în felul acesta i se vine în ajutor şi lui — şi mie. Căci ea ar avea grijă de el, iar eu n-aş mai avea nevoie să-mi bat capul cu dînsul. Nu merită să faci pe omul cumsecade în faţa femeilor. Pînă la urmă prind de veste că-i înşelătorie.

Socoteam astfel că acest caz era soluţionat pentru mine şi pentru lume şi nu m-am mai gîndit la el. Apoi lumea s-a făcut ţăndări şi, cu acest prilej, personajele mele şi-au pierdut viaţa. Cum ar fi putut să-mi treacă măcar prin minte că tocmai Klonz avea să supravieţuiască acestei catastrofe? Ah, noroc că n-am ştiut de mai înainte! Altminteri, aş fi preferat să pier împreună cu tot restul.

Adeseori am sentimentul că nu spun ceea ce vreau să spun. Nu îndrăznesc să decid însă care din amîndouă e autentic: ceea ce spun, sau ceea ce vreau să spun. Între primul plan şi fundal poate fi un spaţiu gol, periculos. Aproape că nu există un pod solid care să treacă peste el, legînd ambele ţărmuri. Trebuie să sari pe deasupra cu violenţă.

Dacă vorbesc, de exemplu, dinspre fundal, oare primul plan îmi restituie glasul ca pe un ecou infructuos? Sau poate primul plan reia

undele sonore şi cine îşi lipeşte urechea de el aude ? Partea din spatele primului plan este oare colorată şi transformată de lumina fundalului, care radiază asupra abisului în aşa măsură, încît se vede şi în afară ?

Poate că vorbesc de Klonz numai ca să-mi schimonosesc faţa într-un rînjet şi să mă sustrag prin el disperării. Sînt vorbe groaznice, ştiu. Dar mi-am propus să spun lucrurile exact aşa cum sînt, ori mai bine zis : să vorbesc întocmai după cum îmi aduce suferinţa cuvintele pe buze, fără să mai las să treacă frazele şi ideile, mai întîi, prin sita raţiunii. Astea nu-s palavrele unui bolnav care zace pe masa de operaţie şi-şi divulgă secretele, trăncănind în beţia anestezicului. Uneori, şi asta este foarte concludent. Cele de faţă reprezintă însă încercarea unei dări de seamă asupra situaţiei. Chiar de voi fi sfîşiat în felul acesta, şi chiar dacă darea de seamă va fi oricît de înspăimîntătoare şi neruşinată — numai aşa va putea judeca cel ce întreabă cum a fost şi cum am răbdat, dacă suferinţa noastră a fost atît de mare, ori dacă numai noi am fost slabi.

Da, poate că el o să ne spună : sînteţi bolnavi. Ori : sînteţi numai extenuaţi şi subalimentaţi. Ferice de el, dacă spune aşa ; căci înseamnă că e sănătos şi nu se clatină ca noi pe o muchie îngustă şi nesigură, din pricina fîşiilor de ceaţă, ci are sub picioare o cale solidă. Pe drumul de întoarcere spre casă, am uitat iarăşi de Klonz. A fost un drum de întoarcere lung, obositor. Aveam multe de rezolvat. Să fie oare norocul nostru că suferinţa ne preocupă într-atît în fiecare minut, împiedicîndu-ne să medităm la situaţia noastră ? Nu mai ştiu precis despre ce anume era vorba. Cred că avusesem undeva ocazia să capăt nişte cărbuni. Aşa, şi pe urmă a trebuit să alerg pe la farmacii, ca să procur un medicament. Căci aveam acasă, în pat, un bolnav. Am uitat să spun lucrul acesta. N-am găsit nici medicamentul. Farmaciştii spuneau că aşa ceva nu mai există încă de acum cîţiva ani. Bineînţeles că unul sau altul dintre ei ar fi putut să mi-l dea totuşi. Poate dacă i-aş fi oferit ţigări. Trebuie să ţinem socoteală de asta. Dar nu mai aveam ţigări.

Pe ultima stradă, înainte de a ajunge acasă, am văzut un bărbat îngenunchind lîngă o grămadă de moloz şi răscolind într-însa. Poate avea iepuri de casă şi căuta foi de varză, ori coji de cartofi. Poate chiar pentru el, cine ştie. Sub mîneca paltonului avea o gaură. Se tîra pe genunchi, fărîmiţînd cu mîinile goale mormanul îngheţat bocnă.

Nu e ceva chiar atît de rău să răscoleşti într-o grămadă de resturi. Nu despre asta e vorba. Poţi găsi, eventual, ceva folositor printre ele şi, în tot cazul, e mai bine decît să te laşi pur şi simplu să mori de foame. Am depăşit de mult etapa în care aşa ceva ne-ar fi emoţionat.

Dar chipul ! Oare am şi eu un asemenea chip ? Bărbatul era de o vîrstă cu mine. Nu că faptul acesta ar avea vreun rol şi că de aceea

l-aş compătimi (compătimindu-mă, ca atare, pe mine). Ce rost are compătimirea! Dar chipul! Altfel n-o pot spune: era un chip atît de schimonosit şi de indiferent la tot ce mai exista în afara lui, de parcă ar fi fost împins de o poftă sexuală nebunească şi ar fi întins mîna să cuprindă o femeie, ca să şi-o potolească. În realitate, nu întindea mîna decît spre o grămadă de rămăşiţe îngheţate.

Mi-am înghiţit anevoie hohotul de plîns care mă îneca. N-am putut înţelege nici pînă azi cum pot să existe oameni care îşi văd chemarea în a vorbi altora despre Dumnezeu, de parcă ar fi unchiul, sau şeful lor. După cum n-am îndrăznit să dau niciodată o sentinţă în privinţa faptului dacă ei mint, sau o fac din prostie, ori din altceva. Şi pentru că-i văd foarte satisfăcuţi de această meserie — iar eu, în nici un caz, nu le pot oferi o mulţumire mai mare, am păstrat totdeauna tăcere, deşi ştiu cu precizie că n-au dreptate.

Dacă cineva mi-ar fi vorbit însă despre Dumnezeu, în această clipă, poate că m-aş fi lăsat totuşi cuprins de slăbiciune şi m-aş fi dus la o mănăstire. Şi Dumnezeu ar fi fost văduvit, o dată mai mult, de o speranţă.

Dar nu mi-a vorbit nimeni despre asta. Strada era goală. Era în februarie 1947.

M-am dus acasă, am intrat în cameră şi m-am îndreptat imediat spre fereastră, ca să trag perdeaua; căci, între timp, se înnoptase. Poate că m-am uitat o clipă afară. Mă gîndeam, desigur, de ce trebuia să mă apuc mai întîi: să văd dacă mai puteam reaprinde focul în sobă; să-mi scot pantofii şi să-mi pun papucii, pentru ca să nu-l deranjez pe bolnav cu zgomotul, să pun apă ca să gătesc ceva, ori ce altceva să fac?

Sau poate trebuia să vorbesc mai întîi cu bolnavul şi să mă interesez cum se simte? Dar dacă mă întreabă ce-i cu cărbunii? Să-i spun: da, mi-au făgăduit pentru mîine, ca mai întîi să-l liniştesc? De altfel, primul lucru pe care trebuie să-l fac mîine dimineaţă e să duc în curte restul de cocs şi să-l mărunţesc. Cît timp ne mai ajunge? Să sperăm că au lăsat robinetul să curgă, altminteri conducta a îngheţat. Trebuie să văd imediat.

Cînd mă întorsei, îl văzui pe Klonz în încăpere. Stătea rezemat cu spatele de uşă, aşa încît orice scăpare îmi era tăiată. Ţinea capul puţin aplecat înainte, de parcă ar fi vrut să se repeadă pe loc asupra mea. Nu îndrăznii să mă mişc. Simţeam că pălesc de spaimă. Cred că asta îl desfăta. Ciocănea uşor cu degetele în uşă. Ori poate aşa îmi închipuiam eu. „Vă rog, ce doriţi?" întrebai eu uşor, în cele din urmă. Nu răspunse de îndată. Îşi înclină trunchiul şi mai mult, ca pentru atac. Mi se păru că şi făcuse un pas spre mine. Unde aş fi putut fugi? Chiar dacă aş vrut să mă arunc pe fereastră, m-ar fi putut înhăţa pe la spate, mai înainte de a fi avut vreme să mă întorc ca să dau perdeaua la o parte şi să deschid fereastra.

Era cu adevărat Klonz, nu încape nici o îndoială. L-am recunoscut imediat, în ciuda anilor şi evenimentelor ce au trecut de atunci. Mă aşteptase de mult, aci, în cameră? Şi mai ales, pentru ce i-au dat drumul înăuntru? Doar n-aveau decît să spună că nu sînt acasă.

Purta un costum mai bun decît pe vremuri. Era un costum bleu, dintr-o stofă de calitate şi lucrat la un croitor priceput, dar totuşi arăta mult prea nou. Avea pe el o cămaşă scrobită, curată. Madam Habekost dădea desigur atenţie acestui aspect. Numai guler nu purta nici acum, sau poate apucase să se facă comod. Se vedea butonul auriu de la guler.

Nici vorbă că-i mergea mai bine ca înainte. Se descurcase, i se citea pe faţă: era el însuşi de părere că aparţine unei trepte sociale mai înalte. N-aş fi ştiut să spun dacă madam Habekost şi banii ei îl aduseseră aici. De abia acum, într-un tîrziu, cuget la asta. Nu m-am interesat de situaţia lui, n-am avut nici un prilej, şi probabil că nici de acum înainte n-o voi face. Cu toate că este un personaj de-al meu, nu cred că pot schimba ceva. Pentru prima oară mi-am dat seama că personajele noastre rămîn dependente de noi numai pînă la un anumit punct. Într-o zi, devin independente şi sînt în stare chiar să se întoarcă împotriva noastră. Da, de vreme ce rezistă pînă şi la proba unui sfîrşit de lume!

Bănuiesc că Klonz s-a făcut speculant. Nu pot spune în ce proporţii, dar înclinaţia spre aşa ceva a existat din totdeauna într-însul; îi

lipsea numai ocazia favorabilă. Poate că vinde vin la preţuri ridicate, ori procură ţigări clientelei lui, poate dă de mîncare fără cartelă, sau altele la fel, care se mai practică încă şi astăzi. Există multe căi pentru un birtaş ca să scoată bani de pe urma mizeriei. N-are nevoie să flămînzească şi să degere. Îşi poate cumpăra o stofă bleu pentru un costum. Sau i se oferă chiar briliante de către acei de la care primea altădată bacşiş, iar el le poate dărui doamnei Habekost. Femeia de la closete este repede dată uitării. Te înclini în faţa unei cucoane atît de importante.

N-am nimic împotriva speculanţilor, nu mă indignează moral. Sînt atît de mulţi — ba unii nici măcar nu ştiu ei singuri că sînt speculanţi. Îi observ numai, cu un deosebit interes, ca pe ceva curios. Văd că le merge mai bine şi că în această privinţă au dreptate, însă mi-e cu neputinţă să-i invidiez. Mă miră cum de izbutesc să trăiască numai pe tărîmul realităţilor, ca şi cum n-ar mai exista nimic altceva. Te gîndeşti că o dată şi o dată ar trebui să se poticnească, dar aşa ceva cu greu se întîmplă. Din cauza asta, se poate, într-adevăr, să nu ştii ce să mai crezi despre tine insuţi. Cînd eram mai tînăr, îmi băteam joc de ei şi încercam să-i aţîţ. Am renunţat însă de mult la aşa ceva.

Poate că-l supraestimez pe Klonz, iar el o fi rămas un om de treabă, în ciuda faptului că a reuşit cu specula. Aceasta ar explica ura lui şi groaza mea. Faţă de nimic nu te simţi mai dezarmat decît faţă de cruzimea linguşitoare şi

ipocrită a unui om cumsecade, care nu îndrăzneşte să lovească deschis. El exagerează pînă la slugărnicie formele manierelor obişnuite, şi cînd îl ataci, comiţi pe loc o nedreptate, pentru că laşi impresia că ataci înseşi normele de comportare.

Şi totuşi ura care răbufnea din Klonz mă surprindea şi mă surprinde ori de cîte ori o observ. Cum se face oare că ei ne socotesc pe noi mai tari — după cum o dovedeşte ura lor — pe noi, care sîntem mai puţin asiguraţi decît ei în faţa vieţii ? Or fi ştiind ceva despre noi, ceva de care noi înşine nu ne dăm seama.

Este o ură străveche şi adîncă. Împotriva ei nu poţi face nimic şi e greu să-i ţii piept. Klonz îşi ieşise cu totul din fire. În faţa mea se găsea o bestie înfuriată, care voia să mă înhaţe de gît, în orice clipă, ca să mă sugrume. Capul i se umflă, învineţindu-se şi mă temui să nu-l lovească apoplexia.

Natural, pîndise bine prilejul surmenajului şi al disperării ce mă cuprinsese din pricina suferinţei. Ştia totul despre mine, vreau să zic cunoştea toate insuccesele pe care le aveam în lupta cu realităţile. Nu mă puteam opune în nici un fel. Sări cu atîta putere în talerul balanţei, încît eu mă simţii prea uşor. Mă batjocori pentru paltonul meu sărăcăcios şi pantalonii mei rupţi. Mă scuipă în obraz pentru semnele scăpătării şi pentru faptul că trebuia să-mi vînd averea modestă, bucată cu bucată, ca să nu fiu răpus de iarnă. Nu făcu nici o economie cu cele mai înjositoare vorbe de ocară :

scrib ! maţe-fripte ! paiaţă ! şi altele şi mai rele încă. Nu e nevoie să repet totul. Îşi ieşise complet din fire. Nu mai era decît ură şi răzbunare.

O tu, cel ce ai stat la acest birou acum o sută cincizeci de ani şi te-a cuprins disperarea — te pot înţelege ! M-am străduit din toate puterile (aşa cum mi-a fost hărăzit) să mă împotrivesc Nimicului şi să-l înfrunt prin ţinuta mea. Am asistat fără lacrimi la pieirea lumii, fiindcă aveam conştiinţa că era unicul moment pentru a cunoaşte destinul şi pentru a pricepe, poate, că şi ceea ce se cheamă vină este soartă.

Există însă ceva mai rău decît Nimicul. Faptul că o caricatură a omului umple acest Nimic cu sîrguinţă ; că o caricatură mincinoasă se umflă şi înăbuşă tot ce e autentic ; că burtă-verde e mai veşnic decît omul. Cum să îndurăm asta ?

Cînd lumea zăcea în ţăndări, mă gîndeam : „De aci înainte o să fie mai bine". Iar acum, stau la acest birou şi nici un cuvînt, nici un vers nu ajută la nimic. Sufăr îngrozitor, da, îmi lipseşte pudoarea de a trece acest fapt sub tăcere. Sufăr. Nu l-am lăsat pe Klonz să bage de seamă, ca să nu vorbească pe urmă prin alte părţi. Am stat foarte liniştit. Am cumpănit, desigur, ce anume aş fi putut întreprinde contra lui. Dacă l-aş trage, de pildă, pe Klonz de cealaltă parte, şi-ar pierde imediat toată puterea. Lucrul acesta îmi era cunoscut. Ba nici măcar nu-i atît de greu, cum ne-am putea închipui. Ce uşor pot fi abătuţi din calea lor acei pe

care obişnuim să-i admirăm, în ceasurile de îndoială, ca pe nişte oameni ai realităţilor! Nu-i nevoie de cine ştie ce şocuri mari, e destul să cînte o flaşnetă la colţul străzii: *Din tinereţe,* şi încep să scîncească. Neavînd spirit, ei vorbesc de sentimente şi întrucît bunătatea li-e necunoscută, fac dintr-însa falsa virtute a blîndeţii. Dar nu li-e milă decît de ei înşişi.

Ce rol jalnic ar juca Klonz de cealaltă parte! Nu, ar trebui să-l îmbrîncim înapoi la realităţile lui, ca să scăpăm de el.

M-am gîndit de asemenea dacă nu cumva trebuia să las să-l lovească damblaua. De vreme ce era unul dintre personajele mele, poate tot mi-ar mai fi reuşit — cu toate că devenise foarte independent. Mi-am imaginat însă că pe urmă l-aş vizita la spital, ca să nu-l părăsesc de tot la ananghie. Mă aşez pe marginea patului. Mîna îi zace pe cuvertură, lipsită de oase, obrajii i se scurg ca terciul, unul într-o parte, altul într-alta, şi în ei înoată îngrijoraţi ochii, căutînd un punct ferm spre care să se poată îndrepta. Îi vine greu să vorbească, fiindcă o parte e paralizată, dar după multe încercări zadarnice, izbuteşte, în sfîrşit, să spună ceva şi cu multă trudă îl înţelegi: „Oare de ce am meritat eu asta? Doar am fost întotdeauna bun cu oamenii."

Cum? Tocmai Klonz spune despre sine una ca asta — ceva ce n-ai îndrăzni să spui niciodată despre tine însuţi? Poate trebuie să-i faci în faţă socoteala: în cutare şi cutare caz, m-ai înşelat şi ai încercat să mă exploatezi?

Dar iată că socoteala nu mai e bună. Klonz n-a vrut nicidecum să înşele; au fost însă unii care s-au lăsat înşelaţi şi lucrurile s-au petrecut fără ca el s-o fi dorit.

Te duci posomorît acasă. Vina rămîne a noastră.

Şi ce-ar fi dacă n-ar fi vorba nicidecum de Klonz, pe care nu-l pot suferi? Dacă alte personaje ale mele, care mi-s dragi, şi a căror dispariţie mă mîhneşte, ar veni şi s-ar aşeza, noaptea, în jurul mesei mele. Chiar de n-ar spune-o la fel de limpede ca şi Klonz, tot le-aş auzi învinuirea: pentru ce nu ne-ai creat altfel? Stătea doar în puterile tale.

Stătea oare, într-adevăr, în puterile mele? Cum se face că nu se îndoiesc? Cum se face că eu mă îndoiesc de asta?

Deoarece nu răspundeam în nici un fel la reproşurile lui, ci lăsam să cadă loviturile asupra mea fără să mă apăr, mînia lui Klonz crescu din ce în ce mai mult; căci el luă tăcerea mea drept dispreţ. În cele din urmă, spuse ceva ce n-ar fi trebuit să spună.

Am povestit mai sus că aveam un bolnav care zăcea acasă, în pat. Deşi mi-am propus să declar totul întocmai aşa cum este, voiam să spun cît mai puţine cuvinte în legătură cu asta, ca să nu devin sentimental şi să falsific astfel situaţia. Acum văd că nu se poate ascunde şi că aş fi făcut mai bine să încep cu asta. Stau de veghe tocmai din pricina acestui bolnav. Se

află culcat la cîţiva paşi în spatele meu. Mi-am camuflat lumina, ca să nu-l deranjez. Poate că de n-ar fi aşa, nici n-aş vorbi. Poate nici n-aş vorbi.

Bolnavul doarme. Somniferele au învins, în cele din urmă, tusea. Respiră cu un horcăit şi pe buze parcă apar nişte băşici. Dar doarme. Să vorbim în şoaptă ! Să nu scîrţîim cu peniţa şi să întoarcem foile încetişor. Căci bolnavul — asta voiam să trec sub tăcere — este iubita mea. Nu vom face însă dintr-asta o melodramă.

Or, Klonz avu josnicia să afirme că eu aş fi vinovat de boală. Că nu m-aş pricepe nici măcar să întreţin o femeie. Şi cu acest prilej scuipă.

Asta fu prea mult. Ştiu că e mai bine să faci speculă şi, la nevoie, să furi, decît să laşi să moară de foame un om de care eşti răspunzător. E drept că legea o interzice şi e just că este interzis. Dar o faci pur şi simplu fără lege. Klonz era totuşi cel din urmă care ar fi avut dreptul să-mi spună asemenea lucruri.

Mi-am îndreptat trupul, ca să-l reduc la tăcere. Atunci am auzit bolnava tuşind. Ticălosul ăsta mi-a trezit iubita cu zbieretele lui !

Îl lăsai baltă. Nu-i mai dădui nici o atenţie. Mă aşezai lîngă patul ei.

— A fost cineva aici ? întrebă ea.

— Nu, cine putea să fie ?

— Atunci cu siguranţă am visat. Credeam că vorbeşte cineva. N-ai reuşit nimic cu cărbunii ?

— Ba da, ba da ! Nu-ţi fă nici un fel de gînduri. Mîine sau poimîine. Haide, trebuie să luăm temperatura.

Scutur termometrul şi i-l dau.

— Pe urmă am să-ţi pregătesc ceva, zic eu.

— Nu, lasă. Nu mi-e foame.

Propun tot felul de mîncăruri, dar ea nu le vrea. Cum se poate să nu vrei să mănînci, azi, cînd tuturor oamenilor li-e foame ? „Dacă mănînci mult, te însănătoşeşti", reflectez eu, dar nu-i adevărat. Cînd nu-ţi vine să mănînci nimic eşti foarte bolnav, iată adevărul.

Privesc mîinile ce zac bolnave şi obosite pe cuvertură. Mă uit la braţe, care s-au făcut nespus de subţiri şi de fragile. Stau la marginea patului, amărît şi neputincios. În treacăt, mă gîndesc la Klonz. Dacă aş fi fost, poate, tot atît de iscusit ca el, iubita mea nu s-ar fi ales cu o pneumonie. Din nu ştiu ce motiv, mă duc cu gîndul, de asemenea, la semnalul fluierat asupra căruia am convenit cînd ne-am cunoscut. E un motiv dintr-o operă. Cred că din *Cavalleria rusticana*. De ce l-am ales atunci ? Hm, e limpede totuşi. În privinţa notelor, fluierătura e aceeaşi încă, dar tonul — tonul...

Nu se cade totuşi să las să se vadă ceva. După cum e mai bine să fac aşa ca şi cînd n-ar conta de loc că lumea e sfărîmată. O vom crea din nou, trebuie să spunem. Şi în felul acesta o şi creăm chiar, uneori.

— Dar tu ai mîncat ceva ? mă întreabă ea.

— Sigur că da. Fii fără grijă, zic eu.

Şi, din fericire, îmi vine atunci în minte ceva ce uitasem cu totul din cauza nătărăului de Klonz.

— Uite ce mi-au dăruit pentru tine.

Şi scot din buzunar o lămîie. Îmi stă în palmă, galbenă şi sănătoasă. Ce proaspătă şi răcoroasă e coaja ei! Îţi dă sănătate cînd pui mîna pe ea. E ca un sîn mic.

Ce minune că mai există aşa ceva! Lămîia trebuie să provină dintr-o ţară care n-a pierit cu totul, ca noi.

— Ce buni sînt oamenii, spune iubita mea.

Iar eu mă duc mulţumit în bucătărie, ca să pun apa la fiert. Ca şi cum ar fi meritul meu.

Oftez la birou şi mă sperii singur. Trag cu urechea la spatele meu, dar din fericire ea n-a auzit.

Poate că noi desconsiderăm bucuriile — şi nerecunoştinţa ni-e pedepsită. Dar astea sînt totuşi vorbe prea mari. Căci, înainte de orice, trebuie să ne ferim de vorbele mari. Vreau să zic de vorbele care aveau cîndva un mare răsunet. Mulţi le mai folosesc încă şi e de presupus că o fac cu intenţii bune. Nu e însă decît o amintire în urechea lor. Transmiţînd-o, încearcă să se îmbărbăteze singuri. Vai de ei, cînd observă că totul nu e decît o privire în urmă, spre un trecut pierdut! Şi vai nouă, dacă am vrea să ne orientăm după ea!

Dacă cel ce va sta peste o sută cincizeci de ani la acest birou s-ar întoarce spre mine, cerîndu-mi un sfat, şi m-ar întreba: „Cum aţi răbdat asta?", nu i-aş putea răspunde. De altfel nici nu e lămurit încă dacă vom răbda. O vom şti mîine, sau poimîine. În orice caz, cel ce întreabă o va şti peste o sută cincizeci de ani. La ce bun, dară, să ne dăm răspunsuri mari, cu care nu facem altceva decît să ne minţim pe noi înşine?

Să recunoaştem totuşi că ne clătinăm buimăciţi, la un fir de păr de prăpastie.

Cu multă vreme în urmă, mă oprisem în faţa unei plante şi era cît pe ce să pricep. Nu ştiu cum izbutise să mă captiveze.

O priveam şi mă miram. Fiindcă gîndeam astfel: „Există o plantă deasupra pămîntului şi una dedesubt, care nu e de loc mai mică. Întocmai ca o imagine în oglindă. Noi vedem doar ceea ce este deasupra pămîntului, trunchiul, ramurile, frunzele şi florile. Dar şi sub pămînt sînt ramuri, şi încă ce delicate! Şi nu numai din floare rezultă un fruct şi seminţe pentru reproducere; nu — există şi în partea ascunsă bulbi şi tuberculi care cunosc de asemenea modul de a conserva specia.

Planta pe care o vedem pare să spună: rădăcinile există numai ca să mă hrănesc şi să înfloresc. Dar, poate, pe cît de puţin o vedem, tot atît de puţin şi auzim cum cealaltă parte zice: frunzele acelea verzi şi florile de deasupra nu-s decît rădăcinile prin care tragem soare şi căldură, de care avem nevoie pentru dezvoltarea noastră.

Cum spuneam, n-am înţeles pe deplin, dar eram cît pe ce. Mi-am dat seama după fericirea

de care am avut parte eu, privitorul. Am uitat de timp. Am ajuns prea tîrziu la masă.

Dar asta s-a petrecut de mult. Nu amintesc toate astea decît ca altcineva să chibzuiască dacă nu cumva este aci vreun drum.

Şi de s-o întîmpla să mă întîlnesc mîine cu Klonz, vreau să încerc să-l compătimesc.

Scris în februarie 1947.

Nu uita niciodată, omule, această lună de încercări.

PIEIREA

În general, vorbeau puţin despre trecutul lor, nu le plăcea să povestească şi se străduiau, pe cît părea, să nu se mai gîndească la ceea ce fusese mai de mult.

DOSTOIEVSKI, Amintiri din casa morţilor.

Am trăit ca martor pieirea Hamburgului. Soarta m-a scutit să joc vreun rol individual cu acest prilej. Nu ştiu de ce nu se poate stabili măcar dacă trebuie să consider asta o favoare. Am stat de vorbă cu multe sute dintre cei care au fost de faţă, bărbaţi şi femei ; ceea ce povestesc, atunci cînd vor totuşi să vorbească, este atît de neînchipuit de groaznic, încît e de neînţeles cum au putut rezista. Aveau însă rolul şi cuvîntul lor de ordine şi trebuiau să acţioneze potrivit cu ele ; iar ceea ce ştiu să relateze, oricît ar fi de zguduitor ca detaliu, este întotdeauna numai partea legată de acel cuvînt de ordine. Cei mai mulţi nici nu ştiau, atunci cînd se năpusteau afară din casa lor aprinsă, că ardea tot oraşul. Credeau că era vorba numai de

strada lor, sau cel mult de cartierul lor, şi poate că asta le-a fost mîntuirea.

Pentru mine, oraşul a pierit ca un tot şi primejdia prin care am trecut a fost aceea de a fi copleşit — privind şi ştiind — de faptul că trebuia să suport destinul total.

Mă simt însărcinat să dau socoteală. Să nu mă întrebe nimeni de ce vorbesc atît de cutezător despre o îndatorire, nu pot răspunde. Am sentimentul că gura mi-ar rămîne închisă pe veci, dacă nu mi-aş îndeplini mai întîi această misiune. Şi mă simt îndemnat s-o fac de pe acum ; e drept, de atunci au trecut abia trei luni, dar întrucît raţiunii nu-i va fi niciodată cu putinţă să conceapă ca realitate ceea ce s-a petrecut şi să rînduiască faptul în memorie, mă tem că totul se va şterge treptat ca un vis rău.

La 21 iulie 1943, într-o miercuri, am plecat dis-de-dimineaţă spre Horst, lîngă Maschen, un sat aşezat în preajma unei păduri de pini, pe pămînt nisipos, cu căsuţe în care se putea petrece un week-end, cam la vreo cincisprezece kilometri spre sud de marginea oraşului Hamburg. Misi plecase cu o zi mai înainte şi în seara precedentă îmi telefonase că izbutise, în cele din urmă, să închirieze o căsuţă pentru paisprezece zile ; după cîte încercări zadarnice şi rugăminţi în săptămînile de mai înainte ! Chiar şi acum reuşise numai fiindcă oferise ca un contraserviciu un sfert de funt de cafea. Părăseam pentru prima dată Hamburgul, de cinci ani încoace, ca să mă duc la odihnă. Nu există nici o explicaţie pentru ce n-am spus şi

de astă dată nu ; fiindcă totul era împotriva acestei vacanţe, şi dacă nu altceva, măcar neplăcerea mea bolnăvicioasă de a-mi părăsi oraşul şi odaia, ca să-mi prăpădesc vremea pe undeva, după cum obişnuiam să zic, înainte de a fi realizat ceva concret.

Misi veni să mă ia de la autobuz. Purta o rochie de olandă roşie şi un batic alb. Se bucură de sosirea mea şi fu în acelaşi timp mirată că venisem. Pe drumul spre mica noastră cabană, încercă să-mi zugrăvească repede totul, ca să nu fiu dezamăgit. Mai aveam de mers încă zece minute. Deoarece trebuia să ne gospodărim singuri, bagajul îmi era destul de greu şi gemeam mai tare decît era nevoie. Adeseori ne-am gîndit la asta ; dacă ne-ar fi fost cu putinţă să vedem numai cu patru zile mai departe, aş fi tîrîit de trei ori pe atîta, fără să murmur. Două luni întregi am străbătut distanţa aceasta amîndoi, de mai multe ori pe zi ; drum larg şi frumos, de pădure de pini, cu numeroase dîre lăsate de căruţe în nisip, pe care am tîrît încoace şi încolo poveri grele. Într-un rînd, chiar şapte chintale de brichete, pe un mic cărucior de mînă.

Căsuţa se afla în partea dreaptă a drumului, pe muchea unei coline, ascunsă printre mesteceni, tufe de pini şi o grădină de zarzavat complet părăginită. Doar acoperişul roşu şi ascuţit se înălţa deasupra lor. Spre nord, priveliştea se deschidea asupra unei văi fără arbori, închisă domol, la rîndul ei, de un alt val de coline. În spatele lor, terenul cobora lin

spre Elba şi spre Hamburg. Pe vreme limpede, se puteau vedea turnurile oraşului.

Proprietarul, un meşter zidar, îşi clădise singur căsuţa din cărămizi. Intrai printr-un mic geamlîc, nu fără greutate, fiindcă era ticsit cu tot felul de scule, pe urmă dădeai mai întîi în bucătărie, alături de care se afla o cameră de zi ceva mai mare, iar lîngă ea, o cămăruţă strîmtă, adăugată, în mod vădit, mai tîrziu şi unde nu încăpea decît patul în care trebuia să dorm eu. O scară ducea din bucătărie la mansardă, unde se găsea un al doilea pat, în care dormea Misi. Încăperile păreau şi mai mici decît erau, pentru că fuseseră umplute cu mobile pe gustul mic-burghez. Sub scară era o despărţitură în care trăia un şoricel cenuşiu de cîmp. Uneori cînd stăteam la masă, îşi scotea căpşorul prin crăpătură şi examina situaţia cu ochi inteligenţi. Cel mai important lucru însă: în bucătărie se afla un chepeng cu un inel de fier. Dacă îl ridicai, te puteai strecura în jos, pe o scară abruptă, într-o pivniţă. Era rece acolo şi mirosea a pămînt jilav. Chepengul şi pivniţa ne amintiră îndată de *Ziua moartă* a lui Barlach [1].

Lumină nu era; aduseserăm cu noi restul unei lumînări groase de altar. Apă trebuia să ne cărăm de foarte departe, de la fîntîna vecinului. Lemne şi conuri de brad strîngeam

[1] E vorba de drama *Der tote Tag* (1912) de Ernst Barlach (1870—1938), sculptor, grafician şi scriitor expresionist german.

zilnic din pădure. Maşina de gătit trăgea foarte prost şi înghiţea mari cantităţi din acest soi de combustibil; ne trebuia un ceas ca să fierbem apa. Toate lipsurile acestea nu ne stinghereau pe atunci; făceau parte din vacanţă. De fiecare dată, după ce aprindeam focul, dădeam fuga afară ca să admir, cu mare satisfacţie, fumul ce izvora din propriul nostru horn.

Primele două zile trecură cu dureri de cap, cum se întîmplă totdeauna în aerul pădurii de pini; după aceea ne deprinserăm. În afară de ceasurile cînd ne duceam în sat după cumpărături, nu prea vedeam oameni. Prima locuinţă învecinată nu era, de fapt, prea departe: era o colibă lăsată cu totul în paragină. Cei care o locuiau aveau o faimă urîtă; se zicea că bărbatul păcătuise cu fiică-sa şi de aceea stătuse la puşcărie. Toţi copiii erau internaţi în case de corecţie, pentru prostituţie şi furt. După catastrofă, uneia din fete i s-a dat drumul acasă, pentru cîteva zile. Putea fi auzită zbierînd ca un animal, în pădure, cînd adulmeca prin preajmă vreun bărbat. De multe ori, cînd se ducea, seara, la tăiat iarbă, bătrîna se oprea o clipă la poarta grădinii noastre. Cu un glas ascuţit, ca de nebună, ne striga ceva ce pricepeam doar pe jumătate. Într-un rînd, ne dărui un castravete, fără să ştim pentru ce. Înhămat la un fel de furgon, cîinele ei mare şi negru aştepta, privindu-ne cu atenţie. Noaptea, ne trezea adeseori din somn

cu lătratul lui. Cît timp tăia iarba, femeia dădea drumul celor doi iezi ai ei ; unul se rătăcea mereu în grădina noastră şi ţipa ca un copil. O dată apăru şi un ţap de o mărime înspăimîntătoare, antediluviană.

Cînd nu eram ocupaţi cu gospodăria noastră primitivă, stăteam în aer liber şi citeam romanele de aventuri pe care le găsisem în cabană ; nu luaserăm cu noi nici un fel de cărţi, pentru că şi asta făcea parte din vacanţă. Purtam lucrurile noastre cele mai vechi ; mai cu seamă lăsaserăm acasă toată încălţămintea bună ; buruienile din pădure strică repede pielea. Precauţia aceasta s-a prefăcut mai tîrziu în nenorocirea noastră.

Urmăream cum se agăţau piţigoii de tulpinile macilor cu floarea scuturată şi le deschideau măciuliile. Disputam unei alte păsări zmeura şi ultimele cireşe, pe care ea le căra din copac pe stîlpul de piatră al portiţei de la grădină, ca să le scoată sîmburii ; stîlpul era tot însîngerat de suc. Ulii pluteau pe cer şi gaiţele se ciorovăiau în stejarii pitici. Seara, o vacă mugea pe un izlaz depărtat, acuzatoare şi neputincioasă.

Erau cele dintîi zile de vară din acest an, dar o dată cu ele începu şi arşiţa care a contribuit la distrugerea Hamburgului, chiar dacă a fost pe urmă de folos refugiaţilor rămaşi fără acoperămînt. Pajiştea pădurii de pini începea tocmai să înflorească. Pe marginile drumurilor, se aflau buchete de clopoţei. În vîlceaua spre

care aveam vederea, se prăsise printre iarba-neagră şi o altă plantă, al cărei nume nu-l cunoşteam. Înfloreşte în umbele roze şi după aceea face o coadă de cal de bumbac alb. Deoarece creşte înaltă de aproape un metru, florile ei pluteau ca o ceaţă trandafirie peste vîlcea. Tot ce era greu se ascundea parcă după vălul unei irealităţi încîntătoare.

Ni-e dragă pădurea de pini, îi aparţinem oarecum ; poate că odinioară, demult, acolo ne-am născut. Alţii se simt bolnavi în mijlocul ei şi devin melancolici. Ei nu pot trăi fără timp ; căci pădurea de pini e în afara timpului. Ei nu vor să ştie că ne tragem dintr-o poveste şi că ne prefacem iarăşi într-o poveste.

Începurăm să uităm de război

Am zugrăvit atît de exact această idilă rămasă de cealaltă parte a prăpastiei, fiindcă poate, cîndva, se va putea găsi, pornind de acolo, o cale înapoi spre trecutul pierdut.

În noaptea de sîmbătă spre duminică, Misi mă trezi. Ea îmi strigă de sus : „N-auzi ? N-ai vrea să te scoli ?" Din cauza somnului nu auzisem alarma ; în pădurea de pini, sirenele ce-şi amestecă urletele, ca nişte pisici, undeva, în satele îndepărtate, nu se aud decît atunci cînd direcţia vîntului e favorabilă. În afară de asta, ne obişnuisem în toţi aceşti ani să nu mai părăsim patul chiar de cum suna alarma, ci de abia atunci cînd un tir mai puternic de antiaeriană ne făcea să presupunem un atac real ; o obişnuinţă care i-a costat pe mulţi viaţa.

Voiam să dau şi de astă dată un răspuns în silă şi să mă întorc pe partea cealaltă, dar deodată l-am auzit. Am sărit în sus şi am alergat în picioarele goale afară, în mijlocul acelui vuiet care plutea ca o povară apăsătoare între constelaţiile luminoase şi pămîntul întunecat, nu doar ici şi colo, ci pretutindeni în spaţiu ; nu era chip să fugi din calea lui.

Spre nord-vest, colinele de dincoace şi de dincolo de Elba se conturau pe licărirea crepusculară a zilei trecute. Ţinutul se ghemuia tăcut la pămînt, ca să nu fie descoperit. Nu departe, se afla un reflector ; se auzeau strigăte de comandă, care pierdeau imediat orice legătura cu solul prefăcîndu-se în nimic. Reflectorul pipăia nervos cerul, întîlnindu-se uneori cu alte proiectoare care pendulau ca şi el în oscilaţii largi ; alcătuiau apoi împreună, pentru o clipă, figuri geometrice şi schelete de cort, pentru ca să se despartă din nou, speriate. Era ca şi cînd vuietul acesta dintre cer şi pămînt le-ar fi supt lumina, făcîndu-le fără sens. Stelele licăreau însă, ca în vreme de pace, prin nenorocirea invizibilă.

Nu îndrăzneam să tragem aer în piept, ca să n-o inspirăm. Era zgomotul a o mie opt sute de avioane ce se îndreptau în zbor spre Hamburg, dinspre sud, la înălţimi de neînchipuit. Apucaserăm să vedem pînă acum două sute de atacuri, sau şi mai multe, dintre care unele foarte grele, dar asta era ceva cu totul nou. Şi totuşi imediat ne-am dat seama : era ceea ce aşteptase fiecare, ceea ce plana ca o umbră, de luni de zile, asupra întregii noastre activităţi, obosindu-ne, era sfîrşitul. Vuietul acesta avea să ţină un ceas şi jumătate, repetîndu-se apoi încă trei nopţi, în săptămîna următoare. Se păstra uniform în văzduh. Îl auzeam uniform chiar şi atunci cînd zgomotul mult mai puternic al apărării antiaeriene creştea, prefăcîndu-se într-un foc concentrat de artilerie. Doar uneori, cînd escadrile izolate porneau la cîte un atac de la mică înălţime, vuietul creştea măturînd pămîntul cu aripile lui. Şi totuşi zgomotul acesta groaznic era, pe de altă parte, atît de permeabil, încît puteai auzi orice alt sunet : nu numai tirul tunurilor, exploziile obuzelor, vîjîitul strident al bombelor aruncate, zumzetul schijelor de antiaeriană — nu, ci pînă şi un foşnet foarte uşor, nu mai tare decît al unei frunze uscate căzînd din creangă în creangă şi pentru care nu găseai nici o explicaţie în întuneric.

Vuietul mă alungă imediat înapoi. Nu mai ştiu dacă Misi m-a întrebat ceva şi ce răspuns i-am dat. Poate ne-am strigat ceva de sus în jos, dar probabil nu multe cuvinte, căci vuietul acesta prefăcea orice vorbire în minciună şi înăbuşea cuvintele fără putinţă de împotrivire. Era la o jumătate de ceas după miezul nopţii. Ferestrele căsuţei nu se puteau camufla ; ne îmbrăcarăm pe întuneric, ciocnindu-ne de mobile, în acest mediu neobişnuit. Apoi Misi coborî scara cu cele două geamantane. Ridicai chepengul, mă strecurai prin deschizătură, în jos, pînă ce nu-mi mai rămase dea-

supra decît capul ; Misi îmi dădu geamantanele şi încă nu ştiu ce, iar eu transportai totul jos. Cu acest prilej, mă izbii în pivniţă de un raft ; o cană de sticlă, care nu ne aparţinea, căzu şi se sparse. Vuietul apucase să pătrundă şi în pivniţă, ba era poate şi mai puternic ; pereţii vibrau din cauza lui, terenul nisipos al pădurii de pini duce zgomotele foarte departe. Aprinserăm lumînarea de altar, pe care o înfipsesem într-un mic ghiveci de flori. Cred că Misi a stins-o repede, ca s-o cruţe. Nu dădui atenţie rugăminţii ce stăruia în întrebarea pusă de Misi : „N-ai prefera să rămîi şi tu jos ?" O lăsai singură acolo, aşezată pe un scăunel, învelită în pături. Mă urcai iarăşi sus şi închisei chepengul peste ea. Sau poate Misi însăşi l-a închis, în credinţa că ar fi astfel mai în siguranţă. Dar mai în siguranţă faţă de ce ? Şi cît de mult ne despărţeam unul de altul prin scîndurile subţiri ale acelui chepeng ! Toate astea n-au nici un sens şi cînd te gîndeşti la ele, simţi cum te cuprinde o milă nesfîrşită pentru orice creatură, şi amuţeşti, pentru că vorbele ameninţă să se prefacă într-un plîns cu sughiţuri. Nici pînă în ziua de azi nu putem asculta muzică, trebuie să ne ridicăm şi să plecăm. Cînd spun muzică, înţeleg ceva în genul ariei de Bach, sau ceva asemănător. Este o undă de alinare într-însa, dar tocmai această alinare ne face să simţim că sîntem părăsiţi, goi şi neputincioşi, în voia unei forţe ce vrea să ne nimicească. M-am învîrtit, în nopţile acelea, la deal şi la vale, pe fîşia îngustă dintre grădina de zarzavat şi gardul de sîrmă ce împrejmuia terenul ; de acolo, priveliştea spre nord era liberă. Uneori mă poticneam de cîte un muşuroi de cîrtiţă ; o dată am căzut, agăţîndu-mi piciorul într-o tufă de zmeură.

Ceea ce se putea vedea cu ochii era puţin şi de fiecare dată acelaşi lucru. Şi nici nu e partea cea mai importantă. Deasupra Hamburgului pluteau numeroase paraşute luminoase cărora poporul le zicea brazi de Crăciun. Uneori zece bucăţi, alteori două sau una, iar cînd nu se mai vedeau de loc, trăgeai nădejde că s-a isprăvit ; pînă ce erau aruncate, din nou, altele. Multe se descompuneau în timpul căderii ; aveai impresia atunci că picături de metal arzînd curg din cer peste oraş. La început, puteai urmări paraşutele luminoase pînă ce se stingeau pe pămînt ; mai apoi, ele dispăreau într-un nor de fum, înroşit de jos în sus de oraşul în flăcări. Norul acesta creştea din minut în minut şi se tîra încet spre răsărit. Nu mai luam aminte, ca la atacurile de altădată, la direcţia proiectoarelor şi la punctele de concentrare ale tirului antiaerian. Dîrele luminoase ale artileriei de mic calibru apăreau extrem de fine, iar obuzele tunurilor grele explodau pretutindeni. Numai atunci cînd focul se afla exact deasupra mea şi schijele cădeau la pămînt, şuierînd şi trosnind, foarte aproape de mine, intram sub acoperişul geamlîcului. Cîteva avioane luară foc

și căzură ca niște meteori în întuneric. Dar faptul nu mai trezea un interes vînătoresc, ca odinioară. Acolo unde se izbeau în cădere, ținutul se ilumina pentru cîteva minute.

În fața unei asemenea iluminări albe, a apărut o dată conturul de umbră al unei mori de vînt îndepărtate. Sentimentul de groaznică satisfacție, legat de doborîrea unui dușman, era absent. Îmi aduc aminte că într-o asemenea ocazie, niște femei aplaudau pe acoperișul unei case vecine și că atunci mi-am amintit plin de mînie vorbele cu care Ulise i-a interzis bătrînei doici să chiuie de bucurie la moartea pețitorilor :

Taci, doică, și te bucură în tine,
Dar nu mai chiui, că nu-i a bine
Să te mîndrești cu moartea unor oameni.

Dar acum nu mai era vremea în care se ținea socoteală de niște deosebiri atît de mărunte ca aceea dintre prieten și dușman. Pe neașteptate, totul fu scăldat în lumina lăptoasă a tărîmului de dincolo. Un reflector din spatele meu căuta, măturînd terenul. Mă întorsei speriat și văzui atunci că chiar și natura se răzvrătise împotriva ei înseși. Doi pini fără trunchi rupseseră vraja pașnică a existenței lor, prefăcîndu-se în niște lupi negri, ce se repezeau lacomi spre secera sîngerîndă a lunii care răsărea în fața lor. Ochii le scînteiau albi și din boturile rînjite le picurau balele.

Oare mie — care mă plimbam în sus și în jos, undeva în Nimic, trupește și fără puterea de a isca vreo idee — mie nu-mi era cunoscută această ură ? N-am supravegheat-o decenii de-a rîndul și nu m-am împotrivit izbucnirii ei ? N-am știut că ea va țîșni într-o zi și n-am dorit chiar să vină această zi, pentru că m-ar fi izbăvit, în cele din urmă, de sarcina de supraveghetor ? Da, am știut din totdeauna, după cum știu și azi, că atunci cînd va fi vorba de soarta orașului va fi vorba de soarta mea. Și dacă e adevărat că eu am atras încoace destinul orașului, pentru a-mi sili propria soartă să se hotărască, atunci sînt dator să mă ridic și să mă declar vinovat de pieirea orașului.

Toți am fost preocupați de ideea unui potop, ca urmare a evenimentelor epocii. Nu însemna oare însuși acest fapt abandonarea lașă a trecutului ? Și cîtă pălăvrăgeală spirituală și ce lăudăroșenie era într-asta ; căci atunci cînd ne puneam în mod serios întrebarea ce anume am fi vrut să salvăm, după potopul ce s-ar fi produs a doua zi, ca să păstrăm pentru supraviețuitori — unde se mai găsea ceva care să ni se pară atît de puțin, încît să fi intervenit în favoarea sa pînă la ultima suflare ? În ce credeam noi atît de puternic, încît forțele distrugerii să se teamă să atingă această credință, ca nu cumva să ajute valorile pe care le distrugeau, să capete viață veșnică ? Care oare dintre toate obiectele pe care le foloseam și care ne împovărau mai era al

nostru ? Îndrăznesc să mă îndoiesc astăzi de puritatea motivelor acelora care ne puneau în gardă în fața catastrofei, chemîndu-ne să ne pregătim. Nu cumva doreau să vină catastrofa, pentru a-i îngenunchea pe alții, în timp ce ei înșiși se simțeau în haos ca la ei acasă ? Și nu-i mîna oare plăcerea de a se verifica ei înșiși — dar pe socoteala existenței apropiate ?

În toate atacurile aeriene precedente, am avut o dorință limpede : de-ar fi o dată rău de tot ! Așa de limpede, încît aș putea spune aproape că am strigat cerului această dorință, în gura mare. Nu curajul, ci curiozitatea de a vedea dacă dorința mea se împlinește a fost aceea care nu m-a lăsat niciodată să cobor în pivniță, ci m-a ținut vrăjit pe balconul locuinței. Nu amintesc asta ca s-o fac pe grozavul prin subiecte ciudate de discuție. Cred că trebuie să exprim o stare pe care presupun că nenumărați bărbați au simțit-o întocmai, doar atît că nici nu erau conștienți de ea, nici nu s-ar recunoaște într-însa. Va veni un oarecare și va spune : așa e întotdeauna și e bărbătește ; trebuie să distrugem ca să creăm. Cum vi s-ar părea însă, dacă pămîntul ar zice : v-am dat naștere, pentru că doream să fiu mai mult decît pămînt. Și acum unde e fapta voastră ? Și nu vom mai avea atunci puterea de a dori la fel cu indianul acela, care, fiind ultimul reprezentant al neamului său, s-a așezat la țărmul mării și a strigat : Ce să fac acum ? Să devin Orion ?

Dacă nu mai credem în noi, ce mai sîntem ? Goliți de o noapte de desfrîu. Să nu mai vorbim deci despre ținută dîrză și creație !

Acum însă ura ieșise din mine și mă eliberasem de ea. Mă clătinam încoace și încolo, pe țărmul lumii distruse, și ceva gemu prin mine : „Ah, Doamne ? ah, Doamne !“ atît de tare, încît Misi auzi, cu tot vacarmul pieirii, și mă strigă. Alergai atunci pentru o clipă la ea și-i spusei : nu mai e de îndurat. Ne-am rezemat unul de altul, însă ușurel și plini de sfială, ca să îngăduim neputinței noastre să fie și mai vădită. Întocmai ca doi cai înhămați alături, atunci cînd unul își pune capul pe grumazul tovarășului său și pe urmă își scutură amîndoi de pe ei această scurtă mîngîiere, cu o aparentă nemulțumire. Dădui din nou fuga afară și o lăsai pe Misi singură. N-ar fi fost mai bine dacă aș fi stat lîngă ea, în întunericul pivniței, și aș fi visat, prin mijlocirea unui pic de căldură a trupului comună, la un adăpost în fața furtunii ? Sau să fi spus o poveste, ca să întind un curcubeu peste abisul unde se întrerupea calea ce ducea prin trecutul pe care-l uram, o poveste care începe așa : mîine, cînd va trece totul, atunci... Ceea ce s-a făcut, ori nu s-a făcut, de către oameni, în acele nopți, s-a făcut, sau nu, din neputință.

Către ora unu jumătate, judecata se isprăvise. Dintr-o depărtare ireală, ne ajunse la urechi semnalul de încetare a alarmei, atît de timid, de parcă nu îndrăznea să pretindă

cuiva să creadă minciuna. Cerul înspre nord era roşu ca după asfinţitul soarelui. Pe autostrada din apropiere, urlau sirenele pompierilor zorind să vină într-ajutor din oraşele învecinate. Şi o dată cu asta, începu o circulaţie fără răgaz, pe toate şoselele din împrejurimi, zi şi noapte, fuga aceea din Hamburg — fără ca cineva să ştie încotro. Era un puhoi pentru care nu exista albie ; el inunda totul, aproape fără zgomot, dar fără încetare, şi neliniştea se scurgea prin pîrîiaşe mici, pînă în satele cele mai îndepărtate. Uneori, cîte un fugar credea că se poate agăţa de o creangă şi că aflase un liman, însă numai pentru cîteva zile sau ceasuri, şi apoi iarăşi se arunca în torent, ca să se lase tîrît mai departe. Nimeni nu ştia că purta cu sine neliniştea ca pe o boală şi că tot ce era atins de ea îşi pierdea rezistenţa.

În a doua sau a treia noapte de atac — fiindcă vreau să anticipez asta — un tren de muniţii luă foc şi explodă pînă tîrziu dimineaţa. Iar în ultima noapte, turbarea lumii împotriva ei însăşi crescu peste orice închipuire omenească. Chiar înainte de atac, un nor greu de furtună se abătu peste valea Elbei şi începu să se descarce în momentul alarmei, de parcă ar fi socotit sirenele ca pe un ultim urlet al oraşului : Isprăveşte odată cu mine ! Probabil că atacul era destinat cartierului ce mai rămăsese în picioare din Hamburg. Dar atacatorii nu-şi putură descoperi ţinta sub furtună şi-şi azvîrliră bombele orbeşte, în împrejurimi.

Nu se mai putea distinge dacă tuna şi fulgera, dacă picau bombele sau trăgea antiaeriana. De jur împrejur, fermele ţărăneşti erau în flăcări şi pădurea de pini începu să ardă şi ea. Pămîntul se cutremura în luptă cu moartea. Ne era teamă ca nu cumva căsuţa să se prăbuşească. Misi veni afară la mine şi ne aruncarăm în buruieni. După aceea, ne îndreptarăm, poticnindu-ne prin întuneric, spre partea unde bănuiam că mai sînt şi alţii.

După un somn scurt, paralizant, ne sculărăm în dimineaţa de duminică. Soarele se înălţa tocmai peste cei doi pini. Piţigoii ciripeau şi pînă şi micul hoţ de cireşe mai trăia. Făcurăm foc la plită şi duserăm masa şi scaunele afară, ca să luăm gustarea. Din nord către est, peste o treime de orizont se întindea un fel de vată neagră. Nu ne uitarăm întracolo. Nu vorbirăm despre noapte. Nu voiam să acordăm unui vis mai multă greutate decît i se cuvenea. Doar eram în vacanţă. Trecu atunci pe lîngă noi un bărbat pe o bicicletă. Îl strigarăm şi el se opri, rezemîndu-se de poarta grădinii. Îl copleşirăm cu întrebări. Venea de la Hamburg ; nu mai ştiu ce povestea, n-are nici o însemnătate. În primele zile, nu puteai căpăta nici o informaţie exactă ; ceea ce se povestea nu se potrivea niciodată în amănunte. Mi s-a întîmplat mie însumi, după ce m-am dus mai pe urmă acolo, şi am fost întrebat la întoarcere : „Cutare sau cutare locuinţă se mai află în picioare ? Au lovit şi

strada cutare ?" — mi s-a întîmplat să nu pot da nici un răspuns ; nici chiar atunci cînd cu siguranţă fusesem pe strada respectivă şi trecusem pe dinaintea acelei case. Ar fi fost necesar să te duci acolo numai cu intenţia de a căuta o anumită casă, pentru a putea declara ceva sigur despre ea. Şi chiar şi atunci, s-ar fi putut, cine ştie, să-ţi uiţi intenţia pe drum. Tocmai din cauza vălmăşagului afirmaţiilor, proporţiile nenorocirii deveneau o certitudine ; de groază, oamenii nu mai puteau percepe amănuntele.

Pădurea era semănată cu benzi înguste de hîrtie de staniol, înnegrite pe o parte. Ele produseseră foşnetul din noaptea trecută, dar nimeni nu le cunoştea scopul. Oamenii erau preveniţi să nu le atingă, deoarece ar fi putut fi otrăvite. De abia mai tîrziu s-a aflat că benzile fuseseră aruncate ca să împiedice apărarea antiaeriană să stabilească obiectivele, cu aparatele de măsurat radiogoniometrice. Se găsiră şi manifeste ; oamenii le ridicau, citeau cîteva rînduri şi le aruncau plictisiţi. În ele se demonstra cu cifre pentru ce trebuia să piardă Germania războiul. Ce sens mai aveau cifrele ?

Din oră în oră se suna iar alarma, dar de abia după-masă se produse un nou atac aerian. Ce legătură avea însă cu grozăvia nopţii ? Era aproape plăcut de privit. Te uitai într-o mare limpede, albastră, şi ca şi cînd cineva ar fi azvîrlit ceva într-însa, din fundul ei se ridicau nişte norişori mici, desenînd o dîră care, venind dinspre nord-vest şi trecînd diagonal pe lîngă Hamburg, se deplasa încet mai departe. Exact deasupra noastră îşi frînse drumul în unghi drept, de parcă s-ar fi răzgîndit, şi se îndreptă înapoi spre Hamburg. Se văzură atunci în capul dîrei mici animale acvatice, care scînteiau argintiu în soare. Înotau prin albastru neabătute, dînd parcă urmare unui instinct. Nu izolate, ci strîns unite între ele şi rînduite în figuri trase înainte de fire nevăzute. Erau vreo opt sau zece asemenea escadrile şi mi s-a părut că pot număra în fiecare cîte treizeci de vietăţi. Iar figurile acestea erau înconjurate, la rîndul lor, de nişte viermişori albi şi iuţi, ca de nişte delfini ce zburdă veseli în jurul unei corăbii. Era garda de vînătoare ce-i însoţea pe atacatori. Atacul nu dură mai mult de un sfert de oră. Din Hamburg se înălţară ciuperci de fum întunecate ; fuseseră lovite în port depozitele de petrol. Luni, spectacolul se repetă din nou.

Ne-am dus de mai multe ori în sat, ca să aflăm noutăţi. Lumea era cuprinsă de o mare nedumerire. Încă din cursul nopţii şi în negura dimineţii, sosiseră primii refugiaţi. Mulţi în picioarele goale şi în cămaşă, aşa cum fugiseră din pat în stradă. Aduceau cu ei o linişte lugubră. Nimeni nu îndrăznea să le pună întrebări, cînd se aşezau muţi pe marginea drumului ; pînă şi faptul de a voi să le oferi ajutor părea o acţiune prea zgomotoasă. Pe urmă, sosiră camioane. Oamenii stăteau în ele ghemuiţi, străini. Unde mergem ? De ce ne oprim ? Mai

lăsaţi-ne să dormim un pic ! Mîinile lor se cramponau de nişte boccele cu boarfe de nerecunoscut, ca de o ultimă greutate ce-i mai ţinea legaţi de pămînt. Nicăieri văicăreli, sau vreo lacrimă ; coborau fără vorbă şi se lăsau conduşi. Doar o jigodie mică sări mulţumită din poala stăpînei sale şi se repezi lătrînd spre copacul cel mai apropiat.

Oamenii încercau să-i găzduiască în aceeaşi linişte şi cu aceeaşi economie de vorbe.

Trebuie spus că dorinţa populaţiei de a veni în ajutor era peste aşteptări de autentică. Şi nu numai în apropierea oraşului, ci şi mult mai departe. De abia în sudul Germaniei, refugiaţii au întîmpinat o silă făţişă ; cel puţin aşa se povestea în general. Se prea poate însă ca obiceiurile de viaţă ale celorlalţi să fi fost greşit înţelese de cei din Hamburg. Deduc asta din amărăciunea batjocoritoare cu care cei ce se întorceau luau în rîs mîncarea, condiţiile de locuit şi confesiunea străină.

Dar şi la noi raporturile bune se schimbară chiar în cursul unei săptămîni. Nu vorbesc de cazurile în care refugiaţii şi-au îngăduit abuzuri şi s-au înfăţişat cerînd cu neruşinare. Aşa e, dar mulţi reprezentau următorul punct de vedere : noi am pierdut totul, acum daţi-ne, vă rugăm, jumătate din ce aveţi ! Şi-şi puneau mîinile în sîn. Dar şi de partea cealaltă erau destui care gîndeau : „N-avem nici o vină, ca atare ce ne priveşte ?“ Iar dacă dădeau ceva, asta se-ntîmpla numai de frică. Da, poate tocmai jalnica realitate că cei cruţaţi se simţeau

dinainte invidiaţi era cauza care făcea să se aprindă şi să crească treptat invidia în refugiaţi. S-a ajuns chiar pînă acolo, fapt greu de crezut, că refugiaţii erau pizmuiţi pentru cele cîteva lucruri noi pe care le căpătau în dar sau pe care li le punea statul la dispoziţie. Ori poate — dar întrebarea o formulez abia astăzi — să fi existat un motiv şi mai adînc ? Să fi fost oare invidiaţi acei ce trebuiseră să cuteze saltul în Nimic, pentru faptul însuşi că trecuseră peste ceea ce îi aştepta pe toţi ?

Începu o epocă fără măşti ; deghizările obişnuite căzură de la sine, aşa cum li se întîmplase celor doi pini în cursul nopţii. Lăcomia şi frica se arătară într-o neruşinată goliciune, luînd locul oricărei simţiri mai delicate. A trebuit să recunoaştem în aceste săptămîni că greutăţile cu care cîntărisem pînă atunci nu se mai potriveau. Cei apropiaţi, ori acei pe care-i numeam prieteni, amuţiră cu totul, sau se sustraseră de la datoria lor, cu cîteva cuvinte uzate despre vremurile grele de război, ce nu le îngăduiau să ajute pe alţii. Noţiunea de rudenie încetă cu totul să mai funcţioneze. Întrebaţi azi o sută de oameni, indiferent de ce categorie, indiferent dacă fac parte dintre cei cruţaţi, sau dintre cei loviţi, nouăzeci şi nouă vă vor răspunde cu un rictus de dispreţ : mai bine străini, decît rude ! S-o reţinem ca pe un fapt, fără nici o amărăciune şi fără să tragem de aci concluzii pripite. Să ne oprim mai bine la experienţa binefăcătoare că, în

schimb, cei ce ne erau pînă atunci foarte depărtaţi, uneori doar simple cunoştinţe trecătoare, ori acei cu care aveam de-a face la serviciu ne-au sărit de bună voie în ajutor şi au făcut-o ca pe un lucru atît de firesc şi cu atîta căldură delicată, încît trebuie să ne întrebăm ruşinaţi, dacă într-o situaţie inversă am fi procedat la fel.

Chiar şi mîna cea mai darnică poate obosi însă, dînd într-una, şi este încă şi mai greu a învăţa să accepţi să ţi se dea şi să iei, să tot iei mereu, fără ca prin asta să-ţi pierzi libertatea. Ajunge totuşi asta ca să explicăm pentru ce s-a făcut atît de repede vizibilă vrajba ? Nu. Cred mai curînd că oamenii aşteptau cu totul altceva unii de la alţii, decît le era cu putinţă să ofere. Cine le poate lua în nume de rău celor ce dădeau ajutor, dezamăgirea pe care o încercau atunci cînd erau siliţi a recunoaşte că nimic nu se schimba, în fond, cu adăpostul, cu întreţinerea şi cu hainele pe care le dăruiau. Pe faţa celui care primea darul aluneca poate, repede, ceva asemănător cu o bucurie, fără să se fixeze însă. Treceau prin odăile străine, atingeau cîte un obiect, îl luau în mînă şi-l contemplau absenţi. Gazda îi urmărea cu ochii, închipuindu-şi că aveau să spună : „Aşa ceva am avut şi noi cîndva" ; şi poate că le-ar fi dăruit obiectul. În loc de asta, celălalt punea însă lucrurile iarăşi deoparte şi prin încăpere răsuna nerostit : „De fapt, la ce bun să mai ai astfel de lucruri ?" Ar fi fost mai uşor de potolit o

jeluire cu glas tare. Este foarte probabil că unii aşteptau această jeluire, sau cel puţin o stăpînire de sine silită, care i-ar fi făcut să presupună nişte lacrimi reţinute. Cei despre care se ştia că trăiseră ceasuri neînchipuit de groaznice, care fugiseră arzînd prin flăcări şi se poticniseră de cadavre carbonizate, acei sub ochii şi în braţele cărora copiii muriseră înăbuşiţi, cei care îşi văzuseră prăbuşindu-se casa unde tatăl sau soţul se întorsese tocmai ca să mai salveze ceva, toţi cei care trăgeau nădejde luni întregi să capete o veste de la cei dispăruţi şi acei care îşi pierduseră, în cîteva minute, cel puţin întreaga lor avere, de ce oare nu se jeluiau toţi aceştia şi nu plîngeau ? Şi pentru ce tonul acesta indiferent, cînd povesteau prin ce trecuseră, acest fel de vorbire fără pasiune, de parcă ar fi relatat o întîmplare groaznică din vremuri preistorice, care nu mai este cu putinţă astăzi şi ale cărei zguduiri mai dăinuie doar prin visele noastre ? Şi pe urmă glasul acela înăbuşit, prin care nu răzbătea lumina vie a zilei, şi atît de plin de sfială, aşa cum vorbeşti noaptea, afară, cînd nu ştii unde ar mai putea fi vreo ureche ascunsă, ce te ascultă.

Şi ce aşteptau cei loviţi atunci cînd păreau că acceptă tot binele ce li se făcea, aproape numai pentru a fi amabili cu binefăcătorii ? Instinctul celor ce ajutau se apăra contra acestei atitudini ; nu numai că darul le era astfel devalorizat, dar pe deasupra asta le răpea toată

siguranţa, trezindu-le îndoieli în privinţa propriei averi.

Astăzi, cutez să dau răspunsul. Aşteptam ca cineva să ne strige : Treziţi-vă ! Nu-i decît un vis urît ! Dar nu puteam să ne rugăm în acest sens, coşmarul ne închidea gura pînă la înăbuşire. Şi cum ar fi putut cineva să ne trezească ?

Aşa s-a făcut că oamenii care trăiau la un loc, în aceeaşi casă, şi stăteau alături la aceeaşi masă, respirau atmosfera unor lumi cu totul diferite. Încercau să-şi dea mîna şi nimereau alături. Care dintre ei era oare orb ? Vorbeau aceeaşi limbă, dar înţelegeau prin cuvintele lor cu totul alte realităţi. Care dintre ei era surd ? Nici astăzi nu există încă posibilităţi să ne traducem unii altora acest fapt. Unii spun prin activitatea lor : „Iată, viaţa merge mai departe. Cu toate acestea !" Auzim şi încuviinţăm din cap : da, aşa e, o ştim mai de mult. Şi atunci unul dintre noi încearcă, poate, să explice totul astfel : închipuiţi-vă că aţi închide ochii doar pentru o secundă şi, cînd i-aţi redeschide, n-ar mai exista nimic din tot ceea ce era mai înainte. Imediat cel ce ascultă înţelege greşit, închipuindu-şi că noi am jeli oamenii pierduţi şi lucruri de care am fost lipsiţi, sau că am vorbi despre valoarea banilor, ori despre confortul burghez. Şi conform acestei păreri, caută să ne mîngîie, zicînd că toate astea se pot reface. Dar nu e de loc vorba de aşa ceva. Apoi, încercăm, poate, să vorbim despre o atmosferă pierdută,

dar şi asta e greşit interpretat. În cele din urmă, devenim nerăbdători şi nedrepţi faţă de cel care ne ascultă. Sau ni-e ruşine să vorbim prea mult despre asta şi renunţăm. S-ar înţelege, poate, mai bine, dacă am povesti totul într-o lumină de amurg, ca pe un basm ? A fost odată un om pe care nu-l născuse nici o mamă. Un pumn l-a îmbrîncit în lume, despuiat, şi un glas i-a strigat : ia seama cum înaintezi ! Atunci el a deschis ochii şi nu ştia să facă nimic cu ceea ce-l înconjura. Şi nu îndrăznea să privească în urma lui, căci în urma lui nu era nimic altceva decît foc.

Noi nu mai avem trecut. Poate n-am resimţi atît de dureros faptul, dacă n-ar mai fi oameni care au trecut, de la care îşi iau îndreptarul pentru ziua de mîine. Şi aceştia ni se par a fi cei mai tari, după care ar trebui să ne orientăm. Ah, cît efort inutil să ne însuşim ţelul lor ! Şi astfel lumea e împărţită în două, iar la mijloc se află o prăpastie nevăzută, de care ambele părţi sînt conştiente. Oamenii de dincoace şi de dincolo de ea au început să se urască între dînşii, fără voie şi absolut fără vină, cu toate că ar dori să arunce vina unii asupra celorlalţi. De cîte ori nu mi se întîmplă, cînd îl întreb astăzi pe unul dintre cei loviţi despre cineva, care ştiu că-i era prieten, s-aud răspunsul : „Pentru mine e mort".

Am verificat personal, nu o dată, în ce măsură groaznică ne-am înstrăinat de toate cele ce erau pînă azi de la sine înţelese. Cînd Misi şi cu mine am trecut prin cartierul nostru dă-

rîmat, căutîndu-ne strada, am văzut la o casă ce rămăsese în picioare, singură şi neatinsă, în pustietatea aceea de ruine, o femeie ştergînd geamurile. Ne-am poticnit şi am înţepenit pe loc parcă vrăjiţi ; ni s-a părut că vedem o nebună. Acelaşi lucru ni s-a întîmplat cînd am văzut nişte copii măturînd şi greblînd grădiniţa din faţa unei case. Era atît de neînţeles, încît le-am povestit şi altora, de parcă ar fi fost cine ştie ce minune. Iar într-o după-amiază, am nimerit într-un cartier mărginaş, complet neatins. Oamenii şedeau în balcoane şi-şi beau cafeaua. Era ca un film, era pur şi simplu imposibil. Nu ştiu de cîte ocoluri ale gîndirii a fost nevoie, pînă să ne dăm seama că doar noi priveam pe dos faptele altora. Şi atunci ne-am speriat iarăşi de noi înşine.

Marţi dimineaţa am aflat că pierduserăm totul. Misi fusese la primărie ca să ceară cartele, pentru că poşta pe care o aşteptam de la Hamburg nu sosea. Acolo a întîlnit un soldat care locuise prin partea noastră şi care îşi căuta la Maschen familia refugiată. El a informat-o că imobilul în care fusese locuinţa noastră nu mai era probabil în picioare. Nu o însoţisem în sat, şedeam cu o carte în grădină şi încercam să citesc. De cum intră pe poarta grădinii, Misi zise : „Da, acum s-a isprăvit !" Nimic mai mult. Şi nici după aceea nu prea discutarăm. Ne prefăceam amîndoi că ştiusem încă de mult. Pentru drumul de la primar pînă la căsuţa noastră era nevoie de o jumătate de ceas. Mă întreb ce a gîndit Misi în acea jumătate de oră şi mă înspăimîntă astăzi, cu întîrziere, faptul că a fost singură.

Am vrut să plecăm la Hamburg chiar miercuri. Noaptea, urmă un nou atac aerian şi amînarăm pe joi. Şi de joi, iarăşi, pe vineri, nu mai ştiu din ce cauză. Şi cum în noaptea spre vineri se produse un nou atac, renunţarăm şi vineri la călătorie. De abia sîmbătă ne hotărîrăm. De altminteri nu era uşor de călătorit spre Hamburg; trenurile nu mergeau. Pe lîngă asta, circulau cele mai grozave zvonuri : se zicea că în Hamburg ar fi izbucnit molima şi că nu s-ar da voie nimănui să treacă podul peste Elba. Sau invers : nu mai puteai ieşi din oraş, orice forţă utilizabilă era reţinută cu de-a sila şi pusă la lucrările de salvare. Toate acestea nu corespundeau cu faptele, ori se potriveau numai pe jumătate. Ţineau însă mai curînd de domeniul posibilului, iar puţinele comunicate oficiale care soseau din oraş erau pline de contradicţii. Toate erau numai un pretext pentru noi ; de fapt, nu era decît un soi de laşitate, evitînd a ne privi soarta în faţă şi foloseam orice prilej ca să amînăm această clipă. În scurtul răgaz pe care l-am avut, ne străduirăm să ne purtăm ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Ne spuneam că fiecare zi, fiecare oră este un cîştig ce nu ni se va mai oferi niciodată. Cît de greu era să menţinem însă această iluzie ! La fiecare cinci minute, era străpunsă, de cîte ori izbucnea din noi un suspin. Nimic nu ne putea împiedica gîndurile

să se îndrepte spre Hamburg. Dacă ne întrebam atunci la ce ne gîndim, totdeauna era vorba doar de un obiect cu totul secundar, de uz cotidian. Nu ceva valoros, de neînlocuit, cum şi-ar putea închipui unii ; aceste lucruri nu jucau, la început, nici un rol ; păreau chiar să fie date uitării. Iar dintre obiectele secundare era vorba de acelea cu care avuseserăm de-a face exact înaintea plecării. De pildă, un şezlong, foarte obişnuit, pentru balcon. Cu o duminică în urmă îl îmbrăcasem, cu mîna noastră, cu pînză nouă. Nu mai ştiu de cîte ori ne-am lovit în gînd de şezlongul ăsta, oprindu-ne în faţa lui. Cred că pe atunci reprezenta pentru noi cea mai mare primejdie : cît pe ce să ne împiedicăm de el şi să ne prăvălim în abis.

O dată cu primirea ştirii, deveniserăm pe loc refugiaţi. Aşadar era indiferent că întîmplarea ne făcuse să fugim cu cîteva zile înaintea catastrofei. Fie că voiam sau nu, eram împinşi alături de cei la fel cu noi şi simţeam chiar o sfială faţă de ceilalţi. De altfel, refugiaţii erau toţi oameni foarte simpli, dar nimeni nu ţinea seama de aşa ceva ; soarta comună ne făcea egali. Şi nici nu vorbea nimeni despre faptul că pierduse mai mult decît alţii, în orice caz, în primele zile, nu. Încă nu se cîntărea şi nu se preţuia, era vorba numai de ceea ce nu se putea înlocui ; căci tot ce se poate exprima în cifre se poate înlocui. Dar o operă de artă unică, o fotografie îngălbenită, sau o păpuşă veche, din copilărie, ce au toate

astea a face cu cifrele ? Unor asemenea lucruri noi le-am conferit viaţă, pentru că le-am dăruit, cîndva, afecţiunea noastră, au absorbit în ele căldura noastră şi au păstrat-o cu recunoştinţă, ca să ne îmbogăţească iar cu ea, în ceasuri nefericite. Eram răspunzători faţă de ele, nu puteau muri decît o dată cu noi. Iar acum se aflau de cealaltă parte a prăpastiei, în foc, şi strigau rugător către noi : nu ne părăsiţi ! Ştiam, auzeam şi nu cutezam să le spunem numele, fiindcă mila ne-ar fi doborît. Nu îndrăzneam nici măcar să întoarcem capul spre ele. Ne închipuiam că glasurile lor vor deveni tot mai slabe, cu cît ne vom îndepărta mai mult de foc, dar ele nu se lăsau trădate. Dacă am fi bănuit pe atunci că acest chin va creşte şi mai mult, din săptămînă în săptămînă, şi că vom vorbi din ce în ce mai încet, fiind nevoiţi să ne întrerupem adesea în mijlocul frazei, pentru că glasurile ne încurcau, am fi socotit o fericire să fi pierit împreună cu ele. Ah, şi ce des auzim azi această vorbă !

Cel mai periculos era cuvîntul „aş" ori „aş fi". Era nevoie de o supraveghere dureroasă ca să nu spui „aş". Am trecut o dată pe lîngă două femei ce şedeau pe marginea şanţului, cu spatele la mine. Era o bunică şi fiica ei adultă ; poate se jucau şi vreo doi copii în jurul lor. Am auzit numai cuvintele bătrînei : „Ţi-am spus doar într-una că tu ai fi..." — şi atunci fiica a scos un urlet ca un animal rănit de moarte. Iar dacă cineva ameninţă azi să

se rătăcească, într-o discuţie, pe terenul lui „aş", celălalt îl sfătuieşte de îndată, cu vorbe aspre sau rugătoare, să înceteze ; ori chiar vorbitorul singur bagă de seamă şi încheie brusc : „O, dar e absolut indiferent".

Întrebuinţez foarte des cuvîntul „prăpastie" şi poate că unii vor considera că exagerez. Dar atunci nici nu-şi pot închipui în ce primejdie ne aflam. Era de o sută de ori mai mare decît aceea a focului şi a bombelor ; fiindcă nu se putea fugi din faţa ei. Lucru pe care noi îl ştiam. Prăpastia era foarte aproape, lîngă noi, ba poate chiar sub noi, iar noi pluteam pe deasupra ei doar mulţumită unui har oarecare. Singurul lucru pe care-l puteam face era acela de a nu fi prea gălăgioşi şi de a nu atîrna prea greu. Ar fi fost de ajuns să ţipe unul singur dintre noi şi am fi fost cu toţii pierduţi.

De aceea refugiaţii vegheau cu deosebită grijă unii pentru ceilalţi, în aşa fel ca totul să-şi păstreze ţinuta. Era mai curînd o înghemuire animalică. Toţi eram îmbrăcaţi ciudat şi absolut la întîmplare : unii alergau încoace şi încolo în veşminte de mătase, iar alţii arătau ca nişte vagabonzi. Nimeni n-avea încă ochi pentru asta. Numai că încă de pe atunci, deşi era abia sfîrşitul lui iulie şi o arşiţă grozavă, ne temeam de iarnă. Nu aveam paturi, pături, paltoane, nici un fel de lenjerie călduroasă şi mai cu seamă nici un fel de încălţări. Ni se păru deodată că am descoperit cum că aceste obiecte sînt singurul lucru necesar pentru viaţă. În scrisori, împărtăşeam prietenilor această nouă experienţă, în cuvintele cele mai stăruitoare : lăsaţi orice altceva la o parte! Salvaţi numai lucrurile de iarnă şi încălţămintea solidă.

Vorbeam, desigur, şi despre felul în care trebuia să ne purtăm faţă de autorităţile care ne promiteau ajutor şi despăgubiri ; în aceste prime zile discutam despre asta însă fără zel şi încredere în posibilitatea unui atare ajutor. Cînd pomenea vreunul despre aşa ceva, ceilalţi ascultau fireşte cu încordare şi teamă, ceea ce îl făcea, pe de altă parte, pe vorbitor nesigur, de parcă ar fi şi spus prea mult. Unii se dăruiau cu o rîvnă sporită diverselor treburi necesare. Îşi spălau îmbrăcămintea, alergau de colo colo după cumpărături, curăţau zarzavat şi cîte altele — tăcuţi şi înverşunaţi. Subit însă, fără să-i fi chemat ceva, lăsau totul baltă şi se duceau acolo unde era lume adunată, ca să asculte, dînd cu totul uitării treaba începută. Pentru o fiinţă din afară, lucrurile trebuie să fi arătat ca şi cînd am fi dispus de mult timp, şi totuşi noi eram nişte hăituiţi. Nu aveam mult timp, în genere, nu mai aveam timp, eram scoşi din timp. Tot ce făceam ne apărea de îndată fără noimă. Dacă urmăream curioşi vreun gînd plin de speranţă, cădeam imediat într-o ceaţă vîscoasă şi ne aşezam din nou, deznădăjduiţi, la marginea drumului.

Dar chipul omului de atunci, cine ar putea să-l uite vreodată ! Ochii se măriseră şi se făcuseră străvezii, aşa cum sînt pe icoane. Geamul rece, care desparte cu zgîrcenie, se spărsese

şi prin găurile largi sufla în voie nemărginirea din spatele omului către infinitul dinaintea lui, sfinţindu-i chipul şi prefăcîndu-i-l într-o trecătoare pentru tot ce e veşnic. Mai înainte ca totul să se preschimbe într-o masă informă, să azvîrlim acest chip ca o constelaţie pe cer, întru amintirea ultimei noastre posibilităţi. Veni, bineînţeles, şi ziua cînd această stare de abulie fu recunoscută ca o boală. Refugiaţii trebuiau să fie transportaţi în mod obligatoriu spre Germania de Sud, pentru a se despovăra împrejurimile Hamburgului. Mulţi tolerară să se procedeze aşa cu ei ; unii coborîră pe drum din trenuri şi-şi croiră o cale pe cont propriu ; alţii se ascunseră sau îşi tărăgănară expedierea în vreo direcţie oarecare. Misi şi cu mine ne strigarăm brusc : orice, numai refugiaţi să n-ajungem ! Înţelegeam prin asta o fiinţă care se lasă cu totul în seama planurilor autorităţilor. Nici nu se poate zugrăvi însă cît era de chinuitor să te smulgi. Mereu erai prins din nou de torent şi ameninţat să fii tîrît într-o mlaştină obosită. Era ca în vis, cînd vrei să fugi şi picioarele nu se mai supun voinţei. Urmăritorul se apropie ; iar tu te simţi paralizat.

Căsuţa noastră ne devenise dintr-o dată nesuferită. Strînsul lemnelor, căratul apei, paturile proaste, maşina de gătit care nu voia să tragă, toate lipsurile care n-aveau însemnătate pentru o şedere de vacanţă ni se păreau acum insuportabile, fiindcă trebuia să contăm pe faptul că vom locui acolo toată iarna, sau cine

ştie cît. Întîmplarea ne oferi un alt adăpost, nu prea departe. O doamnă ne găzdui, în schimbul unei sume de bani, în vila ei. La mijlocul lui august, ne mutarăm la dînsa şi nu mai avurăm nevoie să ne preocupăm de casă şi masă. Ce convinşi eram că ne-am îmbunătăţit situaţia, cînd am păşit în camerele acelea moderne, îngrijite ! După cîteva ceasuri însă, observarăm că nu mai eram singuri şi că dăduserăm din mînă principalul avantaj pe care ni-l oferea căsuţa. Dacă am fi ştiut măcar încotro să apucăm, am fi plecat mai departe, chiar după primele două zile. Aşa însă, faptul că n-aveam nici o ţintă aduse neliniştea într-un alt cămin.

Sîmbătă deci, plecarăm, în sfîrşit, la Hamburg. Era înaintea ultimului atac, care a avut loc luni. Călătoria spre Hamburg se desfăşura după cum urmează : opreai pe şosea un camion, în care presupuneai că mai este loc, şi mergeai cu el pînă unde se putea. Pe urmă, aşteptai o altă maşină şi astfel, după trei sau patru transbordări, ajungeai relativ repede în oraş. Se puseseră la dispoziţie automobile din întreaga Germanie pentru aceste călătorii. Mai tîrziu, cînd trenurile începură să meargă din nou, iar circulaţia auto fu iarăşi suspendată, era nevoie de mult mai mult timp, cam cîte patru ceasuri la dus şi patru la întors, pentru această mică distanţă. Cînd trenul de la Lüneburg sosea, în sfîrşit, în gara Maschen, trebuia să lupţi pentru un loc, iar pe urmă, la Harburg, încă o dată. Oamenii urcau pe fe-

restre şi în timpul mersului atîrnau pe scări ca ciorchinii. În cele din urmă, ajungeai complet epuizat.

O mulţime nenumărată de oameni se aflau zilnic pe drum, în felul acesta. Am impresia că de cele mai multe ori călătoriile nu erau absolut necesare, adică fie pentru a mai salva ceva, ori pentru a-ţi vedea rudele, fie din motive profesionale. Totuşi nici n-aş putea afirma că era numai curiozitate la mijloc. Pur şi simplu, oamenii n-aveau un punct central ; rădăcinile fuseseră smulse şi ei se clătinau încoace şi încolo, căutînd un pămînt oarecare ; şi toţi erau plini de spaima de a nu neglija ceva. Ori poate nu era decît ceea ce-l împinge pe ucigaş înapoi, la locul faptei sale.

Am stat de vorbă cu multe mii de oameni. Discuţia se învîrtea, de fapt, întotdeauna, în jurul aceleiaşi teme : unde aţi locuit ? Aţi pierdut şi dumneavoastră totul ? În ce noapte s-a întîmplat ? Ce fel de adăpost v-aţi găsit acum ? Şi ce-o să mai urmeze ?

Fără nici o excepţie, aveam cu toţii convingerea fermă că războiul se va isprăvi în foarte scurt timp ; această chestiune nici nu era pusă în dezbatere, pentru noi decizia se şi dăduse. Nu ne mai interesa decît cum şi în ce loc de refugiu am fi putut rezista în acest scurt interval. Nimeni nu se gîndea pe atunci la mai mult. Cuvîntul de ordine cum că ar trebui să cîştigăm războiul, pentru a putea spera, în general, la o despăgubire a pierderilor noastre, a fost lansat abia mai tîrziu,

fiind adoptat, în parte, şi de mase. Dacă luam din întîmplare, în acele zile, un jurnal în mînă, nu citeam la început comunicatele militare, ba nici măcar nu înţelegeam pentru ce se mai publicau. Răsfoiam de îndată la pagina cu anunţurile care ne interesau. Ceea ce se petrecea în afara noastră pur şi simplu nu exista. Soarta noastră se împlinise, evenimentele din restul lumii n-o mai puteau schimba cu nimic. Atitudinea aceasta ne-a împins la multe greşeli. E adevărat că între timp s-au scurs cîteva luni, şi că alte oraşe au fost distruse în acelaşi fel, dar Hamburgul a fost totuşi primul mare oraş german care a fost nimicit. Poate că noi am primit lovitura mortală şi ceea ce urmează nu mai e decît o răposare. Dacă facem abstracţie de război, fără îndoială că era drept să ne resimţim soarta ca fiind însuşi sfîrşitul.

Ar fi greşit să vorbim însă de vreo pregătire pentru răscoală şi tulburări, în acea perioadă. Nu numai inamicii, dar şi propriile noastre autorităţi şi-au greşit socotelile în această privinţă. Toate se desfăşurau în deplină linişte şi cu o voinţă absolută de ordine, iar statul se orienta după această ordine născută din împrejurări. De îndată ce voia să intervină, la rîndul său, ca organizator, oamenii deveneau nervoşi şi începeau să înjure. Potentaţi şi autorităţi dispăruseră parcă, în parte, de pe faţa pămîntului, iar acolo unde mai duceau o viaţă aparentă şi oarecum tolerată, cedau imediat, cînd cineva protesta vehement. Şi la drept

vorbind, ce-ar fi putut întreprinde ? În gara Harburg, am auzit o femeie care făcuse nu ştiu ce, strigînd : „Băgaţi-mă la închisoare, o să am barem un acoperiş deasupra capului !" Iar trei poliţişti înarmaţi de la calea ferată nu găsiră nimic mai bun de făcut decît s-o şteargă stingheriţi şi să lase pe seama mulţimii s-o potolească pe femeie. Am fost martor la multe alte cazuri, bineînţeles şi dintre cele de mai mare ostilitate, dar cred că exemplul acesta ajunge ; el înfăţişează cît se poate de limpede atitudinea noastră şi lipsa de autoritate a statului. Oricare dintre noi ar fi strigat ca şi femeia aceea, dacă statul ni s-ar fi pus de-a curmezişul.

Statul îşi atribuie astăzi rezerva aceasta ca pe un merit, dar e ridicul. Alţii sînt de părere că am fi fost pe atunci prea apatici ca să ne putem răzvrăti. Nici asta nu-i exact. În vremea aceea, fiecare spunea ceea ce gîndea, nici un sentiment nu le era mai străin oamenilor decît frica. După toate cîte le-am auzit, ajung la încheierea că nu se putea arăta un dispreţ mai mare faţă de ceea ce se cheamă putere sau stat, decît tratîndu-l ca pe ceva cu totul secundar — care, în cazul unui destin ca acela îndurat de Hamburg, nu era în situaţia de a schimba ceva. Era un moment în care omul nu se mai arăta robul organizării sale sociale. De exemplu, oricine ştia că tocmai acei care, potrivit poziţiei lor şi promisiunilor, ar fi fost în mod special obligaţi să rămînă pînă la urmă la post şi să dea ajutor, o luaseră la fugă cei dintîi, ba pe deasupra abuzaseră de influenţa lor ca să-şi procure, în mod silnic, vehicule cu care să-şi transporte averea ; da, şi că lăsaseră în drum pe alţi refugiaţi cu cea din urmă bocceluţă. Nu e un caz izolat şi nici ceva exagerat ; au văzut mii de oameni. Cînd discutau despre asta, foloseau totuşi, e drept, vorbe aspre, dar departe de orice întărîtare şi mai degrabă ca şi cum şi-ar fi bătut joc de ei înşişi că s-au aşteptat vreodată la altceva. Vai de noi, dacă puterea de stat se răzbună într-o zi pentru acest dispreţ ! Cred însă că nici măcar nu l-a înţeles.

Şi încă ceva : n-am auzit măcar un singur om insultîndu-i pe duşmani, ori dînd vina pe ei pentru distrugere. Cînd apăreau în ziare expresii ca piraţi ai aerului sau incendiatori, noi n-aveam urechi pentru ele. O înţelegere mult mai adîncă a lucrurilor ne interzicea să ne gîndim la un duşman care ar fi provocat toate astea ; pentru noi era şi el cel mult o unealtă a unor forţe ce nu puteau fi cunoscute şi care doreau să ne nimicească. După cum n-am întîlnit măcar un singur om care să se mîngîie cu gîndul unei răzbunări. Dimpotrivă, oamenii ziceau sau gîndeau aşa : „De ce să piară şi ceilalţi ?" Mi s-a povestit că un palavragiu, care vorbea despre răzbunare şi nimicirea duşmanilor prin gaze, fusese bătut măr. N-am fost de faţă, dar dacă s-a întîmplat, s-a întîmplat ca să fie redusă la tăcere o nerozie pîngăritoare.

Toate acestea trebuie spuse o dată; deoarece e întru slava omului că în ziua supremă şi-a simţit destinul atît de mare. Chiar dacă pentru o scurtă durată; fiindcă între timp imaginea a devenit iarăşi confuză.

În cea dintîi maşină care ne ducea spre Hamburg, am trăit în sinea mea o stare despre care n-am vorbit cu nimeni încă şi care m-a umplut de o uimire sfioasă, pentru că nu îndrăzneam să-i dau o tălmăcire. Pentru Misi se găsise un loc pe o ladă de zarzavat, cu spatele spre peretele cabinei şoferului, aşa încît era apărată întrucîtva împotriva curentului. Eu stăteam în picioare, strîns înghesuit, laolaltă cu alţi douăzeci sau treizeci de oameni. Ne ţineam bine de stinghiile pentru prelată, ca să nu fim aruncaţi afară. Trebuia să ne ghemuim adeseori, cînd crengile pomilor ce umbreau şoseaua ameninţau să ne biciuiască. Era către ora opt dimineaţa şi aerul era proaspăt şi răcoros. Grînele dădeau în pîrg. Pe fîneţele din lunca apropiată, vaci albe cu pete negre rumegau adormite. Ici şi colo, cîte un mînz ne privea mirat peste ţarc şi pe urmă sărea iute înapoi, ca să-i povestească maică-si despre noi. Şi din pămîntul rodnic se ridicau, ca nişte insule familiare, pîlcuri de stejar, sub care se ascundeau vechi gospodării ţărăneşti. Uneori se înălţa ceva mai sus cîte o biserică sătească, ori acoperişul baroc al locuinţei vreunui pastor.

Treceam repede prin această ţară a păcii, îndreptîndu-ne spre oraşul mort. Nu ştiu de unde mă năpădi atunci o senzaţie de fericire, atît de autentică şi de irezistibilă, încît a trebuit să-mi dau osteneală ca să nu strig, jubilînd: Acum începe, în sfîrşit, adevărata viaţă! De parcă dinaintea mea s-ar fi deschis brusc o uşă de temniţă şi aerul limpede al libertăţii de mult presimţite m-ar fi izbit în faţă. Era ca o împlinire.

Şi totuşi Misi trebuie să fi simţit şi ea ceva asemănător. În vreo cîteva rînduri, cînd încercarăm să vorbim despre viitorul nostru, îmi spuse că avea sentimentul că acum mi s-ar oferi ultima şansă mare, pe care n-ar trebui s-o ratez. Înţelegea într-adevăr printr-asta numai compromisurile paralizante, în care ne încîlciserăm din comoditate, sau dintr-un fals menajament, şi pe care nu mai aveam nevoie să le respectăm acum, deoarece o putere superioară le sfărîmase? Sau poate socotea că dincolo de aceste cătuşe, care nu-s totuşi decît cătuşe, cînd le simţim ca atare (şi poate cătuşe binefăcătoare, fiindcă ne amăgesc în tot timpul aşteptării, în ce priveşte ceasul împlinirii) — socotea poate şi Misi că pustiul îngrozitor al pregătirii fusese de acum străbătut?

Ce mult contrasta totuşi acest sentiment cu faptele! Sau poate ar trebui să presupunem că cel ce tocmai şi-a dat sufletul simte ceva asemănător şi dintr-asta înfloreşte ultimul lui surîs.

Să fie vorba într-adevăr, aici, numai de un sentiment cu totul personal? Pentru că, în acest caz, n-ar avea ce căuta în relatarea de față.

Puțin mai departe, după Wilhelmsburg, începeau distrugerile, iar la Veddel aveai în față tabloul nimicirii complete. Ah, cînd călătoresc din nou cu gîndul pe această șosea către Hamburg, mă simt îndemnat să mă opresc și să mă întrerup. La ce? Vreau să zic: la ce bun să aștern pe hîrtie toate acestea? N-ar fi mai bine să le dăm uitării, o dată pentru totdeauna? Fiindcă cei care au fost de față n-au nevoie să le citească. Dar ceilalți și acei ce vor veni mai tîrziu? Ce-ar fi dacă aceștia le-ar citi numai ca să se delecteze cu aspectele sinistre și să-și întărească astfel sentimentul lor vital? E nevoie pentru asta de un potop? Ori de o coborîre în infern? Iar noi, cei care am fost acolo, nu îndrăznim nici măcar să dăm glas unei profeții care să-i prevină. Încă nu!

Sau poate e o rugăminte către ceilalți, să se arate îngăduitori, dacă nu mai sîntem așa cum se așteaptă de la noi, dacă nu mai sîntem chiar atît de prezenți, chiar atît de firești?

Nu am vanitatea să încerc să redau o primă impresie. De altfel, ar fi și fals; e surprinzător că nu puteai să te obișnuiești, prin vizite repetate, cu ceea ce vedeai și nu deveneai insensibil la toate. De fiecare dată, după ce te desprindeai din nou de atmosfera orașului, aveai impresia unei treziri dintr-un leșin. Sau erai răvășit și nesimțitor, din cauza epuizării,

ca un poet care a stat de vorbă cu demonii. Și asta nu de supărare — să zicem — sau de spaimă, cum se întîmpla altădată, cînd vedeam printre zece case una distrusă. Puteam deplînge această singură casă smulsă din mijlocul celor vii și puteam tremura totodată pentru viața celorlalte. Dar acum, cînd nu mai exista nimic? Nici cadavrul orașului, nici vreun cunoscut decedat care să ne spună: o, ieri, cînd încă mai trăiam, eram patria ta — nu, nu era cazul să ne întristăm. Ceea ce ne înconjura nu ne aducea cu nici un chip aminte de ceea ce pierdusem. N-avea nimic comun. Era altceva, era ceva străin, era de fapt ceea ce se cheamă Cu-Neputință.

Există în nordul Finlandei păduri încremenite de ger. Aveam acasă, pe perete, un asemenea tablou. Dar cine se mai gîndește, în cazul acesta, la o pădure? Nu e nici măcar scheletul unei păduri. Desigur, există ceva, ba chiar mai mult decît numai un schelet, însă ce înseamnă aceste semne și rune? Poate răsturnarea de neconceput a noțiunii de pădure?

Am privit figurile celor care stăteau în picioare, lîngă mine, în camion, atunci cînd treceam pe șoseaua largă de dărîmături, prin Veddel, spre podul de pe Elba. Eram ca un grup de excursioniști, lipseau doar megafonul și flecăreala unui ghid. Și deodată toți rămaseră perplecși, nemaiștiind cum să-și explice tabloul acela straniu. Acolo unde mai înainte privirile se loveau de zidurile caselor, se întindea, la nesfîrșit, o cîmpie mută. Era un ci-

mitir ? Dar ce ființe își îngropaseră acolo morții, punîndu-le hornuri pe morminte ? Hornuri, singurele lucruri ce creșteau din pămînt ca niște monumente eroice, ca niște dolmene, sau ca niște degete prevenitoare. Oare cei ce zăceau dedesubt inspirau prin aceste coșuri eterul albastru ? Și acolo unde spînzura în aer o fațadă goală, ca un arc de triumf în acest hățiș ciudat, se odihnea oare unul dintre principii și eroii lor ? Sau era poate rămășița unui apeduct, ca la vechii romani ? Ori nu erau toate decît decoruri pentru o operă fantastică ? O, cîte n-am învățat în școală, cîte cărți n-am citit și cîte poze n-am admirat, dar despre așa ceva nu ne povestise încă nimeni ! Mai existau deci continente necercetate ? Vedeam în toți ochii această căutare atentă și încordată în afară și o zadarnică încercare de comparație pe dinăuntru. Așteptarea aceea că undeva s-ar putea ivi ceva ce ar dezlega enigma, ceva care, în nici un caz, nu trebuia pierdut din vedere.

Doar pe scurtul traseu de pe podul peste Elba, vraja se topi o clipă și toți începură să numere turnurile orașului. Ah, și cu ce nume de alintare fură chemate unul cîte unul ! Și unde era cel mai frumos dintre ele, turnul bisericii Katharina ? Și de ce se prefăcuse primăria într-o pagodă ? Dar, o dată cu aceste întrebări, trecusem peste fluviu și intrasem în cimitir.

Chiar în apropiere, pe stînga, ardea o grămadă uriașă de cocs — s-a stins abia după

trei săptămîni — și secunde întregi furăm izbiți de o răsuflare fierbinte de iad, de parcă ar fi trebuit să fim făcuți invulnerabili, înainte de a putea trece ; pe urmă, pătrunserăm înăuntru. Camionul se clătina, pipăindu-și calea prin trecătoarea ce fusese degajată printre dărîmături, numai atît cît era nevoie, peste mormane de moloz de la casele năruite, pe lîngă cratere, pe sub poduri fărîmate, de pe care vagoane de tren spînzurau ca niște ghirlande în apa bazinelor portului, de unde se ivea prova unui șaland, speriat de corpurile greoaie ale șlepurilor venite din regiunea muntoasă și care pluteau fără viață, culcate pe o parte. Pe marginile trecătoarei, zăceau pachete lunguiețe; unii spuneau că ar fi fost cadavre. Totul era extrem de tăcut ; mult mai tare ți se părea că auzi urletul de moarte al automobilelor calcinate pînă la galben și cabrîndu-se vrednice de milă, într-o ultimă suferință — marcînd drumul zadarnic al fugii.

Și nicăieri străzi transversale, ca să ajungi în hățișul de pe părți : totul era îngrămădit de-a valma. Numai rareori o privire liberă printr-o arcadă neagră de fereastră. Și deasupra, în loc de inscripții funerare, panouri de reclamă ininteligibile. Brusc, îți trăgeai capul între umeri, fiindcă o fațadă de șase etaje atîrna deasupra străzii și amenința să cadă din cauza zguduiturilor camionului. Dacă treceai și întorceai capul, zăreai agățat sus de tot un balcon, iar deasupra lui, o perdea de soare întinsă, ba chiar și o ladă de flori pe balustradă, cu mușcate roșii.

Totul însă complet mut, fără mişcare şi fără schimbare ; dezbrăcat de temporal şi devenit veşnic.

Nu ne vom mai putea întreba de aci înainte : „Rezistă opera ta, dacă o pui faţă în faţă cu pămîntul larg şi cu ţărmul mării ?" Va trebui să întrebăm : „Rezistă ea în faţa acestui cimitir ?"

Ce trufaşi eram şi ce încrezători în gustul nostru ! Cît ne-am mai fudulit cu judecata noastră plină de spirit ! Şi ce dezgust cinic ne-am permis, respingînd modul de viaţă al celor nenumăraţi ! N-am spus : ăsta e un cartier respingător, nedemn de oameni, numai bun de dărîmat ; străzile strîmte şi pline de zgomot ; curţile fără lumină, fără culoare, fără aer ; casele murdare şi teşite ? Cum puteau trăi aci milioane de oameni, fără ca răsuflarea lor să facă să explodeze asemenea strîmtoare ! Şi pe scări mirosea a mîncare şi a popor de jos ; strîmbam din nas din pricina lor. Din locuinţe ne izbea în faţă aburul rufelor puse la fiert şi odăile erau reci din cauza mobilelor nefolosite. Şi canapeaua de pluş cu o cuvertură micuţă, croşetată ? Şi toate fotografiile stîngace de la nunţi şi jubilee ? Şi litografia colorată, cu nimfe dulcege, agăţată deasupra patului conjugal ?

Cine ar mai îndrăzni să-şi bată joc de aceste lucruri ? Pentru ce nu mai miroase pe scări ? De ce nu se mai usucă rufe pe stativul din faţa ferestrei de la bucătărie ? Oare duminica nu se cocea din cînd în cînd o prăjitură ? Nu era în

fiecare din nenumăratele locuinţe ale căror contururi nu se mai distingeau acum decît după rămăşiţele zidurilor o gospodină ce freca zilnic podelele şi ştergea mobila de praf ; care se temea de vecin şi ţinea totuşi să fie invidiată de el ?

Şi pentru ce mai stau drepte hornurile, fără rost şi fără fum ? Doar vatră nu mai există. De ce am gătit ? Şi nici paturi ! De ce am dormit ? Pentru ce ne-am hrănit ? De ce am adunat şi am economisit provizii ?

Tot ce ştiu să spună bărbaţii în această privinţă este minciună. Despre asta nu se cade să se vorbească decît în limba femeilor.

Am umblat prin toate aceste cartiere, pe jos, sau cu maşina. Doar cîteva străzi principale erau curăţate de dărîmături, dar kilometri întregi nu mai găseai o casă cu viaţă. Şi dacă încercai să răzbaţi lateral, pierdeai de îndată orice senzaţie de timp şi direcţie. În locuri pe care credeam că le cunosc, m-am rătăcit cu totul. Am căutat o stradă pe care ar fi trebuit s-o pot găsi şi în somn. Acolo unde presupuneam că este, m-am oprit şi n-am mai putut să mă descurc. Am socotit pe degete încrucişările de străzi de sub dărîmături, dar cu toate astea n-am mai descoperit-o. Iar dacă după ceasuri întregi întîlneai un om, era unul care rătăcea şi el, în vis, prin veşnica pustietate. Treceam unul pe lîngă altul cu o privire timidă, vorbind şi mai încet decît înainte. Pe undeva strălucea desigur soarele, dar asupra acestui amurg el n-avea nici o putere.

Mă aflam o dată acolo împreună cu un bărbat care pe vremuri nu mi-ar fi fost simpatic, aşa încît aş fi evitat să vin în contact cu el. Dar prin felul cum ne străduiam acum să ne orientăm şi cum încercam să trecem cu vederea ceea ce vedeam, tratînd totul ca pe ceva firesc, despre care nu-i cazul să-ţi iroseşti cuvintele, ne asemănam perfect. Într-adevăr, cred că ne simţeam ca nişte spărgători. Priveam atenţi şi duşmănoşi ambianţa străină, silindu-ne să nu facem zgomot, ca să nu se trezească cei care dormeau, ori vreun cîine, şi ne speriarăm de o perdea sfîşiată, care foşnea pe o verandă tăcută. Cine şi cui făcea acolo semne ? Oare fiinţele acelea nevăzute, care-şi aveau desigur patria în acest loc străin, stăteau la pîndă, mute şi viclene ? Sau poate noi sîntem cei muţi şi orbi ? De ce nu ne sfîşie paralizia un urlet nemăsurat, cînd citim prima şi ultima întrebare scrisă cu creta pe uşa unei case : Unde eşti, mamă ? Dă-mi de ştire ! Eu mă aflu acum în cutare loc.

Treceam prin lume ca nişte morţi care nu mai participă la micile amărăciuni ale celor vii. S-a făcut încercarea de a-i izgoni pe morţi prin cifre. Chiar din primele zile se spunea : patruzeci de mii. Asta îi jignea însă pe acei ce nu puteau fi număraţi şi atunci s-a încercat cu o sută douăzeci şi cinci de mii. Cifrele obţinură supremaţia şi crescură din zi în zi, urcînd pînă la trei sute de mii. După care, ne trezirăm într-o dimineaţă că nu mai erau decît treizeci de mii. Ni se făcea socoteala după toate principiile logicii că nu ar fi putut fi mai mulţi. Cineva începuse lupta împotriva morţilor. În acelaşi timp, auzeam din toate părţile Germaniei că lucrurile n-ar sta chiar aşa de prost cu Hamburgul şi că hamburghezii se prefăceau numai. Eram atît de uluiţi că nici nu puteam răspunde ; fiindcă nimeni nu ajunsese încă pînă acolo, încît să se compătimească singur, ori să se laude cu nenorocirea sa. Morţii n-au vrut totuşi să se lase învinşi cu logica. Astăzi, cifra oscilează din nou între şaizeci şi o sută de mii şi lumea nu îndrăzneşte să protesteze.

De ce se caută să se înşele morţii ? De ce nu se spune : nu-i putem număra ! Ar fi un cuvînt simplu, pe care l-ar înţelege şi morţii. Căci dacă nu li se dă ceea ce li se cuvine, s-ar putea întîmpla să vină într-o zi şi să se strîngă în jurul monumentului eroilor din războiul mondial — care a rămas în picioare întocmai ca şi coşurile caselor, cînd trei sferturi din oraş au fost distruse. Şi-i vor întreba pe aceia pentru care stă scris acolo : „Patruzeci de mii de fii ai oraşului şi-au dat viaţa pentru voi ! 1914—1918", îi vor întreba pe cei patruzeci de mii : „Părinţilor voştri, soţiilor şi copiilor voştri, mulţi şi fără de număr — spuneţi-le, voi, fiilor, pentru ce ? În cinci ore şi jumătate !" Şi nu va fi nimeni atunci să afle vreun răspuns. Şi în locul vulturului inutil, pe care o epocă lăudăroasă l-a mîzgălit pe monument, va apărea din nou marea rună despre Maica Durere.

O săptămînă mai tîrziu, cartierele acestea fură închise cu totul. Se trase în jurul lor un meterez înalt ; pietre erau destule. La intrări, stăteau sentinele înarmate, „Ce vreţi, mi-a spus una dintre ele, asta nu-i distracţie." Se vedeau lucrînd înăuntru deţinuţi în costume vărgate. Trebuiau să ascundă morţii. Se zicea că leşurile, sau cum vreţi să le spuneţi rămăşiţelor celor ce-au fost odată oameni, erau arse pe loc, sau nimicite în beciuri cu aruncătoarele de flăcări. În realitate, era însă şi mai rău. Nu puteau răzbate în pivniţe, din cauza muştelor, alunecau din pricina viermilor lungi de un deget şi flăcările trebuiau să le croiască o cale spre cei ce muriseră în flăcări.

Guzganii şi muştele stăpîneau oraşul. Graşi şi obraznici, şobolanii se zbenguiau pe străzi. Dar şi mai greţoase erau muştele. Mari, verzui, cum nu se mai văzuseră niciodată. Strînse ciucure, se tăvăleau pe caldarîm, se împerecheau claie peste grămadă pe rămăşiţele zidurilor, încălzindu-se, obosite şi sătule, pe cioburile ferestrelor. Cînd nu mai puteau zbura, se tîrau pe urmele noastre, strecurîndu-se prin cele mai mici crăpături ; mînjeau totul, şi foşnetul şi bîzîitul lor era primul lucru pe care-l auzeam, cînd ne trezeam dimineaţa. Nu încetă decît tîrziu, în octombrie.

Şi pe urmă, duhoarea tuturor obiectelor casnice carbonizate, mirosul de putrefacţie şi descompunere care plutea greoi deasupra oraşului. Mirosul acesta era vizibil ca un praf de tencuială uscat şi roşu ce se răspîndea pretutindeni. Se trezi în noi, subit, un nesaţ de parfum.

În acea primă zi, părăsirăm camionul în apropierea halelor. Voiam să ne ducem mai întîi în portul liber, să cercetăm birourile întreprinderii noastre. Nu auzisem încă nimic despre ele şi nădăjduiam să mai salvăm, poate, cîte ceva. Regiunea zăcea parcă moartă ; totuşi aici distrugerile erau mai mici decît aiurea. Jumătate din case mai existau încă, ori n-aveau decît acoperişurile şi etajele superioare arse. Din loc în loc, cîte un om scormonea în moloz şi scotea în stradă cîte o mobilă pîrlită de flăcări.

Trecurăm peste canalul vămii. Vama nu mai exista. Cînd făcurăm colţul pe la Sfînta Ana, zărirăm şirul roşu de clădiri ale antrepozitelor şi birourilor din port. Dar nu se putea spune încă dacă nu cumva erau numai faţade. Pe neaşteptate, ne întîlnirăm cu primul cunoscut, un inginer de la antrepozite. Cred că am discutat fleacuri şi ne-am încurcat, din grabă, în vorbe. Era ca şi cînd ne-am fi întors în patrie după douăzeci de ani şi am fi reîntîlnit un tovarăş de joacă din copilărie.

Îl întrebarăm de cunoştinţele comune, dar nici el nu ştia nimic. De altfel era parcă absent. Îl rugai ceva, îmi spuse : da, şi în secunda următoare îi pierise totul din minte. Cînd se uita la cineva, privirea lui se îndrepta undeva în gol. Era un bărbat foarte politicos, trăsătura aceasta nu şi-o pierduse nici acum, totuşi vechea politeţe atîrna pe el ca un costum ce nu-i

venea bine şi nu se mai potrivea cu noua lui înfăţişare. Toate se trăgeau din nesomn şi din surmenajul pricinuit de participarea la stinsul incendiilor şi, poate, şi de la alcoolul cu care îşi mai ţinea puterile. Scoase pe loc din buzunar o sticluţă de rachiu şi ne-o dărui. Băurăm fiecare din ea cîte o înghiţitură ; în ziua aceea, ne-a mai făcut încă destule servicii. Cine s-ar fi gîndit, cu opt zile în urmă, că Misi şi cu mine vom bea dimpreună cu un cunoscut destul de îndepărtat, pe stradă, din aceeaşi sticlă ? Dar, de fapt, noţiunea de stradă nici nu mai exista.

Ne povesti că Hamburgul fusese părăsit în cursul nopţii. Trenurile de pompieri fuseseră rechemate seara, din mijlocul lucrului, şi stătuseră toată noaptea inactive pe o şosea de ieşire din oraş. Atunci a părăsit şi el munca şi s-a întins pentru prima oară să doarmă, deşi totul ardea împrejur. Mai tîrziu, a venit şi soţia lui. Locuinţa de serviciu din port le era încă nevătămată, dar ei îşi trimiseseră toate lucrurile în afara oraşului.

Clădirile antrepozitelor şi birourilor arseseră, în cea mai mare parte, pînă la etajul al doilea. Pe căi ocolite, peste sticlă şi moloz, ajunserăm în biroul nostru. Totul mustea de apă, de la stinsul incendiului. Peretele din spatele clădirii fusese smuls de o bombă şi culoarele interioare dădeau direct spre canalul navigabil din oraş. În faţa intrării biroului nostru, acoperişul spînzura ca o cortină, pînă la duşumea. Şi azi mai spînzură aşa. Înăuntru, toate erau aruncate alandala : mobile, acte, uşi şi rame de ferestre. Pereţii despărţitori dintre camere fuseseră măturaţi şi cînd puneai mîna pe cîte ceva, îţi intrau cioburi de sticlă. Tabloul acesta îl cunoşteam mai de mult. Încă din mai 1941, antrepozitele fuseseră distruse într-un chip asemănător.

Mi-am spart biroul şi am găsit, spre bucuria mea, cîteva manuscrise. Cu casa de bani n-am reuşit acelaşi lucru. Am îndesat tot ce ni s-a părut de valoare în saci şi într-o cuvertură veche, de lînă. Brusc, totul devenise de valoare : un prosop vechi, o periuţă de unghii, un sfeşnic de fier forjat şi cîte altele. Două maşini de scris le-am vîrît într-o pivniţă care se mai putea încuia, a treia voiam s-o luăm cu noi. Şi bine am făcut, căci în zilele următoare tot ceea ce se putea transporta, de la cele mai mărunte lucruri, pînă la covoare şi mobile, a fost prădat de către jefuitorii de cadavre ai oraşului. E drept că erau puse peste tot, la vedere, anunţuri cum că tîlharii vor fi împuşcaţi, dar cine voia să-i prindă ca să-i împuşte ? În birourile întreprinderii noastre, banda s-a năpustit însă, înainte de toate, asupra probelor de cafea şi a mostrelor pentru expediţie, care stătuseră mai înainte aşezate în doze mici, curat şi ordonat, pe nişte rafturi fixate în pereţi. În cele o sută de birouri, nu s-a mai găsit după aceea literalmente nici un bob.

Deodată ne-am oprit; prin fereastra din spate, privirile ne căzuseră asupra bisericii Katharina. Ne-am uitat înspăimîntaţi unul la altul.

— Da, am plîns cînd s-a năruit, zise inginerul care stătea lîngă noi.

Ne spuse şi ora exactă cînd se petrecuse faptul. Nu ne era de nici un folos că încercam să ne convingem: nu-i decît o biserică, cele o sută de mii de locuinţe şi oamenii, iată ceva mult mai rău. Era desigur un simbol. Toţi cîţi lucram acolo iubeam turnul acela peste măsură, fiecare în felul lui, poate chiar fără s-o ştim. De abia acum băgam de seamă. Stătuse mult mai bine de un deceniu în faţa biroului meu. Verdele albăstrui de pe acoperişul baroc al bisericii vrăjea apa canalului, care sclipea în culori de opal. Mai ales primăvara şi toamna, te ademenea la visare. Nu mai era nevoie să ştii că avea o orgă veche şi că fusese singura biserică ce supravieţuise incendiului din Hamburg, cu o sută de ani în urmă.

Nu mai rămăsese acum decît un ciot jalnic din turn, sfărîmat şi înnegrit de fum. Se frînsese chiar deasupra ceasului, acul arăta puţin după ora unu; dar: la amiază, ori la miezul nopţii? Şi la ce dată? Se mai vedea deasupra ceasului încă, scris cu litere de aur, cuvîntul: *gloria*. Arama de pe acoperişul bisericii se aşternuse înăuntru, ca un giulgiu, peste naos. Doar în fund de tot, pe o rămăşiţă din zidul paraclisului, se mai ţinea încă drept, sfîntul acela aurit, cu timona lui, arătînd cu degetul în depărtare.

Îmi amintesc însă acum că în luna mai a acestui an am fost profund tulburat, cînd două păsări mari, semănînd cu pescăruşii, au dat ocol bisericii în tăcere, aproape fără să bată din aripi. Erau cînd negre, cînd albe, şi umbrele lor au atins, în treacăt, casele şi apa, într-un chip neliniştitor. Chiar şi sutele de pescăruşi cu mult mai mici care-şi duceau traiul lor lacom pe acolo, au amuţit, s-au strîns ghem şi i-au pîndit cu capul pieziş pe străini. Faptul s-a petrecut numai într-o singură după-amiază.

Ni se spune totuşi mereu că nu trebuie să fim superstiţioşi.

Încărcaţi de pachete, am luat drumul spre oraş. Trebuia să le punem deseori jos. Cred că nu ne uitam nici în stînga, nici în dreapta, ci o ţineam tot înainte. Trecusem zilnic pe drumul acesta odinioară şi acum treceam iarăşi. Dar cît mai ţine? Nici nu mai e acelaşi drum. Chiar dacă s-a astupat la loc gaura din hala de peşte, unde se scurgea apa din ţevile sparte, vechea farmacie a dispărut, iar Institutul Johanneum nu se mai poate nici el reconstrui. Toate acestea se văd însă abia azi, cînd deblocarea străzilor şi dorinţa aproape cinică a tuturor de a umbla pe ele şi de a trăi ca mai înainte dezvăluie conştiinţei ce anume lipseşte. Pentru că atunci nu existau străzi, ci numai poteci peste cioburi şi dărîmături. Şi oamenilor nu le era gîndul la bună-cuviinţă şi la ordine, umblau cum se nimerea, îmbrăcîndu-se cum îi plăcea

fiecăruia şi cum i se părea mai la îndemînă. Nu i-ar fi trecut nimănui prin minte, de pildă, nici măcar o clipă, să se mire că oamenii îşi făcuseră mici vetre din cărămizi, în aer liber, ca în pădurea virgină, punîndu-şi pe ele la fiert mîncarea sau rufele. Oricum, era totuşi viaţă, pe cînd în celelalte cartiere ale oraşului nu exista nici măcar atît.

De abia la Jungfernstieg am izbutit să oprim maşina unui medic care ne luă pînă la Universitate. N-am fi avut nevoie, de altfel, decît de un ocol de cîteva minute, ca să căutăm un prieten. Simţeam îndemnul s-o facem şi totuşi ne-am abţinut. Nu numai în această primă zi, ci încă de vreo trei-patru ori. Poate că ar fi avut nevoie de ajutorul nostru, aşadar gestul nu ne poate fi iertat. În realitate, ne temeam că n-o să-l mai revedem. Pe atunci nu te interesai cu plăcere de cunoscuţi, ci te lăsai mai degrabă în nădejdea că o întîmplare îţi va da de veste. În orice caz, aşa stăteau lucrurile în prima perioadă.

Ce greu mi-a venit s-o fac, cînd, după opt zile, am îndrăznit totuşi, în cele din urmă, să mă îndrept într-acolo ! Era cît pe ce să iau drumul înapoi, încă de pe cînd urcam la deal pe Heuberg, ca să nu văd adevărul. Altădată era strîmt pe acolo, o încurcătură de uliţe vechi, cruciş şi curmeziş, iar acum priveai în aer liber. La colţul de la Hohen Bleiche, o barieră mare tăia strada. Nu puteam încă să mă lămuresc cum stăteau lucrurile cu casa prietenului meu. De abia cînd am ajuns sus pe baricadă — şi chiar şi acolo a trebuit să chibzuiesc îndelung şi cred că inima îmi zvîcnea — am văzut casa. Era ceva cu totul de necrezut : stătea agăţată, prima sau ultima de pe stradă, de peretele unei alte case, ca o stîncă dominînd valurile înţelenite ale mării de ruine. Dinaintea ei lucra un singur om şi acesta era el. Am strigat şi a strigat şi el, am sărit jos de pe baricadă şi am căzut. Ne-am îmbrăţişat cu gesturi caraghioase şi m-am zgîriat în ţepii roşii din barba lui, nerasă de o săptămînă.

Era tocmai pe cale să deblocheze intrarea. Nu se putea pătrunde în casă decît pe o scîndură. Clădirile de pe cealaltă parte a străzii se prăbuşiseră peste parter şi pivniţă, turtindu-le. Flăcările înnegriseră casa şi răzbătuseră pe ferestre. El şi cu soţia sa, numai ei doi, au stins totul, luînd-o mereu de la capăt, într-o luptă de o noapte întreagă. Dar chiar dacă au putut combate focul, rămîne totuşi o minune de neînţeles faptul că această clădire a fost singura care a ţinut piept minelor aeriene, ce au distrus totul pe o rază de o mie de metri.

Soţia lui stătea ghemuită în grădină, dinaintea unui foc şi încerca să fiarbă nişte apă. Lîngă ea era o pisică ce se întovărăşise cu dînşii ; avea pe piept o rană adînc deschisă în carne şi labele îi erau arse. Merită să vorbim despre pisicile oraşului. Ele nu puteau fi urnite de lîngă ruinele locuinţelor de altădată. Se strecurau de colo-colo, printre grinzile carbonizate, sau care ardeau încă mocnit, şi ţipau de foame. Oamenii le dădeau cîte ceva, de milă ;

se repezeau zbierînd la hrană și o sfîșiau, gata de luptă. Dar nu se lăsau prinse, trebuia să folosești forța și viclenia. Chiar și după aceea, cele mai multe au pierit pînă la urmă, cu toată îngrijirea, de dor de casă, ori fiindcă le mistuia în continuare spaima.

Grădinița aceea, odinioară ascunsă și uitată în plin centrul orașului, printre blocuri, era învelită ca de o brumă cenușie de praf. Am trecut prin ea din dos. Prietenul meu vorbea într-una. Ici zăceau treizeci și șapte de cadavre care arseseră în pivnița de alături.

— Și uite, colo se mai află încă o cizmă plină de sînge.

Era o pivniță făcută să reziste la bombe, însă ușile se înțepeniseră. Și fiindcă rezerva de cărbuni era alături și s-a aprins, au fost fripți cu toții. Fugiseră de pereții fierbinți către mijlocul pivniței. Au fost găsiți înghesuiți acolo. Se umflaseră de căldură.

— Dar vino aici, sus !

Și mă ajută să mă cațăr pe un dîmb ce se formase acolo. Din pustiul care se întindea la picioarele noastre, se înălța numai portalul de la Konventgarten. Ascultaserăm acolo, în aprilie, *Concertele brandenburgice*. Și o cîntăreață oarbă cîntase : „Vremea grea de suferință acum iarăși reîncepe". Stătea rezemată simplu și sigur de clavecin și ochii ei morți priveau departe, dincolo de nimicurile pentru care noi tremuram încă de pe atunci, poate într-acolo unde ne aflam astăzi. Iar acum nu ne mai înconjura decît o mare împietrită.

Numai plopul din grădină ținuse piept ca o spadă din oțel de Damasc și în frunzișul lui se refugiaseră din cuștile lor sparte cîțiva papagali cu pene ondulate. Ah, copacii ! Cu o grabă emoționantă dădeau, doar după cîteva zile, muguri noi, în locul frunzelor pîrjolite, și își creau o primăvară, ca să poată respira din nou.

Supraviețuiseră pînă și cele trei pendule englezești din casă. Cînd pereții începuseră să se cutremure, ele se clătinaseră însă rămăseseră în picioare, în cameră. Dar de ce să ne lăsăm zăpăcite, fraților ! Să arătăm mai departe ora, chiar dacă afară e atîta larmă. Și una dintre ele își cîntă pe deasupra prăpastiei micul ei coral cu o energie delicată, copilărească.

Misi și cu mine ne-am făcut la Universitate o legitimație. Am lăsat apoi bagajul cel greu la portar și ne-am îndreptat spre locul unde ar fi trebuit să fie căminul nostru. A fost însă un ocol. Cineva își închipuie poate că e greu să te oprești acolo unde ai locuit mulți ani și unde nu mai există nimic. Și că simți cum se năruie peste tine povara lucrurilor pe care le numeai odinioară proprietatea ta. Și că atunci suspini, ori plîngi. Dar nu e greu, este numai de neconceput. Este atît de neînțeles, că nici măcar nu te simți în stare să cîntărești faptul. Și nici nu poți spune cît de înspăimîntător de greu cîntărește — atît de greu, că nu îndrăznești să respiri și te miști prin lume cu foarte mare prudență.

Ne-am oprit în fața casei de trei, sau patru ori. În prima zi, sus de tot, mai atîrna încă

radiatorul din sufragerie. Pe urmă s-a prăbuşit şi acest rest de zid şi, după cîteva zile, totul a fost aruncat în aer. Mai rămăsese doar o grămadă de pietre, o grămadă mult prea mică. Nu spuneam într-una decît atît: dar e cu neputinţă. Atunci unde e masa cea veche şi grea, cu planşeta din lemn de tei? Şi unde-i cufărul? Ar trebui totuşi să fie o grămadă mult mai mare. Da, şi nu m-am putut abţine să privesc intens în sus, ca să văd dacă nu cumva mica madonă rămăsese agăţată. Dar nu ne-a mai rămas nimic, nici cel mai mic fleac din lucrurile care ne erau dragi şi care ne aparţineau. De-ar fi fost aşa, cum am mai fi mîngîiat acel lucru mărunt; ar fi purtat în el esenţa tuturor celorlalte lucruri! Şi cînd plecarăm, lăsarăm în urma noastră un spaţiu fără aer. Şi locuinţa? Ceea ce fusese al nostru? Dar nu-i cu putinţă. Şi, dintr-o dată, totul există din nou. Ne aflăm la alte persoane, care au o bibliotecă. A, da! Oare cîte cărţi aveam noi? Sau pun un disc. Cunoaşteţi acest concert? Da, e Händel, îl avem şi noi, nu trebuie decît să-l luăm din dulap. Dar ştiţi, *Aleluia* îl punem întotdeauna în seara de Crăciun, cînd se aşază ieslea sfîntă. Asta-i o tradiţie la noi. Mai întîi *Aleluia*, şi apoi, după împărţirea darurilor, Palestrina. Coroana de lumînări arde împreună cu toate celelalte sfeşnice. De fapt, care e cel mai frumos? Sfeşnicul cel mare de altar, sau cel mic de cositor? Sau sfeşnicul-reflector Louis XVI, care ne amintea totdeauna, întrucîtva, de marile opere? Uiţi însă cu totul sfeşnicul alb de

faianţă. Ah, faianţele! Au rezistat multe sute de ani. Proveneau din Rouen, din Delft, din Germania de Sud. De cîte ori a fost război de atunci încoace şi nu s-au spart! Şi acum?

Sau nu-i vorba decît de cusut un nasture. Ori e nevoie de o papiotă de ibrişin. Toate sînt în masa de joc, din faţa canapelei Récamier. O s-o îmbrăcăm, de altfel, imediat după război, din nou. O să găsim noi o stofă veche care să se potrivească.

Am avut şi asta, am avut, am avut. Nu ca să ne lăudăm — nu, ne vine aşa să vorbim, toate acestea cer să fie zugrăvite, nu vor să piară. Nu zac sub ruine.

„Cu toate astea, nu-s decît lucruri! Gîndiţi-vă că v-ar fi murit nişte copii, sau soţia." „Da, e adevărat, răspundem noi", şi observaţia nu ne ajută la nimic. Oare noi ne-am comportat fals faţă de lucruri, sau doar altfel? Cine poate decide? De fapt, niciodată nu le-am stăpînit. În cărţile insipide poţi citi mereu nerozia că femeile ar vrea să fie posedate şi că atunci ar fi fericite. Toate lucrurile care ne înconjurau erau numai musafiri la noi. Le respectam viaţa lor proprie, care era mai veche decît a noastră. Uneori n-aveam conştiinţa împăcată, pentru că nu le puteam oferi ceea ce erau obişnuite să aibă. Un castel, sau nişte încăperi solemne. Nu-şi aveau locul cărţile de rugăciune pentru liturghie într-o biserică? Da, ne vom îngriji şi de asta, ca să vă întoarceţi după moartea noastră, acasă la voi. Pînă atunci însă — e atîta nesiguranţă afară — rămîneţi la

noi şi socotiţi-vă ca acasă. Vă lăsăm toată libertatea, ne simţim răspunzători de existenţa voastră, ne vom coborî glasurile şi ni le vom potrivi după voi.

Sau poate noi eram musafirii lor ? Şi ele se purtau ocrotitor cu noi, trecîndu-ne cu vederea obiceiurile mai necioplite, şi evitînd politicos să ne facă să simţim deosebirea de rang ?

Ar fi fost oare, într-adevăr, spre norocul lor, dacă le-am fi pus surdină personalităţii prin forţa voinţei noastre de posesie şi le-am fi smuls astfel pericolului de a avea o viaţă proprie ? Nu — atît numai că azi ne-ar fi mai uşor. Căci o avere pierdută se poate înlocui ; dar un oaspete, un prieten ? Vai de acela ce încearcă s-o facă. Ne-am putea cumpăra o oglindă. Poate că un cunoscător ar zice : această oglindă e mai valoroasă decît toate cele şase oglinzi pe care le aveaţi, la un loc. Şi totuşi n-ar rămîne decît o piesă de schimb cumpărată. Cum v-am putea da uitării pe voi, pe care v-am iubit ? V-am lăsat întreaga libertate, pînă şi pe aceea de a o lua înaintea noastră, cînd aţi vrut. Şi aţi plecat. Dar noi ne mai aflăm încă aici. Să nu ne uitaţi.

Sau poate a fost greşit totuşi că am trăit astfel ? Am abuzat oare de obiecte, ca să ne ascundem în spatele lor de vicisitudinile realităţii ? Ele au pierit însă apărîndu-se, iar noi am rămas aici, goi şi fără nici un adăpost amăgitor ? Trebuie pusă şi această întrebare. Trebuie să ne mărturisim vina deschis, sau să uităm, a

treia cale nu există. Să uităm ! Cîţiva dintre cei ce mai rămăseseră în viaţă stăteau culcaţi pe pămîntul gol al lumii. Erau întinşi în jurul unui foc, bărbaţi şi femei. Îmbrăcaţi în zdrenţe — altceva nu cunoşteau. Era noapte. Mai erau şi stele, nu altele decît cele din totdeauna. Atunci unul vorbi prin somn. Nu înţelese nimeni ce spunea. Dar ce neliniştiţi deveniră toţi. Se ridicară, părăsiră focul, îşi aţintiră speriaţi auzul înspre întunericul rece. Îl izbiră cu piciorul pe cel ce visa. Atunci el se trezi. „Am visat. Trebuie să vă mărturisesc ce am visat. Mă aflam la cele ce au rămas în urma noastră." Şi intonă un cîntec. Focul păli. Femeile începură să plîngă. „Vă mărturisesc deschis : am fost oameni !" Atunci bărbaţii vorbiră între ei : „Dacă ar fi cum a visat el, am îngheţa. Hai să-l ucidem !" Şi-l uciseră. Atunci focul începu iar să-i încălzească şi toţi fură mulţumiţi.

Am fost obligaţi să mai ascultăm un „ar fi" dificil. Primul care ni-l impuse fu bătrînul brutar, pe jumătate paralizat, care ne ieşi în cale, şchiopătînd, cînd cotirăm pe strada noastră.

— Nevastă-mea mai are un geamantan pentru dumneavoastră, ne strigă el.

Dădurăm fuga bucuroşi în brutăria din faţa casei noastre. Geamantanul stătuse la parter, la o vecină care îl salvase. Erau înăuntru nişte obiecte de lenjerie şi furăm foarte fericiţi. Pătrunserăm şi în pivniţa unei alte case, nu departe de noi, care se prăbuşise de asemenea în flăcări. Arşiţa de acolo era de neînchipuit, nu puteai rezista decît cîteva minute. Spărsei

o ușă ; mă temeam că pivnița o să se năruiască. Ar fi trebuit să se mai afle într-însa încă un geamantan de al nostru, dar fusese furat.

Bătrîna brutăreasă ne dădu să bem apă fiartă și apoi ne povesti :

— Casa dumneavoastră ar fi putut fi salvată. Oamenii n-au fost atenți. La început, n-a ars decît foarte puțin.

Unii au întărit vorba asta, alții, dimpotrivă, au spus :

— Nu, ardea prea tare, se aprinsese pînă și casa scărilor.

Oricum, împrejurările nu par să fi fost favorabile în timpul nopții incendiului ; înainte de toate, bărbații care se găseau acolo au fost cam nehotărîți și nu s-au gîndit decît la salvarea avutului lor. La locuința noastră nici măcar n-au deschis ușa. În tot cazul, un lucru e sigur: clădirea a fost nimicită începînd de la apartamentul nostru. Ea a fost cuprinsă de flăcări chiar din primele minute ale celei dintîi nopți de atac aerian.

Acest „ar fi" era întărit de faptul că amîndouă casele vecine cu a noastră rămăseseră în picioare. Și de cealaltă parte a străzii mai existau încă patru clădiri. În rest însă, totul era distrus, de jur împrejur. Ar fi fost drept să ne întrebăm : „Cum se face că aceste cîteva case au fost cruțate ?" În loc de asta, noi ne întrebarăm : „De ce au trebuit să lovească tocmai casa noastră ? Dacă am fi fost aici, am fi salvat-o. Am știut întotdeauna că nu-i va păsa nimănui de ea în afară de noi." O întreagă armată de „ar fi" ne urmări după aceea. Am fi salvat cel puțin blănurile și încălțămintea și cîte ceva încă din rufărie. Poate și vreuna sau alta din amintiri. În definitiv, de ce n-am trimis în altă parte, ca toată lumea, cîteva din lucrurile noastre ? N-am pus nici măcar argintăria și bijuteriile într-o casă de bani. Ar fi fost atît de ușor, dar tu n-ai vrut niciodată. Totuși măcar memoriile...

Memoriile ? Da, acum îmi dau seama că nu mai există. Le țineam de douăzeci și cinci de ani. De fapt, memorii nu e expresia potrivită, fiindcă nu prea erau consemnate în ele evenimente, ci doar gîndurile stîrnite de evenimente. Nu, nici gînduri, ci numai calea spre ele. Da, ceea ce consemnam eu era procesul gîndirii. De altminteri, nu le-aș fi recitit niciodată, așa ceva mă dezgustă. De ce le-am scris în definitiv — e drept, cu unele întreruperi — dar oricum, timp de douăzeci și cinci de ani ? Da, de ce scriu asta ? Nu, cu adevărat, e de neconceput că acești douăzeci și cinci de ani au dispărut, urma asta, drumul ăsta — dar cum se poate să te îngrijești de salvarea unor asemenea însemnări ? Ar fi totuși prea nepotrivit. Dacă trebuie să lăsăm pe seama sorții să hotărască în vreo privință, atunci nu poate fi vorba decît de astfel de lucruri.

Găsirăm un „ar fi" mai puternic, pe care îl folosirăm în chip de contraargument. Ne-am spus : „Poate că bomba ne-ar fi lovit — sau măcar pe unul dintre noi." Căci ne-am fi aflat, ca întotdeauna, sus în locuință.

— Dar nu mi-ai spus tu adeseori, cînd eram neliniştită, că nu ne va lovi ?

— Da, şi nici nu ne-a lovit.

Trei ani la rînd am spus : „Nu mă va lovi. Şi nici pe acela care stă lîngă mine. Pot să se năruie casele în stînga şi în dreapta ; să nu te temi de nimic." N-am spus-o des ; şi mai ales, n-am spus-o tare. Pentru că de îndată ce-o spui, devine ceva neautentic şi fără valoare ; se cuvine doar să ştii. Şi o singură dată, noaptea, cînd iar se auzeau afară bubuituri, am ştiut pentru ce nu mă va lovi şi ţi-am şi spus-o: pentru că soarta nu vrea să-mi facă viaţa atît de uşoară.

Casele din stînga şi din dreapta noastră mai stau încă în picioare, dar a noastră nu mai este. Ce ne-a îndemnat oare s-o părăsim cu atît de puţin înainte, ca nişte animale care se simt brusc împinse să-şi părăsească vechile lor vizuini ? Ele nu ştiu de ce şi după scurt timp se dezlănţuie un cutremur.

Nu vrem să întrebăm, ci să suportăm ce este mai greu. Cine ştie dacă nu cumva ceea ce este acum înseamnă tocmai acest „mai greu" ? O dată cu clipa în care întoarcem spatele ruinelor casei noastre de odinioară, începe un drum ce duce dincolo, peste pieire.

El a început mai întîi cu faptul că şi noi am fost prinşi de refluxul spre Hamburg, care a intervenit cu o forţă elementară. Nimic nu-i ademenea pe oameni, nu-i chema nimeni. Dimpotrivă, se mai pot citi şi acum pe ziduri anunţurile autorităţilor, care le puneau în vedere să nu se întoarcă fără autorizaţie, ameninţînd chiar cu pedeapsa. Autorităţile erau însă neputincioase împotriva acestei îmbulzeli şi ca să nu lase să se vadă, au spus în curînd : cine nu se întoarce se face pasibil de pedeapsă.

Dar ce-i împingea pe oameni înapoi ? Toţi spuneau : mai bine trăim într-o gaură de pivniţă, sub ruine, decît în altă parte, toleraţi. Ceea ce nu e însă decît o motivare negativă. Sau poate voiau să spună că aveau drepturi aici, unde se aflase altădată casa lor, că le era îngăduit să pretindă şi n-aveau nevoie să cerşească ? Asta e tot ce ne mai rămăsese din noţiunea de patrie ? Ori poate e numai o lege a inerţiei ? Picăturile ce fuseseră împrăştiate în toate părţile de prăbuşire, curgeau iarăşi înapoi, ca să umple craterul cu apă.

Începu căutarea chinuitoare a unui biet adăpost. Înghesuiala pe la autorităţi, zorul chinuitor după o farfurie de faianţă. Şi bucuria aceea mişcătoare, copilărească, pe chipuri, cînd se întorcea vreunul acasă cu un pachet sub braţ, ca şi cînd ar fi cîştigat ceva din partea destinului. Iar cei care-l vedeau, întrebau plini de invidie şi curiozitate : de unde se poate cumpăra ? Şi totuşi nu era nimic altceva decît un lucru atît de lipsit de valoare, ca material şi aspect, încît oamenii s-ar fi ruşinat altă dată de el.

Acestea nu mai ţin însă de povestirea noastră.

Să fie oare asta partea grea ? Oamenii îşi dau osteneala să pară că trăiesc ca mai înainte. S-a

făcut ceva mai strîmt, trebuie să te întinzi cît ţi-e plapuma, dar ia priviţi : ne exercităm iarăşi profesia, umblăm pe stradă, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, şi femeile se gătesc. Însă...

Eu ştiu că nu-i decît aparenţă. Nu cred într-asta. Lipsesc culisele, iluzia realităţii. Am văzut în faţa unei case arse o alegorie a situaţiei. Pe molozul din grădină, zăcea ca o harfă stativul de coarde al unui pian, ce fusese înroşit pînă la incandescenţă. Printre gunoaiele carbonizate şi coardele plesnite, creştea şi înflorea un trandafir. Era ca un desen pe o ceaşcă veche. Cei de altădată nu s-ar fi sfiit să pună dedesubt inscripţia : înflorire şi pieire.

Da, cînd se apropie amurgul, toţi oamenii spun : nu vrem să posedăm decît foarte puţin, ca să nu ne reţină nimic şi să putem fugi mai uşor. O spun aşa ca şi cum ar fi de la sine înţeles că, din cînd în cînd, trebuie să fugim de ceva... Nu se poate evita, e într-adevăr de neconceput, dar totul trebuie luat aşa cum este.

S-au făcut oamenii mai uşori, ca să poată rezista mai bine la greu ? Uneori mai zice cîte unul :

— Astea nu-s decît un început. Vom tînji şi după ele. Vor veni peste noi foametea, epidemiile şi cîte altele. Nu vor mai rămîne decît un sfert dintre noi. Nu putem face nimic nici contra, nici pentru. Trebuie să ai noroc.

Toate astea sînt foarte posibile. Între timp, alte oraşe au fost nimicite, unele ard chiar în acest moment, şi cele care sînt cruţate încă îşi

aşteaptă cu teamă ceasul. De pe acum, nenorocirea Hamburgului nu mai contează.

Oare nu mai contează pentru că cei demni de compătimire nu mai sîntem noi, care am depăşit momentul, ci acei care stau încă în faţa prăpastiei şi se îndoiesc că o vor birui, deoarece ei mai gîndesc încă aşa cum trebuie gîndit de cealaltă parte, înghesuiţi între ieri şi mîine, fără o clipă de prezent ? Fiindcă ceea ce am cîştigat noi şi ceea ce s-a schimbat e următorul fapt : am devenit prezenţi. Noi ne-am desprins de timp. El mai veghează încă asupra noastră, ne porunceşte să muncim şi ne cheamă la prînz, iar noi îl ascultăm. Adeseori nu-i auzim chemarea, pentru că ne-am îmbogăţit cu un obiect pe care nu-l cunoşteam mai înainte, şi atunci timpul ne mustră : „Ce visători sînteţi !" Dar mustrarea nu ne atinge fiinţa. Dragule, bietule timp, de ce eşti atît de enervat ? Vrem să facem cu plăcere tot ce doreşti, dacă te bucură — şi ca să nu te superi.

— Nu trebuie să fiţi mereu împreună cu străinul acela, zice timpul, o să vă încui în casă. [1]

— Ah, mamă, de ce nu ?

— Vă strică şi n-o să se aleagă nimic bun din voi.

— Mămico, tu nu-l cunoşti. Ştie nişte jocuri atît de frumoase ! Locuieşte dincolo, peste

[1] Şi în acest pasaj, genul german al substantivelor dictează relaţiile personajelor : timpul este considerat „mama" *(die Zeit)*, iar moartea este „străinul" *(der Tod)* ; de aci, unele inconsecvenţe inevitabile în traducere.

drum, unde nu mai sînt case. Vine în fiecare după masă, prin vechiul portal. E prietenul nostru. Îl tot rugăm să ne ia cu dînsul acolo unde stă. Dar nu vrea încă ; zice : mai aşteptaţi, copii. Nu vrei să faci şi tu o dată cunoştinţă cu el, mamă ?

— Nu ! şi acum rămîneţi aici. Asta nu e o tovărăşie pentru voi.

Mama are încă multe de făcut, spală, găteşte şi printre picături trebuie să mai coboare şi în pivniţă, ca să care cărbuni. Cînd se întoarce sus, copiii au dispărut. Se duce la fereastră şi-i aude cîntînd :

Huş, cărăbuş,
Tata e-n război acuş,
Mama-n Pommerland, pe drum,
Pommerland e numai scrum.

Am fugit iar în stradă şi ne jucăm cu moartea. Atunci timpul se aşază trist într-un colţ şi-şi zice că e inutil.

Am lăsat în urma noastră ceea ce este „cel mai greu" şi faţă de care ceea ce e „mai greu" nu contează. Nu e chiar atît de rău. Vorba asta am auzit-o de la unul care nu ştia că o spune. Era unul dintre cei fără număr, oricare altul ar fi putut s-o spună la fel. Îmi povestea despre noaptea lui, care voise să-l nimicească. O făcea în modul în care o facem cu toţii, cînd vorbim despre asta. Cinci tonuri sînt de ajuns. Raţiunea spune : cît sună de trist ! Dar nu e trist ; pur

şi simplu aşa este. Tristă e numai raţiunea, deoarece crede că are aripi şi totuşi mereu se prăbuşeşte.

Iar cel care-mi povestea nu ştia că, în limba lui lipsită de imagini, crea o imagine cum nu poate crea nici un poet. El spunea :

— Atunci intră la noi în pivniţă unul şi zise : „Trebuie să ieşiţi afară acum, toată casa arde şi se va prăbuşi de îndată". Cei mai mulţi n-au vrut, îşi închipuiau că înăuntru ar fi în siguranţă. Dar au murit cu toţii. Unii dintre noi l-am ascultat. Erau însă multe legate de asta. Trebuia să ieşim printr-o gaură şi în faţa ei flăcările se zvîrcoleau într-una, încoace şi încolo. „Nu e chiar atît de rău, a zis el, doar şi eu am venit înăuntru la voi." Atunci mi-am înfăşurat o cuvertură udă în jurul capului şi m-am tîrît afară. Am trecut prin gaură. Unii au mai pierit pe urmă şi pe stradă. Nu ne-am putut ocupa de ei.

Scrisă în noiembrie 1943.

ORFEU ŞI...

Euridice, am dori noi să continuăm, pentru că aşa ne-am deprins. Totuşi, după cum mi-a fost dat să aflu abia acum, povestirea aceasta n-a fost niciodată istorisită absolut corect.

E vorba anume de momentul cînd Orfeu şi-a încheiat demersul în faţa reginei Infernului, a Persefonei, care este numită de oameni „cea groaznică", fiindcă domneşte palidă şi impasibilă, alături de regele Hades, peste imperiul morţilor — dar ce ştim noi oamenii despre regine ? Odinioară Persefona se numise cea „drăgălaşă" şi fusese preamărită întocmai ca primăvara. Numai că noi am uitat asta, precum şi cele ce au răspuns rudele ei, zeii cereşti, mamei sale, cînd s-a plîns că Hades i-a răpit fiica. „E mai bine aşa, i-au spus ei, pentru că altminteri fratele nostru i-ar conduce pe morţi în sus şi ar pustii pămîntul." Aşadar, cînd Orfeu a isprăvit, Persefona a aşteptat mai întîi o bucată de vreme, să vadă dacă regele nu va spune vreo vorbă. Regele însă tăcu.

Atunci ea se întoarse spre dînsul şi-l rugă :

— O, Hades, dă-i-o înapoi pe Euridice ! I-a fost luată prea devreme. N-au fost fericiţi decît trei săptămîni.

Regele însă a continuat să tacă.

— Vrei să spui, urmă Persefona, că este împotriva legii ca o moartă să se întoarcă la cei vii. Dar oare nu e tot împotriva legii faptul că acest om viu a venit la noi să-şi ceară iubita înapoi ? Nu e împotriva legii că paznicii noştri s-au dat îndărăt în faţa celui ce cobora, că cei supuşi la pedepse nu-şi mai simţeau cazna, cînd îl ascultau, şi că băutura uitării va să rămînă fără putere asupra tuturor supuşilor noştri ? Nu este tăria cuvintelor acestui bărbat împotriva oricărei legi ? N-aş dori ca o dată întors acasă, să ne numească acolo sus groaznici şi neîndurători.

La aceste vorbe, două lacrimi i se prelinseră peste obrajii palizi, fapt ce era de asemenea împotriva legii. Totuşi regele tăcu.

— Ori vrei să spui că n-ar fi spre fericirea lor, dacă i-am da-o înapoi pe Euridice? Fiindcă foarte curînd ea i-ar striga poate : „O, mai bine aş fi rămas acolo jos !" Eu, cea căreia i-a fost îngăduit cîndva să trăiască printre flori şi culori, îţi spun : o, Hades, nu se cuvine să ascultăm această jeluire a femeilor. Fă-o de dragul meu.

Atunci regele o eliberă pe Euridice. Dar puse condiţia ca, pe drumul de întoarcere spre lumea de deasupra, Orfeu să nu-şi întoarcă niciodată privirea înspre aceea care îl va urma.

Se tot povesteşte că Orfeu şi-ar fi întors capul fiindcă nu auzea nici un pas în urma sa şi se îndoia că Euridice venea după el. Nu este adevăratul motiv ; ce ştim noi despre un poet ? „Am biruit împărăţia morţilor", îşi zicea el, păşind bucuros, înaripat de cîntecul ce răsuna

într-însul. De-abia în a doua parte a drumului, cînd fu mai aproape de ieşirea la lumină, paşii lui se făcură mai şovăitori. Era ca şi cînd ar fi lăsat ceva înapoia lui ; senzaţia asta îl reţinea şi, în cele din urmă, îl sili să se oprească. Încercă de trei ori să se smulgă, cu un chin de nespus, şi să treacă peste prag — de trei ori, zadarnic. Atunci scoase un geamăt puternic :

— Ah, nu voi mai cînta niciodată ca astăzi ! şi se întoarse.

Dar aceea pe care i se păru că o zăreşte nu era Euridice, pentru care scoborîse la morţi, ci regina dinaintea căreia cîntase — cu faţa luminată drăgălaş de ziua trandafirie, ce răzbătea înăuntru. În jurul lui se făcu apoi o noapte veşnică.

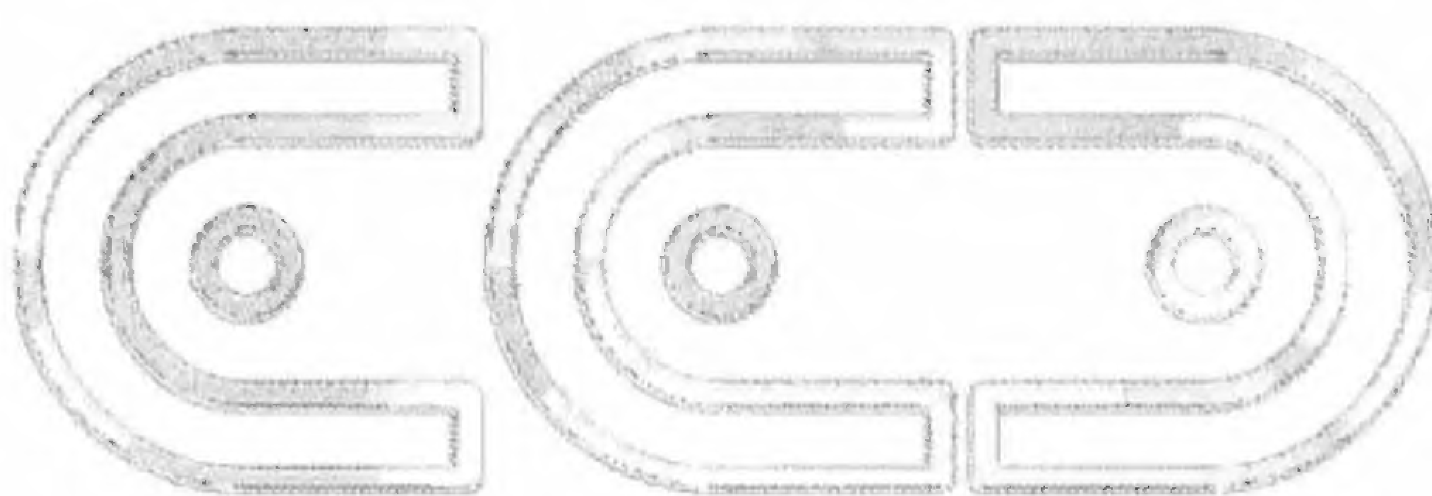
Nu vrem să spunem că ne-ar fi îngăduit să credem că regina l-a urmat într-adevăr. Şi totuşi, povestea ar trebui să se cheme, de la un anumit moment, Orfeu şi Persefona. Aceasta ar lămuri mai bine şi pentru ce, mai tîrziu, poetul cel orb a fost sfîşiat de femeile trace. Fiindcă au băgat de seamă, pesemne, că el nu mai cînta pentru o femeie pămînteană, ci pentru zeiţa morţii.

Redactor responsabil : SUZI HIRSCH
Tehnoredactor : FRANCISC BRETZ

Dat la cules 23.06.1967. Bun de tipar 25.08.1967. Apărut 1967. Tiraj 25150 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt B mat de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli ed. 12,75. Coli tipar 10,75. A. nr. 9783. C.Z. pentru bibliotecile mari 83. C.Z. pentru bibliotecile mici 83—32=R

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti
Republica Socialistă România
Comanda nr. 509

Scanare și prelucrare digitală

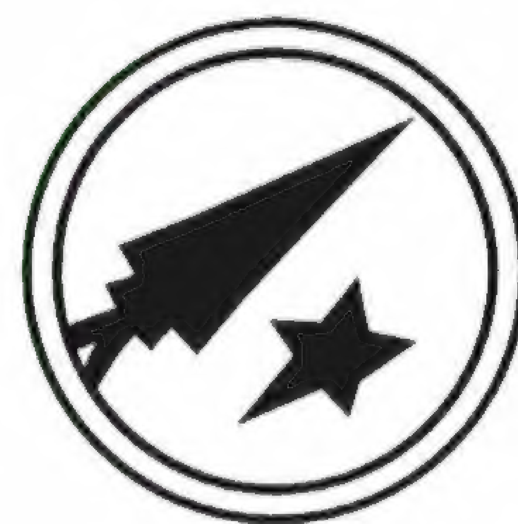

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

